

Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ЕКОНОМІЧНИЙ ЧАСОПИС
Волинського національного університету
імені Лесі Українки

Журнал видається з 2015 року

№ 1 (25)

Луцьк
Вежа-Друк
2021

Редакційна колегія

Стащук О. В., доктор економічних наук, професор, головний редактор (Волинський національний університет імені Лесі Українки)

Слісєва Л. В., доктор економічних наук, доцент, заступник головного редактора (Волинський національний університет імені Лесі Українки)

Ахмет Маслакчи, Dr., Asst.Prof. (Кіпрський науковий університет, Туреччина)

Бояр А.О. доктор економічних наук, професор (Волинський національний університет імені Лесі Українки).

Васілевські Мірослав Dg hab.(Суспільна вища школа підприємництва та управління, м. Лодзь, Польща).

Карлін М. І., доктор економічних наук, професор, (Волинський національний університет імені Лесі Українки).

Крикавський С.В., доктор економічних наук, професор (Національний університет «Львівська Політехніка»

Кулинич М. Б., кандидат економічних наук, доцент, відповідальний секретар (Волинський національний університет імені Лесі Українки).

Ліпич Л. Г., доктор економічних наук, професор, (Луцький національний технічний університет)

Лободіна З. М., доктор економічних наук, професор (Західноукраїнський національний університет)

Маріуш Подзьор Dg hab. (Вища школа економіки та інновацій, м. Люблін, Польща)

Павлова О. М., доктор економічних наук, професор, (Волинський національний університет імені Лесі Українки).

Павлов К. В., доктор економічних наук, професор, (Волинський національний університет імені Лесі Українки).

Петрушенко М. М., доктор економічних наук, доцент (Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень Національної академії наук України).

Садовська І. Б., доктор економічних наук, професор, (Волинський національний університет імені Лесі Українки).

Уцклак-Єж Пауліна, Dg hab. (Гуманістично-природничий університет імені Яна Длугоша, м. Ченстохова, Польща)

Черчик Л. М., доктор економічних наук, професор (Волинський національний університет імені Лесі Українки).

Чорна Н. П., доктор економічних наук, доцент (Західноукраїнський національний університет).

Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки : журнал / уклад. Олена Володимирівна Стащук, Мирослава Богданівна Кулинич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2021. – № 1 (25). – 191 с.

У виданні «Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки» уміщено наукові статті про сучасний стан та перспективи розвитку економіки України, їх теоретичні, методологічні й практичні аспекти.

Для науковців, аспірантів, студентів, економістів і всіх, хто цікавиться питаннями розвитку економічної системи України.

The collected papers «Economic Journal of Lesya Ukrainka Volyn National University» publish scientific articles on the current state and prospects of economy development in Ukraine as well as on its theoretical, methodological and practical aspects.

For researchers, graduate students, economists and all those interested in the issues of economic system development in Ukraine.

Журнал є науковим фаховим виданням, включений до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, категорія Б (наказ Міністерства освіти і науки України 11.07.2019 № 975).

*Журнал зареєстрований у міжнародній наукометричній базі даних **Index Copernicus**.*

УДК 33(062.552)

**Економічний часопис
Волинського
національного
університету
імені Лесі Українки**

Журнал заснований у 2015 році
Періодичність 4 рази на рік

№ 1 (25)

2021

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ЕКОНОМІКА

Павлов Костянтин, Павлова Олена, Куденьчук Анастасія ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ ..	6
Павлова Олена, Павлов Костянтин, Писанко Сергій, Романюк Роман СТРАТЕГІЯ ТА РИЗИКИ РЕФОРМУВАННІ РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ	16
Ривак Наталія ПРІОРИТЕТИ ЕКСПОРТНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС В КОНТЕКСТІ РЕЛЕВАНТНОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ	28
Шворак Анатолій, Філюк Дмитро ВПЛИВ ЕКОСИСТЕМНИХ ПОСЛУГ НА АКТИВІЗАЦІЮ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА	37
Шворак Анатолій ЗБАЛАНСОВАНИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ – ОСНОВНЕ ЗАВДАННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ	52

РОЗДІЛ II. ОБЛІК, АНАЛІЗ, АУДИТ ТА ОПОДАТКУВАННЯ

Kulynych Myroslava, Safarova Anna, Gladun Julia ENSURING PROFESSIONAL COMPETENCIES OF APPLICANTS FOR EDUCATION IN ACCOUNTING AND TAXATION THROUGH THE USE OF DISTANCE LEARNING INFORMATION TECHNOLOGIES	58
(ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ» НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ)	

РОЗДІЛ III. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ

Борисюк Олена, Шматковська Тетяна, Дацюк-Томчук Марія ПЕРЕВАГИ І НЕДОЛІКИ ВИКОРИСТАННЯ СТЕЙБЛКОЇНІВ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЗМЕНШЕННЯ ВОЛАТИЛЬНОСТІ КРИПТОВАЛЮТ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ	69
--	----

Матвійчук Наталія, Теслюк Софія	
ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКИХ ІННОВАЦІЙ В УКРАЇНІ	79
Захарченко Володимир	
ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНІ ПОРІВНЯННЯ	88
Стащук Олена	
ДО ПИТАННЯ БЮДЖЕТНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ	98
Карлін Микола, Кошкіна Катерина	
ПУБЛІЧНІ ЗАКУПІВЛІ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ КРАЇНИ	105

РОЗДІЛ ІV. УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

Грицюк Наталія	
РОЛЬ КРЕАТИВНИХ ІДЕЙ У РОЗВИТКУ СТАРТАП ЕКОСИСТЕМИ	111
Ліпич Любов, Хілуха Оксана, Кушнір Мирослава, Волинець Ірина	
КОМПЕТЕНТНОСТІ МЕНЕДЖЕРА З ЛОГІСТИКИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА	119
Yatskevych Inna, Kemarska Tamara	
DIGITALIZATION STRATEGY IN HR MANAGEMENT SYSTEM	129
(СТРАТЕГІЯ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ HR)	
Черчик Лариса	
ІНТЕГРОВАНІ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОГЛИБЛЕННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	135

РОЗДІЛ V. ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Andriy Syshchuk, Nataliia Hrytsiuk	
THE ROLE OF EXPORT CREDIT AGENCIES IN THE STATE'S TRADE POLICY FINANCIAL INSTRUMENTS SYSTEM	142
(РОЛЬ ЕКСПОРТНИХ КРЕДИТНИХ АГЕНТСТВ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ)	
Колодійчук Ірина	
ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ РЕЦИКЛІНГУ ВІДХОДІВ В УКРАЇНІ	151
Tetiana Kmytiuk, Inna Shatarska, Tetiana Bilyk	
AN INTEGRATED APPROACH TO LOGISTIC RISK ASSESSMENT	161
(КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ ЛОГІСТИЧНОГО РИЗИКУ)	
Біловодська Олена	
КВАЛІМЕТРИЧНИЙ ПІДХІД ОЦІНЮВАННЯ СТРАТЕГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УПРАВЛІННЯ ДИСТРИБУЦІЄЮ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОДУКТІВ У МАРКЕТИНГОВІЙ ЛОГІСТИЦІ	175

РЕЦЕНЗІЇ, ХРОНІКИ ТА ПЕРСОНАЛІЇ

Желюк Тетяна	
РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ТОЦЬКОЇ О. Л. «УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ»	184
Вимоги до матеріалів, що публікуються в науковому журналі «Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки»	186

CONTENT

SECTION I. ECONOMY

Pavlova Olena, Pavlov Konstantin, Kudenchuk Anastasia THEORETICAL ASPECTS OF THE RESEARCH ON THE CONCEPT OF SOCIOECONOMIC DEVELOPMENT OF A REGION	6
Pavlova Olena, Pavlov Konstantin, Pysanko Sergey, Romanyuk Roman STRATEGY AND RISKS REFORMING THE ELECTRICITY MARKET IN THE REGIONS OF UKRAINE	16
Ryvak Nataliya PRIORITIES OF EU EXPORT POLICY IN THE CONTEXT OF RELEVANCE FOR UKRAINE	28
Shvorak Anatoliy Filiuk Dmytro, THE IMPACT OF ECOSYSTEM SERVICES ON THE INTENSIFICATION OF AGRICULTURAL PRODUCTION	37
Shvorak Anatoliy BALANCED SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES – MAIN TASK OF LAND REFORM	52

SECTION II. ACCOUNTING, ANALYSIS, AUDITING AND TAXATION

Kulynych Myroslava, Safarova Anna, Gladun Julia ENSURING PROFESSIONAL COMPETENCIES OF APPLICANTS FOR EDUCATION IN ACCOUNTING AND TAXATION THROUGH THE USE OF DISTANCE LEARNING INFORMATION TECHNOLOGIES	58
---	----

SECTION III. FINANCE, BANKING AND INSURANCE

Borysiuk Olena, Shmatkovskaya Tatiana, Datsyuk-Tomchuk Maria ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF USING STABLE COINS AS A TOOL FOR REDUCING CRYPTOCURRENCY VOLATILITY IN THE FINANCIAL MARKET	68
Nataliia Matviichuk, Tesliuk Sofiia MAIN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF BANKING INNOVATIONS IN UKRAINE	79
Zakharchenko Volodymyr PARTICIPATION AND CITIZENS' PARTICIPATION IN PROVIDING EFFICIENT ACTIVITIES OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES (IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION REFORM)	88
Olena Stashchuk BUDGET EFFICIENCY OF TERRITORIES WITHIN THE DECENTRALIZATION	98
Mykola Karlin, Kateryna Koshkina PUBLIC PROCUREMENT IN THE SYSTEM OF PUBLIC FINANCE OF THE COUNTRY	105

SECTION IV. MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

Hrytsiuk Natalia THE ROLE OF CREATIVE IDEAS IN THE DEVELOPMENT OF STARTUP ECOSYSTEMS	111
Lipych Lubov, Khilukha Oksana, Kushnir Myroslava, Volynets Iryna COMPETENCIES OF MANAGEMENT PERSONNEL IN LOGISTICS OF THE INDUSTRIAL ENTERPRISE	119
Yatskevych Inna, Kemarska Tamara DIGITALIZATION STRATEGY IN HR MANAGEMENT SYSTEM	129
Cherchyk Larysa INTEGRATED MANAGEMENT SYSTEMS AS A TOOL FOR DEEPENING EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES	135

SECTION V. ENTREPRENEURSHIP TRADE AND EXCHANGE ACTIVITIES

Andriy Syshchuk, Nataliia Hrytsiuk THE ROLE OF EXPORT CREDIT AGENCIES IN THE STATE'S TRADE POLICY FINANCIAL INSTRUMENTS SYSTEM	142
--	-----

Kolodiichuk Irina	
TECHNICAL AND ECONOMIC RATIONALE FOR WASTE RECYCLING IN UKRAINE	151
Tetiana Kmytiuk, Inna Shatarska, Tetiana Bilyk	
AN INTEGRATED APPROACH TO LOGISTIC RISK ASSESSMENT	161
Bilovodska Olena	
QUALIMETRIC APPROACH TO EVALUATING THE DISTRIBUTION MANAGEMENT STRATEGY OF INNOVATIVE PRODUCTS IN MARKETING LOGISTICS	175

REVIEWS, CHRONICLES AND PERSONALS

Zheliuk Tetyana	
REVIEW OF THE MONOGRAPH TOTSKA O. L. MANAGING THE DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION OF UKRAINE IN EUROPEAN EDUCATIONAL AREA	184
Requirements to the Completion of the Articles to the Collection of Journal «Economic journal of Lesya Ukrainka Volyn European National University»	186

РОЗДІЛ І. Економіка

УДК332.1

Павлова Олена,
доктор економічних наук, професор,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк, ORCID: 0000-0002-8696-5641,
e-mail: pavlova.olena@vnu.edu.ua

Павлов Костянтин,
доктор економічних наук, професор,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк; ORCID ID: 0000-0003-2583-9593
e-mail: Pavlov.konstantyn@vnu.edu.ua

Куденьчук Анастасія,
аспірантка 2-го року навчання,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк; ORCID ID: 0000-0001-9368-6811,
e-mail: anastasia19902309@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-01-6-15>

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

У статті проаналізовано термінологічні основи дослідження соціально-економічного розвитку регіону, виділено найбільш вагомими напрямками регіонального розвитку: неокласичні теорії; теорії кумулятивного росту; теорії регіонального зростання за рахунок конкурентних переваг регіону; сучасні теорії. Дійшли до висновку, що спільними положеннями із досліджених теорій є: модернізація традиційної теорії розміщення виробництва; виділення нового фактора - обсягу ринку; введення просторових чинників як внутрішніх джерел зростання регіонів; визначення каналів зближення відмінностей розвитку регіонів шляхом індустріалізації периферії. Аналіз вищезазначених теорій сприятиме теоретичному обґрунтуванню формування та реалізації ефективної політики та зменшенню диспропорцій між найбіднішими та найбагатшими регіонами. Подальші дослідження будуть спрямовані на концептуалізацію моделі сучасного регіонального розвитку в умовах децентралізації.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток; регіон, регіональний розвиток, теорії регіонального розвитку.

Павлова Елена,
доктор экономических наук, профессор,
Волинский национальный университет имени Лесы Украины,
кафедра аналитической экономики и природопользования,
г. Луцк

Павлов Константин,
доктор экономических наук, профессор,
Волинский национальный университет имени Лесы Украины,

кафедра аналитической экономики и природопользования,
г. Луцк

Куденчук Анастасия,
аспирантка 2-го года обучения,
Волинский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра аналитической экономики и природопользования,
г. Луцк

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИСЛЕДОВАНИЯ ПОНЯТИЕ СОЦИАЛЬНО- ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

В статье проанализированы терминологические основы исследования социально-экономического развития региона, выделены наиболее весомыми направлениями регионального развития: неоклассические теории; теории кумулятивного роста; теории регионального роста за счет конкурентных преимуществ региона; современные теории. Пришли к выводу, что совместными положениями из исследованных теорий является модернизация традиционной теории размещения производства, выделение нового фактора - объема рынка, введение пространственных факторов как внутренних источников роста регионов, определение каналов сближения различий развития регионов путем индустриализации периферии. Анализ вышеуказанных теорий способствовать теоретическому обоснованию формирования и реализации эффективной политики и уменьшению диспропорций между бедными и богатыми регионами. Дальнейшие исследования будут направлены на концептуализацию модели современного регионального развития в условиях децентрализации.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, регион, региональное развитие, теории регионального развития.

Pavlova Olena,
Doctor of Economics, Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of Analytical Economics and Nature Management,
Lutsk

Pavlov Konstantin,
Doctor of Economics,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Professor of Analytical Economics and Nature Management,
Lutsk

Kudenchuk Anastasia,
post-graduate student of the 2nd year of study,
Department of Analytical Economics and Nature Management,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Lutsk

THEORETICAL ASPECTS OF THE RESEARCH ON THE CONCEPT OF SOCIOECONOMIC DEVELOPMENT OF A REGION

Introduction. In the current conditions of global transformation, the role and importance of regions is growing every year, because the rise of the differentiation of social and economic development is an extraordinary problem, which is extremely negative in the formation of a market economy. Today, the regions are not only becoming active stakeholders of international economic relations, but also are actively involved in the formation of relevant regional economic area, which become the background for the development of the country as a whole. That is why the analysis of terminological bases of social and economic development of the region is a topical issue, the research of which revealed that current economic science contains a huge number of alternative theories, models of growth and development of regions.

It is worth noting the basic theories of regional development such as a theory of cumulative development, neoclassical theories, theories of regional growth and modern ones. Theories of regional development are formed on the basis of changes in interregional levels of development through the use of the mechanism of "natural market",

according to which the factors of production are moved to those regions where they are paid more. Scientists focused on social, geographical, political indicators of development and logistics (transport) costs. According to the theory of regional growth of J. Borts and J. Stein, the changes taking place in the social and economic life are caused by the rapid development of factors of manufacturing. In the second half of XX century R. Solow, J. Mead, A. Lewis found out that positive growth was directly connected with the labor productivity, which depends on scientific and technological progress and effective management. R. Solow, emphasized that the main task of the theory is to equalize the level of development of highly developed and backward regions by increasing the rate of economic growth where these indicators are most critical [5].

The purpose of the article. It should be noted that in most works of foreign scholars there is no difference between "local" and "regional" development. Researchers usually emphasize that the consideration of "regional" or "local" development should be carried out on an interdisciplinary basis, considering all factors: geographical, economic, urban. The historical interpretation of economic development was narrowed only to the economic space: the basis of this development is an increase in income and employment. In the early 80's of the last century, the nature, quality and sustainability of regional development become the focus in their social, cultural, political, environmental dimensions. Interregional inequalities in wealth and living standards call into question traditional economic indicators, as to their adequate reflection of the nature and content of regional development. Thus, economic systems should be human-oriented aimed at development and increasing rates of economic growth. The purpose of the regional economy is to identify and develop the strengths of each region and reduce the negative impact of external factors, so as to create decent living conditions, ensuring jobs, implementing scientifically-based programs of socio-economic development of a particular region (taking into account geographical, political, social characteristics)

Results. Thus, the study of the evolution of scientific thought on regional development makes it possible to identify basic theories and concepts and characterize their evolutionary conditionality. It was found that the early theory of stimulating regional development took into account only economic factors, but the process of evolution and cyclicity makes it impossible to study regional competitiveness beyond the social, geographical conditions of a particular region. Most theories and concepts about regional development appeared in the 70s and 90s of the last century. All of them are based on the fact that the achievement of high socio-economic indicators mainly depends on the quality of management, not just on the resource potential. Differing in fundamental approaches, theories and concepts offer different mechanisms of influence on the state of territories, taking into account the location of economic objects, their interaction with the external environment, interaction and partnership at the local level, human potential and others. To some extent, each theory reflects the essence of the current processes of any region at some stage of its development. The vector of scientific research in this area is shifting from the macro level to the macro level. Therefore, our next research will focus on the study of decentralization processes at different regional levels.

Key words: socio-economic development; region, regional development, theories of regional development.

Постановка проблеми та її значення. В сучасних умовах глобальної трансформації з кожним роком посилюється роль та значимість регіонів, адже загострення диференціації соціального та економічного розвитку є надзвичайною проблемою, яка несе виключно негативний характер у становлення ринкової економіки. На сьогодні регіони стають не тільки активними суб'єктами міжнародних економічних відносин, а й активно залучаються до формування відповідних регіональних економічних просторів, які стають підґрунтями розвитку країни в цілому. Саме тому, надзвичайно актуальним є дослідження поняття соціально-економічного розвитку регіонів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням соціально-економічного розвитку регіонів займалися наступні учені: А. Алчин Р. Барро, В. Бильчак, П. Бубенко, Е.В. Давискиба, В. Захарова, Х. Зібберта, И.А. Кизим, П. Кругман, А.И. Кубах, Е.Менсфілд, Х.Мілнера, Т. Морі, В.Реймо, Д. Рікардо, Х. Річардсон, П. Ромера, Р Солоу, Дж. Стігліц, А.Н. Тищенко, М. Фуджит. Серед наукових праць, у яких висвітлюються теорії регіонального розвитку, необхідно виокремити дослідження О. Б. Ватченко, Г. В. Возняк, І. Дегтярьова, М. І. Долішнього, В. Ю. Керецмана, А. Г. Мазура, В. С. Реутова, В. І. Чужикова, М. Г. Чумаченка, О. І. Шаблія, А. Н. Швецова. На сьогодні зроблено значний науковий доробок, але в теорії розвитку питання соціально-економічного розвитку регіону залишаються питання недостатньо досліджені, що робить актуальним вивченням даної проблематики.

Мета і завдання дослідження. Відобразити еволюцію становлення поняття соціально-економічного розвитку, проаналізувати наукові надбання різних економічних течій, а також з'ясувати поняття «соціально-економічний розвиток». Здійснити дослідження соціально-

економічного середовища регіону та проаналізувати суть та тенденції змін у регіональному розвитку.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Аналіз наукових праць показав, що сучасна економічна наука містить величезну кількість альтернативних теорій та моделей росту та розвитку регіонів. Варто відзначити основні теорії регіонального розвитку такі як, кумулятивного розвитку, неокласичні теорії, теорії регіонального зростання та сучасні. Таким чином, проведений аналіз та систематизація наукових праць в області регіонального розвитку дозволила виокремити наступні теорії та течії, що подано у табл.1.1.

Таким чином, основними положеннями із вище викладених теорій є: модернізація традиційної теорії розміщення виробництва; виділення нового фактора - обсягу ринку (ступінь доступності до ринку) як головного чинника агломерацій; введення просторових чинників як внутрішніх (ендогенних) джерел зростання регіонів; циклічний рух факторів виробництва, що впливають на нерівномірний економічний розвиток країн і регіонів; визначення каналів зближення відмінностей розвитку країн і регіонів шляхом індустріалізації периферії і розширення обсягу ринку або підвищення рівня доступності до ринку.

Варто відзначити, що у більшості напрацювань іноземних науковців не прослідковується різниця між «місцевим» та «регіональним» розвитком. Зазвичай дослідники наголошують на тому, що розгляд «регіонального» чи «місцевого» розвитку повинен здійснюватися на міждисциплінарній основі з урахуванням усіх чинників: географічних, економічних, урбаністичних чинників. Історичне трактування економічного розвитку звужувалося лише до економічного простору: основ новою цього розвитку є збільшення доходів, зайнятості. На початку 80-х років минулого століття, у центрі дослідження постають характер, якість та стійкість регіонального розвитку у соціальному, культурному, політичному, екологічному вимірах. Міжрегіональні нерівності у добробуті та стандартах життя ставлять під сумнів традиційні економічні індикатори, як такі що адекватно відображають суть та зміст регіонального розвитку. Таким чином, економічні системи повинні були орієнтовані на соціальні показники розвитку та на нарощення показників економічного зростання.

Таблиця 1

Теорії регіонального розвитку

Представники, назви праць	Тлумачення поняття соціально-економічний розвиток
Теорії кумулятивної зумовленості	
Ф. Перру (теорія «Полюсів росту»)	У теорії показано нерівномірність економічного та соціального розвитку країни, який базується надбаннями окремих виробництв (галузей), здатними генерувати мультиплікативний ефект. Ці виробництва і складають суть полюсів росту, які проявляються як система відношень «затрати – випуск». Ф. Перру, вказує на необхідність впровадження політики безперервного росту, оптимізацію каналів розподілу «ефекту тяжіння», адже при відсутності стимулів, виникнуть проблеми із вирівнюванням елементів економічного розвитку та встановленням рівноваги. [15 с. 194].
Ж-Р. Будвіля (теорія «Полюсів росту»)	Вчений доповнив наукові напрацювання Ф. Перру, досліджуючи саме умови в яких зароджуються, формуються, функціонують галузі виробництва (полюси росту). При цьому налагоджується система показників ієрархізації - «центральных місць». Вчений приходиться до висновку, що лише у великих містах (ядрах агломерації) відбувається саморозвиток, під впливом якого і відбувається процес розвитку частин нижнього ієрархічного рівня (невеликих міст), тобто вчений акцентує увагу лише на великих агломераціях,

	не враховуючи що малі та середні міста можуть концентрувати значний економічний потенціал, що здатний створити передумови до швидкого економічного розвитку та переходу на нові ієрархічні рівні. [15 с. 195].
П. Потье (Концепція осей розвитку)	Суть концепції полягає у розвитку тих населених пунктів, через які проложені транспортні коридори, які сполучають полюси економічного зростання. Території розміщені між полюсами росту і забезпечуючи транспортний зв'язок, отримують додаткові імпульси росту завдяки зростанню вантажоперевезень, поширенню інновацій та розвитку інфраструктури. В зв'язку з цим вони перетворюються, в такзвані, осі (коридори) розвитку, визначаючи разом з «полюсами росту» просторовий каркас економічного ростурегіону чи країни [23 с. 90].
Х. Річардсон (Модель сукупної причинної обумовленості і міської агломерації)	Вчений акцентує увагу на необхідності залученні мобільних інвестицій таких як новітні технології, робоча сила у регіонах де багаті природні ресурси в [11 с. 174]. Таким чином, це мотивує інвесторів та збільшує кількість виробництв на певних територіях, що зумовлює виникнення алгомераційного ефекту.
Г.Мюрдаля (Базова модель)	Під дією ринкових чинників виникають регіональні нерівності економічного розвитку, що передумовано привабливістю економічно розвинутих регіонів над економічно слабкими. До основних факторів привабливості належать зменшення трансакційних та виробничих витрат. Головною перевагою слаборозвинутих регіонів є дешева робоча сила. Таким чином, у високо розвинутих регіонах збільшуватиметься обсяг виробництва та збуту, рівень асиметрії у такому випадку буде збільшуватися, і скорочуватися у слаборозвинутих.
Х. Гірш (модель «Вулкан»)	Суть вчення полягає у наступному: якщо продукувати інновації у промислово розвинутому регіоні виникає ефект «вулкана» із виверженням, магма якого (інновації) розходить на весь регіон, покращуючи рівень розвитку також і у самих відсталіх економічних одиницях.. При цьому акцентується увага на затуханні «вулкану» через певний період часу, зміни інноваційного осередку. В результаті якого відбувається процес перетворення потужного виробничого осередку в депресивні старопромислові райони.[6].
Неокласичні теорії	
А. Маршал «Принципи економічної науки»	Вчений наголошує, на «зовнішній економії», яка включає інерцію основних виробничих фондів, відстань до ринків збуту та сировини, кліматичні умови та наявності робочої сили. Важливим є той факт, що у грошовій формі, можуть бути вираженні умови місцеположення, що відповідатиме теорії ціни. На ефекті «зовнішньої економії» Маршалл будує концепцію індустріальних районів (дистриктів) - територіальні скупчення переважно малих і середніх підприємств, які за рахунок швидкого розповсюдження нових ідей, наявності спеціалізованих постачальників товарів та послуг, широкого доступу до вузькокваліфікованої робочої сили, локальної торгівлі та місцевого поділу праці можуть успішно конкурувати з великими вертикально інтегрованими компаніями [7].
А. Вебер (теорія «Промислового штандарту»)	Альфред Вебер, у своїх працях озвучує три головні фактори, які мають безпосередній вплив на розташування виробництв: транспортні витрати; витрати на робочу силу; агломераційні сили. Спочатку висуває теорію,

	про те що виробничі витрати на одиницю продукції в межах певної території однакові, і основним є визначення такої точки у якій витрати на транспорт будуть мінімальні. Одночасно вчений, пропонує визначати витрати на робочу силу (якщо такі територіально змінюються) та ефект агломерації (від просторової концентрації та виробничої взаємодії в певному місці декількох чи багатьох виробничих одиниць). [8].
Й. Шумпетер («Теорія економічного розвитку»)	Відповідно до теорії Й. Шумпетера, економічне зростання – це кількісна зміна певних показників. Економічний розвиток – це поняття більш широке, воно передбачає як кількісні, так якісні зрушення. Праці «Теорія економічного розвитку» (1939 р.), економічне зростання – це збільшення виробництва та споживання одних і тих самих товарів та послуг з плином часу. При економічному зростанні, виникає процес руху товарів та такий рух циркулярним потоком економічного життя. Економічний розвиток викликає появу нових галузей виробництва, які продукують створення нового продукту; введення нового методу виробництва; пошук нових ринків збуту; отримання доступу до нового джерела ресурсів та створення нової форми організації фірми, у тому числі монополії [18 с. 17.].
Р.Солоу	Основне завдання теорії – зрівняти рівень розвитку високорозвинених та відсталих регіонів шляхом нарощення більшими темпами показників економічного зростання де ці показники найкритичніші. У теорії економічного росту зазначено, що неефективний процес коригування є наслідком диференціації рівнів розвитку регіонів. Дана теорія виділяє певну конвергенцію регіонів, при якій кожен регіон додержується свого напрямку розвитку. [22 с.16].
Інші теорії	
Дж. Харріс (модель «Потенціал ринку»)	Суть теорії полягає у тому, що за інших рівних умов підприємці будуть прагнути розміщувати свої виробництва в місцевостях з хорошим доступом до ринку. Вчений проаналізувавши ступінь доступності до ринку збуту в окремому штаті США, скориставшись показником «потенціалу ринку» що представляє собою зважену суму купівельної спроможності конкретних територій, де вага кожної відповідає зворотній залежності від її віддаленості. [5 с.23].
А. Пред (модель «Базового мультиплікатору»)	Розрахунок моделі починається з проєкції «Експортної» виручки регіону (від продажів продукції іншим регіонам всередині країни і за її межами), після чого використовує оціночний коефіцієнт частки доходу, витрачається всередині регіону, для визначення на його базі мультиплікатора. А. Пред вважає, що обсяг експортної бази і частка доходу, що витрачаються всередині регіону, повинні бути зростаючими функціями розмірів регіональної економіки.
фон Тюнен, М.Фуджітой, П.Кругман	Ця модель є модифікацією оригінальної моделі фон Тюнена, в якій існування центрального міста не просто мається на увазі, але і підтримується експліцитно. У ній передбачається, що вся праця мобільний, в результаті чого розташування аграрного виробництва виявляється ендогенних, поряд з промисловістю. З одного боку, промислове виробництво концентрується в місті під впливом різноманітних зв'язків, викликаних самої концентрацією, з іншого - концентрація економічної активності в місті створює сплеск в тій точці кривої функції потенціалу ринку, де визначається місце розташування промислового виробництва. [4 с.4-7].

М.Фуджит, Т. Мор	Фактично, в зазначену вище модель, яка використовується в якості базової, вони вносять умову, що населення поступово зростає. Це призводить до періодичного виникнення нових міст, які вишиковуються в просторі в одну лінію. [4 с.10].
М. Фуджит, П.Кругман, Т.Морі.	Це попередня модель, але більш ускладнена. Тут економіка розглядається в складі кількох промислових галузей, що розрізняються за величиною транспортних витрат і масштабу ефектів. Вони вважають, що така економіка спонтанно породжує систему центральних місць, яка служить підтвердженням (знову-таки тільки в одному вимірі) ієрархічної моделі центральних місць Кристаллера. Крім того, Фуджита і Морі дослідивши транспортні вузли з позиції можливостей освіти ними майбутніх міст і виявили, що транспортні вузли генерують сплески функцій потенціалу ринку, що є немов би «наслідком» майбутніх міст[4 с.133].
Е.Венаблес (Модель циклічного руху Факторів)	У даній моделі, Е.Венаблес показав, що може існувати циклічний процес, що веде до економічної диференціації в тому випадку, якщо існують проміжні товари, вироблені в великих масштабах з урахуванням транспортних витрат. В цьому випадку країна з великим промисловим сектором надає більший ринок для проміжних товарів, що веде до концентрації проміжного виробництва в цій країні, остання, в свою чергу, забезпечує країні перевагу в сфері виробництва товарів, що перебувають ще нижче в технологічному ланцюжку виробництва, що ще більше посилює первинне перевагу, і т.д. аналогічна. [11 с.36].
П. Кругман, Е. Венаблес, Б. Пуго (модель «Світової історії»)	Науковці пропонують альтернативну версію просторової історії світу, в якій в якості рушійної сили виступає зростаючий обсяг ринку, а не зростання рівня економічної інтеграції. Вони ж використовують кругову геометрію для моделювання світового ринку та глобальної спеціалізації, в яких державних кордонів на має як таких і не виділенні як окремі одиниці економічні регіони. Перевага цієї моделі у визнанні спонтанної самоорганізації в спочатку не рівномірному розвитку країн або регіонів по типу «центр - периферія» завдяки зменшенню логістичних витрат, кругової геометрії глобальної торгівлі та спеціалізації і подальшого їх зближення завдяки індустріалізації і, особливо зростаючого обсягу ринку [9].
П. Кругман П. Ромера (теорія агломерату)	Відповідно до теорії агломерації П. Кругман та П. Ромера основним фактором зростання є скупчення виробничої діяльності в певних регіонах, яке дає вигоду підприємствам завдяки збільшенню свого розміру або від позитивних екстерналій, що виникають внаслідок присутності на ринку інших фірм. На думку цих авторів, початкове нерівномірне розподіл виробництва при переході до рівноваги веде до утворення агломерацій. Виникнення агломерацій вони приписують випадковому фактору або пов'язують її з поняттям зростаючої віддачі від масштабу. [17 с. 12-13].
Г. Мюрдаля, А. Хіршмана (модель «ядро-периферія»)	У цій моделі початок розвитку регіону пов'язується з випадковим фактором, наприклад, відкриттям мінеральних родовищ або розвитком експорту продукції харчової промисловості. Зростання реальних зарплат і висока віддача від капіталу породжують зростаючу віддачу від масштабу і розвиток агломерації, що виражається в зростанні продуктивності праці і капіталу як функції темпу зростання регіонального випуску. Причиною нерівномірного розвитку регіонів вони вважають високий рівень агломерації виробничої діяльності, викликаний зростаючою віддачею від масштабу.[2 с 16].
Дж.Еллісон	Ця теорія є альтернативним поясненням виникнення агломерацій.

Е.Глейзер (теорія Випадкового зростання)	Відповідно до неї, витоки агломерацій - це сильні випадкові зв'язки, які дають початок економічного зростання в деяких регіонах.
Д.Девіс Д.Вайнштайна (Емпірична модель)	У Даній моделі, науковці прийшли до висновку, що теорія розміщення здатна пояснювати відмінності регіональної концентрації економічної діяльності, а теорія зростаючої віддачі від масштабу відповідає за ступінь просторової диференціації економічної активності.[1 с 1269-1289].

Мета регіональної економіки виявляти та розвивати сильні сторони кожного із регіону та зменшувати негативний вплив зовнішніх факторів, таким чином щоб створити гідні умови існування населення, забезпечивши наявність робочих місць, втілюючи науково обґрунтовані програми соціально-економічного розвитку конкретного регіону (із урахування географічних, політичних, соціальних особливостей).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Соціально-економічний розвиток регіону відображає поєднання усіх сфер суспільного відтворення у контексті покращення соціально-економічних відносин із врахуванням соціальних, екологічних, демографічних, економічних сфер суспільного виробництва конкретних регіонів. Варто звернути увагу, що структурно-галузеві аспекти, зайнятість та кількість промислових центрів відіграють визначальну роль при розробці методологічних підходів. З точки зору, регіонального підходу то, аналіз соціально-економічного розвитку має пояснити першочерговість складових, основні завдання, регіональні особливості, та принципи розробки і впровадження у визначеному середовищі.

Отже, проведене дослідження еволюції наукової думки щодо регіонального розвитку дає змогу виділити основні теорії і концепції та охарактеризувати їх еволюційну обумовленість. Якщо спочатку теорія стимулювання регіонального розвитку більше враховувала економічні чинники, то на початку ХХІ ст. конкурентоспроможність території розглядається в соціальному, екологічному та знанневому контексті. Найбільше теорій і концепцій щодо розвитку регіонів з'явилося у 70-90 рр. минулого століття. Усі вони базуються на тому, що досягнення високих соціально-економічних показників значною мірою залежить від якості управління, а не ресурсного потенціалу. Відрізняючись за фундаментальними підходами, теорії і концепції пропонують різні механізми впливу на стан територій з урахуванням розміщення економічних об'єктів, їх взаємодії із зовнішнім середовищем, взаємодії і партнерства на місцевому рівні, людського потенціалу та ін. Певною мірою кожна теорія відображає сутність процесів будь-якого регіону на якомусь етапі його розвитку. Останнім часом, спостерігається тенденція розвитку теорії соціальних мереж і знаннєвої економіки, що як результат може стати основою регіонального розвитку. Вектор наукових досліджень у цій сфері зміщується з макрорівня на мікрорівень. Саме тому, вважаємо що актуальними подальші дослідження будуть спрямовані на концептуалізацію моделі сучасного регіонального розвитку в умовах децентралізації.

Джерела та література

1. Davis D. R., Weinstein D.E. Bones, Bombs and Break Points: The Geography of Economic Activity. *American Economic Review*. 92, 2002. P. 1269–1289
2. *Faktyory ekonomicheskogo rosta v regionakh RF*. М. : IEPP, 2005. 278 s 16
3. Fujita M., Krugman P. When is the economy monocentric: von Thunen and Chamberlin unified, *Regional Science and Urban Economics*, 1995. 254.
4. Fujita M., Mori T. Structural stability and evolution of urban systems, *Regional Science and Urban Economics*, 1996, 27;
5. Harris G.D. The market as a factor in the localization of production. *Annals of the Association of American Geographers*, 1954. 44 p.
6. Krugman P., Venables A. Globalization and the inequality of nations. *Quarterly Journal of Economics*, 1995.
7. Pavlova O., Pavlov K. et al. (2021) Strategic Priorities for Socio-economic Development of Ukraine in Comparison with the Republic of Poland. In: Karwowski W., Ahram T., Etinger D., Tanković N., Taiar R. (eds)

- Human Systems Engineering and Design III. IHSED 2020. Advances in Intelligent Systems and Computing, vol 1269. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-58282-1_49
8. Richardson H.W. Regional growth theory. London, 1973. 256 p.
 9. Venables A. Equilibrium Locations of vertically linked industries. *International Economic Review*, 1996.
 10. Yakymchuk A., Pavlov K., Pavlova O., et al. (2020) Public Administration and Economic Aspects of Ukraine's Nature Conservation in Comparison with Poland. In: Kantola J., Nazir S., Salminen V. (eds) Advances in Human Factors, Business Management and Leadership. AHFE 2020. Advances in Intelligent Systems and Computing, vol 1209. Springer, Cham. DOI https://doi.org/10.1007/978-3-030-50791-6_33
 11. Бубенко П.Т. Інституційна динаміка просторової організації економічного розвитку. Монографія. – Харків: ХНАМГ, 2008. – 295 с. ст 194
 12. Возняк Г. В. Сучасні теорії та парадигми регіонального розвитку: практичний вимір для України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 5. С. 671-677., с. 671.
 13. Дорогунцов С. І., Хвесик М.А., Горбач Л. М., Пастушенко П. П. Екосередовище і сучасність. Т.4. Стратегія регіонального розвитку і екосередовище: моногр. К. : Кондор, 2006.– 398 с., с.90.
 14. Кизим М.О. Аналіз теоретичних передумов нерівномірності розвитку регіональних утворень у рамках концепції конвергенції. Моделювання регіональної економіки: зб. наук. пр. Івано-Франківськ: Плай, 2008. No 2(12). С.12 - 23., с.140.
 15. Кругман П. Пространство: последний рубеж . *Пространственная экономика*, 2005. №3. С. 133
 16. Купчак В. Р., Павлова О. М., Павлов К. В., Лагодієнко В. Р. Формування та регулювання регіональних енергетичних систем: теорія, методологія та практика : Монографія. Луцьк: СПД Галяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф», 2019. 346 с.
 17. Лімінов Л. Е. Регіональна економіка . Теорія, моделі і методи. Монографія. Харків: ХНАМГ, 2015.-с 36. Режим доступу: https://stud.com.ua/24450/ekonomika/teoriya_rozmischennya_promislovosti_alfreda_vebera
 18. Стрішенець М. М., Павлова О. М., Павлов К. В. Просте товарне виробництво і зародження мануфактур в Україні : монографія. Луцьк. Видавництво «Терен», 2019. 292 с. Режим доступу: <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/15853>
 19. Павлов К. В., Павлова О. М. Формування та регулювання конкурентних відносин на регіональних ринках житла України : монографія. Луцьк. Видавництво «Терен», 2019. 542 с. Режим доступу: <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/15852>.
 20. Ропотан І. В. Теорії дослідження конвергенції сталого розвитку регіону: монографія. Луцьк. Видавництво «Терен», 2018. 148с. Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6095/1/>
 21. Шумпетер Й. Теория экономического развития М.: Про-гресс, 1982. – С. 159.

References

1. Davis D.R., Weinstein D.E. Bones, Bombs and Break Points: The Geography of Economic Activity // *American Economic Review*. 92, 2002. P. 1269–1289 [In English].
2. *Faktyory ekonomicheskogo rosta v regionakh RF*. М.:IEPP, 2005. 278 s 16 [In English].
3. Fujita M., Krugman P. When is the economy monocentric: von Thunen and Chamberlin unified. *Regional Science and Urban Economics*, 1995. 254. [In English].
4. Fujita M., Mori T. Structural stability and evolution of urban systems . *Regional Science and Urban Economics*, 1996, 27. [In English].
5. Harris G.D. The market as a factor in the localization of production. *Annals of the Association of American Geographers*, 1954. 44 p. [In English].
6. Krugman P., Venables A. Globalization and the inequality of nations *Quarterly Journal of Economics*, 1995. [In English].
7. Pavlova O., Pavlov K. et al. (2021) Strategic Priorities for Socio-economic Development of Ukraine in Comparison with the Republic of Poland. In: Karwowski W., Ahram T., Etinger D., Tanković N., Taiar R. (eds) Human Systems Engineering and Design III. IHSED 2020. Advances in Intelligent Systems and Computing, vol 1269. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-58282-1_49
8. Richardson H.W. Regional growth theory. London, 1973. 256 p. [In English].
9. Venables A. Equilibrium Locations of vertically linked industries . *International Economic Review*, 1996. [In English].
10. Yakymchuk A., Pavlov K., Pavlova O., et al. (2020) Public Administration and Economic Aspects of Ukraine's Nature Conservation in Comparison with Poland. In: Kantola J., Nazir S., Salminen V. (eds) Advances in Human Factors, Business Management and Leadership. AHFE 2020. Advances in Intelligent Systems and Computing, vol 1209. Springer, Cham. DOI https://doi.org/10.1007/978-3-030-50791-6_33

11. Bubenko P. T. (2015) Instytutsiyna dynamika prostorovoyi orhanizatsiyi ekonomichnoho rozvytku: monohrafiya [Institutional dynamics of spatial organization of economic development: monohrafiya]. Kharkiv: KNAMG. [In Ukrainian].
12. Voznyak H. V. (2015) Suchasni teoriyi ta paradyhmy rehional'noho rozvytku: praktychnyy vymir dlya Ukrainy: monohrafiya [Modern theories and paradigms of regional development: a practical dimension for Ukraine: a monograph] Global and national economic problems.. - № 5. [In Ukrainian].
13. Dorohuntsov S. I., Khvesyk M. A., Horbach L. M., Pastushenko P. P. (2006) Ekoseredovyshche i suchasnist'. T.4. Stratehiyarehional'noho rozvytku i ekoseredovyshche: monohrafiya [Eco-environment and modernity. Vol.4. Strategy of regional development and eco-environment: a monograph]. K.: Kondor, [In Ukrainian].
14. Kyzym M.O. (2008) Analiz teoretychnykh peredumov nerivnomirnosti rozvytku rehional'nykh utvoren' u ramkakh kontseptsiyi konverhents [Analysis of theoretical preconditions of non-uniformity of development of regional formations within the framework of the concept of convergence]. -Ivano-Frankivs'k: Play [In Ukrainian].
15. Krugman P. (2005) Prostranstvo: posledniy rubezh [Space: the last frontier]. - Prostranstvennaya ekonomika – №3 [In Ukrainian].
16. Pavlova, O.M., Kupchak, V.R., Pavlov, K.V., Lahodiyenko, V.V. (2019). Formuvannya ta rehulyuvannya rehional'nykh enerhetychnykh system: teoriya, metodolohiya ta praktyka: monohrafiya [Formation and regulation of regional energy systems: theory, methodology and practice: a monograph]. Luts'k: SPD Hadyak Zhanna Volodymyrivna, drukarnya "Volyn'polihraf" [In Ukrainian].
17. Liminov L.E. (2015). Rehional'na ekonomika .Teoriya, modeli i metody: monohrafiya [Regional economy. Theory, models and methods: a monograph] Kharkiv: KHNAMH URL: https://stud.com.ua/24450/ekonomika/teoriya_rozmischennya_promislovosti_alfreda_vebera [In Ukrainian].
18. M.M. Strishenets', Pavlova O. M., Pavlov K.V. (2019) .Proste tovarne vyrobnytstvo i zarozhennya manufaktur v Ukraini : monohrafiya [Simple commodity production and origin of manufactories in Ukraine: monograph] . Luts'k. Vydavnytstvo «Teren» URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/15853> [In Ukrainian].
19. Pavlov K.V., Pavlova O.M. (2019) Formuvannya ta rehulyuvannya konkurentnykh vidnosyn na rehional'nykh rynkakh zhytla Ukrainy : monohrafiya. [Formation and regulation of competitive relations in the regional housing markets of Ukraine: a monograph.] Luts'k. Vydavnytstvo «Teren» URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/15852>. [In Ukrainian].
20. Ropotan I.V. (2018) Teoriyi doslidzhennya konverhentsiyi staloho rozvytku rehionu: monohrafiya.[Theories of research of convergence of sustainable development of the region: monograph.] Luts'k. Vydavnytstvo «Teren» URL:<http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6095/1/> [In Ukrainian].
21. Shumpeter Y. (1997) Teoriya ekonomiche-skogo razvitiya [Theory of economic development] – Moskva.: Fond ekono-micheskoy knigi «Nachala» [In Russian].

Стаття надійшла до редакції 12.01.2021 р.

УДК 338.314

Павлова Олена,
доктор економічних наук, професор,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра економіки та природокористування,
м. Луцьк, ORCID: 0000-0002-8696-5641,
e-mail: pavlova.olena@vnu.edu.ua

Павлов Костянтин,
доктор економічних наук, професор,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра економіки та природокористування,
м. Луцьк, ORCID: 0000-0003-2583-9593,
e-mail: pavlovkv@icloud.com

Писанко Сергій,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
здобувач, м. Луцьк,
e-mail: naukoviy@icloud.com

Романюк Роман,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
здобувач, м. Луцьк,
e-mail: naukoviy@icloud.com

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-01-16-27>

СТРАТЕГІЯ ТА РИЗИКИ РЕФОРМУВАННЯ РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Охарактеризовано електроенергетичне середовище, яке деформоване монопольними структурами та тотальним контролем по ціноутворенням. Наведено приклад європейської моделі реформування електроенергетичного ринку, що базується на прозорості та доступності споживачів до електроенергетичних послуг. На цій основі з'ясовано цілі та вектори реформування регіональних ринків електроенергетичних послуг. Передбачено, що процес реформування мав би бути здійснений на поєднанні організаційних, економічних, технічних, соціальних та інших цілей. З'ясування переваг та недоліків при реформуванні електроенергетичного ринку регіону та країни відображено в авторській методиці SWOT-аналізу. Запропонований замкнений цикл реформування електроенергетичного ринку, який охоплює взаємозамінне поєднання таких компонент: регіональні електроенергетичні мережі, ринкове середовище, Інформаційне середовище, фінансово-кредитне забезпечення, інтегрування, трудові ресурси, комунікаційні зв'язки. Окреслено вектори подальшого реформування.

Ключові слова: електроенергетичний ринок, ринкове середовище, електроенергетичний ресурс, об'єднана енергетична система.

Павлова Елена,
доктор экономических наук, профессор,
Волинский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра экономики и природопользования,
г. Луцк

Павлов Константин,
доктор экономических наук, профессор,
Волинский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра экономики и природопользования,
г. Луцк

**Писанка Сергей,
Волынский национальный университет имени Леси Украинки,
соискатель, г. Луцк,**

**Романюк Роман,
Волынский национальный университет имени Леси Украинки,
соискатель, г. Луцк,**

СТРАТЕГИЯ И РИСКИ РЕФОРМИРОВАНИЯ РЫНКА ЭЛЕКТРОЭНЕРГИИ В РЕГИОНАХ УКРАИНЫ

Охарактеризованы электроэнергетическое среду, деформированное монопольными структурами и тотальным контролем по ценообразованию. Приведён пример европейской модели реформирования электроэнергетического рынка, основанный на прозрачности и доступности потребителей к электроэнергетическим услугам. На этой основе выяснено цели и векторы реформирования региональных рынков электроэнергетических услуг. Предполагается, что процесс реформирования должен быть осуществлён на сочетании организационных, экономических, технических, социальных и других целей. Выяснение достоинств и недостатков при реформировании электроэнергетического рынка региона и страны отражено в авторской методике SWOT-анализа. Предложенный замкнутый цикл реформирования электроэнергетического рынка, который охватывает взаимозаменяемо сочетание таких компонентов: региональные электроэнергетические сети, рыночная среда, Информационная среда, финансово-кредитное обеспечение, интегрирования, трудовые ресурсы, коммуникационные связи. Определены векторы дальнейшего реформирования.

Ключевые слова: электроэнергетический рынок, рыночная среда, электроэнергетический ресурс, объединённая энергетическая система.

**Pavlova Olena,
Doctor of Economics, Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of Economics and Nature Management,
Lutsk**

**Pavlov Konstantin,
Doctor of Economics, Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of Economics and Nature Management,
Lutsk**

**Pysanko Sergey,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
getter,
Lutsk**

**Romanyuk Roman,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
getter,
Lutsk**

STRATEGY AND RISKS REFORMING THE ELECTRICITY MARKET IN THE REGIONS OF UKRAINE

Introduction. Competitiveness implies a free choice of suppliers by consumers, absence of barriers to the market of supply and sale. The new European format of the electricity market model creates new challenges and threats to the functioning of electricity market enterprises in terms of transparent and objective conditions for access to consumption and operation of electricity networks, unbiased accelerated development of the electricity market to the dynamics of the economic system. Reforming the electricity market combines the processes of achieving organizational, economic,

technical, social, and environmental goals. However, this combination has different consequences and risks associated with minimizing costs. Clarification of long-term goals and objectives requires a comprehensive approach to the analysis of the electricity market in the following areas: the formation of reform priorities, outlining the benefits and risks, assessing the likely risks of the environment.

The purpose of the article. The purpose of this article is to determine the most optimal strategy and the most probable risks that may arise in the processes of formation of the electricity market both in the regions of the state and nationwide.

Results. One of the most important problems of the system operator in ensuring its independence and mutual respect for all market participants. To this end, the following measures are legally justified: procurement of related services on a competitive basis; transparent information of the available list of related services, their volumes, cost, terms, and requirements to suppliers; formation of accounting for the cost and revenue component in the implementation of the centralization of dispatch management from other activities; formation of access to the capacity of interstate electric networks by conducting electronic auctions; submission of the UES development plan to the Cabinet of Ministers of Ukraine for consideration even in case of disagreement of the interesting instances. However, strengthening the role of the system operator does not ensure its complete independence from external risks. Liberalization of the electricity market takes into account the availability to the wholesale market of other participants who can directly enter into agreements with generation companies and sell electricity to the retail market. Such participants are usually large industrial consumers. At the same time, the retail market is creating a so-called competitive environment, which is an alternative to the existing "oblenergo". The formation of consumer choice will further affect the price and quality and transparency of competitive relations.

Conclusions. The investment component of the region will grow only if the electricity market is reformed. However, the processes of introduction of a new model of the electricity services market are formed in a short time, the introduction and adoption of legislation, the implementation of organizational and structural changes, software testing. Nevertheless, the processes of reforming the electricity services market are an integral attribute of the region's integrated investment policy.

Keywords: electricity market, market environment, electricity resource, integrated energy system.

Постановка проблеми та її значення. Конкурентоспроможність передбачає вільний вибір споживачами постачальника, відсутність бар'єрів до ринку постачання та збуту. Новий європейський формат моделі електроенергетичного ринку формує нові виклики та загрози функціонування підприємств електроенергетичного ринку, що стосується прозорих та об'єктивних умов доступу до споживання та експлуатації електроенергетичних мереж, неупереджений прискорений розвиток електроенергетичного ринку до вимог динамічності економічної системи.

Реформування електроенергетичного ринку поєднує і собі процеси досягнення організаційних, економічних, технічних, соціальних та екологічних цілей. Однак це поєднання обумовлює різні наслідки та ризики пов'язані з мінімізацією витрат.

З'ясування перспективних цілей та завдань потребує комплексний підхід до аналізу електроенергетичного ринку в наступних напрямках: формування пріоритетів реформування, окреслення переваг та ризиків, оцінка ймовірних ризиків зовнішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Скупість кінцевих обрахунків пояснює велике коло дослідників, серед них: В. Лагодієнко, О. М. Павлова, К. В. Павлов, Л. Беляєв та інші. Однак, сучасність глобалізаційного розвитку отримує все більше значення електроенергетичних ресурсів. Окрім того, існує необхідність комплексного підходу до інвестиційно-інноваційних процесів електроенергетичної галузі регіону та визначення організаційно – економічних векторів національної електроенергетичної стратегії.

Мета і завдання дослідження. Метою даної статті є визначення найбільш оптимальної стратегії та найбільш імовірних ризиків, що можуть виникнути в процесі формування електроенергетичного ринку як в регіонах держави, так і в загальнонаціональному масштабі

Викладення основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Взаємодія чинників впливу електроенергетичного ринку регіону методично відображає переваги та недоліки, яке варто відобразити в стратегічному методі SWOT-аналізу (Табл. 1).

Таблиця 1

SWOT-аналіз електроенергетичного ринку України

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>-поетапне впровадження організаційно-економічних процесів підвищення витрат електроенергії на засадах конкурентоспроможності;</p> <p>- підтримка достатнього рівня безпеки та потужності енергомереж через систематичне оновлення інформаційного забезпечення та дотримання регламенту захисту;</p> <p>- співпраця фінансового та ресурсного характеру з міжнародними та фінансовими організаціями;</p> <p>- зручне географічне розташування країни;</p> <p>-значний зовнішній та внутрішній потенціал сировинних запасів підприємств</p>	<p>- обмеження експортного потенціалу в зв'язку з несприятливими економічними та політичними критеріями;</p> <p>-недосконалість нормативно-правового базису;</p> <p>- монопольний тиск в секторах генерування та розподілу електричної енергії;</p> <p>- низький рівень етичних норм та культурного обізнання до споживання;</p> <p>-зношеність мережевого та галузевого фонду;</p> <p>-підпорядкованість регулятору НКРЕКП, не прозоре тарифоутворення;</p> <p>- наявність бюрократичних перепон та відсутність дієвих бізнес процесів</p>
Переваги	Недоліки
<p>-диверсифікаційні джерела постачання сировини для ТЕЦ та АС;</p> <p>-співдружність з міжнародними організаціями по формуванню власного паливно-енергетичного фонду та регулювання надлишку ядерних відходів;</p> <p>-формування та забезпечення комплексів автоматизованої передачі електроенергетичних ресурсів;</p> <p>-формування стратегії розвитку відновлювальних джерел енергії;</p> <p>-покрокова інтеграція вимог та стандартів ЄС до вітчизняного електроенергетичного ринку</p>	<p>-відсутність потрібних умов для інвестиційно-стимулюючого середовища;</p> <p>-не прозорі та ворожі відносини між РФ та Україною;</p> <p>-ймовірність в односторонньому порядку від'єднатися від електроенергетичної системи Білорусії та Росії;</p> <p>-політичні лобіювання інтересів монополістів;</p> <p>-низький рівень платоспроможності споживачів електричної енергії</p>

Удосконалено автором на основі [1].

Окрім того, існують певні основні реформуючі напрями, які потребують негайних змін та вдосконалень. До них слід віднести об'єкти регіональних електроенергетичних мереж, ринкове Інформаційне середовище, фінансово-кредитне забезпечення, інтегрування, трудові ресурси, комунікаційні зв'язки.

1. Регіональні електроенергетичні мережі знаходяться в зношеному стані та є вимушеними об'єктами інвестиційного спрямування. Тому основними цілями реформування в цьому напрямі має стати: підвищення рівня надійності системи безпеки експлуатації електроенергетичного сполучення та транспортування енергетичних ресурсів; перегляд витрат з метою усунення зайвих витрат по обслуговуванню системи;

2. Ринкове середовище. Бажана ситуація га будь-якому ринку, в тому числі на ринку електроенергетичних послуг. Досягнення ринкової конкуренції є можливим за умови досягнення балансу на ринку супутніх послуг, роз'єднання адміністрування комерційного обліку і розрахунків, які призначенні для активного споживання [6];

3. Інформаційне середовище. Необхідність враховувати осучаснений технологічний базис є також вектором реформування ринку на конкуруючих засадах. Впровадження сучасних інформаційно-технічних технологій дозволить балансувати енергетичну систему в реальному просторі, автоматизувати обліково-фінансові розрахунки суб'єктів ринку, здійснювати облік електроенергії, контролювати платежі, забезпечувати належну якість диспетчеризації ОЕС;

4. Фінансово-кредитне забезпечення є неодмінною умовою реформування електроенергетичного ринку. Передбачає пошук найбільш ефективного напряму фінансування інвестиційних програм,

формування нової методики RAB-тарифу для уникнення його шокowego підвищення, зниження операційних витрат, зростання амортизаційних відрахувань;

5. Інтегрування. Є сегментом досягнення технологічної спрямованості об'єднаної енергетичної системи України та регіонів до об'єднання з Європейською мережею системних операторів транспортування електроенергії в Європі (ENTSO-E) з можливим обміном потужностями та ізолюванням від інших країн-учасниць. Це також стимулює організований контроль та структурованість будівництва осередків відновлювальних джерел енергії та засадах практики «зелених» аукціонів;

1 Трудові ресурси. Підвищена продуктивність праці, модернізація системи проплати, мотивація розвитку персоналу та комплексний підхід навчання ;

2 Корпоратизація. Важливий процес корпоратизації компанії через перетворення державного підприємства у приватне з урахуванням елементів корпоративного управління та елементів соціальної відповідальності;

3 Комунікаційні зв'язки. Дуже важливі для безперебійності в постачанні, аналізі інформації. Потребують постійного вдосконалення внутрішньої, зовнішньої та міжнародної комунікації в контексті розробки нової інформаційної політики та значної популяризації.

Тому стратегія реформування електроенергетичного ринку України нагадує замкнений цикл важливих компонент його діяльності (Рис. 1).

Рис.1. Замкнений цикл стратегії формування електроенергетичного ринку

Отже, в площині консолідації зв'язків з європейськими країнами відносно принципів реформування слід дотримуватися таких основних цілей:

- дотримання прозорих конкуруючих умов не лише в сфері виробництва, але й у сфері постачання електроресурсів між регіональними електроенергетичними ринками;
- підвищення рівня внутрішньої та водночас зовнішньої безпеки постачання енергоресурсів шляхом систематичного процесу модернізації технологічного переоснащення об'єктів «інфраструктурного сполучення» тощо;
- підвищення якісного показника наданих суб'єктами регіональних електроенергетичних ринків послуг;
- обмеження деструктивного впливу діяльності електроенергетичної галузі на навколишнє середовище;
- формування системи ціноутворення адаптивної для споживачів;
- продовження організаційного та нормативно-законодавчого інтегрування регіональних електроенергетичних ринків в європейський енергетичний простір [7].

Виходячи з найбільш ефективного варіанту реформування, який зосереджується в основному в імплементації правових та директивних засад, а також наслідування певних етапів досвіду країн Європейського Союзу слід окреслити основні елементи трансформації регіональних електроенергетичних ринків:

- ринок прямих поставок електроенергетичних ресурсів, який забезпечується через двосторонні договори купівлі-продажу між основними суб'єктами та регіональних електроенергетичних ринках. Для основних суб'єктів відносяться безпосередні виробники електричної енергії (ТЕС, ТЕЦ, АЕС), постачальники безпосередні споживачі (договори укладаються на біржових та позабіржових умовах);

- динамічний електроенергетичний ринок (відхилення фактичної діяльності від планової) – узгодження, яке надає можливість задоволення фактичних потреб споживачів електроенергетичних ресурсів шляхом динаміки основних елементів, які були передбачені двосторонніми угодами з подальшим продажем з аукціону (спот-ринку) ;

- ринок супутніх послуг – послуги супутнього характеру, які надаються суб'єктом регіональних оптових ринків з умов конкуренції на засадах надійності, безпечності достатнього рівня якості електроенергетичного постачання споживачам (за умов систематичного моніторингу та обліку електроенергетичних ресурсів) [15].

За таких умов оновлена модель реформування електроенергетичних ринків регіону покликана формувати необмежений доступ до електроенергетичних мереж нових суб'єктів, формувати і надалі прозоре конкуруюче середовище секторів генерації та розподілу електричної енергії.

Процес реформування передусім має врахувати smart-технологічний сценарій, зв якого слід розробити автоматизовану систему диференційованого обліку електроенергетичного ресурсу, доступ до обміну даних, що дозволить періодично відслідковувати рух кожної кіловат-години на території України. Окрім того міжнародні норми потребують формування моделі динамічного ринку електроенергії [4].

Однак ці зміни відбуваються вкрай повільно, що пов'язано з рядом чинників, які гальмують процеси лібералізації конкурентного середовища, укладання договорів щодо прямих поставок, безпечне енергетичне постачання, виважену цінову політику та прозоре тарифоутворення. Формування конкурентного середовища вже по своїй суті є джерелом зіткнення інтересів різних суб'єктів господарювання та появу ризикових ситуацій. Загалом взаємодія між учасниками на регіональному електроенергетичному ринку має наступний вигляд (Рис 2).

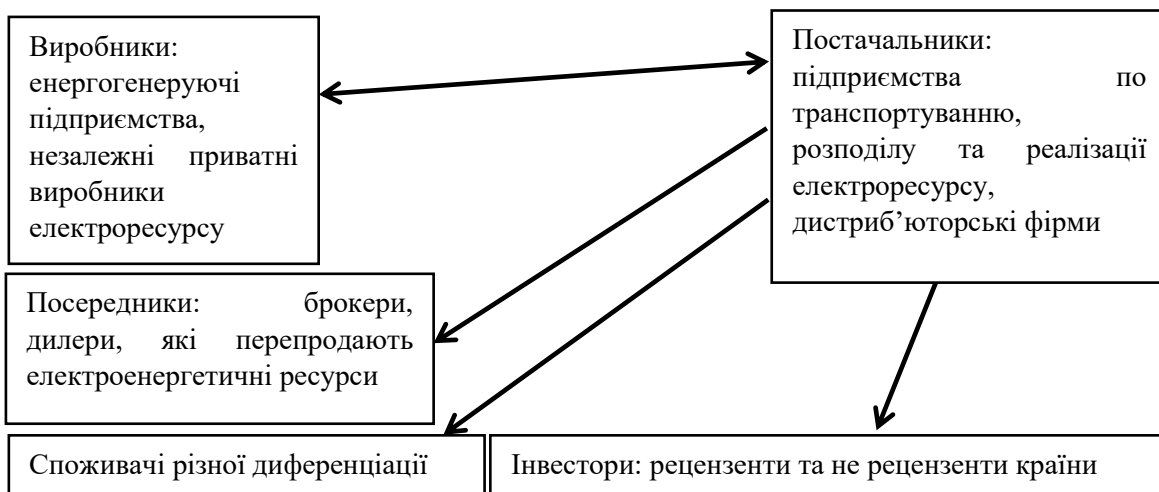

Рис 2. Учасники регіональних ринків електроенергії. Удосконалено автором на основі [3].

Однак, будь-яка реформація по своїй суті матиме певні наслідки для регіональних ринків електроенергії, це акумулюється в наступному:

- деформація конкуруючої моделі усіх секторів економіки та перерозподілу впливу від одних монополістів до інших;
- підвищення тарифів на електроенергію;
- політико-олігархічне лобіювання інтересів сторонніх осіб і регулюючій функції даного ринку;
- дисбалансування функцій між структурними підрозділами ОЕС (об'єднаної енергетичної системи) [8].

Щодо першого наслідку, який стосується деформації конкуруючої моделі усіх секторів економіки та щ перетікання впливу від одних монополістів до інших появляється в тому що ще досі не реалізовано постанову Кабінету Міністрів та відповідний Закон України «Про ринок електричної енергії». Оскільки дані законопроекти дозволяють врахувати вимоги Третього енергетичного пакету в результаті чого обленерго зобов'язаний розділити діяльність розподілу від діяльності постачання електроенергетичних ресурсів. Це обумовлює розмежування сфер впливу між двома компаніями за зазначеним функціоналом. Перша компанія стане оператором системи розподілу (ОСР) та забезпечуватиме експлуатацію, технічне обслуговування та подальший розвиток та вдосконалення системи розподілу електроенергії. Друга компанія стає оператором системи передачі (ОСП), яка займатиметься продажем безпосереднім споживачам право на користування електроенергією, які постачатимуться мережевим способом. Однак в даному випадку Закон України створює передумови не для вирішення проблеми монополізації, а для її посилення, лишень збільшуючи чисельність монополістів на даному ринку. Тому дуже важливо дотримуватися векторної європейської націленості, що дозволить обмежити тотальний контроль пануючих суб'єктів, врахувати зацікавленість споживача шляхом формування імпортової конкуренції електроенергетичними ресурсами та стабілізація цін га даному ринку [13].

Стосовно другого наслідку: підвищення тарифів на електроенергію, роздрібний ринок електроенергії України керується новою редакцією Закону України «Про ринок електричної енергії» - 13.04.2018 р. № 2019 VIII) та спрямований на імплементацію основних директивів ЄС 2009/72/ЄС та забезпечується постачальниками: 25 постачальників універсальної послуги за регульованим тарифом, 33 постачальники за нерегульованим тарифом, які є приватними компаніями по перепродажу електроенергії. НКРЕКП, будучи основним регулятором діяльності сфери електроенергетики та комунальних послуг здійснює регулювання тарифів для усіх підприємств окрім підприємств нерегульованого тарифу, які постачають електроенергію в основному не побутовим споживачам на конкурентних засадах за договірними цінами. Негативним проявом ціноутворення на роздрібному ринку є занадто високий рівень перехресного субсидіювання промисловими споживачами вартісної цінності електроресурсу, який продається окремим категоріям споживачів за фіксованими цінами. Загальна сума втрат від компенсації енергопостачальним компаніям в 2020 році становила млрд. грн. що на порівняно з 2019 роком [14].

Попри все тариф на електроенергетичні послуги в регіонах України вважається самим найнижчим в Європі. Однак доходи теж в самій країні є найнижчими.

На сьогодні, тарифоутворення на електричну енергію, які надаються у ДП «Енергоатом» встановлюються НКРЕКП за методом «Витрати +», що не створює мотивацію підприємствам для вивільнення частини трансакційних витрат тому що обсяг прибутку згідно даної методики практично не залежить від ефективної діяльності підприємства.

Тому одним із інтегруючим моментів зближення з європейським енергетичним ринком має стати реалізація тарифного підходу регулювання природних монополій за методикою «норми прибутку на інвестиційний капітал» при врахуванні показників якості послуг. Тобто перед Україною стоїть питання застосування методів порівняльного аналізу в рейтингуванні компаній та врахуванні якісного рівня послуг.

Сам Кабінет Міністрів України підтримує метод стимулюючого ціноутворення, проте не переконливо ставиться до проєкту ухваленого НКРЕКП від 27.07.2017 року відносно обґрунтування доцільності його застосування в промисловості, що може вплинути на скачок цін.

Очікується що реформування ринку електроенергетичних послуг може вплинути на підвищення тарифів для населення. Це можливо внаслідок переоцінювання вартості активів ДП «НБК Укренерго» внаслідок чого прогнозується різке підвищення амортизаційних відрахувань що спричинить зростання тарифу. Окрім того, практика деяких країн, які лібералізували свої електроенергетичні ринки доводить що регулювання цін для пересічних споживачів та ціноутворення підприємствами, які генерують енергію веде до збоїв у забезпеченні електроресурсами та має ознаки старої регульованої моделі [5].

Згідно третього аспекту політично-олігархічного лобіювання інтересів сторонніх осіб в регулюючій електроенергетичному ринку слід виділити такі аспекти. Вагомим аргументом є недосконалість чинного законодавства, не враховує динаміку змін власності для описаного

оператора (державна форма власності), ціноутворення, яке формується зовнішніми чинниками. Тобто, ціноутворення формується з централізованого диспетчерського управління та в межах тарифу регламентованого НКРЕКП. Однак, беручи до уваги «вразливість» регулюючого органу відносно політичних особистісних бізнесових вимог, залишається сумнівною економічна обґрунтованість встановлених тарифів.

Дизбалансування функцій між структурними підрозділами об'єднаними енергетичними аспектами. Загалом ринок є елементом вільного партнерського обміну результатами діяльності. Однак ситуація має певну особливість на ринку електроенергії за умови коли кожен виробник чи постачальник який має відповідати за власний небаланс (відхилення показників виробництва та споживання). Формуючи двосторонні контракти або реалізуючи електроенергію на ринку на добу наперед, постачальники та виробники повинні забезпечити своє споживання та виробництво в певні години на відповідному рівні.

Проте забезпечити відповідність умовам контракту практично неможливо, оскільки є ряд непередбачених обставин: погіршення погодних умов, зміна фактичного обсягу генерації вітровими та сонячними електростанціями, модернізація генеруючого обладнання [12].

Тому відповідальними за баланс ОВС України загалом покладено на оператора системи передачі ДП «НЕК Укренерго». Даний орган зобов'язаний створювати резервні запаси та ринок суміжних послуг. Такі послуги, формуються на засадах платності, тариф якого регулюється вторинним законодавством [10].

П'ятим аспектом є зменшення обсягів інвестування в модернізацію та розвиток об'єктів електроенергії.

В Україні середній термін експлуатації розподільчих електромереж перевищує 45 років, зношеність інфраструктури стає 60-85%, що спричиняє виникнення проблем із забезпеченням безперебійності поставок електроенергії споживачам останніми роками у вітчизняні облenerго було інвестовано близько 15 млрд. грн. тоді як за планом передбачено 70 млрд. грн.

Прогнози «Асоціації операторів розподільчих електромереж України» передбачають забезпечення надійності безперешкодної поставки електроенергії на модернізацію електромереж близько 25 млрд.

Дієюю в даному напрямі інвестиційного забезпечення є оновлення мережевої інфраструктури можливе шляхом системи стимулюючого тарифоутворення, а також RAB – регулювання системи довгострокового сценарію стратегічного ціноутворення. RAB-регулювання є можливим шляхом запровадження регуляторної норми доходу за наступним обрахунком: «витрати + повернення інвестованого капіталу+ дохід на інвестований капітал».

Регулювання тарифоутворення є можливим за рахунок збільшення таких інвестиційних рішень: 1) зростання прибутковості підприємств внаслідок мінімізації витрат; 2) залучення приватного інвестування; 3) збільшення обсягів надання інституційних послуг. Однак є типовим виникнення ризиків, які негативно впливатимуть на об'єкти інвестування. Типовими ризиками є: не ефективний механізм захисту приватних інвесторів, не послідовна та не ефективна політика, недосконале правове законодавство, політичний та бізнесовий вплив, недооцінка активів ДП «НЕК «Укренерго» відносно залучення інвестицій. В цьому напрямку звіт міжнародної компанії «Ernst and Young», «Mapping pioneer utilities regulation in Europe» оцінка власних інвестиційних ресурсів оцінюється незалежним експертом що дозволить зробити ефективнішим RAB – регулятором по активізації фінансового капіталу та захисту інтересів усіх суб'єктів даного ринку.

Тому ефективне реформування електроенергетичного рішення знаходиться в площині таких організаційних та управлінських рішень:

- ефективному та прозорому регулюванню НКРЕКП ;
- розподіл функціональних обов'язків між обласними енергетичними компаніями;
- отримання сертифікованого дозволу на провадження діяльності оператора системи передачі;
- купівля програмного забезпечення ОСР та ОСП;
- удосконалення та укомплектованість технічних заходів в контексті реформ роздрібного електроенергетичного ринку;
- адаптувати усіх суб'єктів ринку до функціонування в принципово нових умовах;

- ліквідувати механізми перехресного субсидювання і привести ціни для споживання до економічно обґрунтованих розмірів;

- тотальне вирішення хронічної заборгованості, яка є по всій об'єднаній енергетичній системі.

Чітке визначення цілей та напрямів реформування та зменшення ймовірних ризиків при реформуванні ринку електроенергетики створить в подальшому умови для підвищення якості послуг, обмежить негативні прояви на навколишнє середовище, удосконалення ціноутворення та посилення міжнародної співпраці.

Однак не дивлячись на існуючі аспекти, процеси реформування електроенергетичного ринку величезне значення має організація діяльності яка є складнішою та формується за умов політично-нестабільної ситуації та зовнішньої агресії. Оскільки необхідно змінити модель розвитку електроенергетичного ринку потребує оновлених організаційно-економічних форм за умов неспроможності діючої моделі «єдиний покупець» вирішити нові проблеми, які виникають в електроенергетичному середовищі. Неспроможність існуючої моделі пов'язана з специфікою розвитку економіки регіонів: безнадійно непогашені борги між суб'єктами оптового ринку, дефіцитність рахунків поточного погашення, штучне маніпулювання грошових потоків на ринку; недобросовісна конкурентна ситуація, відсутність ринку супутніх послуг; адміністративний тиск в регулюванні ринку, відсутність дієвого механізму кредитних гарантів та ймовірність зменшення ризиків [9].

Оновлена модель є імплементованим сценарієм європейського енергетичного ринку, охоплює такі сегменти ринку:

1. Ринок двосторонніх договорів. Функціонуванню даного ринку обумовлює те, що виробники спроможні реалізувати електроенергію підприємствам по збуту та безпосереднім кінцевим споживачам.

Суб'єкти, які укладають договори: виробники електроенергії, незалежний постачальник, гарантований постачальник, електророзподільне підприємство, кваліфікований споживач.

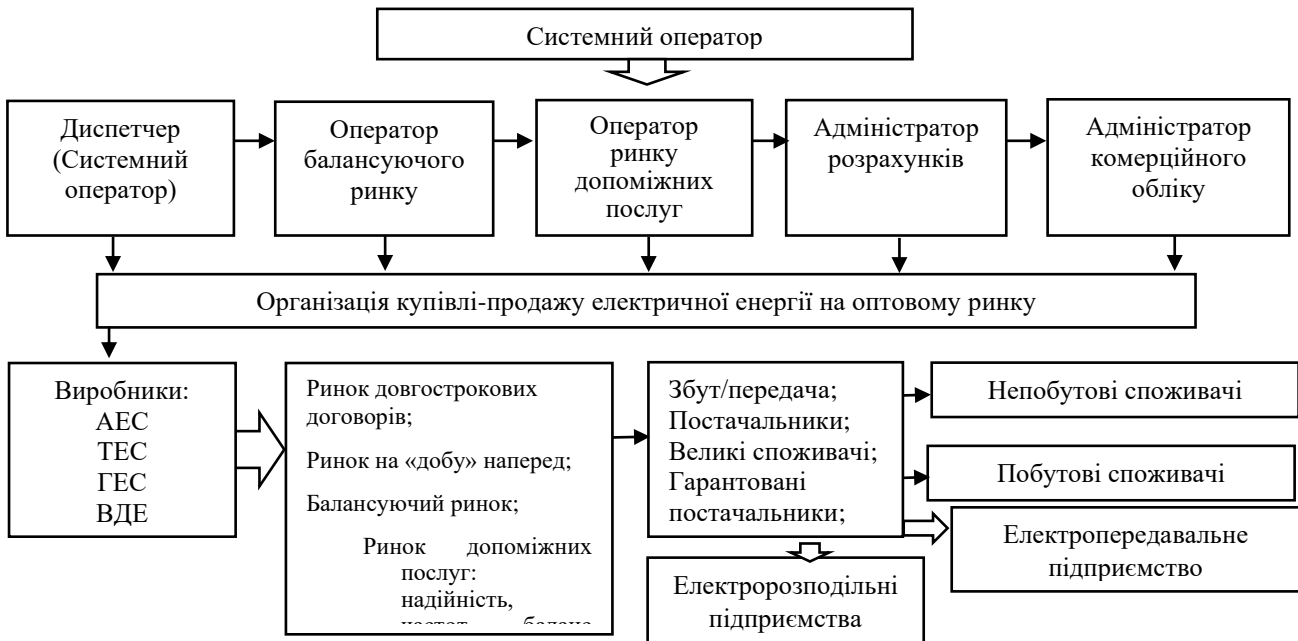

Рис. 3. *Схема організації процедури купівлі-продажу електроенергетичних ресурсів на реформованому оптовому ринку, [11].*

На ринку двосторонніх договорів відбуваються такі процеси: 1) постачальники електричної енергії загалом покривають більшість потреб у електричних ресурсах; 2) регулятор не втручається в процеси ціноутворення та взаємостосунки між суб'єктами ринку; 3) споживач має право здійснювати операції купівлі-продажу енергетичних продуктів; 4) постачальники є уповноваженими укладати

прямі двосторонні договори з виробниками на засадах домовленості сторін з метою прогнозування доходу дню-витратної політики в майбутньому.

Організація купівлі-продажу електроенергетичних ресурсів на оптовому реформованому ринку має вигляд, що відображено на рисунку 3.

2. Ринок на «добу наперед». Суб'єкти цього ринку реалізують електроенергетичні ресурси «на наступний день» через подачу заявок на купівлі (продаж) оператору ринку. Основна мета створення цього ринку є зниження небалансів суб'єктів. Суб'єктами ринку «на добу наперед» є виробник електроенергії, незамінний постачальник, гарантований постачальник електричної енергії за «зеленим тарифом», електророзподільне підприємство, оператор ринку «на добу наперед». Ринок в даному сенсі являє собою біржу, на якій формується єдиний підхід до ціноутворення на конкурентних принципах взаємодії попиту та пропозиції.

3. Балансований ринок. Загалом організований системним оператором задля досягнення наступних цілей: 1) балансування обсягів пропозиції (експорту та імпорту електроенергії) та обсягів попиту (внутрішнього та зовнішнього); 2) впорядкування наявних системних обмежень об'єднаної енергетичної системи України; 3) фінансове регулювання наслідків небалансів електроенергетичної складової. До суб'єктів даного ринку слід віднести: виробників електроенергії, незалежного постачальника, гарантованого постачальника, гарантованого покупця за «зеленим тарифом», системний оператор, адміністратор розрахунків, кваліфікований споживач, за умов набуття ним статусу учасника ринку, який забезпечуватиме дотримання балансу.

4. Ринок супутніх послуг. Системний оператор надає послуги суб'єктам оптового ринку на засадах конкуренції для досягнення надійності, якісного забезпечення послугами споживачів, тощо. Він закупляє ці послуги задля забезпечення сталої та надійної роботи об'єднаної енергетичної системи відповідно до затверджених стандартів.

5. Системний оператор. У вітчизняному законодавчому полі системний оператор є унітарним або корпоративним підприємством, яке не може змінювати форму власності. Загалом системний оператор виконує такі функції: централізоване диспетчерське управління режимами роботи ОЕС України, забезпечення функціонування балансуючого ринку, забезпечення роботи ринку супутніх послуг, адміністрування розрахунків та комерційного обліку [2].

Однією з найважливіших проблем функціонування системного оператора в забезпеченні його незалежності та взаємоповаги до усіх учасників ринку. Для цього законодавчо обґрунтовано наступні заходи:

- закупівлі супутніх послуг на конкурентних засадах;
- прозоре інформування наявного переліку супутніх послуг, їх обсягів, вартості, термінів та вимог до постачальників;
- формування обліку витратної та дохідної складової при здійсненні централізованості диспетчерського управління від інших видів діяльності;
- формування доступу до пропускнуої спроможності міждержавних електричних мереж шляхом проведення електронних аукціонів;
- внесення на розгляд КМУ України плану розвитку ОЕС навіть у випадку неузгодженості зацікавлених інстанцій.

Однак посилення ролі системного оператора не забезпечує його цілковиту самостійність від зовнішніх ризиків. Лібералізованість електроенергетичного ринку враховує доступність до оптового ринку інших учасників, які спроможні безпосередньо укласти угоди з підприємствами по генерації та реалізовувати електроенергію на роздрібному ринку. Такими учасниками, як правило, є великі промислові споживачі. На роздрібному ринку водночас з боку пропозиції формується так зване конкурентне середовище, яке є альтернативним існуючим обленерго. Формування вибору споживача впливатиме в подальшому на ціну та якість та прозорість конкурентних відносин.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Інвестиційна складова регіону зросте лишень за умови реформування ринку електричної енергії. Однак процеси запровадження нової моделі ринку електроенергетичних послуг формується за стислих термінів, запровадження та прийняття законодавчих актів, здійснення організаційних та структурних перетворень, апробації програмного забезпечення.

Попри все, процеси реформування ринку електроенергетичних послуг є невід’ємним атрибутом цілісної інвестиційної політики регіону.

Джерела та література

1. Вільха В. А. Проблеми реформування енергоринку України. *Ефективна економіка* 20.08.2017 р. URL: <https://economynauka.com.ua/index.php.operation>.
2. Еколого-економічні засади раціонального природокористування: теорія та практика реалізації: кол. монографія, за редакцією проф. Стрішенець О. М. Луцьк : Вежа-Друк; 2015. 236 с.
3. Купчак В.Р. Павлова О. М. Павлов К. В. Формування та регулювання регіональних енергетичних систем: Теорія, методологія та практика. Монографія.- Луцьк: СПД Гадяк Жанна Володимирівна «Волиньполіграф», 2019.- 346 с.
4. Нова енергетична стратегія України: Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність. URL <https://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=2452>.
5. Павлов К. В. Павлова О. М. Коротя М. І. Регулювання діяльності регіональних газорозподільних підприємств України: монографія. – Луцьк : СПД Гадяк Жанна Володимирівна, друкарня «Волиньполіграф», 2020.-286 с.
6. Павлов К.В. Оцінка конкурентоспроможності регіональних ринків житлової нерухомості України: монографія. Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2018. 482 с.
7. Павлов К.В., Павлова О.М. Формування та регулювання конкурентних відносин на регіональних ринках житла України : монографія. Луцьк : видавництво «Терен», 2019. 542 с.
8. Павлова О. М., Павлов К. В., Якимчук А. Ю., Сорокопуд І. В., Галянт С. Р. Енергетичний ринок західного регіону України. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки".* 2020. №7. <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-7-6202>
9. Постанова НКРЕКП від 26.05.2018 р. № 556 «Про встановлення «зелених» тарифів на електричну енергію для приватних домогосподарств» URL: <http://www.nerc.covi.ua/>.
10. Постанова НКРЕКП від 26.06.2018 р. № 505 «Про встановлення зелених тарифів та електричну енергію та надбавки до «зелених» тарифів за дотриманням рівня використання обладнання українського виробництва: URL: <http://www.nerc.cov.ua>.
11. Слупський Б. В. Основні моделі ринків електроенергії та особливості їх державного регулювання: порівняльний аналіз. URL: http://archive.nbuv.gov.us/portalisoc.Gum/Dums/2009_3109.
12. Стрішенець О.М., Павлов К.В. Особливості конкурентних відносин на регіональних ринках нерухомості. *Науковий вісник Ужгородського університету.* Серія: Економіка. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2016. Вип.1 (47). Т.2. С. 35-38.
13. Стрішенець О.М. Павлов К.В. Механізм фінансово-кредитного забезпечення енергоефективних заходів на об’єктах ЖБК та ОСБ. *Кліматичні фінанси: моногр.* Луцьк : Вежа-Друк, 2017. С. 165-183.
14. Трансформація ринку електроенергії України: шлях від виробника до споживача. URL: https://issuu.com/uaenergy/docs/pioneer_market_holikova.
15. Фартушний І. Д. Трансформація ринку електроенергії України за умов європейської інтеграції: URL: <http://ied.kpi.ua/wp-content/uploads/2017/03/>.

References

1. Vilkhа V. (2017) Problemy reformuvannya enerhorynku Ukrainy [Problems of reforming the energy market of Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*. URL: <https://economynauka.com.ua/index.php.operation> [In Ukrainian].
2. Strishenets O. (2015) Ekoloho-ekonomichni zasady ratsionalnoho pryrodokorystuvannya: teoriia ta praktyka realizatsii: kol. monohrafiia [Ecological and economic principles of rational nature management: theory and practice of implementation: col. Monograph]. Lutsk: Tower-Print. 236 [In Ukrainian].
3. Kupchak V., Pavlova O., Pavlov K., (2019) Formuvannya ta rehuliuвання rehionalnykh enerhetychnykh system: Teoriia, metodolohiia ta praktyka. Monohrafiia [Formation and regulation of regional energy systems: Theory, methodology and practice. Monograph]. Lutsk: SPD Gadyak Zhanna Volodymyrivna "Volynpolygraph". 346 [In Ukrainian].
4. Nova enerhetychna stratehiia Ukrainy: Bezpeka, enerhoefektyvnist, konkurentospromozhnist [New energy strategy of Ukraine: Security, energy efficiency, competitiveness]. URL <https://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=2452> [In Ukrainian].

5. Pavlov K., Pavlova O., Korotya M. (2020) Rehuliuвання діяльності регіональних газорозподільних підприємств України: монографія [Regulation of regional gas distribution enterprises of Ukraine: monograph]. Lutsk: SPD Gadyak Zhanna Volodymyrivna, printing house "Volynpoligraf". 286 [In Ukrainian].
6. Pavlov K.V. (2018) Otsinka konkurentospromozhnosti rehionalnykh rynkiv zhytlovoi nerukhomosti Ukrainy: monohrafiia [Estimation of competitiveness of regional markets of residential real estate of Ukraine: monograph]. Lutsk: PrAT «Volynska oblasna drukarnia», 482 [in Ukrainian].
7. Pavlov K.V., Pavlova O.M. (2019) Formuvannya ta rehuliuвання konkurentnykh vidnosyn na rehionalnykh rynkakh zhytla Ukrainy : monohrafiia [Formation and regulation of competitive relations in the regional housing markets of Ukraine: a monograph]. Lutsk : vydavnytstvo «Teren», 542 [in Ukrainian].
8. Pavlova O.M., Pavlov K.V., Yakymchuk A.Yu., Sorokopud I.V., Haliant S.R. (2020) Enerhetychnyi rynek zakhidnoho rehionu Ukrainy [Energy market of the western region of Ukraine]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Internauka". Serii: "Ekonomichni nauky" - International scientific journal "Internauka". Series: "Economic Sciences", #7* [in Ukrainian]. DOI <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-7-6202>
9. Postanova NKREKP vid 26.05.2018 r. # 556 «Pro vstanovlennia «zelenykh» taryfiv na elektrychnu enerhiu dlia pryvatnykh domohospodarstv» [Resolution of the National Commission for Regulation of Economic Competition of May 26, 2018 № 556 “On setting“ green ”electricity tariffs for private households”] URL: <http://www.nerc.gov.ua/> [In Ukrainian].
10. Postanova NKREKP vid 26.06.2018 r. # 505 «Pro vstanovlennia zelenykh taryfiv ha elektrychnu enerhiu ta nadbavky do «zelenykh» taryfiv za dotrymanniam rivnia vykorystannia obladnannia ukrainskoho vyrobnytstva [Resolution of the National Commission for Regulation of Economic Competition of June 26, 2018 № 505 “On setting green tariffs for electricity and surcharges to“ green ”tariffs in compliance with the level of use of Ukrainian equipment] URL: <http://www.nerc.gov.ua> [In Ukrainian].
11. Slupsky B. (2009) Osnovni modeli rynkiv elektroenerhii ta osoblyvosti yikh derzhavnoho rehuliuвання: porivnialnyi analiz [Basic models of electricity markets and features of their state regulation: a comparative analysis]. URL: http://archive.nbuv.gov.us/portalisoc.Gum/Dums/2009_3109 [In Ukrainian].
12. Strishenets O.M., Pavlov K.V. (2016) Osoblyvosti konkurentnykh vidnosyn na rehionalnykh rynkakh nerukhomosti [Features of competitive relations in regional real estate markets]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Ekonomika - Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Economics*. Uzhhorod: Vyd-vo UzhNU «Hoverla», 1 (47). Vol.2. 35-38 [in Ukrainian].
13. Strishenets O.M. Pavlov K.V. (2017) Mekhanizm finansovo-kredytnoho zabezpechennia enerhoefektyvnykh zakhodiv na ob'ektakh ZhBK ta OSB [The mechanism of financial and credit support of energy efficiency measures at HBC and OSB facilities]. *Klimatychni finansy: monohr. - Climate finance: monograph*. Lutsk : Vezha-Druk, 165-183 [in Ukrainian].
14. Transformatsiia rynku elektroenerhii Ukrainy: shliakh vid vyrobnyka do spozhyvacha [Transformation of the electricity market of Ukraine: the path from producer to consumer]. URL: https://issuu.com/uaenergy/docs/pioneer_market_holikova [In Ukrainian].
15. Fartushny I. (2017) Transformatsiia rynku elektroenerhii Ukrainy za umov yevropeiskoi intehratsii [Transformation of the electricity market of Ukraine under the conditions of European integration] URL: <http://ied.kpi.ua/wp-content/uploads/2017/03/> [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.01.2021 р.

УДК339.5

Ривак Наталія,
кандидат економічних наук,
молодший науковий співробітник відділу проблем реального сектору економіки регіонів
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»,
м. Львів; ORCID ID: 0000-0002-6717-5265
e-mail: ryvakn@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-01-28-36>

ПРІОРИТЕТИ ЕКСПОРТНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС В КОНТЕКСТІ РЕЛЕВАНТНОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано шляхи розвитку і нарощення експорту Європейського союзу (ЄС) як одного із ключових показників економічного зростання. Досліджено розвиток мережі торгових угод ЄС, які стимулювали європейську економіку, полегшили ведення бізнесу та забезпечили робочі місця. Досліджено структуру та тенденції розвитку експорту ЄС, шляхи забезпечення прав європейських експортерів на міжнародних ринках. На основі економічних результатів експортної політики ЄС, автором обґрунтовано доцільність врахування досвіду ЄС для України в напрямках розвитку державної підтримки експортерів; створення мережі торгових представництв; розширення мережі торгових угод; орієнтування на експорт високотехнологічної продукції з високою доданою вартістю і ступенем обробки; ефективного захисту вітчизняних експортерів і захисту інтелектуальної власності.

Ключові слова: міжнародна торгівля, експорт, імпорт, торгова політика, торгова угода, торгове представництво

Рывак Наталья,
кандидат экономических наук,
младший научный сотрудник отдела проблем реального сектора экономики регионов,
ГУ «Институт региональных исследований имени М. И. Нижнего НАН Украины»,
г. Львов

ПРИОРИТЕТЫ ЭКСПОРТНОЙ ПОЛИТИКИ ЕС В КОНТЕКСТЕ РЕЛЕВАНТНОСТИ ДЛЯ УКРАИНЫ

В статье проанализированы пути развития и наращивания экспорта Европейского союза (ЕС) как одного из ключевых показателей экономического роста. Исследовано развитие сети торговых соглашений ЕС, которые стимулировали европейскую экономику, облегчили ведение бизнеса и обеспечили рабочие места. Исследована структура и тенденции развития экспорта ЕС, пути обеспечения прав европейских экспортеров на международных рынках. На основе экономических результатов экспортной политики ЕС, автором обоснована целесообразность учета опыта ЕС для Украины в направлениях развития государственной поддержки экспортеров; создание сети торговых представительств; расширение сети торговых сделок; ориентирования на экспорт высокотехнологичной продукции с высокой добавленной стоимостью и степенью обработки; эффективной защиты отечественных экспортеров и защиты интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: международная торговля, экспорт, импорт, торговая политика, торговый договор, торговое представительство

Ryvak Nataliya,
PhD in Economics,
Junior researcher of the Department of problems of the regions' economy real sector
The National Academy of Sciences of Ukraine
State Institution "Institute of regional research named after M.I. Dolishniy of NAS of Ukraine"
Lviv

PRIORITIES OF EU EXPORT POLICY IN THE CONTEXT OF RELEVANCE FOR UKRAINE

The ways of development and increase of the European Union (EU) exports have been analyzed as the key indicators of economic growth in recent years. The purpose of the article was to determine what particular features and trends in the development of EU export policy contributed to the economic growth and employment rate increase. It has been researched that the network development of EU trade agreements helped to stimulate the European economy, facilitate business and provide jobs. A growing list of strategic agreements has opened up and favored European companies in key markets, helping to promote respect for human rights and labor, as well as environmental standards. The structure and development trends of EU exports, ways to ensure the rights of European exporters, including intellectual property, in international markets were studied. For many years, the EU has moved away from the production of low-cost labor-intensive goods to specialize in goods with higher procession level. The widespread use of information technology has made it possible to trade in goods and services that could not be traded before. The modern world economy has become highly integrated, and global supply chains have largely replaced traditional trade in finished products. Intellectual property protection is crucial to the EU's ability to stimulate innovation and compete in the global economy. Intellectual property rights enable European inventors, creators and companies to prevent the unauthorized exploitation of their works and to obtain compensation for their investments. Based on the analyzed advantages and achieved economic results, the author substantiated the feasibility of taking into account the EU experience for Ukraine in the development of effective state support for exporters; creation the trade representations network in priority regions for export; expansion of the trade agreements network; focus on the export of high-tech products with high added value and degree of processing; effective protection of domestic exporters and ensuring compliance with the rules of international trade and protection of intellectual property. The development and growth of Ukrainian exports will contribute to economic and employment growth, as well as ensuring sustainable development of Ukraine.

Keywords: international trade, export, import, trade policy, trade agreement, trade representation

Постановка проблеми та її значення. Експорт відіграє важливу роль в економіці України, впливаючи на рівень економічного зростання, зайнятості та сталий розвиток. Успішна експортна стратегія є важливою складовою конкурентоспроможності держави та запорукою зростання робочих місць. Саме тому уряд України спрямовує свої зусилля на розвиток і втілення в життя кращих стратегій та практик нарощення експорту. Європейський Союз (ЄС) є найбільшим імпортером української продукції, водночас реалізована ним в останні роки експортна політика стала запорукою економічного зростання ЄС, а втілені в життя механізми і процедури цієї політики є релевантними для наслідування українським урядом з метою розвитку вітчизняного експорту та досягнення цілей Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України до 2026 року.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем нарощення експорту України на основі кращих світових практик, зокрема, ЄС, займаються вчені і науковці Національної академії наук України. Так, у [1] проаналізовано вплив Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України. У [2] рекомендовано необхідність поступової переорієнтації інвестиційних потоків у розвиток високотехнологічних виробництв. Проведено аналіз структури товарного експорту України і обґрунтовано доцільність усунення (чи пом'якшення) впливу гео економічних чинників (зокрема, потенційного погіршення кон'юнктури на світових ринках сировинних товарів) на соціально-економічний розвиток України шляхом відповідної державної політики на національному і регіональному рівнях у [3]. Проведено прогнозування динаміки товарного експорту і імпорту в Україні з виробленням відповідних рекомендацій у [4]. Аналіз європейського досвіду у сфері організації та контролю за експортом здійснено у [5].

Мета і завдання статті. Метою статті є аналіз стану і тенденцій експортної політики ЄС крізь призму її релевантності для України. Для досягнення поставленої мети було вирішено наступні завдання: проведено хронологічний і структурний аналіз розвитку експортного потенціалу ЄС; визначено чинники досягнення позитивних результатів і тенденцій в експортному потенціалі ЄС та встановлено релевантні чинники розвитку експорту в Україні; запропоновано рекомендації для розвитку вітчизняного експортного потенціалу.

Викладення основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Міжнародна торгівля і особливо розмір та розвиток експорту є важливим показником ефективності економіки Європейського Союзу (ЄС), який наочно демонструє характер його взаємодії з іншими країнами. Основні тенденції експорту ЄС, аналіз основних торгових партнерів та продуктів, якими

торгують найбільше, надасть змогу виробити практичні рекомендації щодо розвитку українського експорту.

Спільна комерційна політика ЄС (СКП), або торгова політика, протягом багатьох останніх років поступово розвивалася, охоплюючи цілий ряд галузей, пов'язаних з торгівлею, в межах компетенції і під загальною егідою ЄС. "Римські договори" встановили спільний ринок і митний союз з орієнтацією на торгівлю товарами. Пізніші договори розширили СКП на послуги та комерційні аспекти інтелектуальної діяльності. Лібералізація міжнародної торгівлі ЄС справила позитивний вплив на економічне зростання та робочі місця в країнах-членах союзу. У повідомленні 2010 р. „Торгівля, зростання та світові справи” міжнародна торгівля була зроблена одним із наріжних каменів стратегії Європа 2020, спрямованої на те, щоб зробити ЄС більш екологічною та конкурентоспроможною. Подібним чином стратегія «Торгівля для всіх» 2015 року підсилює значення і роль міжнародної торгівлі загалом і експорту зокрема, як основного фактору, який сприяє економічному зростанню, зростанню зайнятості та залученню інвестицій. Так, за даними Європейської комісії, у 2018 р. міжнародна торгівля забезпечила 36 мільйонів робочих місць, пов'язаних з експортом (на 5 мільйонів більше у порівнянні з 2014 роком) [6,с.4]. Нові економічні гравці та технологічні досягнення суттєво змінили структуру та закономірності експортної торгівлі. Зокрема, широке використання інформаційних технологій дозволило торгувати товарами та послугами, якими неможливо було торгувати раніше. Сучасна світова економіка стала високо інтегрованою, відповідно глобальні ланцюги поставок значною мірою замінили традиційну торгівлю готовою продукцією.

Протягом багатьох років ЄС відходив від виробництва трудомістких товарів низької ціни, щоб спеціалізуватися на дорожчих брендових товарах. Завдяки відкритій економіці торгівля має важливе значення для ЄС. Для подолання торгових бар'єрів та вирівнюючи умови для бізнесу, Європейський союз уклав та продовжує вести переговори щодо укладання угод про вільну торгівлю з багатьма країнами світу. ЄС також є засновником та ключовим гравцем в Світовій організації торгівлі (СОТ).

Нове покоління всеосяжних угод про вільну торгівлю, які укладає ЄС з іноземними державами вийшли далеко за межі простого зниження тарифів. Перша така угода про вільну торгівлю «нового покоління» була укладена з Південною Кореєю, ратифікована Європейським Парламентом, тимчасово застосовувалася з липня 2011 року, а офіційно набрала чинності в грудні 2015 р. Багатостороння торгова угода між ЄС та Перу, Колумбією та пізніше Еквадором діє тимчасово з 2013 р., угода про асоціацію з країнами Центральної Америки тимчасово застосовується з 2013 р., угода між ЄС та Канадою – Всебічна економічна та торгова угода (СЕТА) тимчасово застосовується з вересня 2017 року, переговори по угоді між ЄС та Сінгапуром були завершені у 2014 році, а переговори по угоді між ЄС та В'єтнамом завершилися наприкінці 2015 року – це все свідчення нової торгової політики. Наприклад, лише в перший рік функціонування угоди про вільну торгівлю ЄС-Канада, експорт товарів ЄС до Канади зріс на 9%, або більше ніж на 3 млрд. євро, залучивши 72 000 експортерів з ЄС. Угода про вільну торгівлю з Японією набула чинності 1 лютого 2019 року. ЄС також відкрив переговори про зону вільної торгівлі з Індонезією, Тунісом, Філіпінами, Австралією та Новою Зеландією. Переговори з Малайзією, Таїландом та Індією будуть відновлені за настання більш сприятливих умов. ЄС також розпочав переговори щодо окремих двосторонніх інвестиційних договорів з Китаєм та М'янмою, та вивчить можливість розпочати подібні переговори з Тайванем та Гонконгом. Переговори з Іраном будуть розглядатися після вступу останнього до СОТ. Ці угоди принесуть значну користь Європейському Союзу. Середні тарифи, накладені на експорт ЄС, прогнозовано скоротяться приблизно на 50%. Також, прогнозується, що угоди про вільну торгівлю сприятимуть зростанню додаткових 2% до ВВП ЄС та економічного зростання в ЄС [7].

Зараз ЄС має 41 торговельну угоду з 72 країнами – найбільша торгова мережа у світі, що пропонує європейському бізнесу можливості для розвитку і чесне прогнозоване робоче середовище на кожному континенті світу. Торгові угоди дозволяють продуктам і послугам потрапляти на ринки партнерів легше та з меншими витратами, при цьому повністю поважаючи стандарти ЄС. Дані угоди приносять користь фірмам різних розмірів в ЄС. Починаючи з угоди про вільну торгівлю з Японією, угоди ЄС зараз включають розділи, присвячені малому бізнесу. ЄС також запустив спеціальне Інтернет-джерело інформації та довідкову службу для великих та малих підприємств, яка допоможе стимулювати торгівлю між ЄС та регіоном Південного Середземномор'я. Найбільшими угодами з

точки зору розміру ринків є угоди ЄС-Канада та ЄС-Японія. Разом ці угоди допоможуть бізнесу ЄС заощадити до 1,6 мільярда євро митних зборів на рік за рахунок скасування митних зборів [7].

Експорт товарів в Європейському Союзі відновився після фінансових потрясінь 2008 року (див. рисунок 1). Між 2012 і 2016 роками обсяг імпорту знизився, тоді як експорт зростає. Як результат, з 2012 по 2019 рік торговельне сальдо ЄС було позитивним, а 2009 і 2011 роках воно було негативним. У 2019 році експорт зріс більше, ніж імпорт, а отже, профіцит торгівлі зріс до 197 мільярдів євро [8].

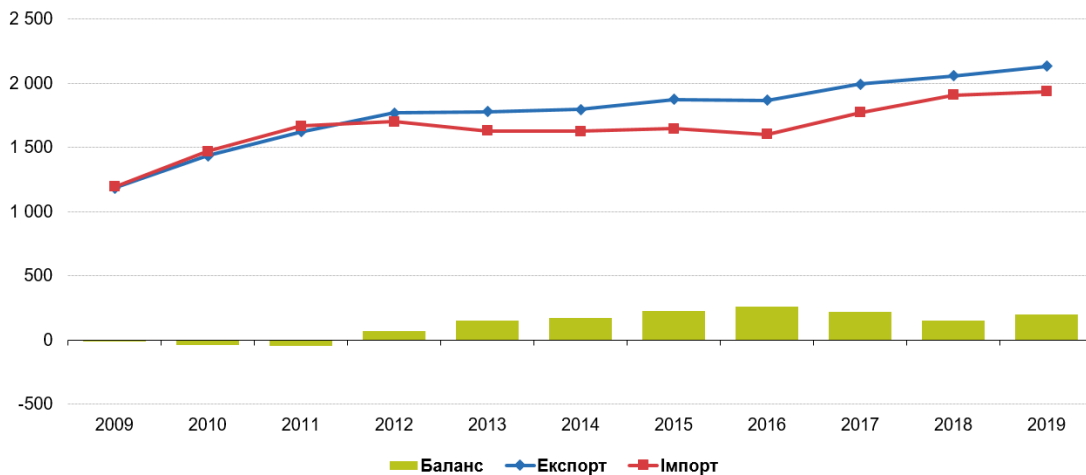

Рис. 1. Розвиток міжнародної торгівлі ЄС, 2009-2019 рр. (млрд. Євро)

Джерело: побудовано автором на основі [8].

ЄС є найбільшим у світі експортером промислових товарів та послуг. Торгівля є важливим показником процвітання та визначником місця ЄС у світі. ЄС глибоко інтегрувався у світові ринки як за продукцією, яку він колективно постачає, так і за експортом, який він продає. Оскільки 27 держав-членів Європейського Союзу мають єдиний ринок та єдиний зовнішній кордон, вони також мають єдину торгову політику. Як у Світовій організації торгівлі, де правила міжнародної торгівлі узгоджуються та виконуються, так і держави-члени ЄС ведуть колективні переговори з окремими торговими партнерами.

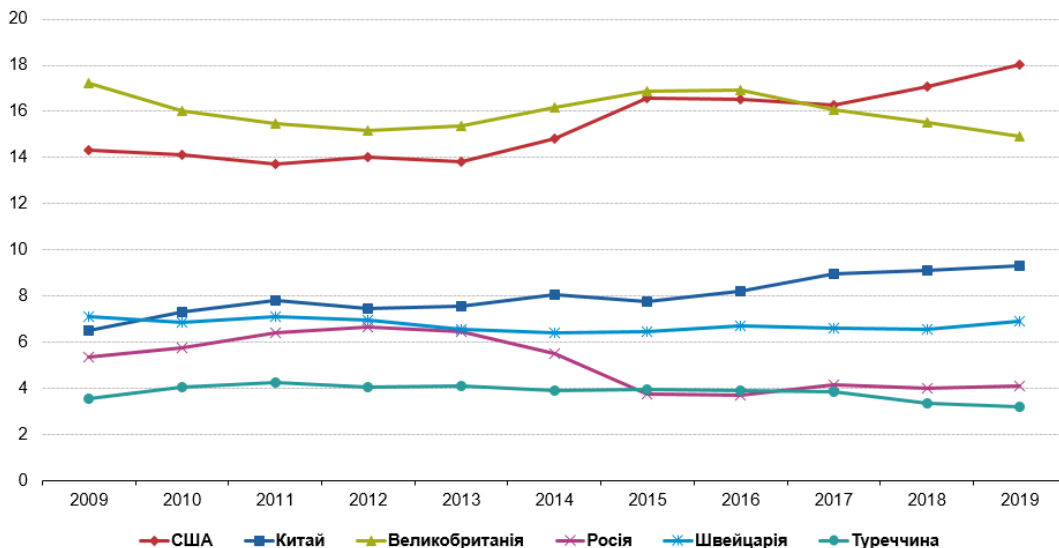

Рис. 2. Частка окремих торгових партнерів в загальному обсязі експорту ЄС, 2009-2019 (%)

Джерело: побудовано автором на основі [8].

Основним напрямком експорту ЄС у 2019 році були інші європейські країни, на які припадає трохи більше третини загального обсягу експорту, за ними йшли Азія (28%) та Північна Америка (25%). ЄС мав значний дефіцит у торгівлі з країнами Азії, тоді як найбільший профіцит зафіксовано

у торгівлі з Північною Америкою. У 2019 році США були головним торговим партнером ЄС в експорті (див. рисунок 2). Їх частка була відносно стабільною між 2009 і 2013 роками, але потім зростала щороку, за винятком 2016 року, і досягла 18% у 2019 році. У період з 2009 по 2019 рік частка Китаю в експорті ЄС зросла з 6% до 9%. Частки усіх інших країн демонстрували зменшення [8].

На рисунку 3 показано експорт товарами країнами ЄС в розрізі товарних груп. Основні продукти (їжа та напої, сировина та енергоматеріали) відображаються червоними кольорами, тоді як готові промислові продукти (хімікати, машини та транспортні засоби, а також інші промислові товари) - синіми кольорами. ЄС експортує переважно готову продукцію: як у 2009, так і в 2019 р. Її частка становила 83% від загального експорту ЄС. У 2019 році машини та транспортні засоби склали 41% від загального обсягу експорту, тоді як інші промислові товари становили 23%, а хімічна продукція - 19%. Первинна продукція становила майже 16% від загального обсягу експорту. Ця категорія складається з продуктів харчування та напоїв (8%), енергетичних продуктів (5%) та сировини (3%) [8]. Щодо експорту послуг, то згідно з останніми наявними даними, експорт послуг країнами-членами ЄС в основному орієнтований на три категорії: інші ділові послуги, транспорт та послуги з туризму.

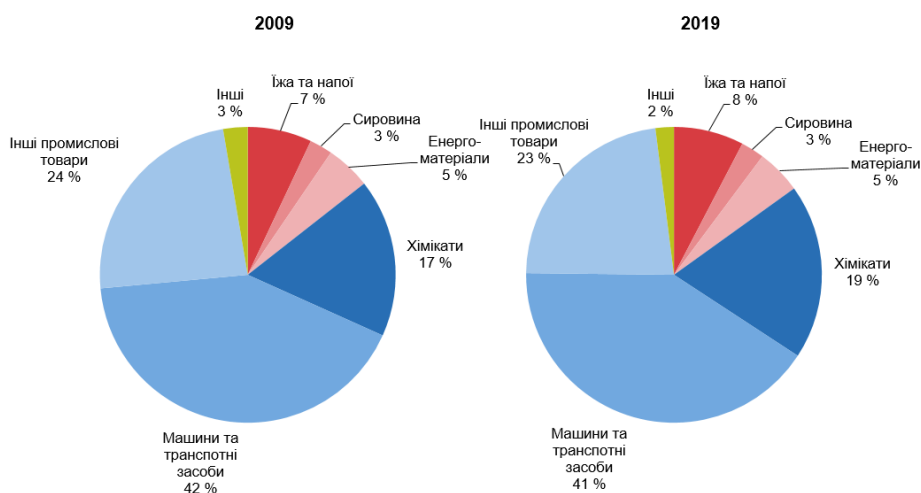

Рис. 3. Експорт в розрізі продуктивних груп, 2009-2019 (%)

Джерело: побудовано автором на основі [8].

У сучасному взаємопов'язаному глобалізованому світі найкращим шляхом для розвитку є створення і дотримання загальносвітових правил, які стосуватимуться всіх. З саме таким фокусом, ЄС започаткував дві сучасні ініціативи: нову глобальну угоду про електронну торгівлю та багатосторонній інвестиційний суд. За останні два десятиліття спостерігається експоненціальне зростання електронних технологій інтернет-комерції (продаж). Однак недостатньо розвиненими є глобальні правила та законодавство щодо цього виду торгівлі. Це означає, що споживачі можуть іноді стикатися з ризиками при покупці в Інтернеті та різницею в правилах торгівлі, які підвищують витрати як для споживачів, так і для бізнесу. Переговори СОТ щодо електронної комерції розпочались у 2019 році. Вони націлені на те, щоб зробити її простішою та безпечнішою для споживачів та підприємств – сторін, які купують, продають та роблять бізнес в інтернеті. Нові правила повинні допомагати, серед іншого, в боротьбі зі спамом, подоланні бар'єрів для транскордонного онлайн-продажу та постійній забороні митних платежів при електронних транзакціях.

Існуюча система врегулювання спорів між інвестором та державою (ISDS) міститься в торгових угодах у всьому світі, однак вона перебуває під шквалом постійної критики у зв'язку з непрозорістю її трибуналів. У своїх останніх двосторонніх угодах ЄС зазначає вже принципово реформовану політику, створено повністю прозорі та постійні системи інвестиційних судів, що зберігають право держави регулювати суспільні інтереси та виключають будь-які можливості зловживання. З ініціативи ЄС Комісія ООН з питань міжнародної торгівлі зараз обговорює питання створення

постійного багатостороннього інвестиційного суду, який міг би замінити 3000 існуючих двосторонніх схем ISDS. Це заклало б основи стабільної та передбачуваної судової практики, допомогло б ухвалювати справедливі прозоріші рішення та забезпечило правову визначеність як для інвесторів, так і для урядів та інших державних органів.

ЄС у центрі уваги ставить сталий розвиток міжнародної торгівлі, яка повинна сприяти соціальній справедливості, повазі прав людини та високим екологічним стандартам. Усі комплексні торгові угоди ЄС з 2014 року включають розділ забезпечення сталого розвитку із перерахуванням засобів для його забезпечення, а також зобов'язання громадського контролю. Останні комплексні торгові угоди та нові переговори включають посилення на Парижську кліматичну угоду. Також, міжнародна торгівля може бути рушієм гендерної рівності. 14 мільйонів жінок по всьому ЄС працюють на робочих місцях, що підтримуються експортом. У багатьох торгових угодах включено конкретні гендерні положення. У 2016 році ЄС почало модернізацію експорту з ЄС щодо забезпечення контролю технологій, які можуть мати як цивільне, так і військове використання (подвійне використання), що в свою чергу покращить існуючі механізми запобігання порушенням прав людини. ЄС активно відстоює свої права щодо експорту, наприклад, у 2014 році ЄС підняв питання у СОТ щодо завищених імпорتنих мит в Росії на папір, пальмову олію та холодильники, які були вищими за офіційно дозволені правилами СОТ. СОТ зобов'язала Росію скоротити ввізне мито на ці товари, що забезпечило ЄС еквівалент 440 мільйонів євро експорту [6, с.12]. Також, ЄС активно працює над запровадженням міжнародних інструментів закупівель, метою яких є забезпечення компаніям з ЄС кращого доступу до контрактів і ринків в країнах поза межами ЄС. ЄС докладає стабільно всіх зусиль, щоб убезпечити свій експорт від блокування іноземними країнами європейських продуктів – через незаконні тарифи або інші бар'єри. Зокрема, було успішно усунуто 123 експортні бар'єри лише за останні 5 років [6, с.13].

Опублікована у червні 2020 року і попередньо виголошена в промові комісара Філа Хогана, Доповідь про торгові та інвестиційні бар'єри (2019) аналізує торгові та інвестиційні бар'єри, про які повідомляють підприємства та держави-члени Європейській Комісії щодо доступу до іноземних ринків. ЄС розробив Стратегію виходу на іноземні ринки, яка є частиною зусиль ЄС щодо створення найкращих умов для експорту європейськими фірмами по всьому світу та забезпечення дотримання правил міжнародної торгівлі. Угоди про взаємне визнання (MRA) активно використовуються в ЄС як інструмент, що полегшує доступ на іноземні ринки, зменшуючи витрати та час, пов'язані з обов'язковою сертифікацією продукції. Через активну участь в Доському раунді, ЄС націлений на поліпшення умов торгівлі товарами та послугами у всьому світі шляхом зниження тарифів на імпорт, усунення нетарифних бар'єрів (наскільки це можливо) та вдосконалення зобов'язань щодо більш вільної торгівлі послугами. ЄС запропонував знизити захист тарифів у всьому світі, застосовуючи формулу зниження тарифів та вибравши певні сектори для повного скасування тарифів. На сьогодні домовленостей у СОТ не досягнуто частково через розбіжності щодо внеску країн, що розвиваються, до зниження тарифів. Деякі члени СОТ, включаючи ЄС, приєдналися до Угоди про інформаційні технології (ІТА), яка забезпечує безмитний доступ до ринків ІТ-продуктів, включаючи комп'ютери, телефони, а також окремі компоненти, такі як напівпровідники. Ряд двосторонніх угод про вільну торгівлю з ЄС сприяє значній лібералізації торгівлі товарами та послугами.

Захист інтелектуальної власності має вирішальне значення у здатності ЄС стимулювати інновації та конкурувати у світовій економіці. Права інтелектуальної власності (ПІВ, такі як патенти, торгові марки, дизайни, авторські права чи географічні позначення) дають можливість європейським винахідникам, творцям та компаніям запобігати несанкціонованій експлуатації своїх творів та отримувати компенсацію за свої інвестиції. Права інтелектуальної власності також пропонують гарантії користувачам або споживачам (наприклад, географічні позначення) для визначення походження відповідних товарів. ЄС захищає зазначені нематеріальні активи для забезпечення економічного зростання та конкурентоспроможності, адже якщо європейські ідеї, бренди та товари підробляють – це зачіпає робочі місця в ЄС. Підроблені товари також можуть загрожувати безпеці та здоров'ю споживачів. ЄС підтримує суворі стандарти ПІВ для боротьби з порушеннями прав інтелектуальної власності в ЄС та за його межами.

ЄС прагне вдосконалити захист ПІВ у третіх країнах шляхом:

- ефективного режиму застосування права, а саме – ЄС прийняв Стратегію забезпечення реалізації прав інтелектуальної власності в третіх країнах, яка включає конкретні заходи щодо вирішення проблем із захистом прав інтелектуальної власності та проблемами правозастосування, що зачіпають європейський бізнес, який інвестує за кордон;

- укладання багатосторонніх угод – ЄС є частиною Світової організації торгівлі та Світової організації інтелектуальної власності щодо поліпшення захисту та забезпечення прав інтелектуальної власності. ЄС є ключовим прихильником Угоди про торгові аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС);

- укладання двосторонніх угод – ЄС веде переговори та вже уклав низку двосторонніх торгових угод, які включають вичерпні розділи щодо ПІВ. Розділи щодо прав інтелектуальної власності повинні максимально забезпечувати рівні захисту, подібні до рівня ЄС. Проте ЄС враховує рівень розвитку відповідної країни;

- інших двосторонніх заходів – ЄС бере участь у регулярних зустрічах з питань ПІВ (таких як діалоги, робочі групи тощо) з пріоритетними країнами-партнерами у всьому світу.

Європейська комісія здійснює моніторинг та допомогу постраждалим галузям ЄС, коли країни, що не входять до ЄС, вживають заходів торгового захисту проти експортерів ЄС. Комісія також відіграє більш безпосередню роль у антисубсидійних та захисних розслідуваннях, коли йдеться про субсидії ЄС і ЄС в цілому. Європейська комісія здійснює наступні заходи:

- уважно стежить за розвитком розслідувань у сфері торгового захисту, які ініційовані країнами, що не входять до ЄС – ЄС публікує статистичні дані щодо поточних розслідувань та чинних заходів, а також щорічний звіт про дії у сфері торгового захисту країнами, які не входять в ЄС;

- допомагає та консультує національні органи ЄС та промисловість ЄС з розслідувань, розпочатих країнами, що не входять до ЄС;

- сприяє дисципліні та прагне примусити країни, що не входять до ЄС, виконувати свої зобов'язання щодо СОТ шляхом двосторонніх зустрічей, консультацій відповідно до угод СОТ або механізму врегулювання суперечок СОТ.

Враховуючи досвід ЄС, Україні варто розвивати ефективний алгоритм державної підтримки вітчизняних експортерів на іноземних торгових ринках. Також, українським експортерам важливо швидко навчитися переорієнтовуватися на перспективні міжнародні ринки, а державі варто ефективно підтримувати українських експортерів на цьому шляху. Ці завдання є ключовими для уряду в рамках експортної політики України. За прикладом ЄС, Україні варто розширювати торгові угоди з різними країнами. Вагомим кроком стало прийняття Угоди про зону вільної торгівлі України з ЄС (ЗВТ). Останній став найбільшим імпортером української продукції, країни ЄС сукупно купують 41,9 % української експортної продукції. Варто зазначити, що у 2019 році Китай випередив ЄС за темпами нарощування українського експорту [9].

Україні важливо розвивати мережу торгових представництв в країнах, які потенційно цікаві Україні з точки зору експорту. Наразі урядом планується підтримка функціонування від 5 до 8 таких представництв у регіонах, де найбільший потенціал зростання експорту. Така мережа торгових аташе по світу підсилить довгострокову державну політику уряду, спрямовану на забезпечення стабільного нарощування обсягів експорту продукції (товарів, послуг, технологій) вітчизняного сільського господарства, харчової та переробної промисловості (згідно із Стратегією розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України до 2026 року). Відповідно географічно при створенні мережі торгових аташе варто орієнтуватися на ЄС, Близький Схід (Арабські Емірати, Саудівська Аравія), Великобританію і, звичайно ж, Китай.

З огляду на розвиток міжнародних ринків, Україні варто і надалі поглиблювати торгові відносини з ЄС та США, водночас розвиваючи торгові відносини з країнами Азії (Індією, Китаєм, Японією, Кореєю та іншими «азійськими тиграми»). Розвиваючи один вектор, надзвичайно важливо не втрачати позиції в іншому важливому напрямку. Зокрема варто розвивати торгові відносини з Індією, яка у 2019 році стала одним із негативних лідерів по падінню експорту з України. Підписання з Китаєм та Індією преференційних торгових угод допоможе вітчизняному бізнесу наростити експорт та залучити в Україну азійські інвестиції і кредити.

Окрім нарощення торгових угод, Україні, за прикладом ЄС, доцільно працювати над розширенням квот за діючими угодами і розширенням лінійки експортних товарів за цими угодами. Наприклад, аналізуючи імпорتنі тарифні квоти ЄС на позиції продукції АПК з України, варто визначити що саме найбільше обмежує наших виробників: розмір квоти, тариф в межах квоти, тариф поза квотою тощо. Відповідно до аналізу слід працювати над модифікацією торгових режимів за тими чи іншими видами продукції.

Важливо орієнтуватися на зростання частки експорту високотехнологічних продуктів з високою доданою вартістю і ступенем обробки. Збільшення високотехнологічного експорту можливе в тому числі і за рахунок включення до глобальних виробничих ланцюгів на останніх стадіях виробництва. Водночас, проаналізувавши досвід ЄС, спостерігаємо заміщення експорту високотехнологічних продуктів експортом технологій, захищених патентами. Наслідуючи досвід ЄС, Україні доцільно забезпечити високий рівень захисту прав інтелектуальної власності, який дозволить з допомогою патентів отримувати високий дохід, навіть якщо виробництво буде відбуватись за межами України.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Європа глибоко інтегрувалася у світові ринки. Завдяки простоті сучасного транспорту та зв'язку тепер легше виробляти, купувати та продавати товари по всьому світу, що дає європейським компаніям будь-якого розміру потенціал для торгівлі за межами Європи. Працівники часто надають свої послуги в різних країнах в рамках транснаціональної корпорації або за спеціальними контрактами на надання послуг. ЄС є найбільшим у світі експортером промислових товарів та послуг, щодня Європа експортує товарів на сотні мільйонів євро. Нарощення експортного потенціалу за правильного управління створює передумови для економічного зростання ЄС. Торгова політика ЄС прагне забезпечити економічне зростання та зростання зайнятості населення, збільшуючи можливості для торгівлі та інвестицій з рештою світу. ЄС є потужним гравцем на світовому ринку, формуючим відкрити глобальну торгову систему, що базується на справедливих правилах, та забезпечуючим дотримання цих правил. Забезпечення сталого розвитку є центральним фокусом торгової політики ЄС загалом та її експортної політики зокрема.

Україні доцільно використовувати релевантний досвід ЄС щодо розвитку ефективної державної підтримки експортерів; створення мережі торгових представництв в пріоритетних для нарощення вітчизняного експорту країнах; укладання нових стратегічних угод, які нададуть перевагу експортерам на ключових міжнародних ринках; швидкого переорієнтування на експорт високотехнологічної продукції з високою доданою вартістю і ступенем обробки; ефективного захисту вітчизняних експортерів і забезпечення дотримання правил міжнародної торгівлі та захисту інтелектуальної власності. Розвиток і нарощення українського експорту сприятиме економічному зростанню, зростанню рівня зайнятості та забезпечення сталого розвитку України.

Джерела та література

1. Оцінка впливу Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України: наук. доп. / за ред. В.М. Гейця, Т. О. Осташко, Л. В. Шинкарук; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». К., 2014. 102 с
2. Ішук С.О. Експортна активність промисловості регіонів України: ключові тенденції. *Економіка промисловості*. 2016. № 4 (76). С. 22-29.
3. Ішук С.О. Діагностика структурних змін у товарному експорті регіонів України. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр. / ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України». 2018. Випуск 3 (131). С. 3-9.
4. Созанський Л.Й. Прогноз динаміки товарного експорту та імпорту в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України [зб. наук. пр.]*. 2016. № 3 (119). С. 114-119.
5. Штулер І., Герзанич В. Європейський досвід експортного контролю в удосконаленні концепції розвитку національної економіки. *Актуальні проблеми економіки*. 2018. № 7-8 (205-206). С. 16-21.
6. EU Trade Policy at Work Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019 European Union, 2019 EU Trade Policy at Work - publication (europa.eu) https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2019/october/tradoc_158400.pdf
7. Fact Sheets on the European Union – 2020 https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_5.2.1.pdf
8. Статистика / Статистична організація Євростат. URL: https://ec.europa.eu/info/departments/eurostat-european-statistics_en

9. Експортна стратегія – як Україна має реагувати на втрату ринків/ AgroPolit портал. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/689-eksportna-strategiya--yak-ukrayina-maye-reaguvati-na-vtratu-rinkiv>

Referances

1. Ostashko, T.O., Prokopa, I.V., Borodina, O.M. (2014). Otsinka vplyvu Ugody pro asotsiatsiyu/ZVT mizh Ukrayinoyu ta ES na ekonomiku Ukrayiny [Assessing the impact of AA / FTA between Ukraine and the EU on Ukraine's economy]. Instytut ekonomiky i prognozuvannya NAN Ukrayiny, Kyiv [Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine, Kyiv]. [in Ukrainian].

2. Ishchuk, S. O. (2016). Eksportna aktyvnist promyslovosti rehioniv Ukrayiny [Export activity of the regions industry of Ukraine]. In *Ekonomika promyslovosti: [Economics of industry]: Vol. 4(76) (pp.22-29)* [in Ukrainian].

3. Ishchuk, S. O. (2018). Diagnostyka strukturnykh zmin u tovarnomu eksporti regioniv Ukrainy [Export activity of the regions industry of Ukraine]. In *Zbirnyk naukovuh prats DU Instytut rehionalnyh doslidzhen im. M.I. Dolishnogo NAN Ukrainy [Collection of scientific papers of SE "Institute of regional research named after M.I. Dolishniy of NAS of Ukraine]: Vol. 3(131) (pp.3-9)*. [in Ukrainian].

4. Sozanskyi, L. Y. (2016). Prognoz dynamiky tovarного експорту та імпорту в Україні [Forecast of the dynamics of the commodity export and import in Ukraine]. In *Zbirnyk naukovuh prats DU Instytut rehionalnyh doslidzhen im. M.I. Dolishnogo NAN Ukrainy [Collection of scientific papers of SE "Institute of regional research named after M.I. Dolishniy of NAS of Ukraine]: Vol. 3(119) (pp.114-119)*. [in Ukrainian].

5. Shtuler I., Herzanych V. (2018). Yevropeyskyi dosvid eksportnogo kontroliu v udoskonalenni kontseptsiyi rozvytku natsionalnoyi ekonomiky [European experience of the export control in improving the concept of the national economic development]. In *Actualni problem ekonomiky [Actual problems of the economics]: Vol. 7-8(205-206) (pp.16-21)* [in Ukrainian].

6. 2019 EU Trade Policy at Work. Publications Office of the European Union, Luxembourg. Retrieved from https://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2019/october/tradoc_158400.pdf [in English].

7. 2020 Fact Sheets on the European Union. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_5.2.1.pdf [in English].

8. European Statistical Office, Eurostat. Statystyka [Statistics]. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/departments/eurostat-european-statistics_en [in Ukrainian].

9. Eksportna strategiya Ukrainy – yak Ukrainy maye reahuvaty na vtraty rynkiv [Export strategy of Ukraine – how Ukraine should react on the loss of the markets]. In AgroPolit portal [AgroPolit portal]. Retrieved from <https://agropolit.com/spetsproekty/689-eksportna-strategiya--yak-ukrayina-maye-reaguvati-na-vtratu-rinkiv> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 29.12.2020 р.

УДК: 338.432.5

Шворак Анатолій,
доктор економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування,
м. Луцьк; ORCID ID: 0000-0003-2077-5308
e-mail: ams95@ukr.net

Філюк Дмитро,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
аспірант кафедри міжнародної економіки,
м. Луцьк; ORCID ID 0000-0002-2678-3424
e-mail: 0666763009@ukr.net

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-01-37-51>

ВПЛИВ ЕКОСИСТЕМНИХ ПОСЛУГ НА АКТИВІЗАЦІЮ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

У статті проаналізовано ситуацію у сфері екосистемних послуг Волинської області та розглянута роль бджільництва в збільшенні потенційної продуктивності сільськогосподарського виробництва. Розкриті досягнення, проблеми і завдання екосистемних послуг на сучасному рівні розвитку сільськогосподарського виробництва. Доведено, що запилення медоносними бджолами ентомофільних культур найдешевший, найрезультативніший та екологічно чистий чинник зростання виробництва продукції рослинництва. Визначено пріоритети стратегій і планів дій, щодо соціально, економічно і екологічно збалансованого розвитку сільських територій, що спрямований на створення повноцінного життєвого середовища для сучасного та наступних поколінь на основі раціонального використання ресурсів. Відмічено, що реальні можливості сільського господарства України, зокрема рослинництва та бджільництва, задля зростання економічної ефективності та конкурентоспроможності галузей повинні складатися із найважливіших чинників які необхідно реалізувати за допомогою регіональних програм їх розвитку. Доведено, що Волинська область має високий потенціал у цій сфері, який в умовах підвищення ефективності функціонування вітчизняного агропромислового комплексу доцільно максимально використовувати. Розглянуто проблеми, які не дозволяють повною мірою використати можливості й досягти максимальної економічної ефективності в цих галузях. У статті звернено увагу на те, що ці проблеми є актуальними не лише для галузей аграрного виробництва, а й для сталого розвитку сільських територій.

Ключові слова: сільські території, економічна ефективність, екосистемні послуги, бджільництво, запилення, рослинництво, врожайність.

Шворак Анатолій,
доктор экономических наук, доцент,
Волынский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра аналитической экономики и природопользования,
г. Луцк

Филук Дмитрий,
аспирант,
Волынский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра международных экономических отношений.
г. Луцк

ВЛИЯНИЕ ЭКОСИСТЕМНЫХ УСЛУГ НА АКТИВИЗАЦИЮ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА

В статье проанализирована ситуация в сфере экосистемных услуг Волынской области и рассмотрена роль пчеловодства в увеличении потенциальной продуктивности сельскохозяйственного производства. Раскрыты достижения, проблемы и задачи экосистемных услуг на современном уровне развития сельскохозяйственного производства. Доказано, что опыление медоносными пчелами энтомофильных культур дешевле, самый и

екологічески чистий фактор росту виробництва продукції рослинництва. Визначені пріоритети стратегій і планів дій, по соціально, економічески і екологічески збалансованого розвитку сільських територій, направлений на створення повноцінної життєвої середовища для сучасного і майбутніх поколінь на основі раціонального використання ресурсів. Виділено, що реальні можливості сільського господарства України, в частині рослинництва і бджільництва, для росту економічної ефективності і конкурентоспособності галузей повинні складатися з найважливіших факторів, які необхідно реалізувати з допомогою регіональних програм їх розвитку. Доведено, що Волинська область має високий потенціал в цій сфері, який в умовах підвищення ефективності функціонування національного агропромислового комплексу цілком природно максимально використовувати. Розглянуті проблеми, які не дозволяють в повній мірі використовувати можливості і досягти максимальної економічної ефективності в цих областях. В статті звернено увагу на те, що ці проблеми актуальні не тільки для галузей аграрного виробництва, але і для сталого розвитку сільських територій.

Ключевые слова: сільські території, економіческа ефективність, екосистемні послуги, бджільництво, запилення, рослинництво, урожайність.

**Shvorak Anatoliy,
Doctor of Economics, Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of Analytical Economics and Nature Management,
Lutsk**

**Filiuk Dmytro,
PhD student,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of International Economic Relations,
Lutsk**

THE IMPACT OF ECOSYSTEM SERVICES ON THE INTENSIFICATION OF AGRICULTURAL PRODUCTION

The article analyzes the situation in the field of ecosystem services of Volyn region and considers the role of beekeeping in increasing the potential productivity of agricultural production. Achievements, problems and tasks of ecosystem services at the current level of development of agricultural production are revealed. It has been proved that pollination of entomophilic crops by honey bees is the cheapest, most effective and ecologically clean factor of growth of crop production. The priorities of strategies and action plans for socially, economically and ecologically balanced development of rural areas, aimed at creating a full living environment for modern and future generations based on the rational use of resources. It is noted that the real opportunities of Ukraine's agriculture, in particular crop production and beekeeping, to increase economic efficiency and competitiveness of industries should consist of the most important factors that must be realized through the development of regional programs for their development. It is proved that Volyn region has a high potential in this area, which in terms of improving the efficiency of the domestic agro-industrial complex should be used to the maximum. Problems that do not allow to make full use of opportunities and achieve maximum economic efficiency in these areas are considered. The article draws attention to the fact that these problems are relevant not only for agricultural production, but also for sustainable development of rural areas.

Key words: rural areas, economic efficiency, ecosystem services, beekeeping, pollination, crop production, yield.

Актуальність дослідження. Біорізноманіття та екосистемні послуги є невід'ємною складовою, виробництва продовольчих товарів, а їх внесок в соціально, економічно і екологічно збалансований розвиток сільських територій та аграрного виробництва є базовим компонентом.

Для досягнення необхідного, особлива увага приділяється ролі запилювачів, а в цілому системи «запилення – рослинництво», стан і динаміка факторів їх зміни, що впливають на погіршення та недостатність запилення на виробництво продовольства є основою даного дослідження. Зокрема, потенціал біоресурсів, наявний в агропромисловому комплексі, зокрема рослинництві, на нашу думку, не цілком розкритий, тому доцільним є розгляд послуг екосистем, спрямованих на запилення ентомофілних рослин, які складають третину раціону людини. Управління запиленням можливе

через менеджмент галузі бджільництва, як чинником зростання виробництва продукції рослинництва. Визначення пріоритетів стратегій і планів дій, щодо соціально, економічно і екологічно збалансованого розвитку сільських територій, потребує визначення найважливіших чинників зростання економічної ефективності та конкурентоспроможності галузей. Вітчизняний агропромисловий комплекс дозволяє повною мірою використати потенційні можливості в досягненні сталого розвитку сільських територій.

Проблематика розвитку сільських територій та формування їх ефективності природо – ресурсного потенціалу є предметом досліджень багатьох учених, зокрема, таких, як Бородіна О. [1], Поліщук В. [4], Мішенін Є. [21], Шворак А. [25] та ін. Науковцями досліджено та узагальнено еволюцію процесів аграрного і сільського розвитку, розглянуто реалії й обґрунтовано перспективи політики сільського розвитку на базі громад в Україні. Сформовано теоретико-методичні засади та розробки конкретних пропозицій, спрямованих на забезпечення ефективного виробництва й реалізації продукції бджільництва в умовах ринку. Проблематика дослідження сільських територій вже не одноразово вивчалась науковцями, проте з точки зору природо – ресурсного потенціалу в контексті синергетичного ефекту від бджільництва та рослинництва Волинської області, дослідження не проводились.

Мета і завдання статті. З огляду на вище означене, основною метою роботи є виокремлення ключових орієнтирів досягнення сталого розвитку як сільських територій так і забезпечення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Сталий розвиток і конкурентоспроможність сільського розвитку, регіональних агропродовольчих систем залишаються одними з основних пріоритетів економічної політики нашої держави. Важливим, є пошук чинників спрямованих на відродження українського села та підвищення ефективності функціонування вітчизняного агропромислового комплексу.

Занепад села, його соціальної інфраструктури, банкрутство сільськогосподарських підприємств призводить до зuboжіння сільського населення, погіршення здоров'я, як наслідок цього – демографічна криза, продовольча проблема, старіння сільського населення, бідність. Виправлення ситуації потребує значних інвестицій, фінансових вливань та організаційних заходів. Тому необхідно зосередити увагу як на загальних проєктах розвитку окремих територій регіону, так і на розв'язанні локальних проблем, які допоможуть відкрити додаткові можливості розвитку села.

Особливу увагу сільськогосподарському виробництву та розвитку сільських територій приділяють міжнародні організації, зокрема Всесвітній банк і Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) стосовного того, що сільські територіальні одиниці мають за основу виключно традиційні види діяльності (сільгоспвиробництво, лісництво, бджільництво, рибальство та видобувну промисловість [22]).

Також, слід зазначити, що питання раціонального використання природних ресурсів, у тому числі земельних, визначене концепцією сталого розвитку, яка передбачає взаємне узгодження екологічних, економічних і соціальних чинників розвитку. Концепція сталого розвитку прийнята в червні 1992 року у Ріо-де-Жанейро на Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку та орієнтована на підготовку світового співтовариства до розв'язання еколого – економічних і соціально – економічних проблем близького майбутнього [2].

Вимоги сьогодення трансформують підходи до процесів структурної побудови галузей у сільській місцевості, що знайшло відбиття у концепціях розвитку ЄС, оскільки в даній галузі пріоритетне спрямування має – диверсифікація системи господарювання в межах даних територій.

Взаємозв'язок розвитку сільських територій та сільськогосподарського виробництва виокремлюють вітчизняні науковці, зокрема В.Д. Невесенко розглядає сільський розвиток у площині розвитку суспільних сільських соціально-територіальних підсистем та досягнення найефективнішого використання потенціалу матеріально-фінансової, людської та інших систем ресурсного забезпечення, підвищення життєвого рівня населення, а також збільшення можливостей системи користування земельними ресурсами, як визначного економічного ресурсу територіальної громади та надійного джерела фінансових ресурсів [23].

Зокрема, цілком погоджуємось з думкою Бородіної, «водночас основою і сільського господарства, і сільського розвитку є населення, господарство, територія», а «людський потенціал

галузі є вагомою частиною сільських громад, аграрне виробництво – вагомою частиною сільської економіки, а агроландшафти – переважаючий елемент облаштування сільської території», саме тому стратегічним орієнтиром для сільських територій є підвищення рівня соціальної мобілізації населення в сфері підприємництва. А оскільки залишаючись основною галуззю у сільській місцевості, сільське господарство має більшою чи меншою мірою реалізувати економічні, соціальні та екологічні цілі сільського розвитку необхідно забезпечити повноцінні умови саме для галузі сільського господарства.[1]

Очевидний взаємозв'язок сільського господарства і сільського розвитку потребує узгодженого управління та має реалізуватися паралельно з економічними завданнями вирішувати ще соціально – екологічні – як суто галузевого характеру, так і сільського розвитку, забезпечуючи синергетичний ефект.[1]

Особливе місце в соціально-економічному розвитку села займає виробництво продовольчих товарів, яке є важливою матеріальною основою існування людства, оскільки відіграє значну роль у задоволенні його базової потреби у харчових продуктах. У багатьох країнах, зокрема і в Україні, розвиток цієї галузі вирішує не лише національні проблеми у забезпеченні суспільства харчовими продуктами, а й сприяє досягненню глобальної продовольчої безпеки.

Стратегічне спрямування сільського розвитку є органічно пов'язаним із парадигмою зрівноваженого (сталого) розвитку, який має на меті збалансований розвиток основних складових: соціальної, економічної, екологічної та інституційної. Зазначимо, що до вивчення даного питання необхідно підходити комплексно, але з врахуванням регіональних особливостей. З метою, дослідження чинників, які сприяють забезпеченню поставлених вимог, основну увагу спрямовано на вивчення впливу синергетичного ефекту екосистемних послуг на аграрне виробництво Волинської області.

Сучасний стан Волинської області характеризується нерівномірністю соціально – економічного розвитку, за обсягами наявного ресурсного потенціалу й ефективністю його використання. Зокрема розвиток регіональних ринків праці значною мірою залежить від розміщення продуктивних сил, зумовленого наявними природними ресурсами, історичним розвитком і місцевими традиціями, та відображає економічну спеціалізацію регіонів країни.

На погляд Є.В. Мішеніна, Н.В. Олійника екосистемні послуги доцільно визначати як економічні вигоди, які отримують економічні суб'єкти від використання існуючих функцій екосистем, а також таких, що утворюються в результаті генерування, відновлення, підтримки, регулювання екосистемних процесів, які формуються в результаті цілеспрямованої діяльності тих або інших суб'єктів господарювання різних форм власності та рівнів ієрархічного управління.[21]

Поряд з цим, згадані автори зазначають, що більшість визначень екосистемних послуг потребують проведення економічної (вартісної) ідентифікації екосистемних послуг.

Екосистемні послуги підтримки – послуги необхідні для підтримки інших екосистемних послуг. До підтримуючих належать запобігання опустеленню, ґрунтозахисні функції, збереження біорізноманіття, ґрунтоутворення, фотосинтез. Такі послуги впливають на добробут людей опосередковано, уможливаючи формування потоків забезпечувальних, регулювальних і культурних послуг. Значна частина послуг екосистем не є продуктами споживання чи предметами використання, вони споживаються людьми опосередковано, непрямо, але якість життя людей фундаментально залежить від потоку цих послуг.

Запилення рослин – одна з найбільш значимих екосистемних послуг, від якої залежить продовольча безпека людства та функціонування природних екосистем.

Внесок запилювачів у глобальну економіку оцінюється в 235 – 577 млрд на рік. Таких висновків 2016 року дійшли експерти міжнародної дослідницької групи IPBES, що працює на замовлення Міжнародної конвенції про охорону біологічного різноманіття. Зокрема робота запилювачів в Європі оцінюється приблизно в 22 млрд. євро на рік. На відміну від багатьох інших екосистемних послуг, запилення можна відносно точно монетизувати, адже відома вартість продуктів, що отримані від комахоzapильних рослин.

Таким чином, на наш погляд, екосистемні послуги – це сукупність функцій екосистем, які забезпечують збереження навколишнього природного середовища та створюють умови для підтримки й поліпшення життєдіяльності людини. Ми поділяємо думку дослідників про те, що,

трансформуючись в екосистемні послуги, функції екосистем набувають економічної, соціокультурної та екологічної характеристик і забезпечують економічні вигоди як для споживачів, так і постачальників цих послуг.

Разом з тим, дослідженнями вітчизняних науковців встановлено, що насіння ентомофільних культур, одержане при запиленні медоносними бджолами, має підвищені господарсько-корисні якості. Виходячи з вищесказаного та досвіду зарубіжних країн, бджолозапилення повинно бути узаконеним агрономічним прийомом технології вирощування ентомофільних сільськогосподарських культур.

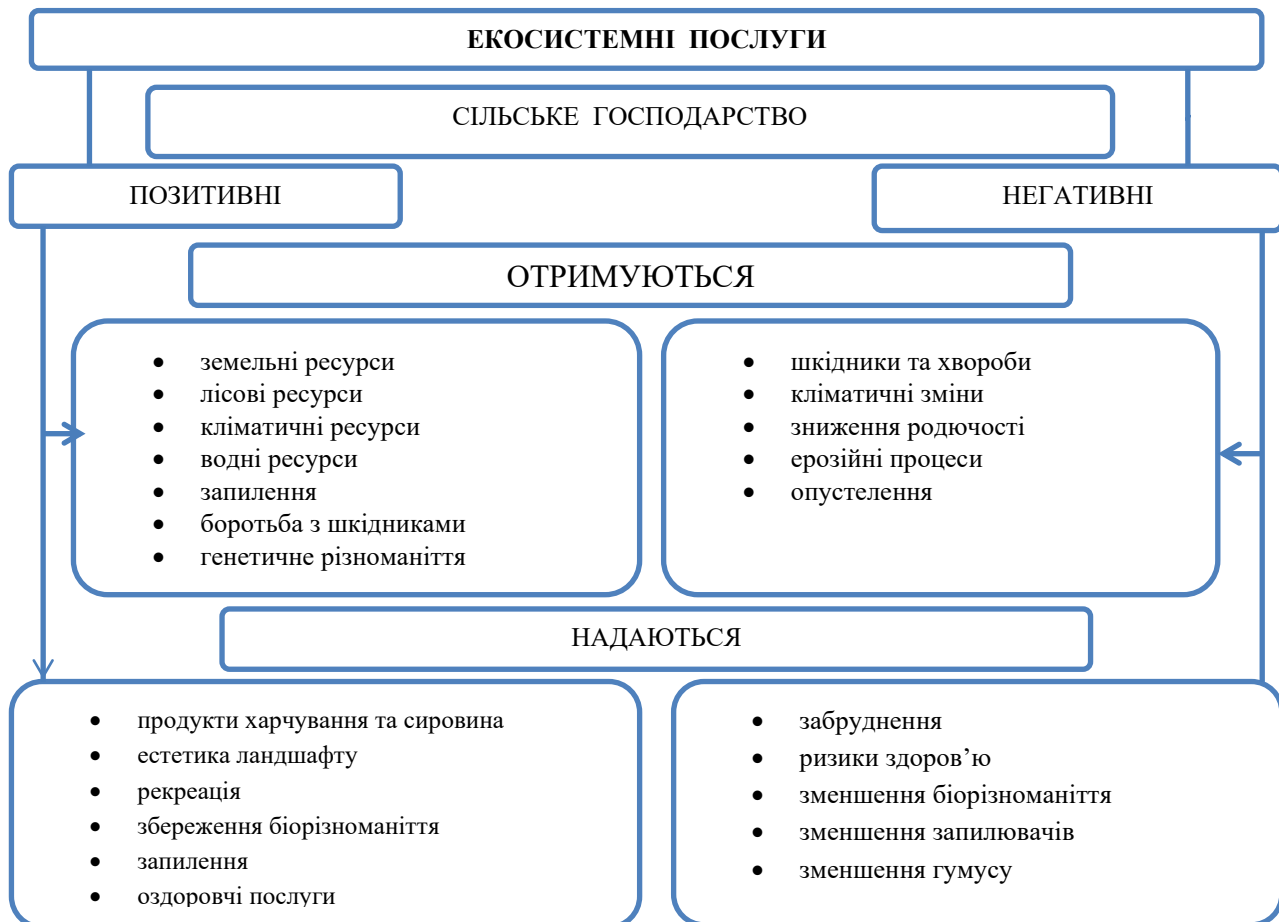

Рис. 1. Класифікація екосистемних послуг в сільському господарстві [17], з доповненнями авторів

Біологічні ресурси в економіці необхідно розглядати через їх функціональність у процесі надання екосистемних послуг. Українська вчена Л. Д. Загвойська визначає поняття послуг екосистем як економічну категорію, прийняту «для позначення вкладу екосистем у добробут людини» [19].

З огляду на те, що галуззю, де здебільшого застосовують потенціал біоресурсів, є агропромисловий комплекс, зокрема рослинництво, на нашу думку, доцільним є розгляд послуг екосистем, спрямованих на запилення ентомофільних рослин, які складають третину раціону людини. Управління запиленням можливе через менеджмент галузі бджільництва. У цьому контексті доцільно врахувати й інші екологічні послуги бджільництва.

З економічної точки зору, пасіка є екологічною системою, в якій головним біотичним компонентом є популяція бджіл та яка вносить вклад у добробут людини, тобто надає екологічні послуги шляхом надання цінних продуктів бджільництва: мед, віск, пилок, прополіс, маточне молочко та ін.

Міжнародне порівняння оплати екосистемних послуг

Регіон світу	Плата обов'язкова	Плата необов'язкова	Плата відсутня
Європа	Данія Фінляндія Італія Норвегія Швеція Туреччина Великобританія	Бельгія Франція Румунія Словаччина Швейцарія Польща	Люксембург Словенія Боснія і Герцеговина Албанія Греція Україна
Америка	Канада Куба США	-	-
Африка	ПАР	-	Гана Кенія Танзанія Уганда
Азія	Індія Ізраїль Філіппіни	-	В'єтнам

Джерело: Приклади застосування системи плати за запилення у різних країнах [18], з доповненнями авторів.

Але найголовніша роль екологічних послуг бджільництва для людства та для екосистеми планети в цілому полягає в їх здатності опилувати квіткові рослини. Зокрема, близько 80 відсотків відомих видів рослин в процесі еволюції рослинного світу пристосувались до перехресного запилення та утворюють насіння в результаті здійсненого перехресного запилення, причому 4/5 з них потребують запилення комахами. [9] За даними В. П. Поліщука, медоносні бджоли запилюють близько – 80% ентомофільних рослин, інші комахи – 18%, вітром запилюється –2%. [4]

Зокрема, законодавство України, що регламентує діяльність у сільському господарстві, та зокрема бджільництві орієнтоване на гармонійне поєднання та розвиток. Так, відповідно до Закону України «Про бджільництво», бджільництво – галузь сільськогосподарського виробництва, основою функціонування якої є розведення, утримання та використання бджіл для запилення ентомофільних рослин сільськогосподарського призначення і підвищення їх урожайності, виробництво харчових продуктів і сировини для промисловості. Крім того, здійснення контролю за ефективністю запилення ентомофільних рослин сільськогосподарського призначення у відповідності до статті 7 даного закону відноситься до державного регулювання. [7]

Використання бджіл, унормоване вищевказаним Законом дозволяє використання, зокрема для запилення ентомофільних дикорослих рослин, запилення і підвищення врожайності ентомофільних рослин сільськогосподарського призначення та виробництва продуктів бджільництва. При цьому, фізичні та юридичні особи, які вирощують ентомофільні рослини сільськогосподарського призначення, для підвищення урожайності цих рослин можуть використовувати пасіки на договірних засадах.

З метою, забезпечення запилення ентомофільних культур органи Державної автомобільної інспекції Міністерства внутрішніх справ України сприяють безперешкодному перевезенню (кочівля – підвіз пасік на медозбір і запилення ентомофільних рослин) пасік. У разі необхідності вони організовують їх супровід до пунктів призначення.[7]

Законодавча термінологія, визначає, що ентомофільні рослини сільськогосподарського призначення – рослини, які запилюються комахами. Українська держава робить певні кроки щодо розвитку та захисту галузі бджільництва, зокрема з метою охорони бджіл у разі застосування в сільському і лісовому господарстві засобів захисту рослин, дозволяється тільки згідно з переліком – затвердженим у відповідності до норм чинних нормативних актів.[7]

За таких інституційно – організаційних засад, цілком доцільно впроваджувати подальше планомірне використання природо – ресурсного потенціалу рослинництва для потреб галузі бджільництва. Зокрема для аналізу наявних ресурсів та їх оцінки необхідно забезпечити наявність достовірних даних для виявлення сучасного стану та тенденції розвитку обох галузей. Системна економічна та екологічна оцінка типів рослинних медодайних ресурсів становить значний інтерес з позиції найдинамічнішого чинника розвитку галузі бджільництва.

Зокрема, для дослідження впливу синергетичного ефекту відекосистемних послуг на економічний потенціал сільськогосподарського виробництва у Волинській області, було застосовано наступний алгоритм, що включав такі операції:

постановка мети і формулювання завдання дослідження визначення впливу екосистемних послуг;

збір статистичної інформації, щодо показників нектарної продуктивності основних ентомофільних медоносних рослин, та аналітичні дані їх видового складу, повноти, продуктивності тощо;

збір інформації про науково – обґрунтовану норму запилення ентомофільних культур;

збір інформації про середні показники врожайності ентомофільних культур;

систематизація зібраної інформації, її обробка, аналіз та узагальнення;

вибір методів і прийомів дослідження:запилення та медової продуктивності ентомофільних культур;

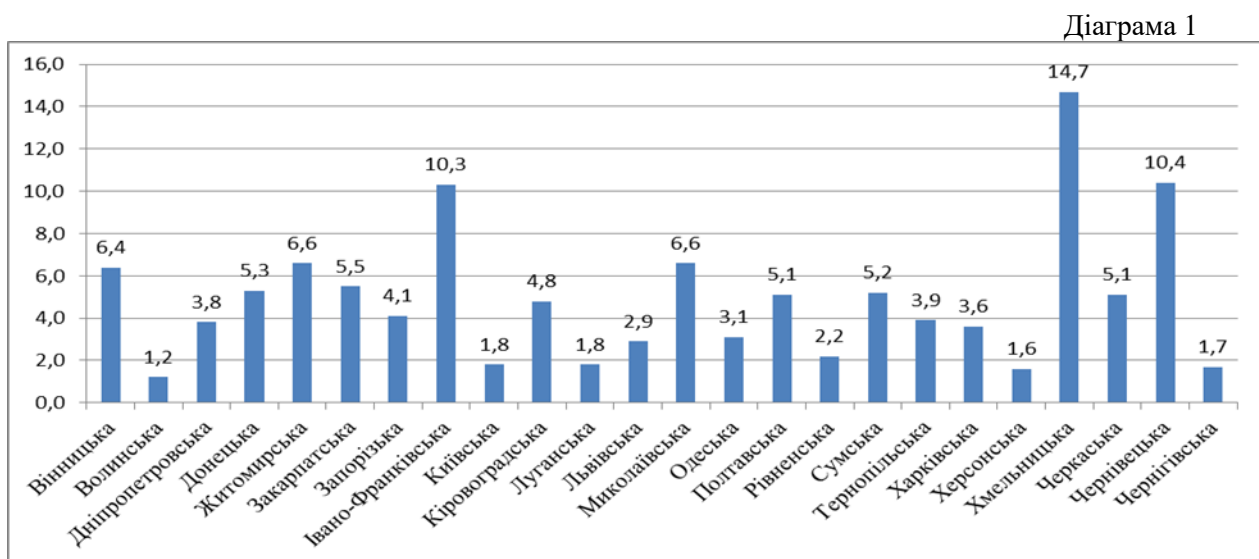
вибір об'єктів детального дослідження економічного потенціалу аграрного виробництва;

обґрунтування пропозицій щодо використання результатів дослідження у практиці формування економічної ефективності суб'єктів господарювання в системі аграрного виробництва;

реалізація результатів дослідження надання екосистемних послуг у бджільництві, лісовому господарстві та теоретичних узагальненнях в контексті сталого розвитку сільських територій.

Зокрема, з метою встановлення стану чисельності бджолиних родин у Волинській області, було використано показник усередненої щільності бджолиних родин на квадратний кілометр, результати дослідження наведено у діаграмі 1.

Показник, щільності бджолиних сімей в розрізі областей за 2019 рік *

* Розраховано авторами самостійно за даними: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Встановлено, усереднений показник щільності бджільництва в Україні який становить – 4,5 бджолиних родин на квадратний кілометр. Зокрема, найменша чисельність бджолиних родин на квадратний кілометр, спостерігається у Волинської області, а саме – 1,2 б. р., що у 3,75 рази менше середнього показника по країні, так і загальна чисельність бджолиних родин в області найнижча по країні та становить лише 24,0 тис бджолосімей або 0,93 відсотка.

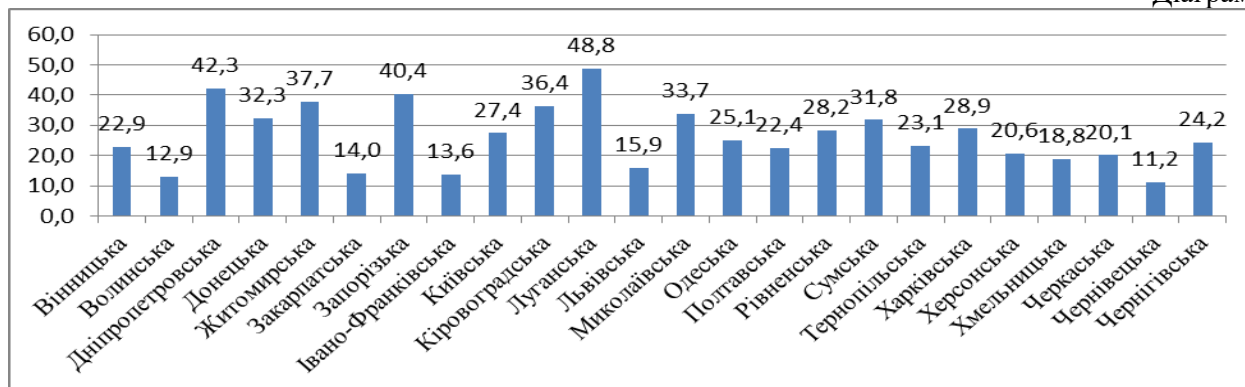
Той факт, що найнижча чисельність бджолиних родин та показник чисельності б. р. на квадратний кілометр у Волинській області, свідчить про відставання галузі від усереднених показників по Україні та недостатню ефективність запилення ентомофільних рослин та використання наявних нектарних ресурсів.

Встановлення показника продуктивності з однієї бджолиної родини, дозволяє встановити рівень розвитку бджільництва у Волинській області. Зокрема, про важливість показника продуктивності виробництва меду з однієї бджолиної сім'ї вказує німецький вчений проф. К. Бінефельд, який впродовж 23 років вивчав при статистичній вибірці в 5,7 тис. бджолиних родин їх продуктивність. Результати свідчать про повільне зростання продуктивності – 0,25 кг. меду/рік, що типово для результатів селекції інших тварин, наприклад, у курей – 1 яйце/рік. При цьому збільшення продуктивності відбувається не по окремих бджолиних родинах, а за рахунок середньої продуктивності всієї пасіки.[20] Збільшення середньої продуктивності пасіки, відбувається, за рахунок визначення кормової бази місцевості і кількості б. р. необхідних для ефективного використання наявних ресурсів.

За даними (діаграми 2), встановлено, що середня продуктивність виробництва меду з однієї бджолиної сім'ї у Волинській області у 2019 році становила 12,9 кг, (середній показник по Україні становить 26,9 кг.). Низька продуктивність б. р. свідчить про низький рівень впровадження методів і прийомів, які ґрунтуються на науковій організації праці та використанні прогресивного досвіду розвинених країн і досягнень аграрної та економічної наук у даній сфері.

Показник, продуктивності однієї бджолиної родини в розрізі областей, у 2019 році, (кг. меду)

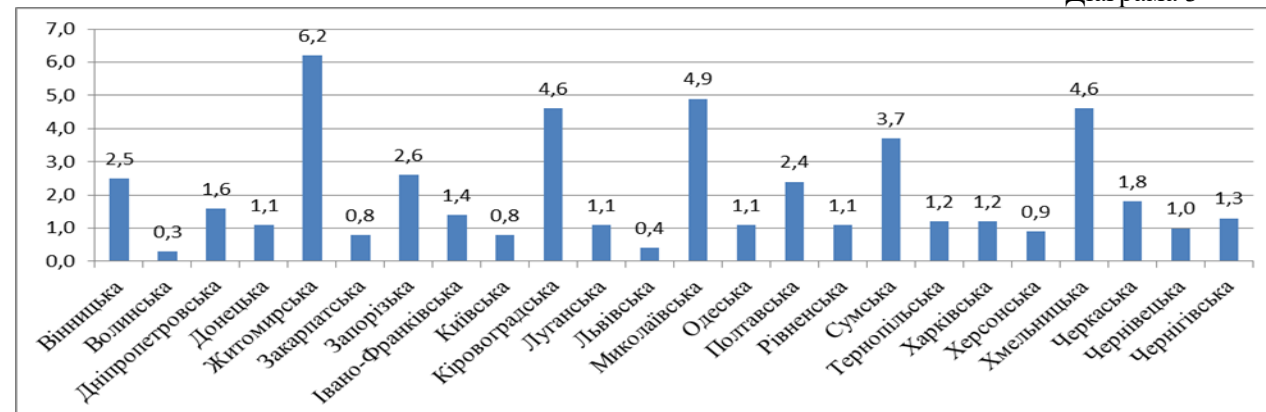
Діаграма 2

* Розраховано авторами самостійно за даними: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Показник виробництва меду у розрахунку на одну особу в Україні у 2019 році, кг.

Діаграма 3

* Розраховано авторами самостійно відповідно з <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Виробництво меду у Волинській області становить 0,4 %, або 310,0 тонн до всього виробленого меду у державі у 2019 році. Середній показник виробництва меду у розрахунку на одну особу в Україні становить 1,8 кг меду, найбільше виробляють меду в розрахунку на одного жителя у Житомирській області – 6,2 кг меду, найменше виробляють меду в розрахунку на одного жителя у Волинській області – 0,3 кг меду.

Враховуючи, науково – обґрунтовану норму споживання меду з усього набору продуктів харчування для дітей та працездатного населення на рік яка має становити не менше 1,1 кг, показник виробництва меду на одного жителя у Волинській області 3 рази менший від норми споживання.

Проведений аналіз свідчить, про низький стан розвитку галузі бджільництва Волинської області у співставленні до основних показників діяльності бджільництва в Україні та потребує комплексного підходу до врегулювання питання ефективної господарської діяльності.

Таблиця 2

Вплив екосистемних послуг на ефективність сільськогосподарського виробництва

Сільськогосподарська культура	Площа, га		Врожайність, ц/га		Потенційне зростання за умови заповнення		Норма запл. б.д./га	Медова прод., кг/га*	Запас меду, кг		Потреба: кількість бджолородин, од.	
	площа, тис. га	вал. збір тис. т/га	фактична	потенційна	%	ц./га			біолог.	факт.	для рослинництва	для бджільництва
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Культури зернові та зернобобові:	298,90	1 292,6	43,4	x	x	x	x	x	x	x	10 980,0	1 326,8
пшениця	153,90	712,1	43,9	33,3-125	x	x	x	x	x	x	x	x
жито	24,10	56,7	26,6	28-55	x	x	x	x	x	x	x	x
тритикале	3,10	13,7	35,7	51,1-54,9	x	x	x	x	x	x	x	x
овес	38,10	83,0	21,8	43,5-70	x	x	x	x	x	x	x	x
ячмінь	33,50	114,0	34,0	46-84,6	x	x	x	x	x	x	x	x
кукурудза	32,00	296,3	93,3	136,0	x	x	x	x	x	x	x	x
гречка	1,40	1,5	10,6	16,8-32,8	50-60	5,8	2,-5	80-224	212 800	106 400	4 900	952
просо	1,10	1,9	19,0	28,3-35	x	x	x	x	x	x	x	x
Зернобобові з них:	5,30	13,4	25,9	x	x	x	x	x	x	x	x	x
горох	3,30	10,4	31,6	29,3-50,2	20,0	6,3	1,6	7-10,5	28 875	14 438	5 280	129
вика	0,50	x	x	x	x	x	1,6	20-200	55 000	27 500	800	246
Культури технічні у т. ч.:	132,50	749,4	x	x	x	x	x	x	x	x	128 900,0	25 894,5
буряк цукровий	9,20	411,7	446,0	375-445	x	x	x	x	x	x	x	x
ріпак і кольза	52,30	154,2	29,6	24,3-39,9	25,0	7,4	2,0-4	50-120	4 445 500	2 222 750	104 600	19 881
соя	36,20	88,8	24,6	30-49	75,0	18,5	1,5	x	x	x	x	x
соняшник	31,90	94,5	30,1	24,5-37,6	25-30,2	8,3	0,5-1	40,0	1 276 000	638 000	23 925	5 707
гірчиця	0,50	0,2	4,3	20-25	25,0	1,1	0,5-1	90-184	68 500	34 250	375	306
Картопля, культури овочеві та баштанні	90,40	281,9	x	x	x	x	x	x	x	x	13 158,0	1 586,5
картопля	77,40	x	175,0	199-320	x	x	x	x	x	x	x	x
культури овочеві відкритого ґрунту(без насінників)	12,90	281,9	218,0	x	7,0-65	78,5	0,3-2	13-42	354 750	177 375	13 158	1 587
Культури кормові у т. ч.:	71,90	758,1	x	x	x	x	x	x	x	x	49 400,0	4 418,6
коренеплоди кормові	11,40	333,3	292,1	x	x	x	x	x	x	x	x	x
кукурудза кормова	7,10	215,9	297,0	x	x	x	x	x	x	x	x	x
трави однорічні	10,40	35,5	41,4	50-70	x	2,5-3	1,0-9	20-150	208 000	104 000	10 400	930
трави багаторічні	39,00	173,4	47,3	120-140	x	2,5-3	1,0-9	20-150	780 000	390 000	39 000	3 488
Культури зерняткові з них:	1,40	26,8	189,0	x	x	x	x	x	x	x	4 250,0	212,4
яблуня	1,10	22,6	190,5	350-400	38-41	75,2	2,0-5	40,0	44 000	22 000	3 850	197
груша	0,20	4,2	181,5	200-300	25-30	49,9	2,0	15-20	3 500	1 750	400	16
Культура кісточкові з них:	1,30	7,6	53,1	x	x	x	x	x	x	x	7 800	566
слива	0,40	2,0	54,1	200-300	25-30	14,9	2,0-2,5	10,0-20,0	6 000	3 000	900	27
вишня	0,70	4,0	56,7	60-120	65,0	36,9	3,0-4	35,0	24 500	12 250	2 450	110
черешня	0,10	0,3	32,3	100-250	25-50	12,1	3,0	36-40	3 800	1 900	300	17
абрикос	0,10	0,3	42,2	150-250	25-30	11,6	3,0	25-40	3 250	1 625	300	15
горіх	0,20	1,0	59,7	25-210	x	x	1,0	x	x	x	200,0	0,0
Культури ягідні з них:	1,30	4,9	38,2	x	x	x	x	x	x	x	3 650,0	398,3
суніці та полуниці	0,30	2,7	77,3	150-180	50-75	48,3	3,0-4,0	6,5-10	2 475	1 238	930	11
малина ц ожина	0,20	0,8	61,6	100-120	66,9	41,2	1,2-5	57,1-199,8	25 690	12 845	620	115
смородина	0,70	1,3	21,4	120-150	48,7	10,4	3,0-4	24-150	60 900	30 450	2 100	272
Виноград	0,03	259,0	83,4	75-85	10,0-40,0	20,9	1,0	0,0	0	0	0	0
ВСЬОГО	603,0	3 393,7	x	136,0	x	x	x	x	7 429 425	3 714 713	218 138	34 403

Джерело : Складено авторами самостійно за . [3,4,5,6,9,11,12,13,14,15,16]

За даними таблиці 2, встановлено забезпеченість бджолиних сімей кормовою базою та розрахунок забезпеченості бджолиними сім'ями посівів основних ентомофільних сільськогосподарських культур для їх повноцінного запилення.

Зокрема, зведена потреба в бджолиних родин для повноцінного запилення, з врахуванням науково – обґрунтованої норми кількості бджолиних родин на гектар становить – 218,1 тис бджолиних родин. При цьому, зазначені посіви та насадження сільськогосподарських культур формують кормовий ресурс, який дозволяє утримувати тільки – 34,4 тис бджолиних родин.

Однак, при дослідженні нами впливу синергетичного ефекту лісівництва і бджільництва на розвиток сільських територій Волинської області, було встановлено, що природа – ресурсний потенціал лісової медоносної бази Волині становить 4,5 тис. тонн нектару, а для досягнення максимального використання цього ресурсу необхідно забезпечити в області наявність 40,3 тис. бджолиних родин.[25]

Зокрема, результати досліджень, свідчать про наявність факторів підвищення економічної ефективності бджільництва на основі максимально повного та продуктивного використання медодайних та пилкодайних ресурсів наявних в області, що дозволить утримувати чисельність бджолиних родин в кількості – 74,7 тис. родин. Відтак, встановлена диспропорція між потребою у запиленні ентомофільних культур та кількістю бджолиних родин яку здатна утримати дані ресурси, становить – 143,4 тис б. р., даний факт, свідчить про наявний значний попит на екосистемні послуги у запиленні комахами сільськогосподарських культур в області.

Запилення посівів ентомофільних культур бджолами не тільки збільшує їх врожайність, але й покращує життєдайність їх наступних поколінь з одночасним зростання якості самих плодів. Врожай сільськогосподарських культур за достатньої ефективності запилення бджолами, зростають в середньому на 30-50 відсотків. [6] Виробництво цінного продукту – меду описує Клименкова «Життєдіяльність медоносних бджіл тісно пов'язана з квітковими рослинами, виділений рослинами в крихітній кількості нектар здатні зібрати та зберегти про запас тільки медоносні бджоли. Не було б бджіл, людство втратило би цінний дарунок природи» [3]

Зокрема, значення рослин для бджільництва зумовлене їхньою нектарною продуктивністю, адже нектарна продуктивність – це показник якості оцінки нектароносності рослин, за яким визначають кількість виділеного нектару, його біологічний запас. Найбільш активну оцінку дає показник ресурсів нектару суцільного масиву рослин на площі 1 га, виражений в кілограмах меду. В такому випадку використовують рівнозначний термін медопродуктивність. [4]

Серед факторів підвищення економічної ефективності бджільництва виняткову актуальність має такий чинник як максимально повне використання обмежених кормових ресурсів бджільництва. Детальніше, досліджено економічний потенціал впровадження планомірного надання екосистемних послуг, зокрема основних ентомофільних культур та вплив на зростання продуктивності в контексті потенційної врожайності сільськогосподарських культур.

При цьому зазначимо, що всі автори стверджують про додатковий ефект від бджільництва в національному господарстві, що базується на отриманні додаткового продукту завдяки підвищенню врожайності через запилення квіткових рослин. Більше того, економічний ефект виникає від покращання умов господарювання, які можуть отримувати всі сфери АПК на основі екологічних послуг бджільництва. Але, існуючі дисбаланси у системі управління біоресурсами в Україні поки не створюють належного середовища для підвищення ефективності даної галузі АПК. [24]

Тому, вважаємо за необхідне встановити стан та перспективи сільськогосподарського виробництва за умови надання екосистемних послуг.

За даними таблиці 3, встановлено, що за умови впровадження планомірного застосування запилення ентомофільних культур, потенційний приріст валового збору основних культур становитиме – 103,3 тис. тонн, що у вартісній оцінці становить – 107 753,6 тис. гривень.

Встановлена помісячна потреба у бджолиних родин для запилення ентомофільних сільськогосподарських культур зображена на діаграмі 4, свідчить про значні коливання в наданні екосистемних послуг. Збалансування, можливе за рахунок використання всього природо – ресурсного потенціалу придатного для бджільництва у Волинській області.

Таблиця 3

Потенційне зростання продуктивності сільськогосподарських культур від впровадження запилення

Сільськогосподарська культура	Площа, га	Валовий збір тис. тонн.			Вартісна оцінка, тис. грн				Потреба, б. р., од.
		фактичний	потенційний	+/-	ціна за тону	кб * к3	кб * к4	+/-	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
смородина	700	1,3	2,2	0,9	26,5	3 440,6	5 895,3	2454,8	2 100
абрикос	100	0,3	0,5	0,2	26,5	794,0	1 424,0	630,0	300
слива	400	2,0	2,8	0,8	26,5	5 293,2	7 302,2	2009,0	900
вишня	700	4,0	6,5	2,5	26,5	10 586,3	17 332,1	6745,7	2 450
яблуна	1 100	22,6	29	6,6	26,5	59 812,7	77 365,4	17552,7	3 850
черешня	100	0,3	0,4	0,1	26,5	794,0	1 175,4	381,4	300
груша	200	4,2	5	0,4	26,5	11 115,6	12 249,0	1133,4	400
ріпак і кольза	52 300	154,2	193,5	39,3	9,4	145 131,5	182 129,7	36998,2	104 600
гірчиця	500	0,2	0,3	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	375
суниці та полуниці	300	2,7	3,8	1,1	26,5	7 145,8	9 973,3	2827,5	930
малина й ожина	200	0,8	2,1	1,3	26,5	2 117,3	5 441,9	3324,7	620
культури овочеві відкритого ґрунту(без насінників)	12 900	281,9	300,9	19,0	5,4	150 861,6	161 032,5	10170,9	13 158
горох	3 300	10,4	12,5	2,1	3,7	3 863,4	4 648,6	785,2	5 280
гречка	1 400	1,5	2,3	0,8	3,7	557,2	854,5	297,3	4 900
соняшник	31 900	94,5	122,5	28,0	8,0	75 689,8	98 132,6	22442,8	23 925
ВСЬОГО	106 100,0	580,9	684,2	103,3	x	477 202,8	584 956,5	107 753,6	164 088,0

Зведена помісячна потреба в бджолиних родинях, для запилення ентомофільних культур.

Діаграма 4

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отримані наукові результати дають підстави для таких висновків:

Проведене дослідження дозволило встановити, що найдешевший, найрезультативніший та екологічно чистий чинник зростання виробництва сільськогосподарської продукції це наявність позитивних екосистемних послуг, а зокрема тих, що надаються бджільництвом.

Запропоновано одним із стратегічних напрямів досягнення цілей сталого розвитку сільських територій використати синергетичний ефект від поєднання рослинництва з бджільництвом,

економічна ефективність яких формується на основі максимально повного використання обмежених ресурсів, та є резервом збільшення виробництва продукції.

Зокрема, на основі даних таблиці 2, встановлено, що для досягнення зростання показника потенційного виробництва сільськогосподарської продукції, необхідно досягнути розвитку галузі бджільництва в частині збільшення чисельності бджолиних родин до показника – 218,1 тис. бджолосімей в області. Водночас, досліджені нами наявні кормові ресурси в області, що придатні для утримання бджолиних родин, дозволяють утримувати в області лише – 74,7 тис бджолиних родин.

Наявна ж чисельність, бджолиних родин складає всього – 24,0 тис бджолиних родин, а показник достатності запилення ентомофільних культур становить всього – 11 %, виробництво меду на одну особу в області – 0,3 кілограма.

Сучасний стан галузі бджільництва, у Волинській області потребує негайного втручання зі сторони держави та органів місцевого самоврядування, оскільки за підсумками 2019 року, в рейтингу регіонів область посідає:

- 24 – місце у рейтинговому списку по показнику чисельності бджолиних родин;
- 24 – місце у рейтинговому списку по показнику кількості виробленого меду;
- 23 – місце у рейтинговому списку по показнику середньої продуктивності однієї бджолиної родини;
- 24 – місце у рейтинговому списку по показнику середнього виробництва меду на одного жителя;
- 24 – місце у рейтинговому списку по показнику середньої щільності бджолиних родин на 1 квадратний кілометр.

Такий, аналіз свідчить, про низький стан розвитку галузі бджільництва у Волинській області у співставленні до основних показників діяльності бджільництва в Україні та потребує комплексного підходу до вирішення питання ефективності господарської діяльності.

Пропонується, одним з основних напрямків розбудови потенціалу сільських територій використати реалізацію стратегічних планів сталого розвитку територій, які формуються відповідно до перспективних напрямів розвитку національної економіки. З метою покращення ситуації у галузі бджільництва, удосконалення соціально-економічних та організаційних умов для нарощування виробництва конкурентоспроможної продукції даної галузі, органами місцевого самоврядування на виконання вимог пункту 16 частини 1 статті 43 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" здійснюється затвердження програм соціально-економічного розвитку відповідних територій, які мають цільовий характер. Бюджетне фінансування таких цільових програм є однією з форм державної підтримки аграрного сектору. [2].

За необхідне, в умовах обмеженого фінансового ресурсу держави пропонується визначати чіткий та стислий перелік пріоритетів розвитку галузей економіки яким варто спрямовувати державну підтримку. Даний процес має визначатися, виходячи з реальних фінансових можливостей галузей економіки, здатних забезпечити сталий розвиток сільського господарства.

Водночас, бджільництво – одна з галузей, яка дозволяє збільшувати зайнятість населення і відкриття малого та середнього бізнесу на селі. А, зростання кількості приватних підприємців, фермерів, кооперативних та інших об'єднань в аграрному секторі, і як результат створення нових робочих місць зі зростанням доходів населення сільської території – це і є найкращий показник, що повністю відповідає цілям сталого розвитку.

При розробленні програми підтримки розвитку бджільництва у Волинській області, рекомендуємо встановити цільові показники розвитку галузі, зокрема:

цільовий показник чисельності бджолиних родин в області – 74,7 тис родин.

цільовий показник середньої щільності бджолиних родин на 1 квадратний кілометр – 3,7 бджолородин.

цільовий показник середнього виробництва меду на одного жителя – 1,9 кілограм.

цільовий показник запилення медоносними бджолами основних ентомофільних сільськогосподарських культур – 34,2 відсотка.

цільовий показник кількості суб'єктів підприємницької діяльності різних форм власності, в т.ч. сімейних фермерських господарств в галузі бджільництва – 747 одиниць.

Отримані матеріали, можуть бути взяті за основу при розробленні регіональних програм розвитку сектору АПК, та складанні бізнес-плану суб'єктами підприємницької діяльності різних форм власності при створенні пасік, та фермерських господарств в галузі сільського господарства, що в перспективі може послужити основою ефективного виробництва продукції рослинництва та бджільництва.

Джерела та література

- 1.Бородіна, О. М., 2015. Політика сільського розвитку на базі громад в Україні В: О.М. Бородіної І.В Прокопи, О.Лі Попової, ред. Взаємопов'язаність сільського господарства і села як умова їх сталого розвитку. Київ: PERSE. с. 9-32.
- 2.Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку: Декларація Організація Об'єднаних Націй від 14 червня 1992 р. 1992. [online] Доступно: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text [Дата звернення 30 жовтня 2020]
- 3.Клименкова, Е., Кушнір, Л. та Бачило, А. 1980 Медоносы и медосбор, Мінськ: Ураджай
- 4.Поліщук В. 2001. Бджільництво Львів: Редакція журналу "Український пасічник"
- 5.Поліщук В., Гайдар, В. та Корбут, О. 2012. Пасека. Київ: Обнова
- 6.Пономарева, Є. 1967. Кормовая база пчеловодства и опылиениесельскохозяйственныхрастений. Москва: Колос.
- 7.Про бджільництво: Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1492-III 2000. [online] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1492-14#Text> [Дата звернення 25 жовтня 2020]
- 8.Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2016 р. № 780 2016. [online] Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/780-2016-%D0%BF#Text> [Дата звернення 25 жовтня 2020]
- 9.Черкасова., А., Блонська, В. Та Губа, П. 1989. Бджільництво. Київ: Урожай.
- 10.Тваринництво України 2019: статистичний збірник, 2020. Київ Державна служба статистики України.
- 11."Сільське господарство Волині за 2019 рік статистичний збірник про соціально-економічний стан сільського господарства області та в районах за 2010, 2015–2019 роки", 2020, Луцьк Головне управління статистики у Волинській області.
- 12.Про Стратегію розвитку Волинської області на період до 2027 року: Рішення сесії Волинської обласної ради від 12 березня 2020 р. № 29/16 2020. [online] Доступно: <http://volynrada.gov.ua/session/29/16-0> [Дата звернення 25 жовтня 2020]
- 13.Про затвердження галузевої Програми розвитку садівництва України на період до 2025 року і галузевої Програми розвитку виноградарства та виноробства України на період до 2025 року Наказ Міністерства Аграрної Політики України Українська Академія Аграрних Наук 21.07.2008 N 444/74
- 14.Сучасний стан та перспективи розвитку виробництва насіння сої в Україні Стрижак А.М. «Полтавська ДАА» *Таврійський науковий вісник* № 9
- 15.Урожайність рижю ярого і олійних культур в умовах західного лісостепу А. М. Лихочвор. Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН. *Вісник Сумського національного аграрного університету*.
- 16.Стан та проблеми функціонування підприємницьких структур в умовах перманентної економіки / Під ред. д.е.н., професора Ю.О. Нестерчук. – Умань: Видавець «Сочинський», 2016. – 263 с.
- 17.Метод агрометеорологічної оцінки і прогнозу врожайності соняшнику в Україні В.П.Дмитренко, Н.К.Строкач, Л.П.Однолток Український науково – дослідний гідрометеорологічний інститут, Київ Наук. праці УкрНДГМІ, 2005, Вип. 254
- 18.Swinton M., Lupi F., Robertson P., Hamilton S. Ecosystemservicesandagriculture:Cultivatingagriculturalecosystemsfordiversebenefits // *EcologicalEconomics*.2007. No 64. P. 245—252.
- 19.О. В. Шкарупа, А. А. Треус, О. О. Часник. Економічні проблеми управління біоресурсами в Україні та Європейському Союзі „Механізм регулювання економіки”, 2017, No 4
- 20.Руттнер. Ф 2006. Техника разведения и селекционный отбор пчел: практическое руководство.7-ме вид. Москва: АСТАстрель.
- 21.Мішенін Є. В. Розвиток ринку екосистемних послуг як напрямок посткризового зростання економіки України. Є. В. Мішенін, Н. В. Олійник. - *Механізми регулювання економіки*. – 2010. – Т. 3, № 3. - С. 104-117.
22. Програма дій “Порядок денний на XXI століття” (“AGENDA 21”). – К. : Інтелсфера, 2000. – 360 с.].
- 23.Невесенко В. Д. Науково-методичні засади сталого розвитку сільського господарства. В. Д. Невесенко *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. - 2011. - Вип. 19. - С. 83-90. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2011_19_15

24. Філюк Д. О. Формування ефективності бджільництва в контексті соціально-економічного розвитку сільських територій. Перспективи розвитку бджільництва України. Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю 16 серпня 2019 року м. Київ.

25. Шворак А., Філюк Д. Вплив синергетичного ефекту лісівництва і бджільництва на розвиток сільських територій Волинської області. *Аграрна економіка* 2020, Т. 13, № 3-4 Львів.

References

1. Borodina, O.M., 2015. Polityka sil's'koho rozvytku na bazi hromad v Ukrayini V: O.M. Borodinoi I.V Prokopy, O.L Popovoyi, red. Vzaemopov'yazaniist' sil's'koho hospodarstva i sela yak umova yikh staloho rozvytku. Kyiv: PERSE. s. 9-32. [In Ukrainian].
2. Deklaratsiya Rio-de-Zhaneyro shchodo navkolyshn'oho seredovyscha ta rozvytku: Deklaratsiya Orhanizatsiya Ob'yednanykh Natsiy vid 14 chervnya 1992 r. 1992. [online] Dostupno: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text [Data zvernennya 30 zhovtnya 2020] [In Ukrainian].
3. Klymenkova, E., Kushnir, L. ta Bachylo, A. 1980 Medonosy y medosbor, Mins'k: Uradzhay. [In Ukrainian].
4. Polishchuk V. 2001. Bdzhil'nytstvo L'viv: Redaktsiya zhurnalu "Ukrayins'kyi pasichnyk" [In Ukrainian].
5. Polishchuk V., Haydar, V. ta Korbut, O. 2012. Paseka. Kyiv: Obnova [In Ukrainian].
6. Ponomareva, YE. 1967. Kormovaya baza pchelovodstva y opylenyesel'skokhozyaystvennykh rasteniy. Moskva: Kolos. [In Ukrainian].
7. Pro bdzhil'nytstvo: Zakon Ukrayiny vid 22 lyutoho 2000 r. № 1492-III 2000. [online] Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1492-14#Text> [Data zvernennya 25 zhovtnya 2020]. [In Ukrainian].
8. Pro zatverdzhennya naboriv produktiv kharchuvannya, naboriv neprodovol'chykh tovariv ta naboriv posluh dlya osnovnykh sotsial'nykh i demografichnykh hrup naselennya: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 11 zhovtnya 2016 r. № 780 2016. [online] Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/780-2016-%D0%BF#Text> [Data zvernennya 25 zhovtnya 2020] [In Ukrainian].
9. Cherkasova, A., Blons'ka, V. Ta Huba, P. 1989. Bdzhil'nytstvo. Kyiv: Urozhay. [In Ukrainian].
10. Tvarynnystvo Ukrayiny 2019: statystychnyy zbirnyk, 2020. Kyiv Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny.
11. "Sil's'ke hospodarstvo Volyni za 2019 rik statystychnyy zbirnyk pro sotsial'no-ekonomichnyy stan sil's'koho hospodarstva oblasti ta v rayonakh za 2010, 2015–2019 roky", 2020, Luts'k Holovne upravlinnya statystyky u Volyns'kiy oblasti. [In Ukrainian].
12. Pro Stratehiyu rozvytku Volyns'koyi oblasti na period do 2027 roku: Rishennya sesiyi Volyns'koyi oblasnoyi rady vid 12 bereznya 2020 r. № 29/16 2020. [online] Dostupno: <http://volynrada.gov.ua/session/29/16-0> [Data zvernennya 25 zhovtnya 2020] [In Ukrainian].
13. Pro zatverdzhennya haluzevoyi Prohramy rozvytku sadivnytstva Ukrayiny na period do 2025 roku i haluzevoyi Prohramy rozvytku vynohradarstva ta vynorobstva Ukrayiny na period do 2025 roku Nakaz Ministerstva Ahrarnoyi Polityky Ukrayiny Ukrayins'ka Akademiya Ahrarnykh Nauk 21.07.2008 N 444/74. [In Ukrainian].
14. Suchasnyy stan ta perspektyvy rozvytku vyrobnytstva nasinnya soyi v Ukrayini Stryzhak A.M «Poltavs'ka DAA» *Tavriys'kyi naukovyy visnyk* № 9. [In Ukrainian].
15. Urozhaynist' ryzhyi yarohe i oliynykh kul'tur v umovakh zakhidnoho lisostepu A. M. Lykhochvor, Instytut sil's'koho hospodarstva Karpat-s'koho rehionu NAAN *Visnyk Sums'koho natsional'noho ahrarnoho universytetu*. [In Ukrainian].
16. Stan ta problemy funktsionuvannya pidpryemnyts'kykh struktur v umovakh permanentnoyi ekonomiky / Pid red. d.e.n., profesora YU.O. Nesterchuk. – Uman': Vydavets' «Sochins'kyi», 2016. – 263 s. [In Ukrainian].
17. Metod ahrometeorolohichnoyi otsinky i prohnozu vrozhaynosti sonyashnyku v Ukrayini V.P.Dmytrenko, N.K.Strokach, L.P.Odnolyetok Ukrayins'kyi naukovy – doslidnyy hidrometeorolohichnyy instytut, Kyiv Nauk. pratsi UkrNDHMI, 2005, Vyp. 254. [In Ukrainian].
18. Swinton M., Lupi F., Robertson P., Hamilton S. (2017) Ecosystem services and agriculture: Cultivating agricultural ecosystems for diverse benefits. *Ecological Economics*. No 64. P. 245–252. [In Ukrainian].
19. O. V. Shkarupa, A. A. Treus, o. O. Chasnyk *Ekonomichni problemy upravlinnya bioresursamyv Ukrayini ta Yevropeys'komu Soyuzi „Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky”*, 2017, No 4. [In Ukrainian].
20. Ruttner. F 2006. Tekhnika razvedenyya y selektsyonnyy otbo rpchel: praktycheskoe rukovodstvo. 7-me vyd. Moskva: ASTAstel'. [In Ukrainian].
21. Mishenin YE. V. (2010) Rozvytok rynku ekosystemnykh posluh yak napryamok postkryzovoho zrostannya ekonomiky Ukrayiny. YE. V. Mishenin, N. V. Oliynyk. *Mekhanizmy rehulyuvannya ekonomiky*. 2010. T. 3, № 3. S. 104-117. [In Ukrainian].
22. Prohrama diy "Poryadok dennyy na KHKHI stolittya" ("AGENDA 21"). K. : Intelsfera, 2000. 360 s. [In Ukrainian].

23. Nevesenko V. D. 2011. Naukovo-metodychni zasady staloho rozvytku sil's'koho hospodarstva. V. D. Nevesenko. *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*. 2011. Vyp. 19. - S. 83-90. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkntu_e_2011_19_15. [In Ukrainian].

24. Filyuk D. O. Formuvannya efektyvnosti bdzhil'nytstva v konteksti sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku sil's'kykh terytoriy // Perspektivy rozvytku bdzhil'nytstva Ukrainy. Materialy naukovo-praktychnoyi konferentsiyi z mizhnarodnoyu uchastyu 16 serpnya 2019 roku m. Kyiv. [In Ukrainian].

25. Shvorak A., Filyuk D. (2020) Vplyv synerhetychnoho efektu lisivnytstva i bdzhil'nytstva na rozvytok sil's'kykh terytoriy Volyns'koyi oblasti. *Ahrarna Ekonomika*, T. 13, № 3-4 L'viv.. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18.02.2021 р.

УДК 332.3

Шворак Анатолій,
доктор економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природокористування
м Луцьк; ORCID ID: 0000-0003-2077-5308
e-mail: ams95@ukr.net

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-01-52-57>

ЗБАЛАНСОВАНИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ - ОСНОВНЕ ЗАВДАННЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ

Анотація. У статті висвітлено проблеми розвитку сільських територій України. Встановлено, що дія нових соціально-економічних та геополітичних факторів спричинила появу цілої низки проблем, серед яких необхідно зазначити: скорочення кількості малих сільських населених пунктів, фермерських господарств та особистих селянських господарств, недостатній розвиток інфраструктури сільської місцевості.

Ключові слова: сільські території, земельна реформа, сільськогосподарські вгіддя, охорона земель, фермерські господарства, зайнятість населення.

Шворак Анатолій,
доктор економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра аналітичної економіки та природопольовання,
г. Луцьк

СБАЛАНСИРОВАННОЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ – ОСНОВНАЯ ЗАДАЧА ЗЕМЕЛЬНОЙ РЕФОРМЫ

Анотація. В статье проанализированы основные проблемы развития сельских территорий с учетом современных реалий. Сельские территории традиционно занимали особенное место в формировании демографического, экономического, ресурснопроизводственного и социальногуманитарного потенциала Украины. Нынешний этап социального развития сельских территорий в силу изменения способа сельскохозяйственного производства и внедрения промышленных технологий выращивания сельскохозяйственных культур и ухода за скотом характеризуется постепенным отмиранием “неперспективных” сельских поселений. Решение проблем развития сельских территорий должны включать следующие меры: формирование нормативно-правовой базы в сфере занятости сельского населения, создание мощной консультационной службы, профессионально-образовательную подготовку кадров, которая повысит качество рабочей силы, что позволит сберечь и создать новые рабочие места, будет способствовать развитию предпринимательства и самостоятельной занятости населения.

Ключевые слова: сельские территории, земельная реформа, сельскохозяйственные угодья, охрана земель, фермерские хозяйства, занятость населения.

Shvorak Anatoliy,
Doctor of Economics, Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of Analytical Economics and Nature Management,
Lutsk

BALANCED SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES – MAIN TASK OF LAND REFORM

Annotation. The article analyses the main problems of development of rural territories in the conditions of decentralization concerning modern realities. Rural territories traditionally took special place in the formation of demographic, economic, resource-production and social-humanitarian potential of Ukraine. The present stage of social development of rural territories concerning change of the method of agricultural production and introduction of industrial technologies of growing agricultural crops and cattle care is characterized by the gradual extinction of “non-perspective” rural settlements. The solving of rural territories development problems must include the following

measures: the formation of regulatory framework in the sphere of rural population employment, the creating of powerful consulting service, professional-education training of personnel, which will increase the quality of workforce, that will allow to save and create the new working places, will promote the development of entrepreneurship and independent employment of population.

Key words: rural territories, land reform, agricultural grounds, land protection, farms, population employment

Постановка проблеми: У сучасних умовах реалізації довгострокових планів розвитку держави, євроінтеграційних прагнень України, а також досягнення цілей розвитку все більшої актуальності набуває проблема розвитку сільських територій та малого і середнього агробізнесу як основи майбутньої економічної безпеки.

Метою статті є аналіз раціонального використання земельних ресурсів на основі яких формується збалансований соціально-економічний розвиток сільських територій. Нинішній етап розвитку сільського господарства України супроводжується загостренням низки соціально-економічних проблем в зв'язку з впровадженням ринку землі. Стратегічно визначене і ресурсно підкріплене державне регулювання розвитку малого та середнього агробізнесу має забезпечити розвиток інфраструктури сільської місцевості, зростання продуктивності праці аграріїв, поліпшення соціального добробуту, збільшення надходжень до бюджетів громад. У результаті чого має зрости рівень життя населення.

Виклад основного матеріалу: Земельна реформа – це одна з ключових реформ країни, стратегічно важливий шлях економічного розвитку України, в результаті якої формується земельний устрій країни прийнятний для ефективної господарської діяльності на землі, створення організаційно-правових, економічних, наукових та інших соціальних засад для здійснення різних форм господарювання. Завдання земельної реформи – упорядкувати ринок землі, унеможливити корупційні схеми у земельних відносинах, зробити відносини у сфері землеустрою — зрозумілими й прозорими, і головне – дати поштовх українській економіці. Мораторій, котрий існував більше двадцяти років сформував тіньовий ринок землі, не створив ефективного господаря середнього класу – фермера, що призвело до низької продуктивності фермерських господарств, розкрадання землі через схеми, корупцію на ринку землі та зубожілі села. Офіційна статистика відображає цей процес не в повному масштабі: за даними Держстату, із 1990 по 2018 роки зникли з карти України 426 сільських населених пунктів. Однак справжня кількість «вимерлих» сіл набагато більша: 2014-го 369 безлюдних сіл просто не були зняті з державного обліку (Інститут демографії та соціальних досліджень НАНУ, 2017). На межі зникнення перебуває ще 4684 села, де станом на 2015 рік мешкало до 50 осіб у кожному. Селоутворюючими елементами для більшості поселень, крім приміських, є сільгоспвиробництво, орна земля, пасовища, сади та ландшафтний потенціал території. За нинішнього стану наявності трудових ресурсів було б доцільно забезпечити норматив створення одного робочого місця на кожні 15-20 гектарів землекористування для сільгосппідприємств або напрацювати механізм сплати компенсацій для створення робочих місць у громадах та сільських, селищних радах за винятком фермерських господарств площею в межах 100 гектарів. Аналогічні нормативи діють у країнах Європи, особливо в регіонах Франції. Зберегти існуючу систему розселення не просто, але відновити і знову освоїти території дорожче в сотні разів. Раціональне використання природних, а особливо земельних ресурсів, вимагає збереження існуючих систем розселення та поселенської мережі.

В Україні виникнення агрохолдингів пов'язано з недосконалістю і провалами економіки, відсутністю необхідних інституційних і правових умов для ведення ефективного бізнесу, неадекватною політикою держави. Динаміка розвитку агрохолдингів та їх середня площа наведені в таблиці 1, 2.

Таблиця 1

Кількість агрохолдингів та фермерських господарств в Україні*

Показник	2007	2018
Кількість холдингів	18	18
Загальна площа в користуванні, млн. га	1,8	3,568
Середня площа одного холдингу, тис.га	100	198

*За даними Українського клубу аграрного бізнесу та сайту LATIFUNDIST. com.

Аналізуючи дані наведені в таблиці 2 ми спостерігаємо, що йде значне зменшення кількості господарств площею до 100 гектарів та незначне збільшення за їх рахунок господарств площею від 100-1000 гектарів, але кількість господарств в цих двох групах зменшилась за п'ять років на 6597, а площа земель яку вони обробляють на 89,6 тис. га. Особливо загрозливих наслідків зменшення спостерігається в групі до 100 га. Всі ці фермери проживають в тих населених пунктах де розміщена їх земля, і відповідно наповнюють бюджети місцевих рад, або територіальних громад. Відповідна картина склалася в господарствах які знаходяться в групі від 1000 - 5000 га кількість зменшилась на 496, площа на 1405,1 тис. га, відповідно в групі від 5000 -7000 га. зменшилась на 120, площа на 766.1 тис. га.

Таблиця 2

Середній розподіл сільськогосподарських угідь за групами аграрних підприємств*

Група підприємств за розміром землекористування, га	Кількість підприємств, од.			Площа сільськогосподарських угідь					
				тис. га			середня на одне підприємство, га		
	2005	2013	2018	2005	2013	2018	2005	2013	2018
До 5,0	6267	5018	2972	20,2	16,0	9,5	3,2	3,2	3,2
5,1–10,0	4303	3752	2594	34,1	29,5	19,5	7,9	7,9	7,8
10,1–20,0	5211	4790	3811	80,8	74,3	59,1	15,5	15,5	15,5
20,1–50,0	14830	13305	11076	564,8	504,3	417,3	38,1	37,9	37,7
50,1–100,0	4617	5283	4903	327,8	383,3	354,5	71,0	72,6	72,2
Всього до 100	31358	32148	25835	1027,7	993,0	859,9	32,8	27,1	33,2
100,1–500,0	7556	7253	7573	1849,0	1851,1	1797,1	244,7	244,9	243,8
500,1–1000,0	2986	2668	2704	2156,8	1910,4	1932,9	722,3	716,0	713,5
Всього від 100-1000	10542	9921	10227	4005,8	3686,5	3730,0	380,0	371,6	364,7
1000,1–2000,0	3253	2534	2447	4651,4	3637,2	3513,0	1429,9	1435,4	1439,3
2000,1–3000,0	1482	1256	1063	3610,8	3053,3	2594,0	2436,4	2431,0	2443,9
3000,1–4000,0	755	614	467	2616,6	2128,0	1612,4	3465,7	3465,8	3472,2
4000,1–5000,0	362	319	250	1619,5	1415,8	1109,8	3911,0	4438,2	4478,6
Всього від 1000-5000	5852	4723	4227	12498,3	10234,3	8829,2	2135,7	2646,3	2088,8
5000,1–7000,0	300	339	258	1724,2	1964,2	1497,0	5747,3	5794,1	5874,9
7000,1–10000,0	103	166	127	847,1	1401,4	1057,5	8224,3	8442,2	8261,6
Всього від 5000-7000	403	505	385	2571,3	3320,6	2554,5	6380,4	6575,4	6635,1
Більше 10000,0	52	178	180	680,9	3466,2	3977,6	13094,2	19473,0	22209,8

*Джерело: розроблено автором за даними Держкомстату

В групі підприємств та розміром сільськогосподарських угідь більше 10000 га ми спостерігаємо позитивну динаміку. В 2005 році було сконцентровано 680,9 тис. га сільськогосподарських земель, в 2013 році 3466,2 тис. га, а в 2018р. - 3977,6 га земель. Їх кількість становила відповідно 2005 р. – 52, 2013 – 178, 2018 р. – 180, а середня площа 2005 р. – 13094.2 га, 2013 р. – 19437,0 га, 2018 р. – 22209,8 га. Загальна площа земель, яку обробляли сільськогосподарські підприємства становить 20005,2 тис. га, а кількість найманих працівників становить 474,6 тисяч, включаючи галузь тваринництва та переробку сільськогосподарської продукції. На одного найманого працівника припадає 42,2 гектара земель.

Площа земель наданих для ведення особистого господарства в 2019 році становила 4945, тис. га, а їх кількість 3996,5 тис., в 2020 році відповідно: 4946,2 тис. га та 3975,1.

Середній розмір особистих господарств становив в 2005 році – 1,08 га, 2019 році -1,2 Зга, а в 2020 році – 1,24 га. Згідно перепису сільське населення в1989 році становило 17,1 млн жителів, в 2014 році -14,2 млн жителів, 2015 році – 13,3 млн жителів, а 2019 році - 12,9 млн жителів.

Вплив агрохолдингів на ринок оренди землі є дуже великим. Загалом це в деякій мірі позитивний вплив, адже агрохолдинги, витісняючи фермерів з ринку оренди сільськогосподарської

землі, змушують їх змінювати свою спеціалізацію, переходити від вирощування низько ефективних зернових і технічних культур до вирощування овочів, фруктів, ягід.

Таблиця 3

Характеристика особистих селянських господарств*

Показник	Роки				
	2005	2016	2017	2018	2019
Кількість особистих селянських господарств, тис	4915,3	4108,4	4035,2	4031,7	3996,5
Площа, тис.га	6760,1	6307,2	6268,0	6175,6	6132,2
Землі для ОЖБ, тис.га	-	809,1	799,7	793,3	731,0
Землі для ОСГ, тис.га	-	2603,3	2580,9	2551,3	2513,4
Землі для товарного с/г виробництва, тис.га	-	2837,1	2818,9	2799,3	2777,1
Втч на правах оренди, тис.га	-	315,9	330,2	338,5	345,0
Наявність техніки, тис.шт	178,9	207,0	218,0	-	232,0
Численність голів ВРХ, тис голів	4022,3	2479,8	2468,4	2364,2	2194,8

*Джерело: розроблено автором за даними Держкомстату

Посилення конкуренції на ринку оренди сільськогосподарської землі є позитивним чинником і призводить до підвищення рівня орендної плати за землю. В той же час, існування агрохолдингів можна розглядати як головну загрозу для економічної конкуренції у аграрній сфері.

Таблиця 4

Частка господарств населення у виробництві продукції сільського господарства, % *

Показник	1990	2000	2005	2010	2014	2018
Продукція сільського господарства	40,8	79,7	79,5	73,3	64,3	41,2
Продукція рослинництва	34,5	75,8	78,6	76,7	66,1	37,2
Зернові культури	2,8	34,5	48,3	56,4	44,7	19,9
Цукрові буряки (фабричні)	-	41,0	59,7	30,8	35,2	4,7
Картопля	59,6	98,4	99,0	98,8	99,0	98,1
Овочі	32,6	91,3	96,7	95,7	94,6	85,6
Плоди та ягоди	96,1	97,4	98,9	94,7	87,1	78,4
Продукція тваринництва	47,4	85,6	80,7	69,6	62,0	52,5
М'ясо (у забійній вазі)	29,4	71,4	67,2	49,7	35,7	34,9
Молоко	32,5	77,8	83,8	84,1	83,5	72,6
Яйця	59,4	95,0	79,9	90,0	88,6	44,8
Вовна	7,3	92,9	94,3	96,3	94,5	87,6

*Джерело: статистичні дані за відповідні роки.

Таблиця 5

Характеристика фермерських господарств України*

Показник	1990	2000	2005	2012	2018
Кількість господарств, од.	82	38 428	42 445	36 332	33164
Загальна площа, тис. га	2,0	2 157,6	3 661,2	4 389,4	4707,2
Середня площа, га	24,4	56,1	86,3	120,8	141,9
Чисельність працівників, чол.:	-	71 504	133 534	10 0 395	96,7
на одне господарство	-	1,8	3,1	2,76	2,9
100 га угідь	-	3,3	3,6	2,3	2,1

*Джерело: розроблено автором за даними Держкомстату.

З 2005 року по 2019 рік кількість особистих селянських господарств зменшилась на 918,8 тис. господарств, а фермерських з 2005 по 2018 рік зменшилось на 9281 господарство (Табл. 3, 4, 5). Єдиним способом вижити на селі стала самозайнятість. Вони виробляють 41,2% валової

сільськогосподарської продукції: в тваринництві - 52,5%, рослинництві - 37,2% в т.ч. понад 90% картоплі, овочів, фруктів, ягід, меду, і більше.

Організація Об'єднаних Націй оголосила 2019-2028 роки десятиліттям сімейних фермерських господарств і розробила загальний план дій, яким надає міжнародній спільноті докладні рекомендації з надання підтримки сімейним фермерським господарствам. Загальний план дій ООН, що передбачає заходи на всіх рівнях – від місцевого до глобального, сформований за **7 взаємопов'язаними напрямками роботи:**

1. Розвиток сприятливого політичного середовища для зміцнення сімейних фермерських господарств.
2. Підтримка молоді й забезпечення стійкості сімейних фермерських господарств з покоління в покоління.
3. Сприяння досягненню гендерної рівності в сімейних фермерських господарствах.
4. Зміцнення організацій сімейних фермерських господарств.
5. Підвищення стійкості сімейних фермерських господарств до зовнішніх впливів.
6. Зміцнення сімейних фермерських господарств для забезпечення стійкості продовольчих систем до змін клімату.

7. Підтримка багатоплановості сімейних фермерських господарств для впровадження соціальних інновацій, що сприяють територіальному розвитку і збереженню довкілля та біорізноманітності.

ООН наголошує, що ведення сімейного фермерського господарства відкриває унікальну можливість для формування продовольчої безпеки, поліпшення засобів до існування, більш раціонального розпорядження природними ресурсами, охорони навколишнього середовища та досягнення сталого розвитку, особливо в сільських районах. Ініціатива покликана підкреслити роль сімейних ферм у формуванні продовольчого майбутнього планети і надати міжнародній спільноті дієві інструменти для розвитку сімейних фермерських господарств.

На жаль, в Україні протягом 2017-2019 р.р значну частку дотацій надали агрохолдингам: в т.ч. Косюку – 2568,36 млн. грн, Бахматюку – 418,03 млн. грн, та іншим агрохолдингам приблизно 600 млн. грн.

Державна підтримка фермерських та особистих селянських господарств в Україні повинна здійснюватися відповідно до загальнодержавних і регіональних програм за рахунок державного і місцевих бюджетів у порядку, встановленому законом. Переваги малого виробництва в сільському господарстві впливають з його функціонального призначення. І тут важливим є те, що саме малі виробничі форми на селі забезпечують виробництво таких продуктів, які недоцільно або неможливо виробляти в умовах великого виробництва, спеціалізуються на трудомістких галузях з переважанням ручної праці.

Висновок: Враховуючи ситуацію в яку зайшли земельні відносини в Україні, кризові явища сільських територій, нераціональне використання земель сільськогосподарського призначення, спонукають до здійснення заходів державного регуляторного впливу. У Конституцію України ввести розділ «Основи аграрного та земельного устрою України», визначивши основою земельного та аграрного устрою України сільськогосподарські кооперативи, фермерські та особисті селянські господарства, як основу відновлення сільських територій. Розробити комплексну стратегію розвитку аграрного сектору де повинні мати місце принципи диференційованого застосування податкової, прямої бюджетної та регуляторної політики для кожного з типів господарювання на селі.

Джерела та література

1. Статистичний збірник. Сільське господарство України [Електронний ресурс]. Державна служба статистики України. 2018. Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua > druk > publicat > kat_u > 2019
2. United Nations Decade of Family Farming) (A/RES/72/239, draft A/C.2/72/L.12/Rev.1) Страсбург, 27 січня 1999 року.
3. Шворак А.М. Природні кормові вгіддя та соціально-економічний розвиток сільських територій. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки* : журнал. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. № 2 (14). С. 112 – 116.

References

1. Statistic collection. Agriculture of Ukraine. (Electronic resource)/State statistics service of Ukraine. – 2018. – Mode of admission: www.ukrstat.gov.ua › druk › publicat › kat_u › 2019
2. United Nations Decade of Family Farming) (A/RES/72/239, draft A/C.2/72/L.12/Rev.1) Страсбург, 27 січня 1999 року
3. Shvorak A.M. Natural feed grounds and social-economic development of rural territories. *Economic Journal of East European National University named after Lesia Ukrainka*: Journal. Lutsk : Vezha-Druk, 2018. №2(14). Page 112-116.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2020 р.

РОЗДІЛ II

Облік, аналіз, аудит та оподаткування

UDC 378.016:657:004.77

Myroslava Kulynych,
Candidate of Economic Sciences, Docent,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Accounting and Taxer Department,
Lutsk; ORCID ID: 0000-0001-9024-2924
e-mail: kulmiros@gmail.com

Safarova Anna,
Candidate of Economic Sciences, Docent,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Accounting and Taxer Department,
Lutsk; ORCID ID: 0000-0002-9424-5097
e-mail: anja-audit@ukr.net

Yuliia Hladun,
the applicant of education,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Lutsk

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-01-58-68>

PROVISION OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE APPLICANTS OF EDUCATION STUDYING AT THE SPECIALTY “ACCOUNTING AND TAXATION” BY USING THE INFORMATION TECHNOLOGIES OF DISTANCE EDUCATION

Abstract. The article considers the need to introduce the latest computer technologies into the educational process to contribute to the formation and provision of professional competencies of applicants of education studying the specialty “Accounting and Taxation.” Modern information technologies used in the educational space are considered an essential factor in the interaction between teacher and students. Distance education flexibility, i.e., the ability to study individually, choosing the time, place, and tempo of learning, are precisely the advantages, which are considered while organizing the educational process. The task of academic staff is to provide the students with maximum opportunities to remotely process the proposed material and perform all control exercises conveniently in compliance with the requirements for specific tasks. Distance education can be used as the main form of education for preparing students of the second level of education studying at the specialty “Accounting and Taxation”. To investigate the information support of professional competencies of applicants of education studying at “Accounting and Taxation”, we analyzed the practical experience of bachelors and masters studying the following accounting disciplines at Lesya Ukrainka Volyn National University with the use of distance education methods: “Managerial Accounting”, “Forensic accounting expertise”, “Accounting in foreign countries”, “Accounting and Taxation of international transactions”, “Accounting in enterprise management”, “Applied econometrics”, “International standards of accounting and financial reporting”, “Financial reporting consolidation”. The educational material allocation and access to it took place using standard software tools. The type of courses and features of the work organization depends on the format of a course chosen at its creation and adjustment stage. During the development of distance learning courses in the modern educational space, more attention is paid to the information environment service – “Moodle”.

Keywords: distance course, educational process; educational service; master; bachelor; module; information environment; accounting and taxation; resources; information; students.

Кулинич Мирослава,
кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра учета и налогообложения,
г. Луцк

Сафарова Анна,
кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра учета и налогообложения,
г. Луцк

Гладун Юлія,
соискатель образования,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
г. Луцк

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СОИСКАТЕЛЕЙ ОБРАЗОВАНИЯ СПЕЦИАЛЬНОСТИ «УЧЕТ И НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ» НА ОСНОВЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

Аннотация. В статье рассмотрена необходимость внедрения в учебный процесс новейших компьютерных технологий, способствующих формированию и обеспечению профессиональных компетенций соискателей образования специальности «Учет и налогообложение». Современные информационные технологии, используемые в образовательном процессе рассматриваются как важный фактор взаимодействия преподавателя и студентов. Гибкость дистанционного обучения, возможность индивидуально учиться, выбирая время, место и темп обучения являются именно теми преимуществами, которые учитываются в организации образовательного процесса. Задача преподавателей заключается в предоставлении студентам максимальных возможностей дистанционно проработать предложенный материал и выполнить все контрольные упражнения в удобное время с соблюдением требований, устанавливаемых к конкретным задачам. Дистанционное обучение при подготовке соискателей образования второго уровня образования по специальности «Учет и налогообложение» можно использовать как основную форму обучения. Для исследования информационного обеспечения профессиональных компетенций соискателей образования специальности «Учет и налогообложение» мы использовали анализ практического опыта при изучении бакалаврами и магистрами ряда учетных дисциплин, таких как: «Управленческий учет», «Судебно-бухгалтерская экспертиза», «Учет в зарубежных странах», «Учет и налогообложение международных операций», «Бухгалтерский учет в управлении предприятием», «Прикладная эконометрика», «учет и финансовая отчетность по международным стандартам», «Консолидация финансовой отчетности» в Восточноевропейском национальном университете имени Лесі Український с применением методики дистанционного обучения. Размещение учебного материала и доступ к нему проходили с использованием стандартных программных средств. Вид курсов и особенности организации работы с ними зависят от того, какой формат курса избран при его создании и настройке. При разработке дистанционных курсов в современном образовательном пространстве наибольшее внимание уделяется информационной среде Moodle.

Ключевые слова: дистанционный курс, учебный процесс; образовательная услуга; магистр; бакалавр; модуль; информационная среда; учет и налогообложение; ресурсы; информация; студенты.

Кулинич Мирослава,
кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра обліку і оподаткування,
м. Луцьк

Сафарова Анна,
кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедри обліку і оподаткування,
м. Луцьк

Гладун Юлія,
здобувач освіти,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ» НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. У статті розглянуто необхідність упровадження в навчальний процес новітніх комп'ютерних технологій, що сприятимуть формуванню і забезпеченню фахових компетентностей здобувачів освіти спеціальності «Облік і оподаткування». Сучасні інформаційні технології, що використовуються в освітньому просторі розглядаються як важливий фактор взаємодії викладача й студентів. Гнучкість дистанційного навчання, тобто можливість індивідуально навчатися, обираючи час, місце й темп навчання є саме тими перевагами, які враховуються в організації освітнього процесу. Завдання викладацького складу полягає в наданні студентам максимальних можливостей дистанційно опрацювати запропонований матеріал та виконати всі контрольні справи в зручний час із дотриманням вимог, що встановлюються до конкретних завдань. Дистанційне навчання при підготовці здобувачів освіти другого рівня освіти зі спеціальності «Облік і оподаткування» можна використовувати як основну форму навчання. Для дослідження інформаційного забезпечення фахових компетентностей здобувачів освіти спеціальності «Облік і оподаткування» ми використали аналіз практичного досвіду при вивченні бакалаврами та магістрами ряду облікових дисциплін, таких як: «Управлінський облік», «Судово-бухгалтерська експертиза», «Облік у зарубіжних країнах», «Облік та оподаткування міжнародних операцій», «Бухгалтерський облік в управлінні підприємством», «Прикладна економетрика», «Облік і фінансова звітність за міжнародними стандартами», «Консолідація фінансової звітності» у Волинському національному університеті імені Лесі Українки із застосуванням методики дистанційного навчання. Розміщення навчального матеріалу й доступ до нього відбувалися з використанням стандартних програмних засобів. Вигляд курсів та особливості організації роботи з ними залежать від того, який формат курсу обрано при його створенні й налаштуванні. Під час розробки дистанційних курсів в сучасному освітньому просторі найбільша увага приділяється інформаційному середовищу Moodle.

Ключові слова: дистанційний курс; навчальний процес; освітня послуга; магістр; бакалавр; модуль; інформаційне середовище; облік і оподаткування; ресурси; інформація; студенти.

Formulation of the research problem and its significance. The rapid development of society requires unique approaches in the professional preparation of future accounting and taxation specialists. This necessitates the training of competent specialists capable of self-development and quick retraining. Applicants of the first level of education in the specialty "Accounting and Taxation" focus on the study of organizational, managerial, economic, control-analytical, consulting, expert activities of economic entities and public sector institutions, and applicants of the second level of education deepen and expand knowledge of scientific research and pedagogical activities in the field of accounting, auditing, and taxation.

In order to increase the efficiency of providing educational services during the teaching of accounting and analytical cycle disciplines for students, it is necessary to introduce the latest computer technologies into the educational process, which will contribute to the formation of professional competencies of the future specialist. Integration of modern network technologies and thoughtful, relevant approaches gives significant possibilities for this. [1]

The educational process in bachelor and master's degrees is a system of organizational and didactic measures aimed at implementing the education at a particular academic and qualification level following state educational standards. The educational process should be organized considering the capabilities of modern information training technology and focuses on the formation of an educated, harmoniously developed personality capable of constant updating of scientific knowledge, professional mobility, and rapid adaptation to changes [2].

Analysis of current scientific research of the topic. Modern information technologies used in the educational space are an essential factor in the interaction between students and a teacher. Both subjects of the educational process - those who teach and those who are trained, are subject to the following conditions:

complete access to information, flexibility, hyperactivity in the transfer and acquisition of knowledge, the ability to teach and learn remotely, be communicative and aware of the latest information technologies [3].

Distance education technologies can provide such interaction. Information communication technologies of distance education are technologies for creating, accumulating, storing, and accessing web resources (electronic resources) of academic disciplines (programs), as well as providing organization and support of the educational process with the help of specialized software and means of information and communication, including the Internet [4].

The introduction of distance learning technologies into the teaching of disciplines in higher education institution is considered in scientific works by such scientists as N. M. Boliubash [1], T. A. Dmytrenko [7], T. M. Derkach, S. I. Volkov, V. T. Matevosian, Z. V. Dudar [11], V. M. Kukharenko [6, 7] E. S. Polat [8], O. M. Samoilenko [2], I. V. Batsurovska, O. O. Samoilenko, N. A. Dotsenko, N. M. Matviichuk, N. M. Shulskaya [3], etc. The works of M.M. Matyukha [5], M. T. Levochko [12], M. S. Pushkar [13], L. V. Chizhevskaya [14] are devoted to the study of the development of the professional competence of accountants. Their works contain the theoretical and practical aspects of the development and application of information technologies in the educational process to maintain the formation of competencies of future experts of the economic branch. However, it requires further research of implementation of interactive learning methods in teaching auditing analytical disciplines to increase professional competencies of applicants of education of “Accounting and taxation” specialty.

The necessity of introducing distance courses for the economic field specialties is caused by the fact that future specialists of accounting and taxation sphere are widely required in national economics. In modern management conditions, national companies require young and active workers capable of analyzing the current state of affairs, proposing future ways to improve such a state, and designing a business entity’s developing strategy.

M. M. Matiukha notices a direct interdependence between business entities’ financial results and professionalism and economic competency of the economist, accountant, financial analyst. First of all, professionalism is related to a high level of individual features, self-realization, unique style, and approach to business activities. Therefore, individual style, approach to business activities, i.e., a system of personal methods that provide efficiency in further activities, should be perceived as the criterion for professional specialist determination [5].

The problems of modern education require to strengthen interconnection between theoretical research and practical components of training, pay attention to measuring and assessing the professional training, that real specialists achieved because it is they from whom the successfulness of reforms, and, in the final conclusion, – the economic and social development of the society in general, shall depend. These problems can be solved by a broader and scientifically reasonable implementation of the competent, relevant approach to studying the efficient, professional activities of a future accountant [5].

Therefore, during the formation of future competencies of specialists in the accounting sphere in Lesya Ukrainka Volyn National University, among the others, the special (professional) competencies are considered, in particular:

- the ability to formulate and use accounting information in order to make reasonable decisions at all levels of managing the company for increasing efficiency, effectiveness, and social responsibility of the business;

- the ability to formulate financial reporting according to national and international standards, interpret, publish and use relevant information for making managing decisions;

- the ability to organize the accounting process and manage activities of its makers according to the company’s management requirements;

Such specialists can simultaneously work in companies and achieve education in educational institutions (full-time or part-time study). Thus, the academic staff’s agenda is to provide the student with maximum possibilities to study the proposed material remotely and complete all control assignments in a convenient time with meeting requirements set out for particular tasks.

Higher education institutions’ educational process combines in-class studying the normative and special disciplines, individual work and independent studying the material, teacher’s consultations, etc. Distance education can be considered a supporting element of traditional education. However, in certain situations, in particular during the preparation of second educational level students of the specialty

“Accounting and taxation,” such form of education can be used as a basis.

Since distance education’s flexibility has many benefits compared to in-class education, the student has an opportunity to study individually, choosing the time, place, and learning tempo. So that, an applicant of education (either bachelor or master) can study following the individual plan, which corresponds his/her personal needs, as well as combines the education with other activities by using modern information and telecommunication technologies. Using the possibilities of information technologies is needed in the personnel’s professional development in the direction particularly required by the company.

Special attention is paid to the choice of educational information so that it is modern, complete, alternative, provokes the motivated studying of itself, and requires communication between students to enrich the involved informational resources and increase the quality of the results. Thus, the studying materials should form the special complex, which is to cover all the requirements for educational information mentioned above [6].

In the higher education system, distance education supplements the traditional model of university education’s organizational structure.

For the most optimal design and construction of the e-course, an understanding of the essential characteristics of the electronic educational materials is needed. The development of distance course includes the design and development of the course’s information part and its implementation into the information environment service “Moodle.”

E. S. Polat thinks that a distance course should include such structural components:

- general information about the course; its purpose, aim, tasks, content (structure), requirements of applying for the course, concluding documents;
- reference materials;
- a unit for establishing contact with the users;
- a unit of assignments, designed for mastering of the material, formation, and consolidation of practical skills;
- a unit of creative assignments;
- a unit of monitoring and control (assessment) [8].

In order to learn remotely, there is a need to have access to e-mail and the possibility, at least occasionally, to work online through the Internet.

Information materials that are to be used in a distance course are:

- 1) a textbook or lecture notes;
- 2) methodological materials for laboratory and practical assignments;
- 3) computer-based teaching applications on the Internet, CD-ROMs (e-textbooks, controlling testing systems, training programs, laboratory assignments, reference books, encyclopedias, subject-oriented space);
- 4) instruction materials.

A distance course includes such structural components as:

- 1) introduction information, where the purpose and tasks of the course, working schedule, recommendations are set out;
- 2) preliminary testing to help the user to assess the level of his/her preparation and to adjust the course according to personal needs;
- 3) recommendations on studying the course;
- 4) theoretical material, usually presented in the form of modules. Such way of presenting the material simplifies the mastering the material, gives the particular supporting points for controlling the material that is being studied, and provides high quality of education;
- 5) laboratory and practical assignments with preliminary testing systems.
- 6) list of the questions asked most frequently and answers for them;
- 7) glossary;
- 8) list of references to the other websites on the Internet for deepening the knowledge on the subject [9].

The purpose of the article is to investigate the information support of the professional competencies of the applicants of education of the specialty “Accounting and taxation” and justify the need to use educational methodological complexes of the set of accounting disciplines, created on the Moodle platform,

in the educational process, with a presentation of developed structural components.

The general science methods (analysis, synthesis, comparison, generalization) were used in the current research together with the highly specialized ones. In particular, for the achieving of the article purpose, we used the analysis of the practical experience of bachelors and masters studying the following range of accounting disciplines at Lesya Ukrainka Volyn National University using the methods of distance learning: “Managerial Accounting,” “Managerial Accounting,” “Accounting in foreign countries,” “Accounting and Taxation of international transactions,” “Accounting in enterprise management,” “Applied econometrics,” “International standards of accounting and financial reporting,” “Financial reporting consolidation.”

The results of the research. In formulating accounting and taxation specialists’ competencies during their preparation, the vital factor is employers’ requirements, which demand from their employees the efficient application of professional knowledge in practice according to the current managing conditions. A highly qualified professional specialist should stand out with his/her individual approach to work, the style of solving the key issues, have a system of unique techniques and methods to ensure the effectiveness of the further activities.

Based on acquired skills and abilities, the future accountant must properly operate information in accounting, economic, and financial areas using modern information technology.

Studying this issue, M.M. Matiukha thinks that computer technologies development entered into the stage when various functions performed by professional accountants are realized more successfully. The phase where Ukraine is now standing in the sphere of implementation the computing technologies into economic accounting work is related to using the software products such as word processors, spreadsheets, etc. E-documentation, submission of reporting, informational searching systems of various departmental institutions and structures are gaining their popularity among different communication tools. However, Ukraine is only at the stage of formation in terms of mastering methodologies and creating technological expert systems in accounting economic activities, and thus, practice is significantly ahead of the theory. Turning to professional competencies as to a result of purposeful professional preparation of future specialists in the economic sphere is not accidental, because it is this a result which allows to substantiate theoretically and design methodologically competently a system of continuous education, and to build up the interaction between the subjects of the educational process. Therefore, professional preparation of specialists, who have high competence in computer technologies, are able to apply new information technologies in the course of their studying and professional activities, is one of the global aims of informatization of education.

Therefore, in the formation of computer competence of future specialists accountants, there is a need to introduce and develop professional skills in working with computers, with electronic versions of lectures and practical materials in their training, and the latest methods of training in the specialty.

Center for Innovative Technologies and Computer Testing functions at Lesya Ukrainka Volyn National University and provides coordination and methodological support for the introduction and use of distance learning technologies in the university’s educational process.

The primary attention in developing distance learning courses at the Lesya Ukrainka Volyn National University is paid to the Moodle information environment. There are more than 16 courses of remote learning designed for students of economic specialties. They are recommended by the university’s scientific methodological council as methodological developments for use in the educational process. During the development of the academic course, a problem with determining the optimal course structure occurs. It made the provision of professional competencies for future specialists in accounting and taxation possible.

The most suitable environment for remote learning methods implementation is applicants of the first and second level of education of the specialty “Accounting and taxation.” In particular, such courses were chosen: “Managerial Accounting,” “Forensic accounting expertise,” “Accounting in foreign countries,” of the bachelor educational program, and “Accounting and Taxation of international transactions,” “Accounting in enterprise management,” “Applied econometrics,” “International standards of accounting and financial reporting,” “Financial reporting consolidation” of the master educational program of “Accounting and Taxation” specialty (<http://194.44.187.60/moodle/course/category.php>).

The courses’ development was performed using the remote learning website of Lesia Ukrainka VNU, which is functioning based on Moodle education management system. The educational material allocation and access to it took place using standard software tools. Academic courses are systems of interrelated web-

pages, the transition between which is to be made using hyperlinks. The type of courses and features of the work organization depends on the format of a course chosen at its creation and adjustment stage. For example, 'weekly' allows to allocate means for the study of educational material by weeks during which the process of studying the courses is planned, and 'thematic' – enables the distribution of means for the study of academic material by topics. The development of remote courses is based on consecutive creation of the elements, which are to contain this or that educational material, with the help of the information environment. The educational materials implemented into the information environment are to be prepared by the instructors in advance, presented in the format of files developed in external third-party software applications [10].

The Moodle information environment's working space is organized according to the blocks principle, which means that all the information is divided into blocks at the course's starting page. Blocks that contain setting instruments for the educational process management are situated to the left and to the right. Block for filling in with information and means of its learning during the course development are located at the center [1].

All the measures aimed at implementation of the educational courses had the following sequence of actions.

In the process of creating distance courses, we decided on the structure and content of the discipline (the number of hours, according to the curriculum, the presence of control, practical / seminar, laboratory classes). The teachers (developers) of the course have thought out what creative tasks students can perform in the discipline within the scope of the hours provided for in the section of independent work. While working on the creation of these courses, we understood that work with students would be remote, and thus, the learning would be entirely remote too, and the final assessment grades would be given according to the program journal. Therefore, a transparent system of evaluation of completed tasks has been developed for the courses created.

The next preparatory stage in the creation of distance learning courses is the distribution of the study load per semester. In order to achieve this, it is advisable to use a modular approach to load distribution. Modular mastering of the discipline involves determining the number of weeks during which this course will be studied, and therefore, all the workload had to be evenly distributed over the appropriate number of weeks. Evenly distributed weekly load, focused on 15-16 weeks, was taken into account. The course developers determined a specific number of tasks (practical tasks, essays, tests, reports, etc.) that the student must perform. This is important because the student receives a certain number of points for each completed task.

To start the work, the student needs to open the course's starting page, which is very flexible and can be adjusted by adding educational information and different instruments for learning it.

For example, implementing such courses as "Accounting in enterprise management," "Managerial Accounting," "Managerial Accounting," "Forensic accounting expertise" before the start of the academic year, we added different blocks for acquainting with the course, forum, list of recommended readings, terminology dictionary, and consultations.

Forum is for direct communication not only between the instructor and one particular student but with all the academic group, for example, there was a discussion proposed for the students on "Do you think the ratio of lectures and practical classes is optimal for the course "Accounting in enterprise management?"

We filled the block "Introduction to the course" with such elements as "Preface," "Structure of the distance course," "Evaluation criteria," "Methods and means of diagnosis." We used the resource "Moodle-page" to do this. The advantages of using the "Page" resource, compared to the "File" resource, are that the "Page" becomes more accessible (for example, for mobile users), and it is easier to update.

However, for large amounts of content, it is recommended to use the resource "Book" instead of "Page," which we used when placing the "Course Program." This allowed us to create a multi-page resource in book format with chapters and sections.

In the "Book," we have placed the list of the required and additional readings, and thus for constant monitoring of updating the regulatory framework on the accounting and taxation, we recommended the use of periodicals and various online publications.

Considerable attention in the development of the course was paid to the allotment of theoretical and practical parts of the course, united by a single block "MODULE 1: Content of lectures and practical

classes,” or separate structural parts “Lecture notes,” “Practical work.”

It is filled with various Moodle resources and activities. In particular, in the course “Accounting in enterprise management,” a folder “Lectures” was created to contain separate topics presented in the format of pdf files and a ppt-presentation “Accounting in management” (Fig. 1).

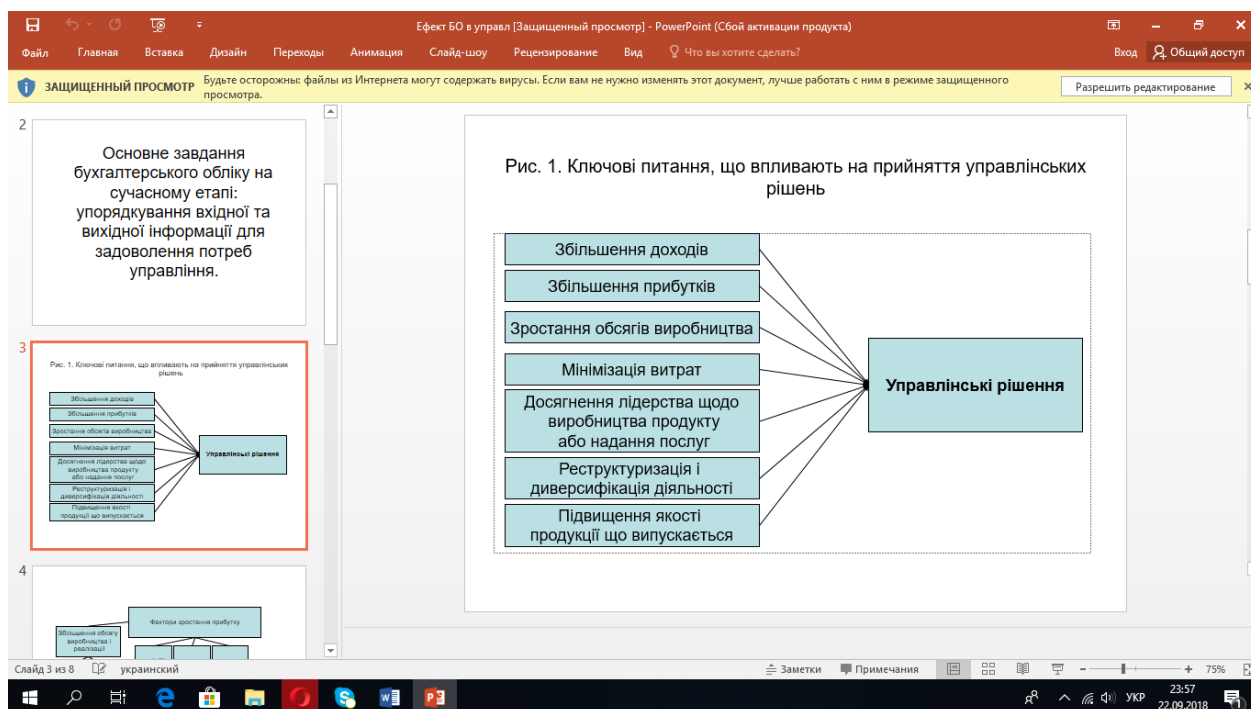

Fig 1. Screenshot of the page from the presentation “Accounting in management.”

This information block helps consolidate such a competency as the ability to generate and use accounting information to make informed management decisions at all levels of enterprise management to increase efficiency, effectiveness, and corporate social responsibility.

A useful activity in the web-based Moodle environment is the “Lesson,” which is used to create a set of one-tier web pages or for learning activities that offer different ways or options for learning material and self-monitoring for the student. This activity is chosen to increase interaction and provide understanding by using various assignments such as multiple-choice, matching, and short answers. In our example, the “Lesson” is used to study a new lecture topic individually. Depending on the choice of an answer given, students can go to the next page, go back to the previous page, or be redirected in a completely different way.

During remote processing of a course, considerable attention is given to practical classes. In Moodle, this is achieved through the “Tasks,” each with content, deadlines, and mandatory assessment.

For example, the course “Accounting in enterprise management” involves implementing tasks of various kinds, particularly in the form of a cross-cutting task, when the student has to solve the calculation part, fill out primary documents, and compile financial statements (Fig. 2). It develops the ability to form financial statements according to national and international standards, as well as interpret, publish and use relevant information for making management decisions.

The course “Forensic accounting expertise” includes three modules, each contains lectures using the “Book” resource and three practical assignments. Each of these modules is finished with a test.

As a quick survey to stimulate the understanding of the lecture material in the course “Accounting in enterprise management,” there was used such a type of activity as “Multiple-choice.” It allows the teacher to ask students a single question (for example, “Which of the following elements as achievements of modern science should be taken into account when developing an accounting system and improving it?”) and offer a wide range of possible answers. For masters of this specialty, it develops and deepens knowledge of research and teaching in the field of accounting, auditing, and taxation.

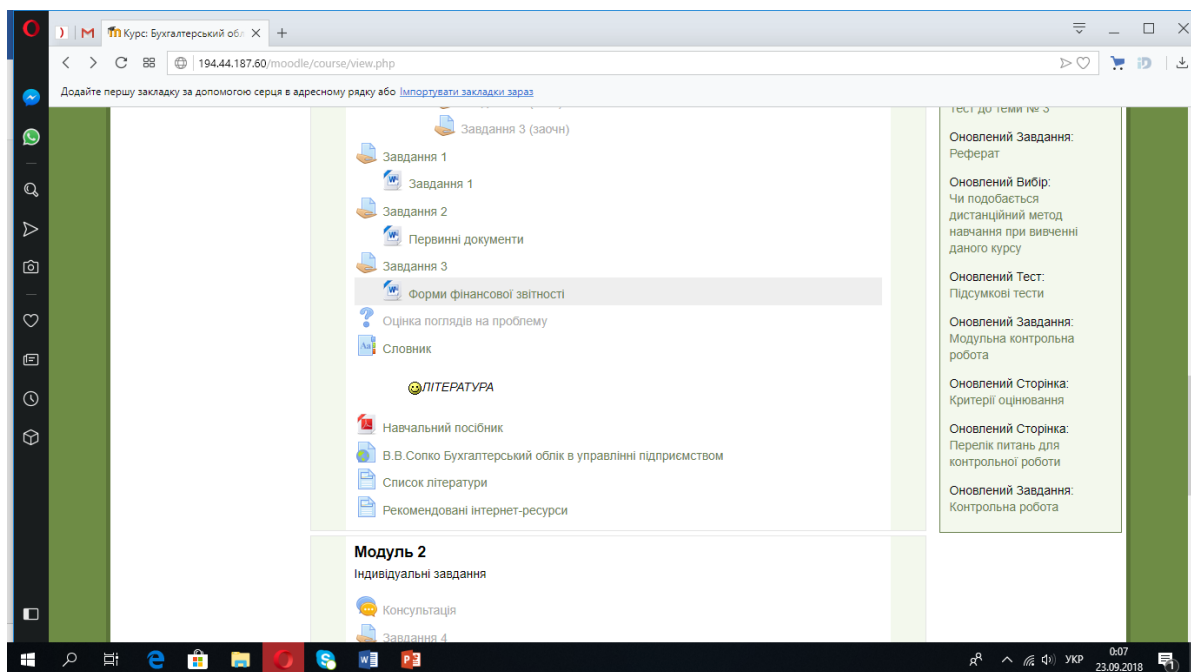

Fig 2. Screenshot of the page filled with practical tasks

In the process of studying accounting disciplines, participants of the educational process operate with specific categories, terms, and concepts. Therefore, to help students, it is important to create a dictionary using the resource “Glossary.” This allowed course authors to create and maintain a list of definitions, as well as to collect and organize resources (information).

The instructor can allow files to be attached to the “Glossary” entry. Entries can be viewed alphabetically or by category, date, or author. Also, Entries can be approved by default or require teacher approval before everyone can see them.

If the “Glossary” allows an auto-binding filter, entries will be automatically linked to some concepts of words and/or phrases that appear during the course.

The teacher can allow comments on the posts. Records can also be assessed by teachers or students (independent assessments). Ratings can be combined to form a final rating, which will be recorded in the rating log.

When forming the above-mentioned distance courses, we consider the individual and independent work of students, which is realized in the blocks “MODULE 2: Individual tasks” and “MODULE 3: Independent work.”

Individual tasks are aimed at performing exercises similar to those performed within the practical classes. At the same time, students were assisted through consultation in the “Chat,” which allowed participants to have a synchronous online discussion in text mode. Chats are especially useful when a group is unable to meet live, for example:

- regular meetings of students participating in online courses so that they can share experiences with others in the same course but elsewhere;
- the student is temporarily unable to be present in a person with their teacher to catch up;
- students gather together to discuss their experiences with each other and with the teacher.

Students’ independent work in the development of courses is mostly creative because the tasks proposed for performing required an individual approach. The “Forum” of the course “Accounting in enterprise management” offers to discuss specific topics that were brought up for self-study. With the help of the “Choice” module activity, students were asked to perform research work (for example, “Choose one of the foreign accounting systems (on the example of a specific country) and formulate the main features of building an accounting system”).

For co-authorship of interesting and unexplained accounting and the history of accounting, such type of

activity as “Wiki” was used.

Upon completion of the discipline, final control of students’ knowledge is carried out. Therefore the distance courses described above include such control assignments as modular test work and final tests.

Such activity as “Test” allows teachers to develop tests containing questions of different types, including multiple-choice, compliance, short answer, and numerical answer.

Teachers can allow multiple test attempts, questions can be changed or randomly selected from the question base. There is also a possibility to set a time limit. Each attempt’s evaluation is automatic, except the assignments of the essay-type, which are to be entered into the rating log. Teachers can choose to offer tips to students or show feedback and correct answers to questions.

Current knowledge tests most objectively assess the quality of students’ knowledge. The advantage of Moodle is that it itself, regardless of the teacher, gives a grade according to a given criterion. The student, thus, receives the result. The final test is an integral part of the rating. Therefore, when creating current knowledge control tests, it is advisable to set the number of points provided in the rating for this task, which will be indicated in the electronic journal and will be part of the rating.

At the final stage of creating the distance courses, an important place belongs to keeping a journal. After entering all the practical and test assignments, it is advisable to check their compliance with the electronic rating log scores to avoid errors.

Completing the development of distance learning courses for students to be future professionals in accounting and taxation, we paid enough attention to the management and control of the educational process. In the process of learning, the performance of tasks performance by students needed to be controlled. The main parts of the Moodle menu are “Course Elements” and “Settings.” In the “Settings” menu, by clicking EDIT, the student can make changes to the created resources and tasks. Also, students can change or add resources (theoretical material) at any stage of their work.

Conclusions and prospects for further research. The economic and social development of society requires strengthening the relationship of all theoretical research, practical components of professional training, on which the success of reforms depends. These purposes can be achieved by implementing a competency-based approach in the study of the future accountant. In order to increase the effectiveness of students’ education, it is necessary to introduce the latest computer technologies in the teaching of disciplines of accounting and analytical cycle to contribute to the formation of professional competence of the future specialist.

Given that educational information must be modern, complete, alternative, promote its motivated processing, and require communication between participants of the process to enrich the information resources involved and improve the quality of results, training materials must meet all the above requirements.

The creation of distance courses, the use of information and communication technologies not only significantly increases the level of students’ knowledge and teachers’ professional abilities but also clarifies that in-depth and advanced learning is now essential for society. Students’ communication with the teacher plays an important role here, as well as the search for knowledge, and the opportunity to analyze and discuss alternative views without a conflict. This will contribute to rational decision-making and the high-quality development of society.

References

1. Bolyubash N. M. Development of a Distance Course by means of the Information Environment Moodle / N. M. Bolyubash // *Pedagogics*. - 2010 - Voip. 123. - T. 136. - P. 19-27. [in Ukrainian].
2. Samoilenko O. M., Batsurovskaya IV, Samoilenko O., Dotsenko N. A. Implementation Masters’ Study Model for Educational and scientific Activity in the Conditions of Mass Open Distance Courses / O. M. Samoilenko, I. V. Batsurovskaya, O. O. Samoilenko, N. A. Dotsenko // *Information technologies, and teaching aids*. - 2018. - Vol. 64, No. 2. - P. 196-220. - 1.2 d.a. [in Ukrainian].
3. Matviychuk N. M., Shulskaya N. M. Social Networks as an Effective Environment for Teaching-Student Communication in the Educational Process / N. M. Matviychuk, N. M. Shulskaya // *Informational Technologies and Methods of Teaching*. - 2017. - Volume 58, No. 2. - P. 155-168. - 1.15 d.a. [in Ukrainian].
4. “Regulations on distance learning” approved by order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 466 dated 25.04.2013 [Electronic resource]. - Access mode: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13> [in

Ukrainian].

5. Matyukha M. M. Innovative Approaches to the Training of Specialists in the Accounting and Analytical Direction in the Context of Education Modernization [Text] / M. M. Matyukha // *Bulletin of the Kyiv National University of Technology and Design: Materials of V International. science-practice conf. "Efficiency of the organizational and economic mechanism of innovative development of higher education in Ukraine," October 2, 2015* - 2015. - Special. vip: Series "Economic Sciences." - C. 203-212. [in Ukrainian].

6. Kukharenko V.M. Educational and Methodical Complex of Training of the Teacher of Distance Learning / VM Kukharenko // *Information technologies and means of training*. - No. 2. – 2007 [in Ukrainian].

7. Dmitrenko T. A. Creation of Electronic LMIC in the Discipline "Information Technologies" for Students of Economic specialties / T. A. Dmitrenko, T. M. Derkach, S. I. Volkov, V. T. Matevosyan // *Mathematical Machines and systems*. - 2013.- № 3. - P. 186-190 [Electronic resource]. - Access mode: <http://cyberleninka.ru/article/n/stvorenniya-elektronnogo-nmkd-z-distsiplini-informatsiyi-tehnologiyi-dlya-studentiv-ekonomichnih-spetsialnostey>. [in Ukrainian].

8. Polat E.S. Theory and Practice of Distance Learning / E. S. Polat // *Computer science and education*. - 2001. - No. 5. - P. 37-42. [in Ukrainian].

9. Kukharenko V. M., Rybalko O. V., Syrotenko N.G. Distance Learning: Conditions of Application. Distance Course: tutor. manual - 3rd form. / V. M. Kukharenko, O. V. Rybalko, N. G. Syrotenko; for ed. V. M. Kukharenko. - Kh.: NTU "KhPI", "Torsing", 2002. - 320 p. [in Ukrainian].

10. Kulynych M. B. Application of Distance Learning Technologies in Accounting and Analytical Disciplines Teaching / M. B. Kulynych // *Economic Journal of Lesia Ukrainka Eastern European National University*. - Luck: Vezha-Druk, 2015. – № 3. – C. 79 – 85 <https://doi.org/10.29038/2411-4014-2015-03-79-85> [in Ukrainian].

11. Dudar Z. V. The Quality of Distance Education: Problems and Solutions / Z. V. Dudar, I. A. Revenchuk // *Electronic means and remote technologies for life-long learning: theses additional. VIII International sci. method. Conf., 15-16 November. 2012, m. Sumy* / rep. for the issue V.V. Bozhkov. - Sumy: Sumy State University, 2012. - P. 68-69. [in Ukrainian].

12. Levochko M. T. Professional Training of Future Specialists in the Economics: Theory, Methodology, Organization [monograph] / M.T. Levochko / *State. acad. statistics, accounting, and auditing*. - K. : DP "Inform-analyte. Agency", 2009. - 495 p. [in Ukrainian].

13. Pushkar M. S. Formation of Accounting Disciplines System in Ukraine / M. S. Pushkar // *Bulletin of the Taras Shevchenko Kyiv National University*. - 2001. - No. 53. - P. 12. 11. [in Ukrainian].

14. Chizhevskaya L.V. Methods of Accounting Disciplines Teaching: A Manual for Students of Higher Education Establishments [Educational institutions / Ed. graph F. F. Button - Zhytomyr: PE "Ruta," 2003. - 504 p. [in Ukrainian].

15. On Approval of branches of knowledge and specialties, list training applicants for higher education. - Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 29, 2015, № 266 Kyiv - Mode of access <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>. [in Ukrainian].

The article was received by the editors 15.02.2021 p.

РОЗДІЛ III

Фінанси, банківська справа та страхування

УДК 338.64

Борисюк Олена,
кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра фінансів,
м. Луцьк; ORCID ID: 0000-0002-9411-4118
e-mail: lena-borysuk@ukr.net

Шматковська Тетяна,
кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра обліку і оподаткування,
м. Луцьк; ORCID ID: 0000-0003-2771-9982
e-mail: Shmatkovska2016@gmail.com

Дацюк-Томчук Марія,
кандидат економічних наук, доцент,
Луцький інститут розвитку людини Університету "Україна",
кафедра права та фінансів,
м. Луцьк; ORCID ID: 0000-0002-9794-8943
e-mail: mashaprof@ukr.net

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-01-69-78>

ПЕРЕВАГИ І НЕДОЛІКИ ВИКОРИСТАННЯ СТЕЙБЛКОЇНІВ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ЗМЕНШЕННЯ ВОЛАТИЛЬНОСТІ КРИПТОВАЛЮТ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ

Криптовалютам властива висока волатильність. Це пояснюється, перш за все тим, що цей ринок відносно молодий з невеликою кількістю учасників і обсягами торгів. Якщо на традиційних ринках присутній потік публічної інформації, регулярна корпоративна звітність відповідно до міжнародних стандартів, звітність регуляторів про макроекономічні показники, прогнозні оцінки аналітиків з поточного та майбутнього стану ринків. То у сфері криптовалют таке середовище тільки формується. Це призводить до того, що курси криптовалют (в основному в доларовому вираженні) схильні до високого рівня волатильності, що робить їх використання не зручними з практичної точки зору як засобу обміну і вартості.

Водночас волатильності курсу біткоїну і інших криптовалют на фінансовому ринку перешкоджає використанню цих цифрових активів в якості грошей. Поряд з інструментами, що дозволяють пом'якшити валютний ризик використання існуючих криптовалют, розробляються нові криптовалюти, спеціально сконструйовані так, щоб їх ринковий курс мав низьку волатильність щодо того чи іншого активу. Такі криптовалюти отримали назву стейблкоїни (stablecoins).

Ключові слова: криптовалюта, криптоактиви, цифрові токени, фіантні гроші, волатильність, стейблкоїни.

Борисюк Елена,
кандидат экономических наук, доцент,
Волинский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра финансов,
г. Луцк

Шматковская Татьяна,
кандидат экономических наук, доцент,
Волинский национальный университет имени Лесы Украинки,
кафедра учета и налогообложения,
г. Луцк

Дацюк-Томчук Мария,
кандидат экономических наук, доцент,
Луцкий институт развития человека университета "Украина",
кафедра права и финансов,
г. Луцк

ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СТЕЙБЛКОИНОВ КАК ИНСТРУМЕНТА УМЕНЬШЕНИЯ ВОЛАТИЛЬНОСТИ КРИПТОВАЛЮТ НА ФИНАНСОВОМ РЫНКЕ

Криптовалютам свойственна высокая волатильность. Это объясняется, прежде всего тем, что этот рынок относительно молодой с небольшим количеством участников и объемом торгов. Если на традиционных рынках присутствует поток публичной информации, регулярная корпоративная отчетность в соответствии с международными стандартами, отчетности регуляторов о макроэкономических показателях, прогнозные оценки аналитиков по текущему и будущему состоянию рынков. То в сфере криптовалют такая среда только формируется. Это приводит к тому, что курсы криптовалют (в основном в долларовом выражении) склонны к высокому уровню волатильности, что делает их использование не удобными с практической точки зрения как средства обмена и стоимости.

В то же время волатильности курса биткойна и других криптовалют на финансовом рынке препятствует использование этих цифровых активов в качестве денег. Вместе с инструментами, позволяющими смягчить валютный риск использования существующих криптовалют, разрабатываются новые криптовалюты, специально сконструированы так, чтобы их рыночный курс имел низкую волатильность относительно того или иного актива. Такие криптовалюты получили название стейблкойны (stablecoins).

Ключевые слова: криптовалюта, криптоактивы, цифровые токены, фиантные деньги, волатильность, стейблкойны.

Borysiuk Olena,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of Finance,
Lutsk city

Shmatkovskaya Tatiana,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University
Department of Accounting and Taxation,
Lutsk city

Datsyuk-Tomchuk Maria,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Lutsk Institute of Human Development, University "Ukraine",
Department of Law and Finance,
Lutsk city

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF USING STABLE COINS AS A TOOL FOR REDUCING CRYPTOLEUR VOLATILITY IN THE FINANCIAL MARKET

Cryptocurrencies are characterized by high volatility. This is primarily due to the fact that this market is relatively young with a small number of participants and trading volumes. If there is a flow of public information in traditional

markets, regular corporate reporting in accordance with international standards, reporting of regulators on macroeconomic indicators, forecast estimates of analysts on the current and future state of the markets. In the field of cryptocurrencies, such an environment is just being formed. This leads to the fact that cryptocurrency rates (mostly in dollar terms) are prone to high levels of volatility, which makes their use inconvenient from a practical point of view as a means of exchange and value.

At the same time, the volatility of bitcoin and other cryptocurrencies in the financial market prevents the use of these digital assets as money. In addition to instruments to mitigate the currency risk of using existing cryptocurrencies, new cryptocurrencies are being developed that are specially designed so that their market exchange rates have low volatility for an asset. Such cryptocurrencies are called stablecoins.

Stablecoin or stablecoin is a cryptocurrency whose price depends on the value of a traditional financial asset. It can be the US dollar, oil, gold, etc.

In our opinion, stablecoins are a new, hybrid type of digital assets, which combines innovative mechanisms of direct cost exchange and management of financial transactions without the participation of intermediaries with centralized issuance mechanisms and the use of various methods to ensure price stability of financial assets. In a general sense, stablecoins are cryptocurrencies that: 1) are issued by an identified issuer on a blockchain in the form of digital commitment or depository receipts; 2) maintain exchange rate stability by pegging to the basic low-volatility monetary or commodity supply, or by using algorithmic technologies; 3) can be used as a means of saving or exchanging in modern conditions.

Key words: cryptocurrency, cryptocurrencies, digital tokens, money, volatility, stablecoins.

Постановка проблеми. Волатильність - один з ключових фінансових показників в процесах управління фінансовими потоками, як міра ризику використання фінансового інструменту в часовому проміжку. Цифрові фінансові активи (криптовалюти) схильні до високого рівня волатильності, що робить їх використання не зручними з практичної точки зору як засобу обміну і міри вартості. Одним з рішень цієї проблеми є прив'язка криптовалюти до будь-якого базового активу. Водночас прив'язка криптовалюти до базового активу призводить до мінімізації волатильності її ринкового курсу. Вбудований механізм цінової стабілізації, властивий стейблкоїнам, що є їх ключовою відмінністю його від інших криптовалют, робить економічно доцільним їх повсюдне використання в якості засобу обміну, засобу заощадження і міри вартості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку криптовалют на фінансовому ринку, в тому числі й стейблкоїнів висвітлена у дослідженнях багатьох науковців, таких як: Галушка Є., Гусєва І., Дерев'яноко Б., Желюк Т. [4]; Карчева Г. [5]; Лук'янова В. [7]; Марченко Н., Молчанова Е. [8]; Пакон О., Петрова Т., та інших. Незважаючи на значну кількість зарубіжних та вітчизняних досліджень, питання доцільності використання цифрової валюти, яка забезпечена фінансовими активами залишається відкритим і потребує подальшого дослідження.

Мета і завдання статті. З огляду на вище зазначене, основною метою роботи є розкриття економічної природи і виявлення характерних особливостей одного із різновидів криптовалюти - стейблкоїнів.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Протягом останніх років впровадження інформаційних цифрових технологій на фінансовому ринку призвело до появи нового класу активів, які отримали назву «криптоактиви» (crypto-assets), або «віртуальні активи» (virtual assets). Криптоактиви створюються на базі технології розподілених реєстрів (distributed ledger technology), що дозволяє децентралізовано зберігати інформацію, пов'язану з емісією, торгівлею і переведенням активів. В силу технологічних можливостей емісії криптоактивів в їх склад можуть входити різні за економіко-правовою природою інструменти: грошові, дольові, боргові та ін.

Криптоактиви –це цифрові активи, які записані в розподільчий реєстр (щось на зразок бухгалтерської книги в електронному вигляді – "distributed ledger") [4, с.50].

Вони отримали своє ім'я від криптографічного механізму безпеки, що використовується в публічних, дозвільних розподільчих реєстрах. Криптовалюти у виді біткоїн та Ethereum є найбільш відомими криптоактивами, однак їх простір все продовжує розширюватися та еволюціонувати, породжуючи нові типи активів, які загальноприйнято називати токенами (англ.- tokens). У такому

змінному середовищі важко створити певну усталену класифікацію криптоактивів. Для подальшого аналізу можна вказати на відмінність між криптоактивами та криптографічними і некриптографічними токенами. Однак на практиці всі криптоактиви можуть узагальнено називатися токенами й певну чітку межу між цими двома категоріями важко провести. Також можна додати, що термін "криптовалюта" досить часто на практиці вживається для означення всіх криптоактивів [8, с. 66].

Разом із тим, в науковій літературі дається наступне пояснення криптовалюти і токенів. Так, під криптовалютою розуміють це тільки ті криптоактиви, що можуть бути використані як загальноцільовий засіб платежу та загальноцільовий засіб обміну. Це значить, що вони мають забезпечувати альтернативу офіційним грошам (валютам), які випущені державами (так звані фіатні гроші (англ. – "fiat currencies")); загальноцільовий засіб обміну, що незалежний від будь-якого центрального банку. Водночас токени – це всі інші криптоактиви, що не відносяться до криптовалют, так як мають вузькоцільове призначення у певному середовищі. Наприклад, це може бути віртуальна одиниця оплати послуг на певному веб-сайті або одиниця винагороди учаснику певного веб-сайту чи комп'ютерної гри, засіб оплати певного віртуального оснащення в комп'ютерних іграх (з англ. "token" означає знак подяки, жетон, талон, купон). Якщо говорити ширше, то під токени можуть потрапити й цифрові активи, що не мають криптозахисту [1].

Одразу зазначимо, що наявність чи відсутність криптозахисту є виключно технологічною особливістю цих цифрових засобів і не впливає на ступінь ризику, так як не можна сказати, що токен, придбаний для цілей оплати послуг певного конкретного веб-сайту без криптозахисту, має більший ступінь ризику, ніж анонімна валюта з криптозахистом. Криптозахист є не що іншим як шифруванням даних на основі певних математичних алгоритмів і забезпечує лише анонімність, конфіденційність даних, але не може забезпечити саме по собі їх збереження, цілісність та доступність.

В залежності від природи використовуваних цифрових токенів криптоактиви можуть поділятися на три основних види (рис.1).

Рис.1. Класифікація криптоактивів залежно від природи використання цифрових токенів*

*Складено на основі джерел [1; 4; 7; 8]

Водночас, варто зазначити, що немає єдиної думки щодо визначення терміну «криптовалюта». Деякі науковці відносять криптовалюту до «віртуальної валюти» та називають інноваційною

мережею платежів і новим видом грошей, інші - заперечують «причетність» криптовалюти до грошей та називають її «цифровим активом».

Основні характеристики щодо визначення поняття «криптовалюта» систематизовано у таблиці 1.

Волатильність курсу біткоіну і інших криптовалют перешкоджає використанню цих цифрових активів в якості грошей на фінансовому ринку. Поряд з інструментами, що дозволяють пом'якшити валютний ризик використання існуючих криптовалют, розробляються нові криптовалюти, спеціально сконструйовані так, щоб їх ринковий курс мав низьку волатильність щодо того чи іншого активу-якоря. Такі криптовалюти отримали назву стейблкоїни (stablecoins).

Stablecoin (англ. «стабільна монета») або стейблкоїн - це криптовалюта, ціна якої залежить від вартості будь-якого традиційного фінансового активу. Це може бути американський долар, нафта, золото тощо.

Стейблкоїни не є однорідними. Вони розрізняються за різними ознаками, згідно з якими їх можна класифікувати. Одним з головних критеріїв класифікації стейблкоїнів є механізм забезпечення стабільності їх курсу (див. рис.2).

Таблиця 1

Дефініції поняття «криптовалюта» різних вчених та інституцій*

Джерело	Трактування поняття «криптовалюта»
Желюк Т., Бречко О.	Стабільний універсальний інструмент глобальних фінансових платежів і одночасно як фінансовий інструмент з високою капіталізацією, що є конкурентною формою міжнародного переливу капіталу.
Сословський В.Г.	Засіб розрахунків, який не має матеріальної форми, а існує у вигляді програмного коду, із застосуванням криптографічних методів захисту, випуск та облік якого частіше децентралізований та відомий учасникам розрахунків.
Молчанова Е., Солодковський Ю.	Фідучіарна цифрова валюта, валютний курс якої встановлюється на підставі режиму вільного плавання як результат попиту і пропозиції на валютному ринку з повною відсутністю контролю з боку Центробанків.
Офіційний сайт Верховної Ради України	Програмний код (набір символів, цифр та букв), що є об'єктом права власності, який може виступати засобом обміну, відомості про який вносяться та зберігаються у системі блокчейн в якості облікових одиниць поточної системи блокчейн у вигляді певних даних (програмного коду).
	Децентралізований цифровий вимір вартості, що може бути виражений в цифровому вигляді та функціонує як засіб обміну, збереження вартості або одиниця обліку, що заснований на математичних обчисленнях, є їх результатом та має криптографічний захист обліку. Криптовалюта для цілей правового регулювання вважається фінансовим активом.
Офіційний сайт Bitcoin	Цифрова валюта, яка використовує криптографію для забезпечення безпеки та перевірки транзакцій у своїй мережі. На відміну від традиційних валютних валют, криптовалюта не вимагає від центрального банку чи будь-якого іншого централізованого органу влади забезпечення безпеки або підтримки контролю над грошовою пропозицією.
І. Лубенець	Вид цифрової валюти, заснований на складних обчисленнях деякої функції, яку легко перевірити зворотними математичними діями, в основі емісії якої є принцип доказу виконання роботи «Proof-of-work».
Crypto Coins News	Засіб обміну, як і звичайні валюти, але призначена для обміну цифровою інформацією, що стало можливим завдяки певним принципам криптографії (використовується для забезпечення операцій та контролю створення нових монет).

*Складено на основі джерел [1; 4; 7; 8; 10; 11]

В світовій практиці стейблкоїни розділяють на три види (рис.2):

- стейблкоїни, забезпечені традиційними валютами та іншими активами. За аналогією із забезпеченням національної валюти золотом з золотого запасу, береться умовний обсяг, наприклад, доларів, і під цей обсяг випускаються цифрові маркери в співвідношенні 1 до 1. При цьому в якості активу «прив'язки» може виступати золото, нафта та ін;

- стейблкоїни, забезпечені іншими криптовалютами. Все так же, як і описано вище, але замість фіатних валют і інших фінансових активів, такі стейблкоїни «прив'язані» до топових криптовалют, наприклад, біткоїну. Водночас даний вид стейблкоїнів є менш надійним, оскільки різкий обвал курсу криптовалюти, якою забезпечений stablecoin, здатний її практично повністю знецінити;

- стейблкоїни без забезпечення. Від звичайних криптовалют такі монети відрізняються тим, що в функції смарт-контрактів входить автоматичне збільшення або скорочення обсягу пропозиції для регулювання їх вартості.

Розглянемо більш детально кожен із зазначених видів стейблкоїнів. Так, забезпечені фідуціарними валютами стейблкоїни безпосередньо прив'язані до фіатної валюти у співвідношенні 1:1 і являють собою боргове зобов'язання. Центральний емітент (або депозитарний банк) зберігає певну суму в резервній валюті і емітує пропорційну кількість стейблкоїнів.

Рис.2. Види стейблкоїнів за механізмом реалізації*

*Складено на основі джерел [1; 4; 7; 8; 9]

У стейблкоїнів, забезпечених фідуціарними валютами існує високий ризик контрагента, який неможливо знизити: всі резерви зберігаються у третьої сторони, тому немає гарантій, що ці стейблкоїни дійсно чимось забезпечені. Це призводить до того, що компанії, що емітують такі стейблкоїни, повинні регулярно проводити незалежні аудити для підвищення рівня прозорості своєї діяльності. Водночас високий рівень централізації суперечить базовому принципу криптовалют, який передбачає відсутність єдиного органу впливу на функціонування системи. Проте, на поточний момент цей вид стейблкоїнів є найпоширенішим. До нього можна віднести види стейблкоїнів, як Tether (USDT), Trust Token (TUSD), USD Coin (USDC) та інші.

Водночас стейблкоїни, забезпечені традиційними активами концептуально не відрізняються від попереднього, єдина відмінність лише в тому, що в основі базового активу лежить не фіатна валюта,

а будь-який традиційний актив, наприклад, нафта або золото. До цього виду стейблкоїнів, можна віднести, наприклад, такі як: Tether Gold (XAUT) - стейблкоїн від компанії Tether, забезпечений золотом [10, с. 236].

Характерною відмінністю стейблкоїнів, забезпечених криптовалютою є те, що криптовалюта використовується в якості застави. Емісія нових одиниць криптовалюти здійснюється на основі смарт-контрактів. Кripto-забезпечені стейблкоїни мінімізують необхідний рівень довіри, з тієї причини, що їх грошово-кредитна політика формується безпосередньо самими учасниками системи, за аналогією з державними структурними елементами.

Схема функціонування kripto-забезпечених стейблкоїнів полягає в наступному: для отримання цього виду стейблкоїнів, необхідно заблокувати кілька заставної kripto-валюти в смарт-контракті, який натомість видає певну кількість затребуваних стейблкоїнів. В подальшому відбувається зворотний процес, при якому стейблкоїни обмінюються на заставну криптовалюту.

Вартість заставного забезпечення завжди перевищує вартість одержуваних стейблкоїнів (в середньому в півтора рази). Це необхідно на випадок падіння ринкової вартості заставної криптовалюти. У разі, якщо ціна криптовалюти опускається до гранично допустимого рівня, автоматично виконується маржинальна вимога, за якої, криптовалюта продається за поточним ринковим курсом. Одним з найуспішніших проєктів, що реалізують описану вище концепцію, є Maker DAO зі своєю криптовалютою DAI, розробленої на платформі Ethereum.

Якщо мова ведеться про алгоритмічні стейблкоїни, то слід відмітити, що даний вид стейблкоїнів не прив'язується ні до фідучіарних грошей, ні до криптовалюти, ні до традиційних активів. Цінова стабільність формується за рахунок алгоритмів і смарт-контрактів, які здійснюють діяльність з управління емісії токенів. З функціональної точки зору, їх грошово-кредитна політика має спільні риси з управлінням національними валютами в особі центральних банків в традиційній фінансовій системі.

Система алгоритмічних стейблкоїнів знижує поставку токенів, якщо ціна падає нижче вартості фіатної валюти. Якщо ціна перевищує необхідну вартість прив'язаної валюти, то в оборот надходять нові токени з метою зниження вартості стейблкоїнів. До цієї категорії криптовалюти можна віднести такі проєкти, як Basecoin, Carbon, Havven і інші.

Таблиця 2

Основні економічно-функціональні характеристики стейблкоїнів, забезпечених фіатними валютами*

Характеристики / Characteristics	Електронні гроші/ Electronic money	Стейблкоїни / Stablecoins	Криптовалюти / Cryptocurrencies
Внутрішня вартість	Ні	Ні	Ні
Вимога на емітента	Так	Так	Так
Засіб обміну	Так	Так (обмежений)	Обмежений
Засіб платежу	Так	Обмежений	Обмежений
Розрахункова одиниця (на державному рівні)	Так	Ні	Ні
Засіб збереження вартості	Так, але з інфляційним ризиком і ризиком ліквідності	Так, але з кредитним ризиком емітента та інфляційним ризиком базового активу	Так, але з великою волатильністю
Нарахування процентного доходу	Ні	Ні, але є можливість отримати незначний спекулятивний дохід	Ні, але є можливість отримати значний спекулятивний дохід

*Складено на основі джерел [1; 4; 7; 9; 11]

Разом з тим, застосування механізму стабілізації ринкового курсу стейблкоїнів, схожого з механізмом забезпечення купівельної спроможності неповноцінних грошей, є новаторським. В

основі цього механізму лежать нові інформаційні технології, що забезпечують контроль за обігом цифрових монет. Слід також звернути увагу на те, що стейблкоїни, на відміну від фіатних грошей, не є загальновизнаним засобом платежу, їх емісію можуть здійснювати не кредитні інститути, і вони можуть не підпадати під регулювання грошової влади.

У табл. 2 подані основні характеристики стейблкоїнів, забезпечених фіатними валютами, в порівнянні з електронними грошима і криптовалютою.

Разом із тим, узагальнемо переваги та недоліки використання стейблкоїнів в сучасних умовах (рис. 3).

Що стосується України, варто відмітити, що дане питання набирає активних кроків з боку держави. Так, в Україні зареєстровано Проект Закону №3637 “Про віртуальні активи”. Законопроектом передбачається комплексне врегулювання правовідносин, що виникатимуть у зв’язку з обігом віртуальних активів в Україні, визначатимуться права та обов’язки учасників ринку віртуальних активів, засади державної політики у сфері обігу віртуальних активів і передбачається легалізувати оборот криптовалюти в Україні.

Законопроектом також передбачено, що його дія застосовуватиметься до правовідносин, які виникають: при постачанні послуг, пов’язаних з обігом віртуальних активів, коли постачальник таких послуг має зареєстроване місцезнаходження або постійне представництво на території України; у зв’язку зі здійсненням правочину відносно віртуальних активів, якщо особа, що здійснює цей правочин, визначає, що до такого правочину застосовується право України, якщо це не суперечить положенням чинних міжнародних договорів України.

Рис.3. Основні переваги і недоліки стейблкоїнів*

*Складено на основі джерел [1; 4; 7; 9]

Центральним органом виконавчої влади, який формує і реалізує державну політику в сфері обігу віртуальних активів, є Міністерство цифрової трансформації України. На Мінцифри покладені завдання, зокрема, здійснення державного регулювання та контролю за обігом віртуальних активів на території України, забезпечення та здійснення контролю за виконанням, у межах компетенції, виконання учасниками ринку віртуальних активів законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Стейблкоїни представляють собою новий, гібридний різновид цифрових активів, в якому поєднуються інноваційні механізми прямого вартісного обміну та управління фінансовими транзакціями без участі посередників з централізованими емісійними механізмами і використанням різних методів забезпечення цінової

стабільності фінансових активів. Як спосіб захисту свого капіталу від ринкової волатильності, стейблкоїни стають фігуруючим елементом в інтеграції криптовалют на фінансовому ринку. На додаток до їх корисності для фінансових операцій, трейдери та інвестори можуть використовувати стейблкоїни для хеджування своїх портфелів. Розподіл певного відсотка свого портфеля в стейблкоїнах є ефективним способом зниження загального ризику. В якості коштів заощадження, які можна використовувати для покупки інших криптовалют, в періоди їх падіння, можуть бути однією зі стратегій для біржової торгівлі.

Проте, незважаючи на їх здатність підтримати масову крипто-адаптацію, стейблкоїни мають певні недоліки. Так, прив'язані до фіатних валют стейблкоїни централізовані, тому для підтримки їх довіри та збереження репутації потрібно регулярно проводити аудити. Водночас прив'язані до фіатних валют стейблкоїни уразливі перед обвалом курсу. Крім того, забезпечені криптовалютою стейблкоїни - найскладніший, а, значить, ризикований актив.

Варто зазначити, що хоча усвідомленість про переваги використання стейблкоїну може зрости, проте існують значні перешкоди для широкомасштабного його застосування. Основними з них є: невизначеність у галузі права, колективні зусилля щодо стандартизації основних вимог до впровадження стейблкоїну, відносна дороговизна розробки та відсутність у достатній кількості висококваліфікованих спеціалістів, які могли б забезпечити їх впровадження. Також існують труднощі в забезпеченні довіри до такого виду криптовалют, що зумовлено тим, що вони лише прирівняні до валют, або вважаються їх аналогами у більшості держав світу.

Джерела та література

1. В Україні запустили проект криптогривні - токен UAX. URL: <https://itc.ua/news/v-ukraine-zapustili-proekt-kriptogrivny-token-uax>.
2. Демиргуч-Кунт А., Клэппер Л. (2012). Доступ к банковским услугам. Международный Валютный Фонд. URL: <https://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/fandd/2012/09/pdf/picture.pdf>.
3. Депутати ухвалили в першому читанні законопроект про віртуальні активи. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3147215-deputati-uhvalili-v-persomu-citanni-zakonoproekt-pro-virtualni-aktivi.html>.
4. Желюк Т., Бречко О. Використання криптовалюти на ринку платежів: нові можливості для національних економік. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2016. №3. С. 50-60.
5. Карчева Г.Т., Нікітчук С. М. Віртуальні інноваційні валюти як валюти майбутнього. *Фінансовий простір*. 2015. С. 24–30.
6. Карлін М. І. Фінансові офшори : навч. посіб. для студ. ВНЗ III–IV рівнів акредитації. М. І. Карлін, О. В. Борисюк. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 240 с.
7. Лук'янов В.С. Зародження ринку криптовалюти в інформаційно-мережевій парадигмі. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 8 (158). С. 436-441.
8. Молчанова Е., Солодковський Ю. Глобальна сервісна природа сучасних криптовалют. *Міжнародна економічна політика*. 2014. №1 (20). С.60-79.
9. Система біткоїн: плюси і мінуси. Invest Program. 2015. URL: <http://invest-program.com.ua/tag/bitkoin>.
10. Сословський В.Г., Косовський І.О. Ринок криптовалют як система. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2016. С. 236 -246.
11. Спільна заява фінансових регуляторів щодо статусу криптовалют в Україні: веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art>.
12. Стейблкоїни в криптовалютах і їх застосування. URL: <http://www.cryptoexplorer.net/794-stejblkojny-v-kryptovalyutakh-i-yikh-zastosuvannya.html>.

References

1. V Ukraini zapustyly proekt kryptohryvni - token UAX. URL: <https://itc.ua/news/v-ukraine-zapustili-proekt-kriptogrivny-token-uax>. [in Ukrainian].

2. Demirhuch-Kunta A., Klepper L. (2012). Dostup do bankivskykh posluh. Mizhnarodnyi valiutnyi fond. URL: <https://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/fandd/2012/09/pdf/picture.pdf>. [in Ukrainian].
3. Deputaty ukhvalyly v pershomu chytanni zakonoproiekt pro virtualni aktyvy. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3147215-deputati-uhvalili-v-persomu-citanni-akonoproekt-pro-virtualni-aktivi.html>. [in Ukrainian].
4. Zheliuk T., Brechko O. (2016). Vykorystannia kryptovaliuty na rynku platezhiv: novi mozhlyvosti dlia natsionalnykh ekonomik.[The use of cryptocurrency in the payments market: new opportunities for national economies]. *Visnyk Ternopil'skoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu*. Vol 3. PP. 50-60. [in Ukrainian].
5. Karcheva H.T., Nikitchuk S. M.(2015). Virtualni innovatsiini valiuty yak valiuty maibutnoho. [Virtual innovation currencies as the currencies of the future]. *Finansovyi prostir*. PP. 24–30.
6. Karlin M. I. Borysjuk O.V.(2016). Finansovi ofshory. [Financial offshore]. Lucjk : Vezha-Druk, 240 pp. [in Ukrainian]. [in Ukrainian].
7. Lukianov V.S. (2014) Zarodzhennia rynku kryptovaliuty v informatsiyno-merezheviy paradyhmi. [The emergence of the cryptocurrency market in the information and network paradigm]. *Aktualni problemy ekonomiky*. Vol 8(158). PP. 436-441. [in Ukrainian].
8. Molchanova E., Solodkovskiy Yu. (2014). Hlobalna servisna pryroda suchasnykh kryptovaliut. [The global service nature of modern cryptocurrencies]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka*. Vol 1(20). PP.60-79. [in Ukrainian].
9. Systema bitcoina: plusy i minusy. Invest Program. 2015. URL: <http://invest-program.com.ua/tag/bitcoin>. [in Ukrainian].
10. Soslovskiy V.H., Kosovskiy I.O.(2016). Rynok kryptovaliut yak systema. [Cryptocurrency market as a system]. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. PP. 236 -246. [in Ukrainian].
11. Spilna zaiava finansovykh rehulatoriv shchodo statusu kryptovaliut v Ukraini: veb-sait. URL: <https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art>. [in Ukrainian].
12. Steiblkoiny v kryptovaliutakh i yikh zastosuvannia. URL: <http://www.cryptoexplorer.net/794-stejblkojny-v-kryptovalyutakh-i-yikh-zastosuvannya.html>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 19.01.2021 р.

УДК 337.71

Матвійчук Наталія,
кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра фінансів,
м. Луцьк; ORCID ID: 0000-0001-7168-4073
e-mail: matviichuk.nataliia@vnu.edu.ua

Теслюк Софія,
кандидат економічних наук,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра фінансів,
м. Луцьк; ORCID ID: 0000-0003-2364-0257
e-mail: Tesliuk.Sofia@vnu.edu.ua

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-01-79-87>

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКИХ ІННОВАЦІЙ В УКРАЇНІ

В статті обґрунтовано необхідність постійного впровадження банківських інновацій для забезпечення конкурентних переваг на фінансовому ринку. Встановлено, що інноваційна діяльність банків є напроцуд динамічним процесом, тому вітчизняний ринок банківських інновацій потребує постійного моніторингу та аналізу. Розглянуто підходи до класифікації банківських інновацій. Узагальнено основні тенденції впровадження інновацій комерційними банками України: дистанційне обслуговування клієнтів, безконтактна оплата, біометрична ідентифікація клієнтів, співпраця з фінтех-компаніями, технологія віртуальних інтернет-банків, використання цифрових гаманців та QR кодів, створення фінансових супермаркетів. Наведено приклади найбільш ефективних та цікавих для споживачів інноваційних рішень банківських установ України упродовж останніх років. Розглянуто роль НБУ в розвитку інноваційних фінансових послуг.

Ключові слова: інноваційні банківські продукти, інноваційні банківські технології, цифрові технології, фінансові інновації, біометрична ідентифікація, віртуальні банки, фінтех, Національний банк України.

Матвійчук Наталія,
кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра фінансів,
г. Луцьк

Теслюк Софія,
кандидат економічних наук,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра фінансів,
г. Луцьк

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ БАНКОВСКИХ ИННОВАЦИЙ В УКРАИНЕ

В статье обоснована необходимость постоянного внедрения банковских инноваций для обеспечения конкурентных преимуществ на финансовом рынке. Установлено, что инновационная деятельность банков является очень динамичным процессом, поэтому отечественный рынок банковских инноваций требует постоянного мониторинга и анализа. Рассмотрены подходы к классификации банковских инноваций. Обобщены основные тенденции внедрения инноваций коммерческими банками Украины: дистанционное обслуживание клиентов, бесконтактная оплата, биометрическая идентификация клиентов, сотрудничество с финтех компаниями, технология виртуальных интернет-банков, использование цифровых кошельков и QR кодов, создание финансовых супермаркетов. Приведены примеры наиболее эффективных и интересных для потребителей инновационных решений банковских учреждений Украины на протяжении последних лет. Рассмотрена роль НБУ в развитии инновационных финансовых услуг.

Ключевые слова: инновационные банковские продукты, инновационные банковские технологии, цифровые технологии, финансовые инновации, биометрическая идентификация, виртуальные банки, финтех, Национальный банк Украины.

**Nataliia Matviichuk,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of Finance,
Lutsk**

**Tesliuk Sofia,
PhD in Economics,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of Finance,
Lutsk**

MAIN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF BANKING INNOVATIONS IN UKRAINE

In the era of digital economy and rapid development of technologies, the introduction of innovations by banks has become the key to their survival in the financial market. The first positions in the rankings are occupied by banks that are actively implementing innovative approaches in their work. The innovation activity of banking institutions is a surprisingly dynamic process, so the domestic market of banking innovations needs constant monitoring and analysis. The study is summarizing the main trends in the introduction of innovative banking products in modern conditions of financial services market.

The article considers approaches to the classification of banking innovations. The main trends of innovation implementation by commercial banks of Ukraine are generalized: remote customer service (Internet banking and mobile banking), contactless payment using contactless cards, smartphones and other NFC-devices, biometric customer identification, cooperation with fintech companies, technology virtual internet banking (neobanks), use of digital wallets and QR codes, creation of financial supermarkets. Examples of the most effective and interesting for consumers innovative solutions by banking institutions of Ukraine in recent years are given.

The role of the NBU in the development of innovative financial services is considered: 1) introduction of the IBAN standard for accounts, which made international and national settlements more convenient and clear; 2) system of online verification of a person through BankID to obtain remote access to administrative, financial and commercial services; 3) creation of an experimental regulatory platform (sandbox) for testing of innovative banking services and the Expert Council on Communications with Innovative Companies.

The need to obtain competitive advantages in the financial market encourages banks to constantly work on introduction of innovative banking products and technologies.

Key words: innovative banking products, innovative banking technologies, digital technologies, financial innovations, biometric identification, virtual banks, fintech, National Bank of Ukraine.

Постановка проблеми та її значення. В епоху цифрової економіки та надшвидких темпів розвитку технологій у всіх сферах суспільного життя впровадження банками інновацій стало не лише необхідним та першочерговим фактором забезпечення їхньої ефективності в банківському секторі, а й взагалі запорукою виживання на фінансовому ринку. «Цифрові» і технологічні компанії (фінтех-компанії, телекомунікаційні гравці, ІТ-компанії) активно виходять на ринок фінансових послуг, що зумовлює підвищений інтерес до теми дезінтермедіації – явища, що проявляється у зниженні ефективності функцій банків як фінансових посередників.

Інтерес до банківських інновацій пов'язаний з тим, що вони дають змогу залучити більшу кількість клієнтів, підвищують рівень конкурентоспроможності банку, виділяють його з-поміж інших банків, формують позитивний імідж та впізнаваність на ринку, сприяють задоволенню швидко змінюваних потреб клієнтів, зменшують витрати банку та збільшують його прибутковність.

Досить важливим для забезпечення фінансово-економічної безпеки держави є той факт, що саме інновації сприяють розвитку банківської системи, сприяють акумулюванню капіталу всередині

країни, що забезпечує економічне зростання.

Динаміка результатів діяльності банків та їх ранжування за різними критеріями показують, що перші позиції в рейтингах посідають банки, які активно впроваджують інноваційні підходи та цифрові бізнес-моделі у своїй діяльності. Крім того, інноваційні продукти постійно оновлюються – те, що було інноваційним 6-8 років тому, зараз перейшло в категорію масового. Це потребує регулярного моніторингу структури клієнтів, вивчення потреб населення у банківських продуктах, аналізу провідного зарубіжного досвіду з метою формування ефективних інструментів управління інноваціями банку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інноваційні банківські технології розглядаються багатьма вченими, серед яких варто виділити: Єгоричеву С. [1], Іванова С. [2], Казарян О. [3], Карчеву І. [4], Кривич Я. [5], Міщенко В. [6], Рац О. [7], Шевчук Ю. [8], які досить різнобічно розглядають питання інноваційних банківських рішень та ґрунтовно класифікують їх за різними ознаками.

Відаючи належне існуючим напрацюванням у даній сфері, варто відмітити, що інноваційна діяльність банківських установ є напрочуд динамічним процесом, і тому дослідження вітчизняного ринку банківських інновацій потребує постійного моніторингу та аналізу.

Мета і завдання статті. Метою дослідження є узагальнення основних тенденцій впровадження інноваційних банківських продуктів в сучасних умовах розвитку ринку фінансових послуг.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Упродовж останніх років в науковій літературі склалося усталене розуміння банківських інновацій як кінцевого результату інноваційної діяльності, спрямованого на розроблення нових або удосконалення існуючих банківських продуктів (послуг), процесів, технологій їх просування, а також нових інноваційних методів управління банківською установою з метою отримання додаткових доходів та конкурентних переваг [5, с. 34].

Донедавна деякі науковці ототожнювали банківські інновації з фінансовими інноваціями. Однак фінансові інновації (створення нових фінансових інструментів, фінансових технологій тощо) мають місце не лише в банківській сфері, але й в інших учасників фінансового ринку. Разом з тим, банківські інновації є ширшим поняттям і, окрім фінансових інновацій, охоплюють інші сфери інноваційної діяльності банків, – організацію, менеджмент, маркетинг, технології тощо [1].

Найчастіше інновації класифікують за ступенем інноваційності, об'єктами, сферою поширення результатів та характером потреб, що задовольняються (див. табл. 1).

Інновації також поділяють за характером ефекту: інновації, які дають позитивні фінансові результати, кращі якісні параметри послуг для клієнтів, кращі умови праці для персоналу, мінімізують ризики, забезпечують соціальний та іміджевий ефекти.

Більшість банківських інноваційних технологій були породжені попитом споживачів, а структура банківських інноваційних продуктів комерційних банків упродовж останніх десяти-п'ятнадцяти років зазнала значних змін. Так, у 2007-2008 рр. під час буму кредитування банки пропонували продукти, орієнтовані на молодь, готову витратити гроші. Під час кризи банківські інновації були переорієнтовані на різні депозитні продукти, розраховані на людей віком від 35 років, які думають про стабільність. Сьогодні найбільш актуальними є інновації засновані на цифрових технологіях (мобільні додатки, хмарні технології, блокчейн, тощо) [5, с. 34].

Сучасні банківські інноваційні технології задовольняють такі важливі для споживачів потреби, як зручність (в будь-який час і в будь-якому місці), швидкість, контроль та самостійність, що сприяють спрощенню обслуговування споживачів та знижують витрати часу на проведення операцій.

Прикладом сучасного інноваційного банківського продукту є депозитна послуга АТ КБ «ПриватБанк» «Стандарт безподатковий» – для клієнтів, які одержують зарплату, пенсію, стипендію чи інші соціальні виплати від держави на картку для виплат від «ПриватБанку» і відкривають з цієї картки депозит, нараховані відсотки не оподатковуються, на відміну від інших депозитів. «ПриватБанк» також пропонує послугу «Скарбничка», що надає змогу клієнтам просто та непомітно накопичувати гроші за рахунок відрахування певних відсотків або заздалегідь зазначеної суми при надходженні коштів на рахунок або здійсненні витрат, при цьому на накопичувану суму щомісяця

нараховуються відсотки [12].

Таблиця 1

Види банківських інновацій

Ознака	Види	Суть
За ступенем інноваційності	відносні (реактивні, екстенсивні)	запровадження банком новацій, що вже успішно використовуються іншими (інтернет-банкінг, мультивалютні депозити), удосконалення існуючих
	абсолютні (стратегічні, інтенсивні)	запровадження чогось взагалі нового, раніше ніким не використовуваного (у свій час запровадження електронного підпису у банківській сфері).
Залежно від сфери поширення результатів	внутрішні	інновації, які забезпечують підвищення ефективності роботи банківської установи, поліпшуючи перебіг тих процесів, які відбуваються безпосередньо у самому банку (вдосконалення організації банківської діяльності, умов праці та підвищення кваліфікації персоналу (запровадження АТ КБ «Приватбанк» внутрішнього електронного документообігу)
	зовнішні	інновації, орієнтовані на розширення та диверсифікацію банківських послуг
За об'єктами:	продуктові	розробка нових або модифікація існуючих банківських продуктів (платіжні мінітермінали)
	процесні	удосконалення банківських бізнес-процесів
	технологічні	формування нових і модифікація вже наявних технологій надання банківських послуг, оброблення та захист даних клієнтів, технологічне забезпечення
	управлінські	стосуються змін організаційної структури банку, механізмів планування, контролю, стимулювання
	маркетингові	інновації у каналах збуту та маркетингових комунікаціях комерційного банку
За характером потреб, що задовольняються	інновації, що спрямовані на створення нових потреб	вимагають наявності у персоналу банків певного творчого та інноваційного потенціалу, підкріпленого результатами ретельних маркетингових і соціологічних досліджень. Такі інновації несуть у собі значні ризики невдачі у разі помилкового стратегічного рішення
	інновації, що спрямовані на задоволення наявних потреб	виникають або із власних розробок банку, або шляхом запозичення чужого досвіду

Джерело: узагальнено автором на основі: [5, с. 34; 9, с. 68; 2, с. 75; 10, 4, с. 301; 11, с. 17]

P2P (Peer-to-Peer) кредитування також є інноваційним фінансовим інструментом отримання у позику грошових коштів одним суб'єктом від іншого без залучення фінансового посередника. Однак в якості платформи P2P кредитування може виступати й банк, про що свідчить успішна практика впровадження даної послуги АТ КБ «Приватбанк» в 2016 р. При цьому банк виступає організатором та оператором сервісу P2P-кредитування, а також надає кредиторам свої послуги в пошуку позичальників, оцінюванні ризиків і стягненні боргів [7].

Наразі можна виділити наступні тренди розвитку ринку інноваційних банківських послуг.

1. *Розширення використання електронних каналів надання банківських послуг (інтернет-банкінг, мобільний банкінг).* Дистанційне обслуговування клієнтів є маловитратним для банку, зручним для споживачів та впевнено замінє мережу банківських відділень, оскільки дозволяє реалізувати ефективну маркетингову концепцію «банк, який завжди з тобою».

Особливо популярним в останні роки є мобільний банкінг. За допомогою мобільного телефону

сьогодні можна здійснити більшість фінансових операцій із власними рахунками (розміщення депозиту, сплата кредиту, оформлення страховок, купівля білетів, сплата комунальних платежів, конвертація валюти, замовлення додаткових платіжних карт тощо). Смартфони в якості засобу платежу досить швидко замінюють пластикові картки, а розробці різноманітних мобільних додатків приділяється значна увага.

Серед лідерів ринку, які надають послуги Інтернет-банкінгу: АТ КБ «ПриватБанк», АТ «Райффайзен Банк Аваль», АТ «ПУМБ», АТ «Ощадбанк», АТ «ОТП Банк», АТ «Альфа-Банк». Беззаперечним лідером у сфері надання послуг інтернет-банкінгу в Україні та одним з найбільш інноваційних банків світу є АТ КБ «ПриватБанк» із системою Приват24, який охоплює дві третини ринку цих послуг [2, с. 78; 10]. За версією британського журналу *The Banker*, за результатами 2019 р. АТ КБ «ПриватБанк» посідає першу позицію у рейтингу банків України та є єдиною українською фінустановою, представленою в ТОП-500 світових банків.

АТ КБ «ПриватБанк» уперше в історії українського банківського ринку став фіналістом одного із найпрестижніших світових банківських рейтингів *Retail Banker International Awards*, причому однією із номінацій була «Краща інновація в платежах». У 2014 р. на форумі банківських інновацій *FinovateSpring 2014* в місті Сан-Хосе (Каліфорнія) команда «ПриватБанку» представила перший у світі безконтактний Android-банкомат та здобула перемогу. Новий банкомат дозволяє для зняття грошей використовувати замість типової клавіатури смартфон або *Google Glass*. Цю технологію сьогодні почали використовувати інші українські банки, наприклад з 2020 р. банкомати банку «Південний» почали обладнувати технологією *NFC*, що дозволяє знімати готівку навіть без картки – лише за допомогою смартфона чи смарт-годинника.

У 2019 р. ПриватБанк представив банкомат з функцією розпізнавання особи, першим у світі запусив унікальний дизайн карт через застосунок, одним з перших у регіоні – біометричну оплату за допомогою розпізнавання обличчя *FacePay24*. Визнання в Україні та у світі отримали такі інноваційні продукти банку: Р2Р-кредитування, платіжний міні-термінал, вхід в Інтернет-банкінг через QR-код, онлайн-інкасація, оцифровані платіжні картки, а також десятки різноманітних мобільних додатків.

У ПриватБанку найбільший ІТ-відділ серед банків країни, а функція внутрішніх інновацій виведена в окремий підрозділ, також є ІТ-підрозділ у кожному департаменті банку [12].

2. *Безконтактні розрахунки як з використанням безконтактних карток, так і за допомогою смартфонів та інших NFC-пристроїв*, що зумовлено безпекою, швидкістю та зручністю таких операцій. Безконтактна оплата – фінансова інновація, що мотивована попитом з боку клієнтів. Станом на 01.01.2020 р. кількість активних платіжних карток з безконтактною функцією зросла на більше, ніж удвічі, – з 3,9 млн шт. до 8,6 млн шт. карток [13, с. 16], що становить більше чверті від загальної кількості активних платіжних карток (26,5 %).

Популяризація таких інноваційних сервісів, як *Apple Pay* та *Google Pay* стимулює розвиток безконтактною платіжної інфраструктури. Станом на 01.01.2020 р. вже 90 % торговельних POS-терміналів країни забезпечують можливість здійснення безконтактною оплати (станом на 1.01.2019 р. – 79,4 %). Більшість українських торгових мереж здійснюють розрахунки за допомогою технології *PayPass*. Безготівкові операції з використанням безконтактних та токенизованих карток становили третину від загальної кількості та обсягу безготівкових операцій у торговельних мережах [13, с. 17].

Окрім смартфонів, як інструменту для здійснення платежів, вже доступні смарт-годинники з технологією безконтактною оплати (*Apple Watch*, *Samsung Gear S3 Classic*).

3. *Біометрична ідентифікація*. Найбільш інноваційними в Україні є такі технології ідентифікації клієнтів: відбитки пальців (підтвердження операцій у мобільному додатку «Ощад 24/7») та розпізнавання обличчя (*FacePay24* від Приватбанку). Відповідний функціонал стає доступним на планшетах і смартфонах, відповідає запитам споживачів та нормативним вимогам ЄС щодо надійної ідентифікації.

4. *Технологія віртуальних інтернет-банків (необанки)*, які за функціональними можливостями не поступаються традиційним банківським структурам і в той же час дають змогу банку економити на витратах за відсутності відділень. В Україні на даний час в цій сфері лідируючі позиції займає *MonoBank* – банківський продукт АТ «УНІВЕРСАЛ БАНКУ», який був запущений в 2017 р. у

співпраці з компанією Fintech Band [10]. Банк за рахунок відсутності витрат на інфраструктуру (відділення, банкомати, інкасацію та ін.) зробив набагато вигідніші тарифи для клієнтів та отримав нагороду «Необанк року» від FinAwards 2018. MonoBank постійно вдосконалюється і розширює свою продуктивний ряд, а серед найвідоміших інновацій банку є:

- кешбек на покупки;
- оплата комунальних послуг без комісії;
- динамічний CVC2 код для захисту від шахраїв;
- Shake to pay (якщо потрясти смартфон з відкритим додатком monobank, вмикається пошук розташованих поруч пристроїв. Якщо хтось поблизу зробить те саме, то додатки знайдуть один одного і активують функцію P2P – переказу між двома картками);
- спільна оплата рахунку;
- вбудовані ігри.

Власні мобільні банки запустили також Мегабанк (todobank у 2019 р.) та Ідея банк (O.Bank, у 2020 р.)

5. *Цифрові гарантії та QR коди.* Сьогодні 97 % онлайн замовлень лишають незавершеними через небажання користувачів вводити свої платіжні дані в браузер для кожної покупки. Цю проблему вирішують цифрові гарантії, адже ввівши один раз в ньому дані своєї платіжної карти, надалі користувач може здійснювати платежі в один клік [10].

Одну з перших діючих систем QR-банкінгу у світі показав Приватбанк. Ця технологія забезпечує легку оплату рахунків, товарів та інтернет-покупок через QR-код за допомогою найпростішого смартфона з камерою і вбудованим банківським додатком. Популярність QR-кодів спостерігається і в країнах, де разом з високим проникненням смартфонів зберігається дуже низький рівень покриття POS-терміналами (Індія, Нігерія, Кенія) [5, с. 34].

6. *Поширення діяльності фінтех (FinTech) компаній,* які надають інноваційні фінансові послуги і пропонують більш гнучкі і часто вигідніші умови використання своїх продуктів у порівнянні з банками (кредитування, інвестування, платежі) [14, с. 6]. Сьогодні фінтех – один з головних рушіїв цифрової трансформації фінансового сектору. За даними «Українського фінтех-каталога 2019» в Україні функціонує понад 100 фінтех-компаній, з них 58 % з'явилися упродовж останніх трьох років [6, с. 74]. За прогнозами експертів так звана світова FinTech-революція з часом може знищити близько половини банківських установ в світі. А за оцінками найбільшого американського банку Citі подальше зростання FinTech-стартапів призведе до втрати 30 % робочих місць (1,7 млн.) працівниками світової банківської системи до 2025 р. [5, с. 34].

За результатами дослідження, проведеного Українською асоціацією фінтех та інноваційних компаній, з 11 найбільш технологічних банків України практично всі мають спільні проекти з фінтех-компаніями. Найпопулярніші напрями їхньої роботи – це платежі та мобільні гарантії. Низку інноваційних проектів банки реалізують разом з платіжною системою Visa. Наприклад, Visa і АТ «Ощадбанк» розробили і впровадили систему оплати проїзду в громадському транспорті багатьох українських міст безконтактними пластиковими картками. Visa, АТ «Приватбанк» та Kasta запустили біометричну систему оплати покупок за допомогою Face ID.

Від співпраці фінтех-компаній і банків виграють обидві сторони. Перевагами банків є наявність значних фінансових ресурсів, напрацьована клієнтська база, сформовані бренди та ділова репутація [8, с. 43]. Але при цьому через високе поточне завантаження у банківських фахівців бракує часу на розробку інноваційних проектів. Сильні сторони фінансових компаній – високий інноваційний потенціал співробітників і постійний моніторинг інформації щодо потреб ринку [3, с. 101].

7. *Створення фінансових супермаркетів* – установ, які надають клієнтам широкий спектр фінансових послуг. Фінансові супермаркети найчастіше створюються у формі співпраці банків та страхових компаній і є вигідними для обох сторін, тому що відбувається одночасний продаж страхових і банківських продуктів співробітниками банку [2, с. 79].

Донедавна багато банків нарікали на те, що НБУ дуже неохоче впроваджує різні інновації. Ще в 2016 р. АТ КБ «Приватбанк» першим у світі створив можливість купувати в Приват24 криптовалютні активи з вбудованим гаранцем. Проте національний регулятор пригрозив санкціями і банк змушений був прибрати цю опцію. Те ж саме стосувалося в 2016 р. P2P-кредитування на

платформі АТ КБ «Привабанк».

Однак зараз саме НБУ через департамент платіжних систем та інноваційного розвитку є ініціатором багатьох інновацій в банківській системі України. Так, з початку 2020 р. було запроваджено стандарт IBAN для рахунків, що зробило міжнародні та національні розрахунки зручнішими і зрозумілішими.

Для спілкування та співпраці з фінтехом в 2019 р. при НБУ створена Експертна рада з комунікацій з інноваційними компаніями, яка дає змогу регулятору зрозуміти потреби та напрями розвитку фінтех-ринку, а інноваційним компаніям – особливості регулювання та законодавчої бази [6, с. 84].

Особливу увагу у контексті розвитку інноваційних фінансових послуг Національний банк приділяє захисту користувачів інноваційних рішень та продуктів. Йдеться як про кібербезпеку, так і про захист прав споживачів фінансових послуг.

З 28 квітня 2020 р. банки України можуть ідентифікувати та верифікувати клієнтів без їхньої особистої присутності через використання системи онлайн-верифікації BankID. Електронна ідентифікація особи через BankID дозволяє підтвердити особу користувача, використовуючи його банківські дані, та отримати дистанційний доступ до адміністративних, фінансових та комерційних послуг. Для цього достатньо ввести логін і пароль Інтернет-банкінгу, від якого державний орган отримує необхідну інформацію (паспортні дані, ідентифікаційний код тощо). Наприклад, споживач може перейти до іншого постачальника газу навіть не виходячи з дому за допомогою електронного підпису чи системи BankID. Платники податків теж використовують дану систему для звітування в електронній формі.

Використовуючи систему BankID, клієнти банків заощаджують час, уникаючи черг під час отримання адміністративних послуг. Також система BankID є корисною та цікавою для комерційних банків із точки зору розширення переліку послуг, що надаються ними, та підвищення конкурентоспроможності їх продуктів та банку в цілому.

Реалізуючи подібне рішення в Україні, НБУ не став новатором, адже системи верифікації громадян через систему BankID у деяких країнах діють уже близько 10–15 років. Система BankID повністю реалізована в таких країнах, як Швеція, Фінляндія, Естонія, Латвія та Норвегія. Саме на досвід цих країн спирається Україна в процесі розбудови даної системи [15].

Міськради регулярно запускають різні голосування на своїх сайтах. Для того, щоб їх пройти і підписати певну петицію, можна пройти авторизацію й через Google, Facebook тощо. Але у випадку з BankID НБУ всі персональні дані надійно захищені, що дозволяє запобігати шахрайству з банківськими рахунками та картками.

Впровадження цієї системи сприяє боротьбі з корупцією і прозорості надання державних послуг. На сьогодні в систему BankID НБУ підключені більше 40 учасників, ще низка банків перебувають на етапі тестування та підключення до системи. Метою НБУ є залучення в систему BankID всіх банків і державних органів. На основі системи BankID НБУ сподівається сформувати єдину національну систему дистанційної ідентифікації, яка допоможе розвивати електронні адміністративні послуги та е-владу в Україні.

За пропозицією НБУ також створено експериментальний регулятивний майданчик (сендбокс) для апробації інноваційних банківських сервісів, які поки що перебувають поза межами офіційного регулювання та нагляду, однак потенційно можуть наражати учасників ринку банківських послуг на суттєві ризики [6, с. 86].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, впровадження банківських інновацій є дуже динамічним процесом, що стає важливим елементом конкурентної боротьби та потребує постійного моніторингу. Оскільки конкуренція на ринку банківських послуг висока, це зумовлює необхідність вчасного впровадження інноваційних рішень, посилення уваги з боку банків до використання нових цифрових технологій і механізмів комунікації зі споживачами, щоб зберегти свої конкурентні позиції та частку на ринку фінансових послуг.

Джерела та література

1. Єгоричева С. Б. Банківські інновації: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури. 2010. 208 с.
2. Іванов С. В. Особливості банківських інновацій. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 30 (2). С. 73-80. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_30\(2\)_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_30(2)_18).
3. Казарян О. Г. Вплив цифрової економіки на діяльність банків України. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 38 (2). С. 98-102. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2019_38\(2\)_22](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2019_38(2)_22).
4. Карчева І. Я. Сучасні тенденції інноваційного розвитку банків України в контексті концепції банк 3.0. *Фінансовий простір*. 2015. № 3. С. 293-299. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2015_3_35.
5. Кривич Я. М., Драніцина А. О. Банківські інновації, як фактор підвищення рівня довіри та лояльності клієнтів. *Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка*. 2019. № 3. С. 33-39. URL: <https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/uk/3-2019-4>
6. Міщенко В. І., Науменкова С. В. Особливості маркетингу банківських інновацій в умовах невизначеності та асиметрії інформації. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 46-2. С. 83-89. URL: http://bses.in.ua/journals/2019/46_2_2019/16.pdf
7. Рац О. М. Тенденції впровадження інноваційних банківських продуктів в умовах глобалізації світових фінансів. *Актуальні наукові дослідження в сучасному світі*. 2017. Випуск 5 (25).
8. Шевчук Ю. В. Оцінка використання фінансових інновацій на фінансовому ринку України. *Економіка та держава*, 2019. № 5. 39-44. URL: <http://www.economy.in.ua/index.php?op=1&z=4322&i=7>
9. Кузьмінов С. В., Задоя Ю. А. Інновації у банківській діяльності: сутність та класифікація. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2018. № 1. С. 64–70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ever_2018_1_8.
10. Кузнецова М. А., Гуйгова Ю. І. Розвиток та впровадження інноваційних банківських послуг в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 8. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8088>. DOI: [10.32702/2307-2105-2020.8.50](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.8.50)
11. Козьменко С. М., Васильєва Т. А., Леонов С. В. Маркетинг банківських інновацій. *Маркетинг і менеджмент інновацій*, 2011. № 1. С. 13-28. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/24055>
12. Сайт АТ КБ «Приватбанк» URL: <https://privatbank.ua/ru/news/2019/9/12/1010>
13. Звіт з оверсайта платіжних систем. *Національний банк України*. URL: https://bank.gov.ua/admin/uploads/article/Report_oversight_2018.pdf?v=4
14. Бондаренко Л. П., Політило М. П. Банківські інновації як необхідність ефективного функціонування банківського ринку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 3. С. 5-8. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=5905&i=0>
15. BankID – спосіб верифікації громадян через українські банки. URL: <http://bankid.org.ua/>.

References

1. Yehorycheva S. V. (2010). Bankivski innovatsii [Banking innovations]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
2. Ivanov S. V. (2018). Osoblyvosti bankivskykh innovatsii [Features of banking innovations]. Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies, 30 (2), 73-80. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_30\(2\)_18](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_30(2)_18). [in Ukrainian].
3. Kazarian O. H. (2019). Vplyv tsyfrovoyi ekonomiky na diialnist bankiv Ukrainy [Effect of the digital economy to the banks of Ukraine]. Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies, 38 (2), 98-102. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2019_38\(2\)_22](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2019_38(2)_22). [in Ukrainian].
4. Karcheva I. Ya. (2015). Suchasni tendentsii innovatsiinoho rozvytku bankiv Ukrainy v konteksti kontseptsii bank 3.0. [Modern tendencies of innovative development of banks of Ukraine in the context of the concept of bank 3.0.]. Finansovyi prostir – Financial space, 3, С. 293-299. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fin_pr_2015_3_35. [in Ukrainian].
5. Kryvyuch Ya. M., Dranitsyna A. O. (2019). Bankivski innovatsii, yak faktor pidvyshchennia rivnia dovery ta loialnosti kliientiv [Banking innovation as a factor in increasing the level of trust and customer loyalty]. Visnyk Sumskoho derzhavnogo universytetu. Seriya Ekonomika – Bulletin of Sumy State University. Economics series, 3, 33-39. Retrieved from: <https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua/uk/3-2019-4> [in Ukrainian].
6. Mishchenko V. I., Naumenkova S. V. (2019). Osoblyvosti marketynhu bankivskykh innovatsii v umovakh nevyznachenosti ta asymetrii informatsii [Features of bank marketing innovations in the conditions of uncertainty and asymmetry of information]. Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies, 46-2, 83-89. Retrieved from: http://bses.in.ua/journals/2019/46_2_2019/16.pdf [in Ukrainian].

7. Rats O. M. (2017). Tendentsii vprovadzhennia innovatsiinykh bankivskykh produktiv v umovakh hlobalizatsii svitovykh finansiv [Tendencies of introduction of innovative banking products in a globalized world of finance]. Актуальные научные исследования в современном мире, 5 (25). [in Ukrainian].
8. Shevchuk Yu. V. (2019). Otsinka vykorystannia finansovykh innovatsii na finansovomu rynku Ukrainy [Assessment of financial innovation in the financial market of Ukraine]. Ekonomika ta derzhava – Economy and state, 5. 39-44. Retrieved from: <http://www.economy.in.ua/index.php?op=1&z=4322&i=7> [in Ukrainian].
9. Kuzminov S. V., Zadoia Yu. A. (2018). Innovatsii u bankivskii diialnosti: sutnist ta klasyfikatsiia [Innovations in banking: essence and classification]. European vector of economic development – Yevropeyskyi vektor ekonomichnoho rozvytku, 1, 64–70. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ever_2018_1_8. [in Ukrainian].
10. Kuznietsova M. A., Huihova Yu. I. (2020). Rozvytok ta vprovadzhennia innovatsiinykh bankivskykh posluh v Ukraini [Development and implementation of innovative banking services in Ukraine]. Efektyvna ekonomika – Efficient economy, 8. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8088>. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.8.50 [in Ukrainian].
11. Kozmenko S. M., Vasyliieva T. A., Lieonov S. V. (2011). Marketynh bankivskykh innovatsii [Marketing of banking innovations]. Marketynh i menedzhment innovatsii – Marketing and innovation management, 1, 13-28. Retrieved from: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/24055> [in Ukrainian].
12. Sait AT KB «Privatbank» – Website of JSC CB «Privatbank»ю Retrieved from: <https://privatbank.ua/ru/news/2019/9/12/1010> [in Ukrainian].
13. Zvit z oversaita platizhnykh system [Report from the oversight of payment systems] (2018). Natsionalnyi bank Ukrainy – National Bank of Ukraine. Retrieved from: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Report_oversight_2018.pdf?v=4 [in Ukrainian].
14. Bondarenko L. P., Politylo M. P. (2018). Bankivski innovatsii yak neobkhidnist efektyvnoho funktsionuvannia bankivskoho rynku [Banking innovations as a necessity of effective functioning of the banking market]. Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience, 3, 5-8. Retrieved from: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=5905&i=0> [in Ukrainian].
15. BankID – sposib veryfikatsii hromadiani cherez ukrainski banky [BankID is a way of verifying citizens through Ukrainian banks]. Retrieved from: <http://bankid.org.ua/>.

Стаття надійшла до редакції 20.01.2021р.

УДК 336.71

Захарченко Володимир,
доктор економічних наук, професор,
Вінницький національний аграрний університет,
кафедра адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії,
м. Вінниця; ORCID ID: 0000-0003-3645-2597
e-mail: zakharchenkovn@i.ua

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-01-88-97>

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНІ ПОРІВНЯННЯ

Визначено роль банківської системи в розвитку економіки України. Відмічено, що процес її формування, як і в більшості країн, був досить складним і тривалим. Розглянуто комплекс проблем організації банківської системи України. Вказано на відсутність деяких видів спеціалізованих банків, надмірну універсалізацію банківських установ та їх нераціональний регіональний розподіл. Підкреслено перспективність розвитку в Україні Інтернет-банкінгу, доцільність створення окремого банку розвитку, необхідність підвищення ефективності роботи банківських спілок, асоціацій, небанківських фінансових установ та регуляторних інституцій. Відмічено, що вирішення багатьох проблем організації банківської системи України залежатиме від того, наскільки високорганізованим елементом у ній стане Національний банк. При пошуку шляхів вирішення наявних проблем враховано зарубіжний досвід.

Ключові слова: банк (спеціалізований, універсальний), Національний банк України, небанківська фінансова установа, банківська система, організація банківської системи.

Захарченко Владимир,
доктор экономических наук, профессор,
Винницкий национальный аграрный университет,
кафедра аграрного менеджмента и альтернативных источников энергии,
г. Винница

ОСОБЕННОСТИ СТАНОВЛЕНИЯ И ПРОБЛЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ: МЕЖДУНАРОДНЫЕ СРАВНЕНИЯ

Определена роль банковской системы в развитии экономики Украины. Отмечено, что процесс ее формирования, как и в большинстве стран, был достаточно сложным и длительным. Рассмотрен комплекс проблем организации банковской системы Украины. Указано на отсутствие некоторых видов специализированных банков, чрезмерную универсализацию банковских учреждений и их нерациональное региональное распределение. Подчеркнуто перспективность развития в Украине Интернет-банкинга, целесообразность создания отдельного банка развития, необходимость повышения эффективности работы банковских союзов, ассоциаций, небанковских финансовых учреждений и регуляторных институтов. Отмечено, что решение многих проблем организации банковской системы Украины будет зависеть от того, насколько високорганізованим элементом в ней станет Национальный банк. При поиске путей решения имеющихся проблем учтен зарубежный опыт.

Ключевые слова: банк (специализированный, универсальный), Национальный банк Украины, небанковское финансовое учреждение, банковская система, организация банковской системы.

Zakharchenko Volodymyr,
doctor of economics, professor,
Vinnytsia National Agrarian University,
Department of Administrative Management and Alternative Energy Sources,
Vinnytsia

PARTICIPATION AND CITIZENS 'PARTICIPATION IN PROVIDING EFFICIENT ACTIVITIES OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES (IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION REFORM)

It is noted that the role of the banking system in the development of Ukraine's economy is exceptional, as it has a multiplier effect on all its other components. Therefore, it is important to solve a set of problems related to its formation and modern organization.

The purpose of the article is to study the peculiarities of formation and search for ways to improve the organization of the banking system of Ukraine, taking into account foreign experience.

It is noted that the process of formation of the two-tier banking system of Ukraine, as well as most countries, was quite complex and long. In this regard, a set of problems related to its modern organization is considered, and ways to solve them in the context of foreign experience are outlined. It is shown that in the structure of the banking system of Ukraine, in contrast to Germany, Italy, USA and other countries, some types of specialized banks, in particular land and cooperative, whose services are very important for the development of small and medium business and rural areas. It is proved that the tendencies to universalization and uneven distribution by regions of banking institutions do not contribute to improving the efficiency of their operation. The prospects of Internet banking development and the expediency of establishing the Ukrainian Development Bank are emphasized. It is noted that in Ukraine, in contrast to, for example, France, banks have limited membership in various unions or associations, which does not provide a synergy effect and makes it difficult to control their activities. It is shown that banks in Ukraine are not officially members of financial-industrial groups and, unlike banks in the United States, Japan, Germany, South Korea and other countries, do not play a proper role in the development of the national economy. It is noted that non-bank financial institutions in the future may play, as the experience of the United States and the United Kingdom, a significant role in financing business development. It is shown that the role of such institutions and institutions as new legislative acts, the Deposit Guarantee Fund of individuals, the Financial Stability Board, etc. should increase in solving the problems of the organization of the banking system of Ukraine. It is noted that the solution of many problems of the organization of the banking system of Ukraine will depend on how highly organized the NBU will be in it. To do this, it is necessary to: clarify its functions (taking into account the experience of the Bank of France); bring under them a new organizational structure; intensify the work of the Monetary Policy Committee (based on the experience of the United Kingdom and Canada); clearly define reserve assets, independence and forms of interaction with the government (taking into account the experience of Japan and other countries); increase the transparency of activities.

Improving the organization of the banking system of Ukraine in accordance with international practices and European standards will help increase its efficiency and successful implementation of the tasks facing it in terms of national economic development.

Key words: bank (specialized, universal), National Bank of Ukraine, non-bank financial institution, banking system, organization of the banking system.

Постановка проблеми. В розвитку економіки України роль банківської системи є дуже значимою, тому що вона справляє мультиплікативний вплив на усі інші її складові. Вона забезпечує потреби обігу в платіжних засобах, акумулює капітал для потреб суспільного відтворення, сприяє розширенню обсягів і підвищенню ефективності суспільного виробництва, «працює» на зміцнення договірної і платіжної дисципліни суб'єктів господарювання тощо. Якщо ж банківська система належним чином не сформована і дезорганізована, то це може підсилювати кризові явища в економіці, виявлятися в падінні обсягів інвестицій та виробництва, зростанні безробіття, зниженні життєвого рівня населення тощо. Відтак, важливо вирішити комплекс проблем, пов'язаних із формуванням та організацією діяльності банківської системи України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Широке коло проблем, що стосуються формування та удосконалення діяльності банківської системи України, в т. ч. із врахуванням зарубіжного досвіду, розглянули у своїх працях такі вчені, як О. Барановський та ін. [1], О. Горох [2], К. Далгич [3], О. Дзюблюк [4], Ю. Кашпрук [5], Н. Побережна та А. Колесніченко [6], С. Фімяр [7] та ін. Однак проблема удосконалення організації банківської системи України потребує спеціального і поглибленого вивчення.

Мета статті – дослідження особливостей формування та пошук шляхів удосконалення організації банківської системи України із врахуванням зарубіжного досаїду, що сприятиме підвищенню її стійкості та ефективності діяльності в рамках національної економіки.

Викладення основного матеріалу. У більшості країн світу процес формування банківської системи має тривалу історію. Її ядро спочатку складали державні скарбниці, пізніше – центральні банки, які часто утворювалися на базі комерційних. Так, перший центральний банк у світі (Ріксбанк) було засновано у Швеції ще в 1668 р. У Великій Британії Англійський банк було перетворено на центральний та наділено його відповідними функціями тільки у 1844 р. У США було декілька періодів формування банку з функціями центрального: у 1793-1811 рр. – Першого банку США, у 1816-1913 рр. – Другого банку США, а з 1913 р. – Федеральної резервної системи (ФРС).

Банківська система України почала формуватися ще в часи Української Народної Республіки, а її центральний банк був створений в період Гетьманату. Однак після поразки національно-визвольного руху на території України та загарбання більшої її частини радянською Росією, а з 1922 р. – СРСР, цей процес був призупинений. Він відновився тільки у 1991 р., після того як Україна вступила в активну фазу боротьби за відновлення незалежності. Правовою підставою для цього став Закон «Про банки і банківську діяльність», ухвалений Верховною Радою України 20 березня 1991 р. Цим документом було дано старт створенню дворівневої банківської системи України ринкового типу. Верхній її рівень склав Національний банк України (НБУ), що був створений на базі Української республіканської контори Держбанку СРСР, а нижній рівень – універсальні та спеціалізовані банки (інвестиційні, ощадні, іпотечні, споживчого кредиту, галузеві, кооперативні, внутрішньовиробничі) й небанківські фінансові установи (інвестиційні компанії, інвестиційні фонди, страхові компанії, пенсійні фонди, ломбарди, трастові компанії), що стали масово створюватися в умовах ринкових трансформацій.

Формування двохрівневої банківської системи було цілком виправданим, тому що основною метою діяльності НБУ як центрального (емісійного) банку є підтримання в країні цінової та фінансової стабільності, тоді як комерційних банків – отримання прибутку.

До нинішнього часу банківська система України сформувалася як доволі розгалужена мережа банківських установ, проте в ній недостатньо або й зовсім не представлені деякі види спеціалізованих банків, зокрема земельні та кооперативні. У зв'язку з цим зауважимо, що створення останніх (і місцевих, і центрального) передбачено статтею 8 Закону України «Про банки і банківську діяльність». До речі, такі банки набули широкого поширення в Німеччині, Італії, США, Франції, Великій Британії, Польщі та деяких інших країнах. Вони спеціалізуються на обслугованні суб'єктів малого і середнього бізнесу (МСБ) переважно у невеликих містах та селах. Створення кооперативних а також земельних банків в Україні дозволило б вирішити проблеми фінансово-кредитного обслуговування МСБ і населення в сільській місцевості та сприяло б реалізації земельної реформи в інтересах селян, а не латифундистів.

Варто ще зауважити, що сектор малих й середніх банків в Україні характеризується загальною тенденцією до універсалізації його установ, тобто надання максимально можливого спектру банківських послуг. Однак це не відповідає критеріям підвищення ефективності та фінансової безпеки їх функціонування. Згідно досліджень, проведених фахівцями Лондонської бізнес-школи Інституту технологій НьюДжерсі та бізнес-школи Штерна при Нью-Йоркському університеті на прикладі 105 італійських банків, підвищенню їх доходності та зменшенню фінансових ризиків більше сприяла б галузева спеціалізація та географічна диверсифікація [3, с. 160].

Крім того, в територіальній організації банківської системи України спостерігаються суттєві диспропорції. Так, станом на 01.01.2021 р. найбільше банків було зареєстровано у м. Києві – 61 банк (74%), серед інших регіонів найбільше їх мають Дніпропетровська (5 банків), Львівська (5 банків) та Одеська (3 банки) області. Щодо кількості структурних підрозділів банків у розрахунку на 100 тис. осіб наявного населення, яка багато в чому характеризує доступність банківських послуг, то станом на той же час в середньому по Україні на вказану кількість населення припадало 17 підрозділів в порівнянні з 24 підрозділами станом на 01.01.2016 р. Це вказує на загальну тенденцію до скорочення кількості підрозділів банків загалом і у всіх регіонах, зокрема. Особливо небажаною ця тенденція є для Луганської та Донецької областей, де цей показник найменший – відповідно 5 та 8 (рис. 1).

Найбільш інноваційно орієнтованою тенденцією в організації банківських систем багатьох країн, в т. ч. й України, є перехід від класичної філіальної моделі обслуговування клієнтів до моделі дистанційного обслуговування. Ця модель (Інтернет-банкінгу) не передбачає візит клієнта в банк.

Отже, Інтернет-банки (онлайн-банки, необанки) – це банки без відділень, і це дозволяє їм мати значну економію, порівняно з класичними банками, витрат на інфраструктуру (відділення, банкомати, інкасацію тощо). Відповідно, вони має можливість пропонувати клієнтам більш вигідні тарифи на послуги, ніж класичні банки [8, с. 50]. В Україні «піонерами» Інтернет-банкінгу стали «Монобанк» та Приватбанк зі своїм Інтернет-банком Приват-24. Але й інші банки поступово переходять на технології дистанційного обслуговування клієнтів.

В структурі банківської системи України все ще немає окремого банку розвитку, хоча окремі автори, зокрема Ю. Кіндзерський [9], і довели доцільність його створення для кредитування пріоритетних інвестиційних проектів, зокрема в рамках неоіндустріалізації країни. Створений ще в 2004 р. Український банк реконструкції і розвитку (що з 2017 р. на 100 % має китайський капітал) не можна вважати банком розвитку (таким він є тільки за назвою), тому що його участь у кредитуванні інноваційно-інвестиційних проектів є мізерною.

У більшості розвинених країн, на відміну від України, банки можуть чи мають входити до складу різних спілок або асоціацій, що з великою ймовірністю дає синергійний ефект (від кооперативної взаємодії). Наприклад, у Франції банки в обов'язковому порядку мають бути членами асоціацій. Ця норма введена ще й для того, щоб спростити державний нагляд за банківською діяльністю. У Німеччині банки для представлення своїх інтересів у відносинах із законодавчим органом, із центральним банком, із контролюючими державними органами, а також із громадськістю об'єднуються в кредитні союзи. Таким є, наприклад, Федеральний союз німецьких банків. Його співпраця з державними органами контролю особливо тісна при видачі ліцензій на право займатися банківською діяльністю та при організації системи страхування депозитів. Завдяки такій співпраці грошові кошти на рахунках клієнтів банків зберігаються практично в повному обсязі.

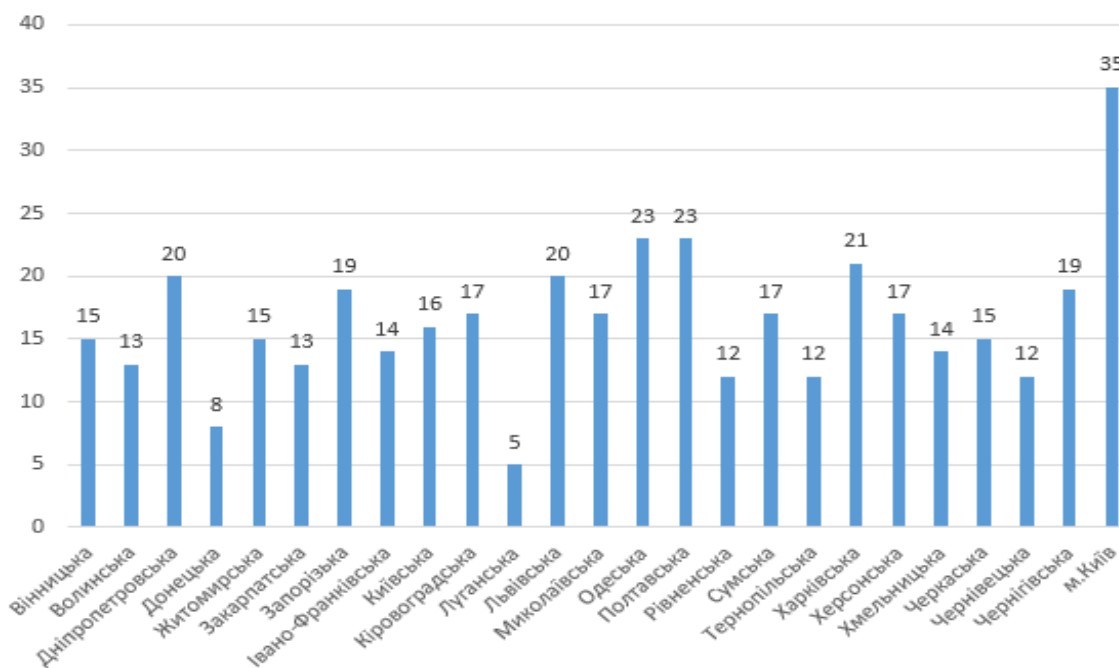

Рис. 1. Кількість структурних підрозділів банків в областях України в розрахунку на 100 тис. осіб наявного населення, станом на 01.01.2021 р.

Джерело: сформовано автором за даними офіційних сайтів НБУ та Держслужби статистики України.

Згідно із законом «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III (ст. 9-13), в Україні, як і в інших країнах, банки мають право створювати банківські об'єднання. Ці об'єднання можуть належати до таких типів: 1) банківська корпорація; 2) банківська холдингова група; 3) фінансова холдингова група. Першим офіційно зареєстрованим банківським об'єднанням в

Україні стала (у 2008 р.) «Банківська холдингова група «Сведбанк Фінанси». До нього увійшли: ВАТ «Сведбанк» (материнська банківська установа) та ЗАТ «Сведбанк Інвест» (як банк-учасник). Об'єднання було створено для реалізації стратегії стабільного розвитку учасників об'єднання та підвищення якості надання банківських послуг. Однак це об'єднання проіснувало недовго, тому що Swedbank у 2012 р. пішов з ринку України. Наразі найбільш дієвою є Асоціація українських банків. Натомість асоціації та банківські союзи регіонального рівня, що об'єднують незначну кількість учасників, не вирізняються конкретними і вагомими напрямками діяльності [10, с. 49].

У розвинених країнах банки є дуже важливими учасниками фінансово-промислових груп (ФПГ). Механізм їх утворення на основі фінансового капіталу, що виникає при злитті банківського і промислового капіталів, розкрив ще Р. Гільфердінг у праці «Фінансовий капітал» (1910). В Україні перші ФПГ виникли в середині 1990-х рр. Для упорядкування їх становлення і функціонування 21 листопада 1995 р. було прийнято закон «Про промислово-фінансові групи» (ПФГ). Згідно закону, ПФГ мали стати «локомотивом» виконання державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва та структурної перебудови національної економіки. Однак процес створення та діяльності ПФГ в Україні пішов не за сценарієм, що був визначений законом, а за сценарієм задоволення інтересів олігархічних груп. Згідно з ним, ПФГ не набували власної правосуб'єктності і це дозволяло їм безконтрольно виводити фінансові ресурси зі сфери виробництва у сферу обігу, де швидкість обороту капіталу є більшою, та приховувати доходи й виводити їх в офшори. Тому й не дивно, що єдина офіційно створена постановою Кабінету Міністрів України (КМУ) від 16 травня 2001 р. ПФГ «Титан» була розформована за постановою КМУ від 28 жовтня 2004 р., а чинність закону «Про ПФГ в Україні» взагалі було скасовано 2 жовтня 2010 р. Однак це не означає, що в Україні немає ПФГ чи ФПГ. «Фактичні» ФПГ є і в назві багатьох із них навіть фігурує термін «група», так, наприклад, називається група ТАС. Проте більшість ФПГ «шифрується» під різні корпоративні структури – асоціації, холдинги, концерни, консорціуми, як, наприклад, Development Construction Holding (DCH) – під холдинг. Але головне не це, а те, що українські ФПГ і банки у їх складі, на жаль, так і не стали «локомотивами» національної економіки, як це має місце в США, Японії, Німеччині, Південній Кореї та інших розвинених країнах.

Що стосується небанківських фінансових установ, то чимало з них працюють в Україні в умовах низького рівня прозорості та фрагментарності інформації щодо своєї діяльності, що часто дезорієнтує їх клієнтів, партнерів і контролюючих органів. Однак, ситуацію має дещо поліпшити перехід цих установ з 1 липня 2020 р. з-під наглядової «парасольки» Нацкомфінпослуг, яка була ліквідована, до сфери «опіки» двох інших органів – НБУ та Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку (НКЦПФР). І це дає надію на те, що деякі з них, зокрема приватні пенсійні фонди та кредитні спілки, в майбутньому відіграватимуть, як показує досвід США та Великої Британії, помітну роль у фінансуванні інвестиційного розвитку суб'єктів підприємництва.

Інституційне забезпечення банківської системи, окрім НБУ і НКЦПФР, формують також інші інститути й інституції, зокрема Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО), Рада з фінансової стабільності, низка законодавчих актів.

ФГВФО був заснований Указом Президента України «Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб – вкладників комерційних банків» від 10.09.1998 № 996/98. Необхідність його створення для захисту прав та законних інтересів вкладників банків стала очевидною на тлі світової фінансової кризи 1998 р., наслідком якої стало майже подвійне зниження курсу гривні до долара США.

Важливою інституцією із регулювання діяльності банківської системи України стала Рада з фінансової стабільності, що була створена в 2015 р. До її складу увійшли керівники НБУ, Мінфіну, НКЦПФР, Нацкомфінпослуг (нині ліквідованої) та ФГВФО. На неї покладена функція із забезпечення своєчасного виявлення і мінімізації ризиків, що загрожують стабільності банківської та фінансової системи держави. Щоправда, реалізувати цю функцію повною мірою вона не має можливості, оскільки її рішення мають рекомендаційний характер [3, с. 159].

Якість інституційного регулювання банківської системи України щонайбільше визначає низка законодавчих актів, головними з яких є Конституція України, Господарський кодекс та закони «Про Національний банк України» і «Про банки і банківську діяльність». Слід, однак, зауважити, що далеко не всі спірні питання організації банківської системи та банківської діяльності належним

чином у них виписані, наприклад щодо націоналізації та денаціоналізації комерційних банків. І щоб виправити ситуацію недостатньо прийняття підзаконних актів. Необхідним є або прийняття нових законів або законів на зміну чи в доповнення до існуючих та ще й таких, які б орієнтували на кращі міжнародні практики із банківської справи та міжнародні норми, зокрема вимоги Базельського комітету з банківського нагляду. Одним із таких законів мав стати Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності» від 13.05.2000 № 590-IX, в якому оновлено механізми виведення банків з ринку за участю держави. Однак він був написаний під «диктовку» МВФ і «протягнутий» у Верховній Раді України аби створити перепони для відновлення діяльності (за рішенням судів) ряду виведених з ринку банків та денаціоналізації Приватбанку. Зрозуміло, що законодавство в плані регулювання банківської діяльності треба удосконалювати, але не таким чином, щоб норми спеціального закону відміняли рішення судів. Якщо ж рішення судів у сфері банківської діяльності й були протизаконними, то це треба вирішувати шляхом удосконалення роботи судів і реформування судової гілки влади, а не шляхом виведення банків із під рішень судів загальної юрисдикції.

Звичайно, вирішення багатьох проблем організації банківської системи України залежатиме від того, наскільки високорганізованим елементом стане у ній НБУ як її центральний банк.

Головною функцією НБУ (і це записано в ст. 99 Конституції України та в ст. 6 Закону України «Про Національний банк України»), як і більшості центробанків, є забезпечення стабільності національної грошової одиниці. На жаль, із цією функцією, особливо в періоди криз, НБУ далеко не завжди справлявся. Залишається багато запитань і щодо виконання ним функції регулятора грошово-кредитних ринків (зокрема щодо видачі та відкликання ліцензій комерційних банків) і як головного розрахункового центру банківської системи та системної резервної установи. Натомість НБУ обзавівся невласливими для більшості центробанків функціями, пов'язаних із рятуванням і ліквідацією збанкрутілих комерційних банків та розпорядження їх капіталом і правами власності. Це не означає, що НБУ має обмежитись вузьким колом функцій, він їх може розширити, але вони мають гармонійно поєднуватися із його основними функціями.

Позитивним прикладом у цьому відношенні може слугувати Банк Франції. Він, окрім основних функцій (емісійної та депозитно-позикової) виконує ще й ряд додаткових – із ведення поточних рахунків приватних осіб, проведення операцій з цінними паперами, надання консалтингових послуг підприємствам. Для виконання такого широкого спектру функцій сформувано систему інформаційних служб, які оперують найширшими та найточнішими даними про учасників фінансового ринку, реального сектора економіки та сфери послуг. Але, володіючи цією інформацією, Банк Франції водночас значну увагу приділяє дотриманню комерційної таємниці та нейтральної позиції щодо різних сфер бізнесу, тобто виконує ще й важливу функцію із захисту конфіденційної фінансової інформації [5, с. 42].

Звичайно, під уточнені функції НБУ має бути підведена і його удосконалена організаційна структура включно з повноваженнями посадових осіб. І законодавче регулювання мало б цьому сприяти, однак на практиці цього не спостерігається. Так, норми закону про НБУ, за якими його Рада розробляє Основні засади грошово-кредитної політики, а Голова НБУ при цьому не очолює Раду, є недосконалою. В такому разі Голова НБУ не може одноосібно нести відповідальність за реалізацію цієї політики, як це практикується в більшості зарубіжних центробанків. У Європейському центральному банку (ЄЦБ), наприклад, його Голова (Президент) очолює як Раду – орган, що визначає грошово-кредитну політику країн єврозони, так і його виконавчий орган. Виправити цей та інші недоліки в організаційній структурі НБУ заважає фактор заполітизованості призначень складу Ради НБУ з числа представників глави держави та олігархічного лобі. Бажано, щоб вона складалася з незалежних фахівців, і це дозволило б НБУ стати по-справжньому незалежною інституцією.

Для підвищення інституційної спроможності НБУ, необхідної для подолання кризових явищ у грошово-кредитній системі, наприкінці 2014 р. у ньому було створено Комітет з монетарної політики – консультативний орган у складі Голови НБУ, його заступника (на якого покладено загальне керівництво процесами формування принципів грошово-кредитної політики та монетарної стабільності) та ряду членів за посадою. До речі, діяльність аналогічних комітетів у складі центробанків Великобританії та Канади уже добре себе зарекомендувала [11, с. 181-182]. У тому ж

році було створено й Громадську раду – постійно діючий колегіальний консультативно-дорадчий орган для налагодження ефективної взаємодії НБУ з громадськістю, зокрема для забезпечення стабільності банківської системи, захисту прав та інтересів споживачів банківських послуг та надання пропозицій щодо вдосконалення законодавства України у фінансовій сфері [3, с. 159].

Організаційні зміни торкнулися й територіальної структури НБУ: замість 25 його територіальних управлінь, що функціонували в кожній області країни, було створено чотири його представництва у макрорегіонах із центрами у Києві, Львові, Одесі та Дніпрі. Це дозволило скоротити чисельність персоналу в системі НБУ та витрати на заробітну плату й утримання будівель [3, с. 159].

Наразі належить визначитися щодо необхідності формування і розміру статутного капіталу НБУ. Саме формування статутного капіталу у ньому як у центробанку – це, швидше, традиція копіювання фінансової моделі комерційного банку, тобто структури з приватною формою власності, хоча НБУ, згідно ст. 3 відповідного закону, є державним. До речі, більшість центробанків у світі також є державними – це, зокрема, центробанки Німеччини, Великої Британії, Франції, Іспанії та Нідерландів. У деяких країнах, наприклад Японії, держава володіє лише частиною капіталу центробанку, а 45 % капіталу Банку Японії належить приватним та інституційним акціонерам. У США акціонерами ФРС є тільки комерційні банки. Проте навіть за такої форми власності центробанку держава відіграє головну роль у формуванні органів його управління та у визначенні грошово-кредитної політики країни.

У різних країнах світу центральні банки мають різний капітал (в абсолютному і відносному відношенні до суми пасивів або по відношенню до ВВП). Так, у ФРС США величина резервного капіталу підтримується на рівні до 100 % від величини уставного капіталу. Хоча досвід ряду країн показує, що центральні банки можуть проводити ефективну грошово-кредитну політику навіть за умови від'ємного капіталу [12, с. 2200-2201].

Розмір статутного капіталу НБУ невеликий і складає всього 10 млн. грн. Щоправда, за рішенням Ради НБУ він може бути збільшений. Джерелами формування статутного капіталу НБУ є частина його прибутку до розподілу, а при необхідності – Державний бюджет України. Офіційні резервні активи НБУ включають не тільки його статутний капітал, але й резерви в іноземній валюті, резервну позицію в МВФ, спеціальні права запозичення, золото та інші резервні активи, що є у його розпорядженні. Головним джерелом ризику для активів НБУ є кредити уряду та державні цінні папери, зокрема облігації внутрішньої державної позики (ОВДП).

НБУ як центральний банк априорі не може бути неплатоспроможним, тому що він є емісійним банком, що монопольно випускає законні засоби платежу. Це означає, що в разі необхідності він може на законних підставах використати чергову емісію для погашення свого боргу. З цього випливає, що центробанк не обов'язково повинен мати статутний капітал. І це вимагає перегляду теоретичних уявлень щодо сутності та ролі капіталу центрального (емісійного) банку у грошово-кредитній системі країни [12, с. 2200-2201].

У сучасних умовах вважається, що центральний банк може проводити ефективну грошово-кредитну політику лише за умови його незалежності від органів виконавчої влади. Так, у Німеччині Бундесбанк не підпорядковується ні Уряду, ні Парламенту, ні Вищому Суду, а діє лише на засадах закону про Бундесбанк [5, с. 42].

Незалежність НБУ, як і Бундесбанку, необхідна для того, щоб він міг виступати опонентом уряду, який в окремі періоди може керуватися суто політичними міркуваннями, наприклад майбутніми виборами, або ж мати іншу позицію щодо вирішення тих чи інших економічних, зокрема фінансових, проблем, наприклад щодо пошуку шляхів зниження рівня безробіття та визначення додаткових джерел фінансування бюджету.

На думку Ф. Хайєка та Б. Клайна, незалежність центрального банку особливо важлива для досягнення стабільності грошової одиниці [13, с. 5]. Натомість фундатор монетаризму М. Фрідман вважав, що центральні банки неспроможні істотно впливати на такі кінцеві цілі, як зниження темпів інфляції, зростання ВВП та зайнятості; їх вплив є суттєвим лише в плані досягнення проміжних цілей – низьких процентних ставок та оптимальної структури грошових агрегатів [14, с. 160]. Деякі

вчекні пішли в цьому плані ще далі. Так, В. Козюк на основі аналізу даних в розрізі 150 країн довів, що між інфляцією й незалежністю центробанків зберігається обернений зв'язок [15, с. 9].

Навіть за умов неповної незалежності НБУ його грошово-кредитна політика далеко не завжди відповідає політиці, яку проводять фінансові органи країни, зокрема міністерство фінансів, щодо динаміки цін, підтримання валютного курсу, випуску ОВДП тощо. Це вносить дисонанс у підходах до вирішення важливих питань грошово-кредитної політики, а тому потребує їх узгодження. У зв'язку з цим варто зауважити, що центробанки зарубіжних країн, хоча й переважно є незалежними інституціями, однак тією чи іншою мірою координують свою діяльність із урядами своїх країн, зокрема міністерством фінансів. У деяких країнах, зокрема США, ця координація є достатньо слабкою, наприклад щодо відсоткової політики, і це гальмує розвиток економіки країни. Натомість у Японії співпраця між урядом і центральним банком є важливою складовою «абеноміки» – економічної політики, яку довгий час проводив, будучи прем'єр-міністр країни, Сіндзо Абе. Там Банк Японії кожні 6 місяців (за посередництва міністра фінансів) звітує перед парламентом про реалізацію грошово-кредитної політики країни [6, с. 96]. Крім того, в законодавстві Японії передбачено суворе право державних органів на скасування рішень центрального банку [16, с. 125].

На жаль, рівень довіри українського суспільства до діяльності НБУ, особливо після епохи правління В. Гонтаревої і К⁰, ще більше знизився. І щоб його суттєво підвищити, необхідно самим ретельним чином провести аудит руху активів НБУ на предмет можливих зловживань його керівництва, на які, зокрема вказав С. Тарута (виведення «Дельта Банком» коштів рефінансування на загальну суму близько 10 млрд. грн., з яких 4,1 млрд грн, було конвертовано в 535,3 млн. дол. у Прибалтику) [16, с. 13]. Нам дуже важко збагнути, як такі оборудки могли відбутися без відома Голови та інших відповідальних працівників НБУ. Але незалежно від результатів розслідування слід дотримуватись сучасних вимог до рівня прозорості грошово-кредитної політики та дій НБУ як центробанку. Ці вимоги були викладені МВФ у 1999 р. в «Кодексі належної практики із забезпечення прозорості в грошово-кредитній і фінансовій політиці: декларація принципів» [17]. Відповідно до цього документа, рішення з цієї політики (насамперед центрального банку) мають надавати суспільству на принципах зрозумілості, доступності та своєчасності. І, звичайно, відповідна інформація має бути щонайповніше висвітлена у ЗМІ. Одним із взірцевих в цьому плані є ЄЦБ. Ширина і глибина інформаційного наповнення його офіційного сайту в мережі Інтернет є унікальною. Об'єктивності ради варто відмітити, що масив статистичних даних і аналітичних матеріалів, які наведені на сайті НБУ, щодо його процентної політики, емісії грошей, інфляції, ліквідності банківської системи, норм обов'язкових резервів, валютного курсу гривні є достатнім для того, щоб дати об'єктивну оцінку діяльності самого НБУ та інших установ банківської системи й загалом фінансового ринку країни.

Висновки. Проведене дослідження показало, що процес формування банківської системи України, як і в більшості країн, був складним і тривалим. У його ході нагромадилось чимало різних проблем, в т. ч. й організаційного плану, які потребують свого вирішення із врахуванням зарубіжного досвіду. Важливою проблемою організаційної структури банківської системи України є те, що в ній недостатньо або й зовсім не представлені такі види спеціалізованих банків, як земельні та кооперативні, хоча вони добре зарекомендували себе у Німеччині, Італії, США та інших країнах, зокрема в плані розвитку малого й середнього бізнесу та сільських територій. Чітко виражена тенденція до зростання в Україні частки універсальних банків, як це показали дослідження міжнародних наукових організацій, не відповідає критеріям підвищення ефективності їх функціонування. Відтак, для зменшення ризиків їх діяльності та підвищення дохідності вони мають розвиватися шляхом галузевої спеціалізації та географічної диверсифікації. Цьому в Україні частково заважають диспропорції в регіональному розподілі банків та їх структурних підрозділів. Значні перспективи розвитку банківської системи в Україні, як і у всьому світі, пов'язуються з Інтернет-банкінгом. А для активізації економічної діяльності в Україні, зокрема прискорення неоіндустріалізації, доцільним є створення окремого банку розвитку.

В Україні, на відміну більшості розвинених країн, зокрема Франції, банки мають обмежене членство в різних спілках та асоціаціях, і це не приносить бажаного синергічного ефекту та утруднює контроль за їх діяльністю. Банки в Україні також не є (офіційно) учасниками фінансово-

промислових груп, а відтак, не відіграють належної ролі в розвитку національної економіки. А небанківські фінансові установи, зокрема приватні пенсійні фонди та кредитні спілки, працюють у неповну силу й недостатньо прозоро, хоча в перспективі можуть мати важливе значення, як це показує досвід США та Великобританії, у фінансуванні розвитку підприємництва. У вирішенні ряду проблем організації банківської системи України більшу роль мають відігравати численні інститути й інституції, зокрема законодавчі акти, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, Рада з фінансової стабільності та ін.

Вирішення багатьох проблем організації банківської системи України залежатиме від того, наскільки високорганізованим елементом у ній стане НБУ як її центральний банк. Для цього необхідно: переглянути його функції (із врахуванням досвіду Банку Франції); підвести під скориговані функції нову організаційну структуру, в т. ч. й територіальну; активізувати роботу Комітету з монетарної політики (на основі досвіду Великобританії та Канади); чітко визначитися з резервними активами, незалежністю та формами взаємодії із урядом (із врахуванням досвіду Японії та інших країн); підвищити прозорість діяльності (на основі розслідування можливих зловживань керівництва, врахування вимог МВФ та широкого оприлюднення результатів діяльності).

Джерела та література

1. Розвиток банківської системи України : монографія; ДУ «Ін-т економіки та прогнозування» НАН України. Київ, 2008. 581 с.
2. Горох О. В. Проблеми розвитку банківської системи в Україні та шляхи їх подолання. *Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки*. 2014. № 7. С. 231-237.
3. Далгич К. В. Проблеми, тенденції та напрями вдосконалення інституційного розвитку банківської системи України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Економіка і управління*. 2018. Т. 29, № 3. С. 158-164.
4. Дзюблюк О. В. Актуальні проблеми розвитку банківської системи України. *Банківська справа*. 2016. № 1. С. 3-32.
5. Кашпрук Ю. А. Реформування системи інституційного регулювання банківської діяльності в Україні у контексті світового досвіду. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2013. № 1. С. 41-44.
6. Побережна Н. М., Колесніченко А. С. Зарубіжний досвід грошово-кредитної політики та особливості застосування деяких аспектів банківської системи в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка*. 2014. Вип. 2. С. 92-97.
7. Фімяр С. В. Особливості функціонування кредитної системи України: міжнародні порівняння. *Вісник Черкаського університету. Серія : Економічні науки*. 2015. № 33. С. 122-126.
8. Котуранова Т. В., Вартоха Я. С., Александрова М. О. Інтернет-банкінг в Україні – інноваційний розвиток банківської сфери. *Економічний простір*. 2019. № 146. С. 43-56.
9. Кіндзерський Ю. До питання створення і забезпечення дієвості Банку Розвитку в Україні. *Економіст*. 2011. № 5. С. 65-69.
10. Прищук Л. А. Аналіз діяльності банківських об'єднань, створених на некомерційних засадах. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія : Економічні науки. 2018. № 2. С. 46-51.
11. Дудченко В. Ю. Незалежність центральних банків: світові тенденції. *Науковий вісник Полісся*. 2019. № 2 (18). С. 177-183.
12. Сухарев А. Н. Капитал центрального банка: сущность, формирование и проблема достаточности. *Финансы и кредит*. 2017. Т. 23, № 37. С. 2198-2207. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kapital-tsentralnogo-banka-suschnost-formirovanie-i-problema-dostatochnosti/viewer>
13. Сліпченко Т. О. Гносеологічні засади побудови механізму монетарного регулювання. *Науковий вісник Чернівецького університету. Економіка*. 2015. Вип. 750. С. 3-8.
14. Фридман М. Если бы деньги заговорили / пер. англ. Москва : Дело, 1998. 160 с.
15. Козюк В. В. Незалежність центробанків та інфляція: фрагментаризація суспільства vs верховенство права. *Фінанси України*. 2019. № 3. С. 7-21.
16. Таруга С. Гонгарева. Загроза економічній безпеці України : Незалежна доповідь. Київ : Асоціація банків України, 2016. 22 с. URL : <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/downloads/2016.hontareva.pdf>
17. Косова Т. Д., Ангеліна І. А. Кодекс фіскальної прозорості: ініціативи МВФ. *Економічний вісник Донбасу*. 2014. № 3. С. 77-81.

References

1. Baranovskyi, O. I., etc. (2008). Rozvytok bankivskoi systemy Ukrainy: monohrafiia [Development of the banking system of Ukraine: monograph]; Institute of Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine. Kyiv, 581 p. [in Ukrainian].
2. Horokh, O. V. (2014). Problemy rozvytku bankivskoi systemy v Ukraini ta shliakhy yikh podolannia [Problems of development of the banking system in Ukraine and ways to overcome them]. *Visnyk KhNAU. Seriya: Ekonomichni nauky – Bulletin of KhNAU. Series: Economic Science*, 7, 231-237 [in Ukrainian].
3. Dalhych, K. V. (2018). Problemy, tendentsii ta napriamy vdoskonalennia instytutsiinoho rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy [Problems, trends and directions of improving the institutional development of the banking system of Ukraine]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnogo universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Ekonomika i upravlinnia – Scientific notes of Tavriya National University named after V. I. Vernadsky. Series: Economics and Management*, 29(3), 158-164 [in Ukrainian].
4. Dziubliuk, O. V. (2016). Aktualni problemy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy [Actual problems of development of the banking system of Ukraine]. *Bankivska sprava – Banking*, 1, 3-32 [in Ukrainian].
5. Kashpruk Yu. A. (2013). Reformuvannia systemy instytutsiinoho rehuliuвання bankivskoi diialnosti v Ukraini u konteksti svitovoho dosvidu [Reforming the system of institutional regulation of banking in Ukraine in the context of world experience]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpriemnytstvo – State and regions. Series: Economics and Entrepreneurship*, 1, 41-44 [in Ukrainian].
6. Poberezhna, N. M., Kolesnichenko, A. S. (2014). Zarubizhnyi dosvid hroshovo-kredytnei polityky ta osoblyvosti zastosuvannia deiaklykh aspektiv bankivskoi systemy v Ukraini [Foreign experience of monetary policy and features of application of some aspects of the banking system in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya : Ekonomika – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Economics*, 2, 92-97 [in Ukrainian].
7. Fimiar, S. V. (2015). Osoblyvosti funktsionuvannia kredytnei systemy Ukrainy: mizhnarodni porivniannia [Features of the credit system of Ukraine: international comparisons]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriya : Ekonomichni nauky – Bulletin of Cherkasy University. Series: Economic Sciences*, 33, 122-126 [in Ukrainian].
8. Koturanova, T. V., Vartokha, Ya. S. Aleksandrova, M. O. (2019). Internet-bankinh v Ukraini – innovatsiinyi rozvytok bankivskoi sfery [Internet banking in Ukraine - innovative development of the banking sector]. *Ekonomichniy prostir – Economic space*, 146, 43-56 [in Ukrainian].
9. Kindzerskyi, Yu. (2011). Do pytannia stvorennia i zabezpechennia diievosti Banku Rozvytku v Ukraini [On the issue of creating and ensuring the effectiveness of the Development Bank in Ukraine]. *Ekonomist – Economist*, 5, 65-69 [in Ukrainian].
10. Prytsiuk, L. A. (2018). Analiz diialnosti bankivskykh obiednan, stvorenykh na nekomertsiiynykh zasadakh [Analysis of the activities of banking associations established on a non-profit basis]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Seriya: Ekonomichni nauky – International scientific journal "Internauka". Series: Economic Science*, 2, 46-51 [in Ukrainian].
11. Dudchenko, V. Yu. (2019). Nezalezhnist tsentralnykh bankiv: svitovi tendentsii [Independence of central banks: global trends]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific Bulletin of Polissya*, 2(18), 177-183 [in Ukrainian].
12. Sukharev, A. N. (2017). Kapital czentralnogo banka: sushhnost, formirovanie i problema dostatochnosti [Capital of the central bank: the essence, formation and problem of sufficiency]. *Finansy i kredit – Finance and credit*, 23(370), 2198-2207. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/kapital-tsentralnogo-banka-suschnost-formirovanie-i-problema-dostatochnosti/viewer> [in Russian].
13. Slipchenk, T. O. (2015). Hnoseolohichni zasady pobudovy mekhanizmu monetarnoho rehuliuвання [Epistemological principles of construction of the mechanism of monetary regulation]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Ekonomika – Scientific Bulletin of Chernivtsi University. Economy*, 750, 3-8 [in Ukrainian].
14. Fridman, M. (1998). Esli by dengi zagovorili [If money started talking]. Moscow: Delo. 160 p. [in Russian].
15. Koziuk, V. V. (2019). Nezalezhnist tsentrobankiv ta inflatsiia: frahmentaryzatsiia suspilstva vs verkhovenstvo prava [Independence of central banks and inflation: fragmentation of society vs the rule of law]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 3, 7-21 [in Ukrainian].
16. Taruta, S. (2016). Hontareva. Zahroza ekonomichnii bezpetsi Ukrainy: Nezalezhna dopovid Gontareva. [Threat to Ukraine's economic security: An independent report]. Kyiv: Association of Banks of Ukraine. 22 p. Retrieved from: <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/downloads/2016.hontareva.pdf> [in Ukrainian].
17. Kosova, T. D., Anhelina I. A. (2014)/ Kodeks fiskalnoi prozorosti: initsiatyvy MVF [Angelina IA Code of Fiscal Transparency: IMF initiatives]. *Ekonomichniy visnyk Donbasu – Economic Bulletin of Donbass*, 3, 77-81 [in Ukrainian].

УДК 336.1

Олена Стащук,
доктор економічних наук, професор,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра фінансів,
м.Луцьк; ORCID ID: 0000-0003-2622-7353
e-mail: Staschuk.Olena@vnu.edu.ua

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-01-98-104>

БЮДЖЕТНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ТЕРИТОРІЙ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

У статті узагальнено науково-теоретичні підходи до визначення понять ефективність і децентралізація. Акцентовано увагу на проблемних аспектах формування і використання фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування. На основі дедуктивного методу наукових досліджень та з урахуванням власного розуміння економічного змісту категорії “ефективність”, обґрунтовано визначення поняття бюджетної ефективності територій в умовах децентралізації та запропоновано механізм її забезпечення. До такого механізму рекомендовано внести напрями забезпечення ефективності доходів територіальних громад, організаційно-інституційне підґрунтя, напрями забезпечення ефективності видатків територіальних громад. Проаналізовано вплив доходної бази територіальних громад на їх бюджетну ефективність. Обґрунтовано, що передумовою забезпечення бюджетної ефективності територій є фінансова незалежність органів місцевого самоврядування від дій і рішень державної влади у сфері фінансів.

Ключові слова: бюджетна ефективність територій, децентралізація, доходи і видатки місцевих бюджетів, фінансові ресурси місцевого самоврядування.

Елена Стащук,
доктор экономических наук, профессор,
Волинский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра финансов,
г. Луцк

БЮДЖЕТНАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ТЕРРИТОРИЙ В УСЛОВИЯХ ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИИ

В статье обобщены научно-теоретические подходы к определению понятий эффективность и децентрализация. Акцентируется внимание на проблемных аспектах формирования и использования финансовых ресурсов органов местного самоуправления. На основе дедуктивного метода научных исследований и с учетом собственного подхода к определению экономического содержания категории “эффективность”, обоснованно собственное определение понятия бюджетной эффективности территорий в условиях децентрализации и предложен механизм ее обеспечения. К такому механизму рекомендуется внести: направления обеспечения эффективности доходов территориальных общин, организационно-институциональную основу, направления обеспечения эффективности расходов территориальных общин. Проанализировано влияние доходной базы территориальных общин на их бюджетную эффективность. Обосновано, что предпосылкой обеспечения бюджетной эффективности территорий является финансовая независимость органов местного самоуправления от действий и решений государственной власти в сфере финансов.

Ключевые слова: бюджетная эффективность территорий, децентрализация, доходы и расходы местных бюджетов, финансовые ресурсы местного самоуправления.

Olena Stashchuk,
Doctor of economics, Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of Finance
Lutsk

BUDGET EFFICIENCY OF TERRITORIES WITHIN THE DECENTRALIZATION

One of the key of territories socio-economic development and strengthening of local self-government in Ukraine is to provide the territories budgetary efficiency. The lack of necessary financial providing for state delegated powers and the inability to financing its own development strategies show the inefficient revenue generation and expenditure financing at the local level. It indicates the incompleteness of the transformation processes in our country. So, it is necessary to deeper investigation of the specific aspects of decentralization in Ukraine. The purpose of this article is to investigate the influence of decentralization on the local self-government budgetary effectiveness. It is important to form economic essence of the territories efficiency category within the decentralization and to form the mechanism of its providing.

Budget efficiency of territories is a complex economic category that includes the efficiency of local budgets revenue and expenditure. Expenditure are very important as the way of satisfaction of socio-economic functions of local self-government and revenue are the source of this expenditure financing. According to the organizational view the main bases to budget efficiency of territories is the financial independence of local authorities, which can be achieved through the effective decentralization. On the financial side, budgetary efficiency is the necessary financial resources to financing the current and development expenditure. This creates the preconditions for improving the territorial community's development level, its competitiveness and quality of local resident's life.

In Ukraine the decentralization process has not provided the expected territories budget efficiency. There are such problems as lack of budget funds, miscalculations in the state and local taxation system, passive investment policy of local governments. The mechanism of the territories budget efficiency providing in the conditions of decentralization should includes the directions of increase of incomes and expenses efficiency, the corresponding the organizational, legal and institutional basis. It is important to provide the social and economic development of territories. The idea of forming the mechanism of territories budget efficiency is the improving the own financial policy of local self-governments. No qualitative changes are possible in condition of the passive financial and investment police of local governments.

For the territories development it is important to stimulate the business activity, development of public-private partnership with the purpose to increasing of budget revenue. It is also necessary to increase the efficiency of formation, distribution and usage of budgetary recourses through the improvement of local budgets revenue and expenditure planning process. The best tools for this reason are economic and mathematic modeling. It will provide the concordance between the processes of formation and usage of territories financial resources and the main goals of local governments functioning and development. Through the mechanism of providing the territories budget efficiency in the context of decentralization it is possible to improve the policy of local financial management and achieve the territories socio-economic development.

Key words: budget efficiency of territories, decentralization, local budgets revenue and expenditure, local governments, financial resources.

Постановка проблеми та її значення. На сьогодні, в нашій державі успішно реалізується механізм передачі владних повноважень та фінансових ресурсів на місця і вже є позитивні результати підвищення бюджетної ефективності територіальних громад. Однак, особливості розвитку держави, місцевого самоврядування та суспільства в конкретному історичному періоді вносять свої корективи у функціонування системи фінансових відносин, котра має бути гнучкою і адаптуватися до подолання можливих негативних ендогенних та екзогенних чинників впливу. Крім цього, питання збереження тенденції залежності територій від центру, а також наявність значної невідповідності джерел фінансових ресурсів і обсягу видатків місцевих бюджетів обумовлюють актуальність проблематики бюджетної ефективності територій в сучасних умовах зовнішніх і внутрішніх викликів та загроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика бюджетної ефективності територій, як і децентралізації загалом, завжди була і залишається в полі зору вітчизняних вчених і практиків, законотворців, представників державних органів влади і органів місцевого самоврядування, а також пересічних громадян і місцевих активістів. Зокрема, теоретико-методичні та практичні засади ефективності місцевих бюджетів в контексті реалізації фінансової децентралізації висвітлені в працях відомих науковців, серед яких С. Буковинський, В. Власюк, В. Зайчикова, У. Ватаманюк-Зелінська, О. Кириленко, І. Луніна, Ю. Радилецький, Л. Тарангул та багато інших. Однак,

потребують удосконалення й поглиблення науково-теоретичні та методологічні засади забезпечення бюджетної ефективності територій на сучасному етапі розвитку нашої держави.

Мета і завдання статті. Головною метою наукової статті є удосконалення комплексного підходу до забезпечення ефективності місцевих бюджетів в напрямку зміцнення фінансової бази територіальних громад, досягнення їх конкурентоспроможності й сталого соціально-економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В сучасній економічній науці є багато наукових праць, в яких учені прямо чи опосередковано обґрунтовують окремі аспекти децентралізації та її впливу на бюджетну ефективність територій, звужуючи та розширюючи межі предмету наукового дослідження. Зокрема, глибоко висвітлені такі поняття як власне “децентралізація” [3, с. 61-62] та її різновиди (фінансова, бюджетна, фіскальна), а також “фінансова незалежність” [2, с. 324] й “фінансова автономія” [4, с. 90-91], які й дозволяють забезпечувати ефективність формування і використання бюджетних ресурсів.

Щодо “ефективності” загалом, то серед низки наукових підходів до її трактування, найпоширенішим є визначення розглядуваної дефініції через відношення результату до витрат, понесених на його отримання. При цьому, розрізняють економічну, інноваційну, соціальну, правову, а також ефективність суспільного виробництва тощо [6].

Принагідно відзначимо, плюралізм наукових поглядів на сутність категорій “ефективність” та “децентралізація” обумовлений їхньою багатогранністю й багатовимірністю, а також особливостями гносеології об’єкта наукових досліджень учених і практиків.

Беручи за основу причинно-наслідковий зв’язок децентралізації та бюджетної ефективності територій, вважаємо за необхідне розглянути фінансову децентралізацію, оскільки саме вона є першопричиною бюджетної ефективності, котра проявляється в зміцненні фінансової основи місцевого самоврядування та досягненні цілей соціально-економічного розвитку територій. Так, під фінансовою децентралізацією в широкому розумінні вважатимемо – сукупність власних і делегованих повноважень органів місцевого самоврядування з приводу формування і використання відповідних локальних фінансових ресурсів в напрямку якнайповнішого задоволення потреб місцевих жителів. У вузькому розумінні, вважатимемо фінансовою саме бюджетну децентралізацію, під якою розумітимемо систему прав, дій і рішень місцевих властей, спрямованих на планування, розподіл і використання коштів місцевих бюджетів з урахуванням соціально-економічних, географічних і суспільно-психологічних особливостей розвитку територій. Принагідно відзначимо, з метою уникнення тавтології, в дослідженні будемо вживати термін децентралізації, розуміючи при цьому її бюджетну форму.

Так, децентралізація, що розпочалася в Україні ще у 2014 р. внесла свої корективи у процеси формування і використання фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування. Однак, про ефективність функціонування місцевих бюджетів не йдеться. Здавалося б, розширення дохідної бази територіальних громад та удосконалення фінансування відповідних видатків мали б сприяти розвитку місцевих громад та покращення умов життя місцевих жителів. Проте, на практиці, можна спостерігати ті самі проблеми, котрі були актуальними й до проведення децентралізації. Зупинимось детальніше на окремих із них.

Наприклад, розширення дохідної бази адміністративно-територіальних одиниць, що відбулося за рахунок перерозподілу окремих загальнодержавних податків і зборів на користь місцевих бюджетів та введення нових видів податкових платежів на локальному рівні не сприяло підвищенню бюджетної ефективності, а відтак, забезпеченню достатнього обсягу фінансових ресурсів для фінансування соціально-економічних та інвестиційних видатків.

Вагомим джерелом доходів місцевих бюджетів став податок на доходи фізичних осіб. Однак, в практиці його адміністрування є певні нюанси, які перешкоджають виконанню ним головної функції – збільшення фіскальних потужностей територій. Це те, що він стягується за місцем знаходження податкового агента – юридичної особи, а не за фактичним місцем його реєстрації. Відтак, місцеві бюджети, де фактично зареєстрований суб’єкт господарювання, втрачають фінансові ресурси. Схожі наслідки має ситуація, коли мова йде про тіньовий сектор економіки. Використання практики

виплати заробітної плати в конвертах спотворює реальний стан бази оподаткування, значно звужуючи її.

Що стосується акцизного податку з реалізації підакцизних товарів, який був запроваджений з метою посилення фіскальної самостійності місцевих властей, він став справжнім вимірником соціально-економічних дисбалансів розвитку територій. Справа в тому, що за аналізом справляння цього податку вдалося встановити певні особливості його адміністрування. Це те, що головними його реципієнтами стали бюджети приміських територій та територій з розвинутим транспортним сполученням – а точніше – території з наявністю головних платників розглядуваного податку (ними є автозаправні станції) [5, с. 33].

Досліджуючи місцеві податки і збори, можна констатувати, що вони підвищили бюджетну ефективність територій: їх склад розширено, а фіскальна роль у наповненні місцевих бюджетів зросла, що свідчить про посилення фінансової незалежності територій за рахунок цього фінансового інституту. Щоправда, окремі аспекти місцевого оподаткування та адміністрування місцевих податків і зборів ще потребують удосконалення.

Головною проблемою функціонування видатків була й залишається невідповідність між реальним та необхідним обсягом фінансового забезпечення делегованих повноважень місцевих властей. Так, на місцевий рівень передані чи не найважливіші завдання соціально-економічного характеру та відповідні фінансові ресурси. Проте, на практиці їх не вистачає для повноцінного фінансування зазначених видатків. Наприклад, освітня субвенція покриває лише оплату праці педагогічного персоналу. Натомість всі інші видатки, пов'язані з функціонуванням галузі фінансуються за рахунок доходів загального фонду бюджетів органів місцевого самоврядування. Схожа ситуація й із субвенцією на охорону здоров'я, котрої також не вистачає на фінансування усіх потреб, передбачених договорами між медичними закладами і Національною службою охорони здоров'я стосовно медичного обслуговування населення за програмою державних гарантій [1].

Необхідність такого “відволікання” коштів призводить до звуження фінансової самостійності місцевих властей, а відтак суперечить головній меті децентралізації та не сприяє розвитку територій. Окрім цього, делеговані видатки соціального характеру вимагають перманентного зростання дохідної бази місцевих бюджетів, економічне підґрунтя для якої, подекуди, відсутнє [7].

Зазначене проявляється у неможливості повномасштабного фінансування власних повноважень у сфері інвестицій. Відтак, залишається актуальною дилема пасивної інвестиційної політики органів місцевого самоврядування, котра свідчить про бюджетну неефективність територій. Більшість капітальних видатків місцевих бюджетів спрямовані на реконструкцію і ремонт, в той час, коли інфраструктурні проекти місцевого значення залишаються недофінансованими.

Беручи за основу все вищесказане, а також власне розуміння бюджетної ефективності та фінансової децентралізації у вузькому значенні, розглядатимемо її як сукупність напрямів підвищення результативності формування і використання фінансових ресурсів на локальному рівні, що проявляється у досягненні сталого економічного зростання, підвищенні конкурентоспроможності та самодостатності адміністративно-територіальних одиниць й, врешті-решт, у покращенні якості життя громадян. Розрізнятимемо бюджетну ефективність за доходами і за видатками як головними складовими місцевих бюджетів та агрегованими фінансовими інститутами, а в механізм реалізації бюджетної ефективності в умовах децентралізації, окрім зазначеного, вмістимо нормативно-правове та організаційно-інституційне підґрунтя, кількісні показники, а також наслідки для суспільства і держави (рис. 1).

При цьому, вважаємо, що передумовою забезпечення бюджетної ефективності територій є фінансова незалежність органів місцевого самоврядування від дій і рішень державної влади у сфері фінансів. Це означає, що представники місцевих властей мають широкі повноваження щодо формування власних доходів та фінансування видатків залежно від першочергових потреб громадян і економічного розвитку конкретних територій. Саме за таким вектором ми вбачаємо можливість забезпечення бюджетної ефективності в умовах децентралізації. Відтак, за відсутності дублювання повноважень на різних рівнях урядування і повноцінного фінансового забезпечення делегованих державою завдань, органи місцевого самоврядування мають зосередитись на власній фінансовій політиці, спрямованій на підвищення бюджетної ефективності. Бо, на сьогодні, локальну бюджетну

активність можна вважати низькою: заходи зі зміцнення власної фінансової бази територій, в тому числі й створені в процесі фіскальної децентралізації, реалізуються не достатньо.

Вважаємо за необхідне віднайти стабільні джерела власних доходів територій за рахунок розвитку малого і середнього бізнесу в тих галузях, які є доступними, пріоритетними й затребуваними на окремих територіях. Це можуть бути зелений туризм та інші види соціально-культурних послуг. З метою їх розвитку необхідно використати усі можливі організаційно-правові та фіскальні інструменти. Це дозволить збільшити усі пов'язані з підприємництвом податкові надходження та покращити місцеву інфраструктуру.

Перспективним й таким, що практично не використовується в Україні, є напрям підвищення бюджетної ефективності територій залученням приватного оператора до фінансування розвитку галузей житлово-комунальної господарства. Відбір інвестора здійснюється на конкурсній основі, за чітко визначеним алгоритмом, тому є можливість обрати найвигідніший для територіальної громади проект. При цьому, незалежно від виду проекту інвестор перманентно вносить до місцевого бюджету визначену і обґрунтовану плату, що є альтернативним джерелом наповнення бюджету територій, а фінансування модернізації об'єкта сприяє удосконаленню місцевої інфраструктури.

Зростання доходів місцевих бюджетів прямо пропорційно впливає на збільшення видатків. Однак, їх фінансування має здійснюватися за принципом відповідності потребам місцевих жителів з метою якнайповнішого їх задоволення. Крім того, вважаємо за необхідне удосконалити процес планування поточних і видатків розвитку застосуванням інструментарію економіко-математичного моделювання, що дозволить встановити зв'язок цілей з результатами і спрогнозувати або відкоригувати їх обсяги і напрями в залежності від можливих схем чи сценаріїв фінансування, виокремлених за результатами моделювання.

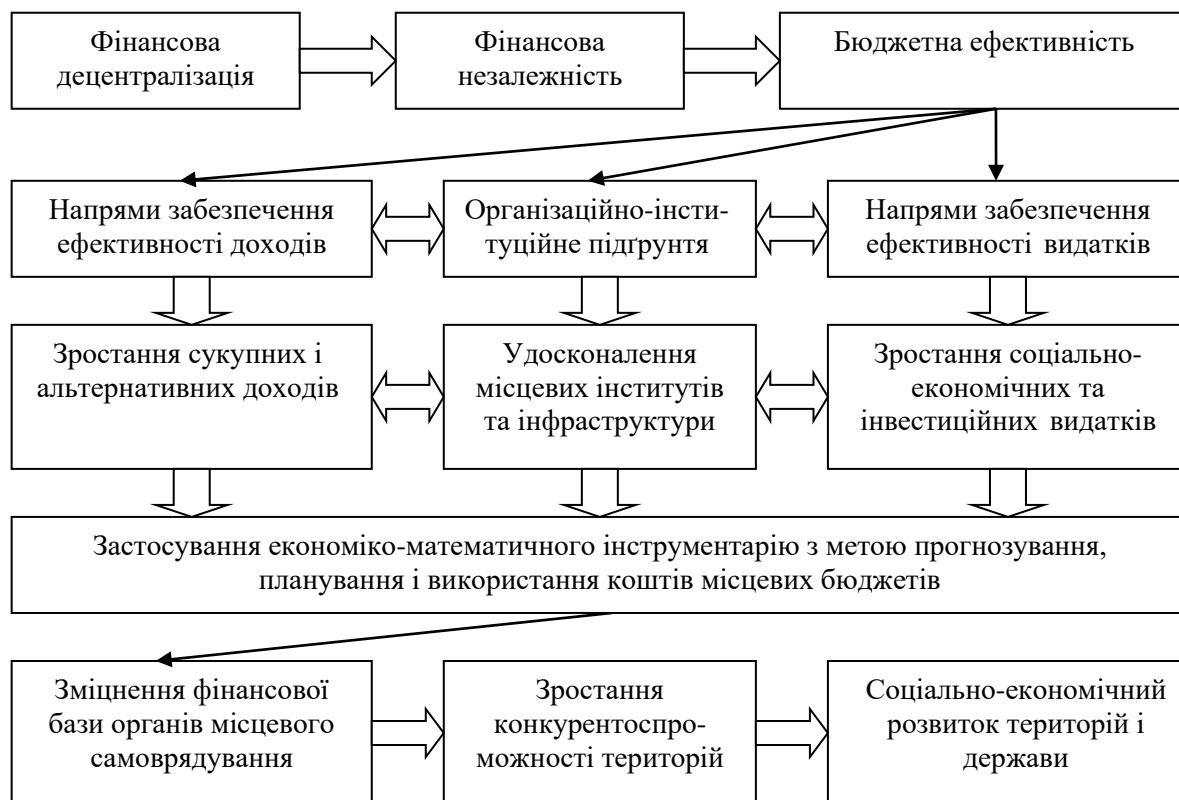

Рис. 1. Механізм забезпечення бюджетної ефективності в умовах децентралізації

Відтак, до напрямів забезпечення бюджетної ефективності територій сміло можна зарахувати:

1) За доходами:

- використання переваг місцевої ресурсної бази для розширення джерел доходів місцевих бюджетів (наприклад, розвиток зеленого туризму);
- стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу використанням різноманітних інструментів преференційного оподаткування, а також організацією грантової форми підтримки окремих галузей та видів діяльності;
- залучення приватного сектору до фінансування розвитку локальної інфраструктури, використанням різноманітних схем публічно-приватного партнерства;
- застосування механізмів економіко-математичного моделювання з метою прогнозування і планування обсягів доходів місцевих бюджетів та оцінки їх співвідношення із цілями розвитку територій.

2) За видатками:

- наявність достатнього обсягу фінансових ресурсів для здійснення соціально-значущих і капітальних видатків;
- фінансування територій за принципом відповідності потребам місцевих жителів;
- запровадження економіко-математичного обґрунтування бюджетних програм з чітким формуванням цілей, обсягами фінансування та бажаними результатами.

Реалізація зазначених напрямів зміцнення фінансової бази є основою зростання конкурентоспроможності та соціально-економічного розвитку територій, що обумовить “приплив” капіталу та трудових ресурсів з інших регіонів і держав. Щоправда, для цього необхідно створити належне організаційно-інституційне поле, яке, на наш погляд, має вміщувати:

- необхідність забезпечення прозорості планування та виконання місцевих бюджетів;
- посилення інформаційно-технічної бази бюджетного процесу;
- розробка нормативно-методичної та методологічної основи для реалізації публічно-приватного партнерства та розвитку нових форм бізнесу;
- проведення ефективної кадрової політики та підвищення кваліфікації працівників системи управління бюджетними ресурсами;
- здійснення дієвого бюджетного контролю за формуванням і використанням фінансових ресурсів місцевого бюджету;
- налагодження способів співпраці й взаємодії місцевої влади з громадськістю, а також організація громадських слухань стосовно важливих питань розвитку територій;
- узгодження місцевої та державної бюджетної політики.

Ці заходи значно спростять процес планування доходів і фінансування видатків для працівників системи управління місцевими фінансами, підвищать прозорість бюджетного процесу на локальному рівні та довіру місцевих жителів до представників органів місцевого самоврядування, сприятимуть покращенню суспільного клімату в межах певного ареалу загалом.

Що стосується кількісної оцінки бюджетної ефективності територій в умовах децентралізації, вважаємо за доцільне використовувати горизонтальний, вертикальний, трендовий аналіз, а також економетричні методи і моделі. Так, наприклад, про ефективність формування та використання бюджетних ресурсів адміністративно-територіальних одиниць можна зробити висновки за такими показниками і тенденціями як:

- перевищення темпів зростання сукупних доходів над видатками;
- збільшення частки власних доходів у структурі доходів місцевих бюджетів;
- зростання питомої ваги інвестиційних видатків і доходів у динаміці;
- переважання частки видатків розвитку над питомою вагою видатків соціально-економічного характеру;
- досягнення узгодженості цілей бюджетної політики територій з обсягами доходів і видатків у межах економіко-математичного моделювання.

Зазначені напрями забезпечення бюджетної ефективності, показники оцінювання та організаційно-інституційне підґрунтя можуть бути уточнені чи доповнені у відповідності до конкретних цілей бюджетної політики органів місцевого самоврядування й з урахуванням

екзогенних та ендогенних чинників впливу, котрі змінюються залежно від рівня соціально-економічних та суспільно-політичних відносин.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, забезпечити бюджетну ефективність територій в умовах децентралізації можливо реалізацією комплексу заходів з модернізації управління доходами і видатками місцевих бюджетів за умови фінансової незалежності та фінансово-інвестиційної активності органів місцевого самоврядування. При цьому, потрібно створити належне організаційно-інституційне підґрунтя. Кінцевими цілями досягнення бюджетної ефективності територій є підвищення їх конкурентоспроможності та соціально-економічний розвиток.

Джерела та література

1. Асоціація звернулася до Уряду та Міністерства фінансів щодо проблемних питань бюджетів ОТГ у 2020-2021 роках URL: <http://www.hromady.org>. (дата звернення 15.02.2021).
2. Кириленко О. П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика) : Монографія. К.: НІОС, 2000. 384 с.
3. Луніна І. Бюджетна децентралізація в Україні у контексті європейських тенденцій. Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2016. № 2. С. 155-171.
4. Кравченко В. І. Місцеві фінанси України: навч. посібник. К.: Знання, 1999. 487 с.
5. Радилецький Ю. Проблеми наповнення місцевих бюджетів в Україні в контексті фінансової децентралізації. Світ фінансів. 2017. № 2 (51). С. 29-41.
6. Череп А., Стрілець Є. Ефективність як економічна категорія URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1727> (дата звернення 15.02.2021).
7. Stashchuk O., Khomiuk N., Bochko O., Pavlikha N., Demchuk A., Shmatkovska T., Naumenko N. Economic modeling of sustainable rural development under the condition of decentralization: a case study of Ukraine. Scientific Papers. Series "Management, Economic engineering in agriculture and rural development", 2020. Vol. 20, Issue 3.

References

1. Asotsiatsiya zvernulasya do Uryadu ta Minfinu shhodo problemnykh pytan' byudzhetiv OTG u 2020-2021 rokakh (2020) [The Association appealed to the Government and the Ministry of Finance on problematic issues of OTG budgets in 2020-2021]. Retrieved from: <http://www.hromady.org>. [in Ukrainian].
2. Kyrylenko O. P. (2000). Mistsevi byudzhety Ukrayiny (istoriya, teoriya, praktyka) : Monohrafiya. [Local budgets of Ukraine (history, theory, practice): Monograph.] K.: NIOS, 384 p. [in Ukrainian].
3. Lunina I. Byudzhethna detsentralizatsiya v Ukrayini u konteksti yevropeys'kykh tendentsiy (2016). [Budget decentralization in Ukraine in the context of European trends]. Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noho universytetu derzhavnoyi podatkovoyi sluzhby Ukrayiny - Collection of scientific works of the National University of the State Tax Service of Ukraine., 2 . P. 155 – 171. [in Ukrainian].
4. Kravchenko V. I. (1999). Mistsevi finansy Ukrayiny: navch. Posibnyk [Local finances of Ukraine: textbook]. K.: Znannya, 487 p. [in Ukrainian].
5. Radylets'kyu YU (2017). Problemy napovnennya mistsevykh byudzhetiv v Ukrayini v konteksti finansovoyi detsentralizatsiyi [Problems of filling local budgets in Ukraine in the context of financial decentralization] Svit finansiv - The world of finance, 2 (51). P. 29-41[in Ukrainian].
6. Cherep A., Strilets' YE. (2013) Efektyvnist' yak ekonomichna katehoriya [Efficiency as an economic category]. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1727> [in Ukrainian].
7. Stashchuk O., Khomiuk N., Bochko O., Pavlikha N., Demchuk A., Shmatkovska T., Naumenko N. (2020). Economic modeling of sustainable rural development under the condition of decentralization: a case study of Ukraine. Scientific Papers. Series "Management, Economic engineering in agriculture and rural development", 2020. Vol. 20, Issue 3. [In English].

Стаття надійшла до редакції 20.02. 2021 р.

УДК 336:331.1

Карлін Микола,
доктор економічних наук, професор,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
професор кафедри фінансів,
м. Луцьк; ORCID ID: 0000-0002-1421-1066
e-mail: karlin.lutsk@gmail.com

Кошкіна Катерина,
аспірантка кафедри фінансів,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк; ORCID ID: 0000-0002-6057-2313
e-mail: ekateryna.1987.az@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-01-105-110>

ПУБЛІЧНІ ЗАКУПІВЛІ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ КРАЇНИ

В статті розкрита роль публічних закупівель в системі публічних фінансів України; проаналізовані особливості здійснення публічних закупівель в Україні та їх відповідність нормативам ЄС, а також чинники, які впливають на їх ефективність; досліджені проблеми, які існують в Україні при проведенні тендерних закупівель, а також проблеми у діяльності контролюючих структур країни в царині здійснення публічних закупівель.

Ключові слова: публічні фінанси, публічні закупівлі, «зелені» закупівлі, Європейський Союз, Україна.

Карлін Николай,
доктор экономических наук, профессор,
Волинский национальный университет имени Леси Украинки,
профессор кафедры финансов
г. Луцк

Кошкина Екатерина,
аспирантка кафедры финансов,
Волинский национальный университет имени Леси Украинки,
г. Луцк

В статье раскрыта роль публичных закупок в системе публичных финансов в Украине; проанализированы особенности осуществления публичных закупок в Украине и их соответствие нормативам ЕС, а также факторы, влияющие на их эффективность; исследованы проблемы, которые существуют в Украине при проведении тендерных закупок, а также проблемы в деятельности контролирующих структур страны в области осуществления государственных закупок.

Ключевые слова: публичные финансы, публичные закупки, «зеленые» закупки, Европейский Союз, Украина.

Mykola Karlin
Doctor of Economic Sciences, Full Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of Finance,
Lutsk

Kateryna Koshkina,
graduate student,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of Finance,
Lutsk

PUBLIC PROCUREMENT IN THE SYSTEM OF PUBLIC FINANCE OF THE COUNTRY

The article analyzes the features of public procurement in Ukraine and their role in the public finance system; the factors influencing their efficiency are investigated; identified problems that exist in Ukraine during tender procurement, as well as difficulties in the activities of controlling structures of the country in the field of public procurement

The purpose of the article is to reveal the features and problems of public procurement in Ukraine and identify ways to overcome them, which, accordingly, will have a positive impact on the functioning of public finances in our country. The objectives of the article are to substantiate the directions of reforming the mechanism of public procurement in Ukraine, taking into account the experience of EU countries; identification of financial features of public procurement after the entry into force of the new version of the Law of Ukraine "On Public Procurement"; research of forms of financial responsibility of participants of public procurements in Ukraine and their efficiency.

Public procurement is an important tool for regulating supply and demand for specific types of products, as they are the purchase of goods, works and services for public funds. Due to this, it is important to achieve efficient use of budget funds allocated for public procurement in Ukraine, which has not yet been achieved. Therefore, to increase the transparency and efficiency of these funds in our country, it is advisable to study the experience of EU member states, as the main task of reforming public procurement in our country is to implement an effective system in accordance with the principles and approaches applied by EU countries. should ensure financial efficiency and transparency of the procurement procedure.

It is also necessary to analyze the changes that have taken place in public procurement after the introduction in 2020 of a new version of the Law of Ukraine "On Public Procurement", as along with the positive aspects are negative, which is manifested in the existence of corruption schemes in tenders. In addition, it is important to identify possible negatives in cooperation with the EU in the introduction of a localization mechanism in Ukraine for tender procurement.

Keywords: public finance, public finance, tender procurement, European Union, Poland, Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними проблемами. В системі публічних фінансів України з кожним роком зростає роль і значення публічних закупівель, які вже перетворилися на найбільший ринок нашої країни. В силу цього важливо добитися ефективного використання публічних коштів, виділених на публічні закупівлі в Україні, чого поки не відбувається. Тому основним завданням реформування сфери публічних фінансів у нашій країні є впровадження ефективного механізму використання публічних закупівель відповідно до принципів і підходів, які застосовуються країнами ЄС, що має забезпечити фінансову ефективність та прозорість процедури закупівель. Важливо також узгодити процес локалізації виробництва окремих товарів в Україні з вимогами ЄС, чого поки не спостерігається та може призвести до призупинення безвізового механізму для громадян України у стосунках з ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З кожним роком все більше зарубіжних та українських вчених і практиків шукають нові підходи до вирішення проблем підвищення фінансової ефективності публічних фінансів. Одним із таких напрямів може стати удосконалення проведення публічних закупівель в Україні на основі вивчення досвіду демократичних країн з цього питання. Значний вклад у розробку теоретичних та практичних проблем державних та публічних фінансів внесли багато українських вчених. Разом з тим, в науковому плані вимагає уточнення співвідношення таких понять, як державні і публічні фінанси, структура публічних фінансів, їх функції, які поки в українській фінансовій літературі трактуються по-різному, що ускладнює розуміння шляхів підвищення ефективності публічних закупівель. Теоретичні та методологічні основи використання публічних закупівель у країнах світу та в Україні дослідили такі зарубіжні та українські вчені, як: Г. Азаренкова, М. Білуха, І. Бондар, А. Бойєр, А. Брендон-Джонс, О. Воробйова, В. Геєць, Д. Гелбрейт, В. Горин, А. Давіл, О. Длугопольський, Т. Жибер, О. Міщенко, Т. Мороз, В. Морозов, О. Овсянюк-Берладіна, Д. Кауфман, Й. Матечак, А. Олефір, Н. Панайотоу, О. Рижова, І. Сидоренко, Дж. Стігліц, Н. Ткаченко, Г. Харченко, А. Хайнеманн, А. Храмкін, В. Чабан, І. Чорна, Р. Шаппер, О. Шатковський. Водночас, поглиблений аналіз досвіду проведення публічних

закупівель в Україні показує, що наша країна поки має достатньо проблем у цій царині, зокрема, що стосуються здійснення «зелених» закупівель.

Мета та завдання статті. Метою статті є розкриття основних особливостей та проблем здійснення публічних закупівель в Україні і виявлення шляхів їх подолання, що дозволить підвищити ефективність використання публічних фінансів нашої країни. Відповідно, завданнями статті є обґрунтування напрямів реформування механізму здійснення публічних закупівель в Україні з урахуванням досвіду країн ЄС; виявлення проблем у діяльності державних контролюючих структур, що моніторять публічні закупівлі, та можливі шляхи їх вирішення.

Викладення основного матеріалу і обґрунтування отриманих результатів дослідження. Держава в умовах формування та розвитку ринкової економіки є одним із основних учасників економічного процесу не лише з точки зору виконання нею функцій контролю та регулювання, але й точки зору того, що вона виступає досить потужним споживачем товарів, робіт і послуг. Здебільшого ця проблема вирішується придбанням необхідних ресурсів шляхом здійснення публічних закупівель. В силу цього важливо добитися ефективного використання бюджетних коштів, виділених на державні закупівлі в Україні, чого поки не вдається досягнути. Однією з проблем цього в Україні є використання у науковій літературі та в законодавчих актах терміну «державні закупівлі» замість терміну «публічні закупівлі», як це прийнято у всіх демократичних країнах, зокрема, в країнах Європейського Союзу. Причиною такого явища є те, що до сьогодні в українській фінансовій літературі замість поняття «публічні фінанси», як це прийнято в країнах ЄС, вживається поняття «державні фінанси». Виділення у фінансовій системі України державних фінансів вимагає вирішення складної теоретичної проблеми. Враховуючи, що до їх складу сьогодні включають не тільки державний, а й місцеві бюджети, які за українським законодавством є відносно самостійними утвореннями, то замість категорії «державні фінанси», доцільно використовувати термін публічні фінанси, як це робиться у підручниках з фінансів у багатьох країнах світу. Зокрема, такий підхід використовується у підручниках з фінансів, написаних відомими польськими вченими: С. Овсяком [1, с. 19], Є. Осятинським [2, с. 16], Е. Місьонг і В. Місьонгом [3, с. 33] та іншими вченими. Подібний підхід починає використовувати й все більше українських вчених. Як вважає д. е. н., проф. О.В. Длугопольський [4, с. 222], публічні фінанси охоплюють доходи і видатки центрального та місцевого урядів, а також структурні взаємозв'язки між ними, визначення яких відбувається у середовищі представницької влади. На думку д. е. н., проф. В.І. Кравченка [5, с.10], до публічних фінансів в Україні відносяться державні фінанси, місцеві фінанси, фінанси політичних партій, державний кредит, податки і збори, платежі до державних цільових фондів, державні страхові фонди, державні внески за державне страхування. Д. е. н., проф. В. Б. Тропіна [6, с. 34] виділяє у складі фінансової системи України, крім фінансів суб'єктів господарювання й фінансів домогосподарств, публічні фінанси, основними елементами яких на її думку, є: державні фінанси, котрі є державною власністю й витрачаються для реалізації загальнодержавних публічних інтересів; фінанси органів місцевого самоврядування, котрі є комунальною власністю й витрачаються для реалізації публічних територіальних інтересів, визнаних органами самоврядування відповідних територій; фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування.

З'ясувавши суть і структуру публічних фінансів можна дати наступне визначення поняття «публічні закупівлі». Це – система замовлень товарів, робіт та послуг за рахунок публічних коштів, порядок яких регламентується законодавством та контролюється органами публічної влади і громадянським суспільством з метою забезпечення інтересів всіх його членів. Публічні закупівлі є інструментом формування рівня попиту та пропозиції на національному ринку і значно впливають на розвиток конкурентного середовища в Україні. Такі закупівлі складають значну частину економіки розвинутих країн та можуть стати стимулом для впровадження інновацій. У контексті демократизації суспільства прозорість використання коштів державою є передумовою для мінімізації фінансових втрат держави та підвищення ефективності забезпечення виконання її функцій.

Порівняльний аналіз розвитку сфери публічних закупівель доводить їхню значну частку в економіках розвинутих країн, розмір якої залежить від особливостей законодавства цих країн щодо проведення публічних закупівель відповідно до тендерних процедур. Більші частки середнього обсягу публічних закупівель у ВВП спостерігається у більш розвинутих країнах ЄС: від 20, 4 ВВП у

Нідерландах до 8,8 % в Ірландії та 6 % на Кіпрі. Середній рівень частки публічних закупівель у ВВП цих країн у 2012-2018 рр. майже досягав 13 % ВВП, тоді як в Україні цей показник на початок 2018 р. знаходився на рівні 4,6 %, що у значній мірі пов'язано із частими змінами законодавства та складною соціально-економічною ситуацією в країні. У сфері публічних закупівель у 2018 р. Україна уклала 850 контрактів з іноземними компаніями. У 2019 р. публічні закупівлі стали найбільшим ринком в Україні, на якому було здійснено більше 1 млн процедур із обігом 700 млрд грн.

Аналіз публічних закупівель у 2016-2018 рр., коли запрацювала система «Прозорро», показало, що запровадження цієї системи для всіх категорій замовників суттєво збільшило їх обсяги. Так, протягом 2018 р. відбулося суттєве збільшення обсягу публічних закупівель у порівнянні з 2009 р. (у чотири рази). Станом на 2018 р. кількість державних замовників, які проводять свої закупівлі через електронну систему «Прозорро», збільшилася на 53 %, що також було пов'язано із зниженням вартісних порогів закупівель. На 2017 р. у структурі джерел фінансування зобов'язань за договорами про закупівлю найбільша частка припадала на кошти Державного бюджету України та кошти місцевих бюджетів. Крім того, вагому частку (21 %) становили кошти державних, казенних, комунальних підприємств та кошти господарських товариств, державна частка власності в яких перевищує 50 %. Водночас, була виявлена тенденція зниження результативності проведених тендерів: у 2015 р. підписанням договорів завершилися понад 75 % тендерів, у 2016 р. – лише 67,8 %, а у 2018 р. – 64 %. Фактичний показник середньої кількості пропозицій на торгах, що свідчить про рівень конкуренції, у 2018 р. становив 2,3 пропозиції. Базовим для сфери публічних закупівель у цей період був ціновий показник. У 2018 р. лише у 0,8 % оголошених процедур закупівель застосовувалися нецінові критерії. На наш погляд, в умовах запровадження в ЄС Зеленого енергетичного курсу Україні слід активніше запроваджувати так звані «зелені» публічні закупівлі, щоб не потрапити в майбутньому під санкції Європейського Союзу.

При визначенні ціни на тендерах потрібно враховувати відкриття лауреатів Нобелівської премії з економіки за 2020 р. П. Мілгрома та Р. Вілсона щодо вдосконалення теорії аукціонів та винайдення нових форматів аукціонів. Р. Вілсон показав, чому раціональні учасники тендерів, як правило, розміщують заявки нижче їх власної найкращої оцінки загальної вартості, оскільки їх турбує прокляття переможця – тобто, надмірна плата та програш. П. Мілгром сформував більш загальну теорію аукціонів в залежності від учасника торгів. Він проаналізував стратегії торгів у низці відомих форматів аукціонів, продемонструвавши, що формат принесе продавцю вищий очікуваний дохід, коли учасники тендеру дізнаються про оціночні значення один одного під час торгів. Названі науковці розробили нові формати для аукціону на багатьох взаємопов'язаних об'єктах одночасно від імені продавця, мотивованого широкою суспільною вигодою, а не максимальним доходом.

Характерною рисою законодавства про публічні закупівлі в Україні є його нестабільність, виведення з під дії законодавства окремих категорій закупівель, що призводить до неоднозначного тлумачення принципів і правил здійснення публічних закупівель та уникнення конкурентних процедур закупівель. На функціонування системи публічних закупівель також суттєво впливають й проблеми у функціонуванні фінансової системи України. Зокрема, недофінансування асигнувань розпорядникам коштів, їх нерівномірне надходження протягом року, особливо в четвертому кварталі.

Запровадження в Україні електронної системи закупівель «Прозорро» дозволило суттєво підвищити ефективність державних закупівель, хоча й не вирішило всіх її проблем. До них експерти відносять наступні: низький професійний рівень державних замовників; ігнорування фінансової спроможності постачальників; довга процедура проведення тендерів (мінімум 30 днів) тощо. Ці негативи провокують наступні зовнішні загрози для сфери публічних закупівель: перевага критерію ціни при виборі переможця торгів; закупівля неякісних товарів, робіт або послуг; можливості для шахрайства та уникнення процедур закупівель і присутність суб'єктивних факторів при виборі переможця торгів. Лише 1,5 % публічних закупівель в Україні проводяться з використанням критеріїв, що встановлюють чіткі вимоги до якості, економічності, енергоефективності, екологічності предмету закупівлі. Зокрема, неврахування екологічності предмету закупівлі призводить до зростання обсягів відходів в Україні, яких зараз у нашій країні близько 35-36 млрд тон. Тому експерти пропонують використовувати не тільки ціновий критерій при проведенні торгів,

а повний спектр критеріїв для оцінки цінових пропозицій. Зокрема, експертами пропонується розглядати такі нецінові критерії: строк виконання договору; гарантійне обслуговування; експлуатаційні витрати; вплив на довкілля тощо. Для виконання Угоди про асоціацію з ЄС при проведенні тендерних закупівель, на наш погляд, підвищену увагу слід приділяти й такому новому критерію, як частка «зеленої» енергії, що буде використана при виробництві того чи іншого товару, оскільки на це ЄС звертає все більшу увагу. Крім того, треба враховувати, що в ЄС вирішення питання утилізації техногенних відходів значно прискорило впровадження так званих «зелених закупівель», чого поки не вистачає в Україні. Складною проблемою у стосунках з ЄС може стати прийняття в Україні й Закону про локалізацію [7].

При проведенні публічних закупівель в Україні треба враховувати, що поки існують так звані «відкоти»; зриви у проведенні торгів тими учасниками, які прагнули перемогти своїх конкурентів, але це їм не вдалося; фінансове шахрайство при проведенні публічних закупівель тощо. Водночас, позитивом стало те, що перевірка публічних закупівель протягом 2016-2019 рр. перетворилася на самостійну форму здійснення державного контролю, тоді як раніше Державна аудиторська служба включала її окремими пунктом до програми державного фінансового аудиту та інспектування, не призначала їх перевірки, як самостійну форму контролю. Загалом, у 2018 р. Державна аудиторська служба та Рахункова палата встановили порушення публічних закупівель обсягом 39, 15 млрд грн. У липні 2020 р. Трансперенсі Інтернешнл Україна перевірила скільки надпорогів потрапило у моніторинг Держаудитслужби у 2018-2019 рр. і виявила, що аудитори охопили перевітками лише 1,8 % процедур. Тому доцільним є створення окремої Агенції з тендерних закупівель, яка б взяла на себе функцію контролю за здійсненням публічних закупівель (за прикладом Польщі), а не розпорюшувати цю функцію між кількома державними структурами, для яких вона є не основною. У Польщі цю функцію виконує національна інспекція контролю [8].

Висновки та пропозиції. Підвищення ефективності використання публічних фінансів в Україні вимагає суттєвого удосконалення механізму проведення публічних закупівель та контролю за ними. До основних недоліків фінансового контролю у сфері публічних закупівель в Україні відноситься дублювання функцій Державної аудиторської служби та Рахункової палати; відсутність чітко прописаної методології контролю за публічними закупівлями; переважання наступного виду контролю над попереднім; відсутність чіткого механізму взаємодії правоохоронних та контролюючих органів у сфері здійснення публічних закупівель тощо. Проблемою в Україні є й те, що недостатньо поширеною практикою є здійснення громадського контролю у сфері публічних закупівель.

Запровадження нової редакції Закону України «Про публічні закупівлі» в 2020 р. дозволило підвищити їх ефективність, але не в повній мірі знизило корупційні ризики при їх проведенні. Вимагає аналізу й ефективність запроваджених нових підходів щодо посилення відповідальності учасників тендерних закупівель згідно нової редакції вказаного Закону України. Все це дозволить добитися підвищення ефективності публічних закупівель в Україні та посилить фінансову відповідальність їх учасників.

Для посилення фінансового контролю у сфері публічних закупівель було б доцільним ширше використовувати індикатори ефективності цих закупівель (нецінові критерії), які вимірюються не лише показником різниці між очікуваною вартістю закупівлі. Загалом, механізм здійснення публічних закупівель в Україні необхідно достосовувати до вимог ЄС, що дозволить нашій країні в майбутньому ставити питання щодо вступу в цю організацію.

Джерела та література.

1. Owsiak S. *Finanse publiczne. Teoria i praktyka*. Warszawa: WNPWN, 2001. 562 s.
2. Osiatynski J. *Finanse publiczne. Ekonomia I polityka*. Warszawa: WNPWN, 2006. 310 s.
3. E. Malinowska-Misiag, W. Misiag. *Finanse publiczne w Polsce*. Warszawa: WP LexisNexis, 2007. 732 s.
4. Длугопольський О. В. Теорія економіки державного сектору України: навч. посіб. Київ: «ВД «Професіонал», 2007. 592 с.
5. Кравченко В. І. Про суспільні фінанси України. *Фінанси України*. 2012. № 12. С. 20-30.
6. Тропіна В.Б. До питання про публічні фінанси. *Фінанси України*. 2009. № 12. С. 28-34.

7. Канцир В. Курс на протекціонізм: чи може локалізація врятувати українських виробників. <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/09/7/664779/>
8. Яременко С. Контроль публічних закупівель. Досвід для України. URL: <https://dozorro.org/blog/kontrol-publichnih-zakupivel-dosvid-polshi-dlya-ukrayini> (дата звернення: 15.10.2019)

References

1. Owsiak S. *Finanse publiczne. Teoria i praktyka*. Warszawa: WNPWN, 2001. 562 s. [in Poland].
2. Osiatynski J. *Finanse publiczne. Ekonomia I polityka*. Warszawa: WNPWN, 2006. 310 s. [in Poland].
3. E. Malinowska-Misiag, W. Misiag. *Finanse publiczne w Polsce*. Warszawa: WP LexisNexis, 2007. 732 s. [in Poland].
4. Dluhopolskyi O. V. (2007). *Teoriia ekonomiky derzhavnoho sektoru Ukrainy: navch. posib*. [Theory of Economics of the Public Sector of Ukraine: educational manual]. Kiev: "ID" Professional, ". 592 pages. [in Ukrainian].
5. Kravchenko V. I. (2012). Pro suspilni finansy Ukrainy. [On the public finances of Ukraine]. *Finansy Ukrainy*. № 12. Page 20-30. [in Ukrainian].
6. Tropina V.B. (2009) Do pytannia pro publichni finansy. [To the question of public finances]. *Finansy Ukrainy*.. № 12. S. 28-34. [in Ukrainian].
7. Kancyr V. (2020). Kurs na protekcionizm chy zmozhe lokalizaciia vriatuvaty ukrainskykh vyrobnykiv. [Course on protectionism: can localization save Ukrainian producers]. <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/09/7/664779/> . [in Ukrainian].
8. Iaremenko S. Kontrol publichnykh zakupivel. Dosvid dlia Ukrainy. [Control of public procurement. Experience for Ukraine.]. URL: <https://dozorro.org/blog/kontrol-publichnih-zakupivel-dosvid-polshi-dlya-ukrayini> (data zvernennia: 15.10.2019 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.02.2021 р.

РОЗДІЛ IV

Управління та адміністрування

УДК 338.1

Грицюк Наталія,
кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра менеджменту та адміністрування,
м. Луцьк; ORCID ID: 0000-0002-9024-6092
e-mail: natalia.hrytsiuk@vnu.edu.ua

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-01-111-118>

РОЛЬ КРЕАТИВНИХ ІДЕЙ У РОЗВИТКУ СТАРТАП ЕКОСИСТЕМИ

Формування підприємницької культури в Україні є надзвичайно важливим елементом для країн, економіка яких знаходиться на етапі розвитку та трансформації. Стартап екосистема є однією з визначальних складових цього складного процесу. Зміни які відбулися за останнє століття підтверджують факт зміни парадигми підприємництва, якщо раніше великі підприємці були власниками підприємств з металургійної, нафтової, автомобільної, залізничної промисловості, то зараз це сфера інформації, комунікації, гаджетів та комп'ютерних розваг. Протягом останнього десятиліття більша частина зростання робочої сили було саме завдяки успішній реалізації стартап проектів. Мета статті – виявити особливості стартап екосистеми в Україні, адже коли народжується креативна ідея на вже сформований запит суспільства існує велика ймовірність успішного запуску спатрап проекту, тому потребують дослідження інші критерії, що забезпечать реалізацію та становлення цих ідей.

Ключові слова: стартап, проект, креатив, ідея, екосистема, підприємницька культура.

Грицюк Наталія,
кандидат экономических наук, доцент,
Волинский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра менеджмента и администрирования,
г. Луцк

РОЛЬ КРЕАТИВНЫХ ИДЕЙ В РАЗВИТИИ СТАРТАПОВ ЭКОСИСТЕМЫ

Формирование предпринимательской культуры в Украине чрезвычайно важный элемент для стран экономика которых находится на этапе развития и трансформации. Стартап экосистема является одной из составляющих этого сложного процесса. Изменения какой за последнее века подтверждают факт изменения парадигмы предпринимательства, если ранее крупные предприниматели были владельцы металлургической, нефтяной, автомобильной, железнодорожных промышленности, то сейчас это сфера информации, коммуникации, гаджетов и компьютерных развлечений. Течение последнего десятилетия большая часть роста рабочей силы было благодаря успешной реализации стартап проектов. Цель статьи – выявить особенности стартап экосистемы в Украине, ведь когда рождается креативная идея на уже сформированном запрос общества существует большая вероятность успешного запуска спатрап проекта, поэтому нуждаются исследования другие Критерии, что обеспечат реализацию и становления этих идей.

Ключевые слова: стартап, проект, креатив, идея, экосистема, предпринимательская культура.

Hrytsiuk Natalia,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of Management and Administration,
Lutsk

THE ROLE OF CREATIVE IDEAS IN THE DEVELOPMENT OF STARTUP ECOSYSTEMS

The formation of entrepreneurial culture in Ukraine is an extremely important element for countries whose economies are in the stage of development and transformation. The startup ecosystem is one of the determinants of the components of this complex process. Changes that have taken place over the last century confirm the fact of changes in the paradigm of entrepreneurship. During the last decade, most of the growth of the workforce was due to the successful implementation of startup projects. The purpose of the article is to show the peculiarities of the startup ecosystem in Ukraine.

The largest number of Ukrainian startups that have attracted venture and angel funding in the field of creating online services and software. Startups the most are interested and financed by investors in the field of marketing, hardware, e-commerce and the mobile services market.

Among the countries that invest the most in Ukrainian startup projects in 2019 were the United States (\$ 423 million), the United Arab Emirates \$ 21 million. The United States and the European Union received about \$ 11 million. The Ukrainian government has invested \$ 8 million in the development of startup projects USA.

Thus, the development of creative ideas and the formation of startup ecosystems in Ukraine is an important and promising area of economic development, although it is at an early stage. When a creative idea is born on the already formed request of society, there is a high probability of successful launch of a spatrap project. Also, in order to be successful in the market, a startup idea must be characterized by speed of implementation, scalability of the idea, have a quality creative idea, meet the concept of "creative for society", have a small team of like-minded people, cooperate, be open and talk about their ideas.

Key words: start-up, project, creative, idea, ecosystem, entrepreneurial culture.

Постановка проблеми та її значення. Сьогодні в Україні спостерігається широка зацікавленість до розвитку підприємницької культури серед молоді. Створення стартапів та формування стартап екосистеми є однією з визначальних складових цього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки це явище досить молоде для української економіки, тому серед вітчизняних учених можна виділити небагато праць науковців, серед яких Баб'ячок Р. І., Кульчицький І. І., Курченко О. О., які розглядають стартап проект як невід'ємну частиною підприємницького середовища, що впливає і змінює її зсередини [4].

Якщо проаналізувати зміни які відбулися за останні 150 років, то можна прослідкувати, що у XIX-XX столітті відомими підприємцями були власники нафтової, металургійної, залізничної та автомобільної промисловості, то у 2000-2018 роки відомі підприємці заробляють на продажі інформації, комунікації, гаджетів та комп'ютерних розваг. [1]

За даними дослідницької організації «Kauffman Foundation», протягом останніх 21–28 років 75% чистого зростання робочої сили було саме завдяки стартапам [2].

Ці факти, а також позитивний вплив на розвиток економіки з боку стартапів зумовили підвищення уваги до них у країнах з розвинутими інноваційними системами. Як показує аналіз, національні заходи з підтримки інноваційних стартапів, як правило, реалізуються в країнах паралельно з програмами сприяння венчурному капіталу, програмами інноваційного менеджменту та консультативними послугами, програмами прямої підтримки досліджень і розробок бізнесу у вигляді грантів і позик [2].

Мета і завдання статті. З огляду на це, мета статті – виявити особливості стартап екосистеми в Україні, як один з пріоритетних шляхів трансформації креативних ідей у реалізовані стартап проекти.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Зазвичай стартапи – це ідеї, яким потрібні ресурси, щоб перетворитися в бізнес. Гарна ідея – це завжди відповідь на вже існуючу, але іноді невиразно сформульовану потребу суспільства або певного середовища. Це може бути потреба у вирішенні як побутових питань, так і бажання задовольнити культурні, естетичні, розважальні потреби.

Це відбувається завдяки високій ефективності моделі їх реалізації, що показала свою доцільність та дала великий поштовх у розвитку таких великих економік світу, як США, Ізраїл, Канада, Китай, Франція, Швейцарія, Туреччина, Сінгапур, Велика Британія та інші. Україна посідає

39 місце серед інших за кількістю стартапів, що залучили фінансування (Таблиця 1). А, також, завдяки державні підтримці, яка забезпечила формування Українського фонду стартапів у 2019 році.

Український Фонд стартапів надає підтримку виключно українському бізнесу, а саме проектам на ранніх стадіях розвитку (pre-seed and seed). Водночас заклади вищої освіти та наукові установи можуть взяти участь у конкурсі як співвиконавці.

У червні 2020 року Українського фонду стартапів долучився до міжнародної інноваційної програми “EUREKA“, яка дасть змогу командам українського бізнесу, науковим установам та вишам взяти участь у конкурсі проектів між країнами-членами “EUREKA” та Сінгапуром – “Call for Joint R&D Projects under EUREKA between Singapore and the EUREKA member countries”.

Відповідно до твердження представників інноваційного бізнесу [2], до 2005 р. в Україні фактично не було стартапів. Усе відбувалося навколо аутсорсингу (передача компанією частини її завдань або процесів стороннім виконавцям на умовах субпідряду). Основним каталізатором розвитку українських стартапів стала економічна криза 2008 р., після якої частина інвесторів звернула увагу на технологічний ринок. Так, про українські стартапи дізнався світ [2].

Таблиця 1

Рейтинг країн за кількістю стартап-проектів що залучили фінансування у 2019 році

Країна	Місце у рейтингу	Кількість зареєстрованих стартапів
Сполучені Штати	1	66 269
Індія	2	8900
Об'єднане Королівство	3	5472
Канада	4	2787
Індонезія	5	2194
Німеччина	6	2160
Сінгапур	12	951
Ізраїль	14	900
Швейцарія	15	715
Туреччина	30	437
Україна	39	312
Угорщина	41	298
Естонія	49	225
Греція	52	161
Литва	53	149
Болгарія	55	138
Латвія	67	83
Білорусь	74	69
Грузія	99	16

Джерело: складено автором за даними [5]

Україна займає 39 місце в рейтингу серед інших країн за кількістю стартап проектів які отримали фінансування у 2019 році – 312 проектів. Це більше ніж у Греції, Литві, Болгарії, Грузії, Білорусії та ін..

На рис. 1 зображено тренд зміни кількості запитів у пошуковій системі Google.com за словом «Стартап» по всій території України з 1 січня 2000 по 1 грудня 2020 року. Як видно з графіка, кількість пошуків постійно зростає, а особливо у 2020, це означає збільшення зацікавленості аудиторії та збільшення числа потенційних молодих підприємців.

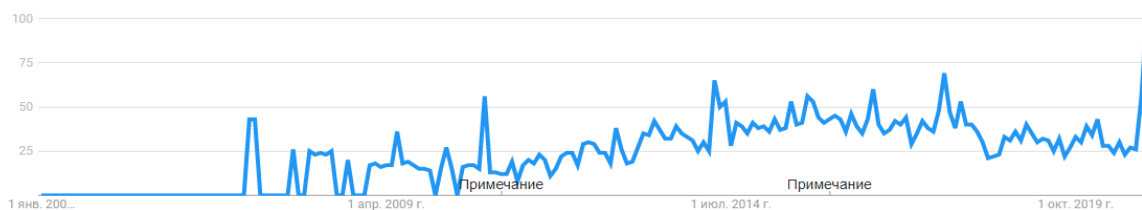

Рис. 1. Кількість запитів у пошуковій системі Google.com за словом «стартап» на території України з 1 січня 2000 по 1 грудня 2020 року.

Найбільшою кількістю запитів за словом «стартап» є м. Київ, Львівська область, Харківська область (рис. 2).

Серед основних особливостей стартапів слід виділити наступні:

1. Швидкість реалізації;
2. Масштабованість ідеї;
3. Маркер якості креативних ідей;
4. Формування концепції «креатив під потреби суспільства»;
5. Невеликі команди однодумців, що впроваджують великі зміни;
6. Ділитися і співпрацювати;
7. Бути відкритими та розповідати про свої ідеї.

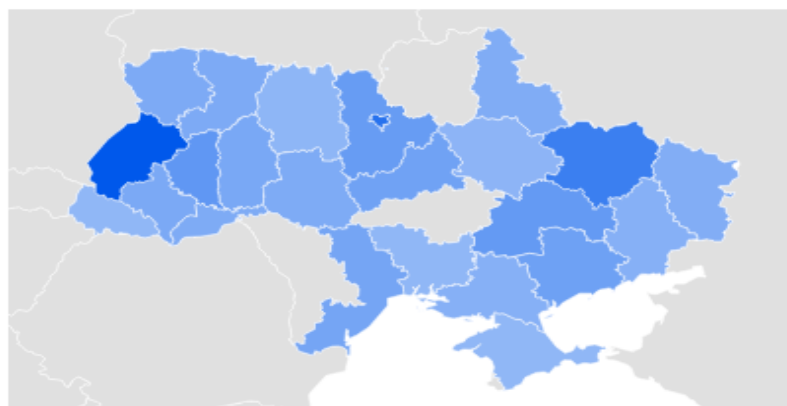

Рис. 2. Кількість запитів у пошуковій системі Google.com за словом «стартап» по областях України з 1 січня 2000 по 1 грудня 2020 року

Зміна парадигми «креатив під задачу бізнесу» спостерігається уже останніми десятиліттями, на зміну якій приходять «креатив під потреби суспільства». Це пояснюється фундаментальними задачами які вирішує стартап спираючись на «болі» клієнта які потрібно вирішити.

Світ прискорюється, і стартапи на своєму прикладі показують, що для реалізації креативних ідей підхід «швидко і зараз» набагато краще, ніж «довго і ніколи». Методологія формування стартапів передбачає швидкий вихід на ринок «мінімально життєздатного продукту» (Minimum Viable Product) – продукт, що володіє мінімальними, але достатніми для задоволення перших споживачів функціями та потребує подальшого вдосконалення на базі зворотнього зв'язку від перших клієнтів-новаторів. Кращі дослідження – це не фокус-групи. Існує практика швидких стартів, швидких помилок і швидких висновків та швидкого вдосконалення або порашення.

Про успіхи українських стартапів: Depositphotos; Terrasoft; TemplateMonster; Coursmos; Clickky; Augmented Pixels; GitLab 9; Petcube; Grammarly; Senstone та інших є багато інформації [1]

Стартапи вчать нас не боятися «холодного пітчинг». У пошуках ресурсів для реалізації ідеї вони ходять по ринку і не соромляться Пітч її кожному потенційно зацікавленій людині.

Стартапи показують, що команда в 2-3 людини без офісу і MBA-освіти цілком може створювати глобальні продукти. Так, український стартап Pizdata Inc. (Сервіс дизайн-послуг з передплати) з командою з п'яти чоловік на full-time працює з клієнтами з США, Канади, Австралії, Норвегії та інших країн, обробляє замовлення 25 клієнтів щодня. Зараз помітний тренд, коли великі, історично "багаторівневі" агентства перебудовують свої команди, створюючи невеликі робочі групи по 2-4 людини. Також на креативному ринку спостерігається хвиля запуску батькових агентств на 1-4 людини, які роблять величезні проекти, в тому числі на державному рівні. Очевидно, великому бізнесу є багато чому повчитися у підприємців-початківців.

Стартапи, законодавці тренда спільного споживання, довели, що ділитися набагато вигідніше, ніж володіти. Для прикладу Uber, Airbnb, WeWork, в умовах обмежених ресурсів часто шукають можливості для співпраці.

Створюючи креативні ідеї, стартапи часто впираються в потребу зовнішньої експертизи, технологій, інших ресурсів.

Найбільша кількість українських стартапів, які залучили венчурне та ангельське фінансування у сфері створення он-лайн сервісів та програмного забезпечення. Також, велика кількість стартапів що цікавлять та фінансуються інвесторами у сфері маркетингу, апаратного забезпечення, електронної комерції та ринку мобільних послуг (рис.3).

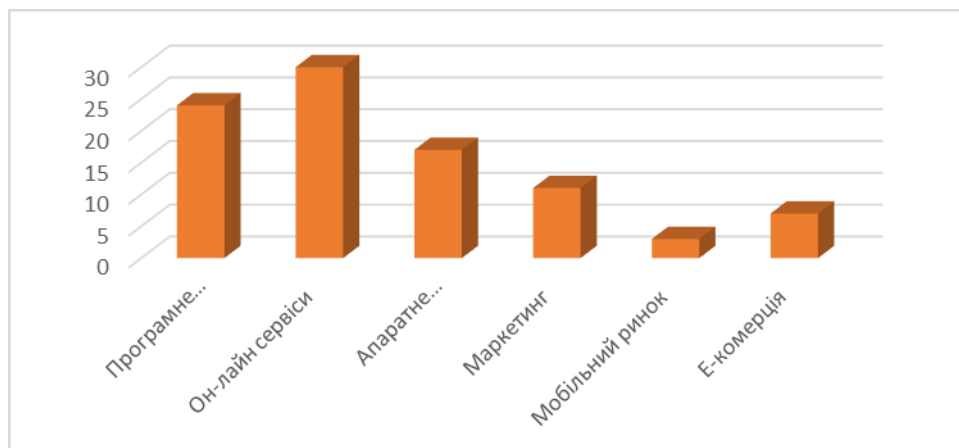

Рис.3. Кількість стартап проектів в Україні у 2018-2019 роках які залучили венчурне та ангельське фінансування

Найвищі інвестиції залучені одним стартап проектом у 2018-2019 рр. були у сфері програмного забезпечення (трохи більше 16 млн. дол. США). Більше ніж у два рази менше припадає на один профінансований проект у сфері он-лайн сервісів та апаратного забезпечення, 7,3 млн. дол. США та 4,8 млн. дол. США відповідно. У сфері маркетингу, ринку мобільних послуг та електронної комерції інвестиції коливаються в середньому від 500 тис. дол. США до 2,5 млн. дол. США (рис.4).

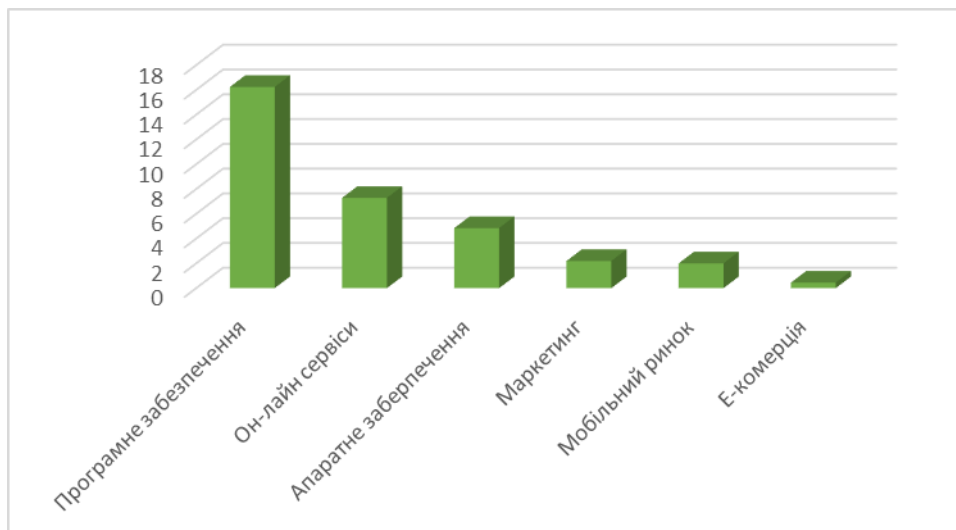

Рис.4. Середній розмір залучених інвестицій на один стартап проект у 2018-2019 роках у розрізі секторів економіки (млн. дол. США)

Найбільше інвестицій залучають стартапи, які знаходяться на стадії зростання (growth), така тенденція є зрозумілою та продовжується з 2015 року (табл. 2)

Таблиця 2

	Pre-seed	Seed	Round A	Round B	Growth	Не розголошуються	Інші
2011		0,7	1,6				
2012		0,3	3,7	12,0			
2013		0,3	3,6	11,0			
2014		0,2	2,8				
2015		0,4	2,3		25,3		
2016		0,5		20,0		2,2	
2017		0,5	5,0		70,0	1,9	0,1
2018	0,1	0,9	6,0		60,0	1,8	0,1
2019	0,1	0,4	3,0		87,8	1,5	0,1
Середнє	0,1	0,5	3,5	14,3	60,8	1,8	0,1

Джерело: розраховано автором за даними [4]

Адже ці проекти уже пройшли фазу валідації, у них є уже удосконалений продукт, який показав свою затребуваність на ринку і готовий до масштабування та виходу на інші ринки. Ризики на даній стадії уже є набагато меншими ніж на попередніх стадіях.

Середнє величина інвестицій на один стартап проект залежно від стадії (млн. дол. США)

Серед країн, що найбільше вкладають коштів в українські стартап проекти у 2019 році були США (423 млн. дол.), Об'єднані Арабські Емірати 21 млн. дол. США та з Європейського Союзу надійшло близько 11 млн. дол.. Український Уряд вклав у розвиток стартап проектів 8 млн. дол. США (Рис.5)

Capital structure by country 2019, \$ m*

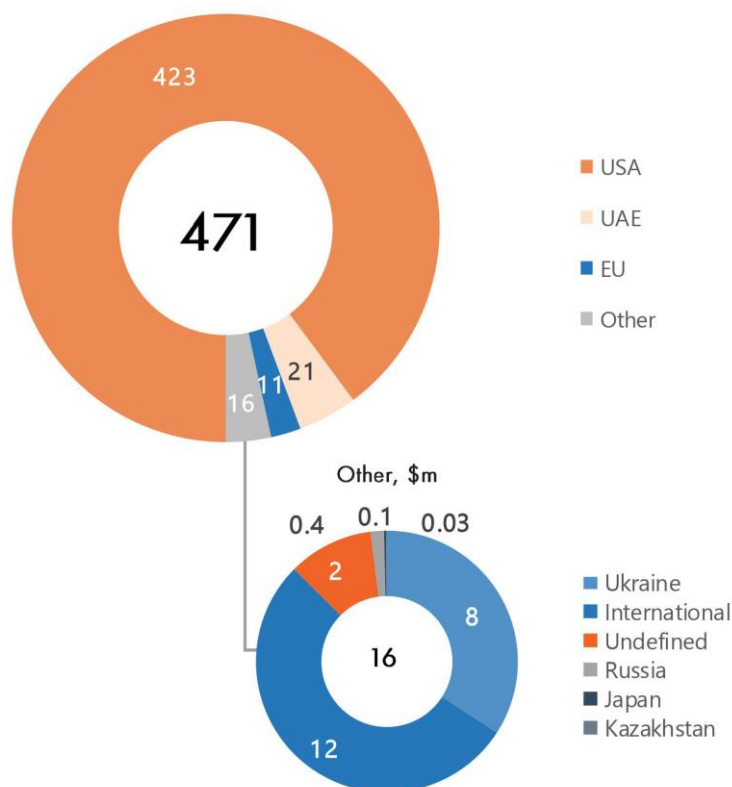

Рис. 5. Структура інвестицій в українські стартап проекти у 2019 році. (млн. дол. США)[4]

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, розвиток креативних ідей та формування стартап екосистем в Україні є важливим та перспективним напрямком розвитку економіки, хоча і перебуває на початковій стадії. Коли народжується креативна ідея на вже сформований запит суспільства існує велика ймовірність успішного запуску спатрап проекту. Також, для того щоб мати успіх на ринку стартап ідея повинна характеризуватися швидкістю реалізації, масштабованістю ідеї, мати якісну креативну ідею, відповідати концепції «креатив під потреби суспільства», мати невелику команду однодумців, співпрацювати, бути відкритими та розповідати про свої ідеї. Подальшого дослідження потребують проблеми та перешкоди при формуванні результативної стартап екосистеми в Україні.

Джерела та література

1. Баб'ячок Р. І., Кульчицький І.І., Основні тенденції розвитку стартапів в Україні - проблеми, перешкоди і можливості. UPL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Osnovni-tendentsiyi-rozvytku-startapiv-v-Ukrayini-1-1.pdf> (останній візит 01.01.2021)
2. Курченко О. О. Становлення та розвиток стартапів в Україні: проблеми та шляхи вирішення/ Український соціум. 2016. № 2(57) С. 80-87. UPL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/80-87__po-2__vol-57__2016__UKR.pdf (останній візит 01.01.2021)
3. Мойсеєнко Д. Діяти швидко, а не по брифу. Чому креативний бізнес може навчитися у стартапів. 2020. UPL: <https://vctr.media/uchitsya-u-tekh-kto-uchitsya-36298/amp/> (останній візит 01.01.2021)
4. Український фонд стартапів: офіційний сайт UPL: <https://usf.com.ua/ukrainskij-fond-startapiv-pidbiv-pidsumki-pershogo-roku-grantovoi-diyalnosti/> (останній візит 01.01.2021)

5. Світовий рейтинг стартап-сервісу STARTUPRANKING. UPL: <http://www.startupranking.com/countries>. (останній візит 01.01.2021)

References

1. Bab'jachok R.I., Kuljchycjkyj I.I. (2018) Osnovni tendenciji rozvytku startapiv v ukrajini - problemy, pereshkody i mozhlyvosti. [The main trends in the development of startups in Ukraine - problems, obstacles and opportunities] UPL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Osnovni-tendentsiyi-rozvytku-startapiv-v-Ukrayini-1-1.pdf> [in Ukrainian].

2. Kurchenko O.O. (2016) Stanovlennja ta rozvytok startapiv v ukrajini: problemy ta shljakhy vyrishennja [Formation and development of startups in Ukraine: problems and solutions] / *Ukrajinsjkyj socium* [Ukrainian society]. No 2(57) pp. 80-87. UPL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/80-87__no-2__vol-57__2016__UKR.pdf [in Ukrainian].

3. Mojseenko D. (2020) Dijaty shvydko, a ne po bryfu. Chomu kreatyvnyj biznes mozhe navchytysja u startapiv [Act quickly, not on a brief. Why creative business can learn from] UPL: <https://vctr.media/uchitsya-u-tekh-kto-uchitsya-36298/amp/> [in Ukrainian].

4. Ukrajinsjkyj fond startapiv: oficijnyj sajт [Ukrainian Fund of Startups: official] UPL: <https://usf.com.ua/ukrainskij-fond-startapiv-pidbiv-pidsumki-pershogo-roku-grantovoi-diyalnosti/> [in Ukrainian].

5. Svitovyi reitynh startap-servis STARTUPRANKING [World rating of the startup service STARTUPRANKING]. UPL: <http://www.startupranking.com/countries>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.01.2021 р.

УДК 334.72:005.95]:005.336.2

Ліпич Любов,
доктор економічних наук, професор,
Луцький національний технічний університет,
кафедра підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
м. Луцьк, ORCID ID: 0000-0002-9059-7271,
e-mail: lipych_liubov@lutsk-ntu.com.ua

Хілуха Оксана,
кандидат економічних наук, доцент,
Львівський університет бізнесу та права,
кафедра економіки підприємства та інформаційного забезпечення,
м. Львів, ORCID ID: 0000-0002-1228-7171,
e-mail: lipych_liubov@lutsk-ntu.com.ua

Кушнір Мирослава,
кандидат економічних наук,
Український католицький університет,
кафедра прикладної економіки та бізнесу,
м. Львів, ORCID ID: 0000-0002-4441-4278,
e-mail: lipych_liubov@lutsk-ntu.com.ua

Волинець Ірина,
кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра менеджменту та адміністрування,
м. Луцьк, ORCID ID: 0000-0003-2556-2109,
e-mail: Irina.Volynets@vnu.edu.ua

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-01-119-128>

КОМПЕТЕНТНОСТІ МЕНЕДЖЕРА З ЛОГІСТИКИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті доведено, що ринок праці в Україні потребує від менеджерів з логістики високого рівня теоретичних знань і практичних навичок в управлінні логістичними операціями, процесами та логістичними системами.

Встановлено, що логістика стає все ближчою до управління. Про це свідчать функції управління, що визначають концепцію логістики, а також її інтеграція з сучасними концепціями та методами управління бізнесом. Тому зміни в логістиці повинні супроводжуватися змінами у вимогах до персоналу, який здійснює логістичну діяльність. Тобто менеджеру з логістики потрібен новий набір компетентностей. Обґрунтовано, що компетентності менеджерів з логістики можна описати з допомогою «Моделі Т9», що поєднує загальні управлінські компетентності, компетентності для вирішення проблем, міжособистісні, а також функціональні логістичні компетентності.

Отже, наступна хвиля вдосконалень та інвестицій повинна бути зосереджена на персоналі, який управляє логістичними послугами.

Ключові слова: логістичне управління, менеджер з логістики, загальні управлінські компетентності, компетентності для вирішення проблем, міжособистісні компетентності, функціональні компетентності.

Липыч Любовь,
доктор экономических наук, профессор,
Луцкий национальный технический университет,
кафедра предпринимательства, торговли и биржевой деятельности,
г. Луцк

Хилуха Оксана,
кандидат экономических наук, доцент,

Львовский университет бизнеса и права,
кафедра экономики предприятия и информационного обеспечения,
г. Львов

Кушнир Мирослава,
кандидат экономических наук,
Украинский католический университет,
кафедра прикладной экономики и бизнеса
г. Львов

Волынец Ирина,
кандидат экономических наук, доцент,
Волинский национальный университет имени Лесі Українки,
кафедра менеджмента и администрирования,
г. Луцк

КОМПЕТЕНТНОСТИ МЕНЕДЖЕРА ПО ЛОГИСТИКЕ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье доказано, что рынок труда в Украине требует от менеджеров по логистике высокого уровня теоретических знаний и практических навыков в управлении логистическими операциями, процессами и логистическими системами.

Установлено, что логистика становится все ближе к управлению. Об этом свидетельствуют функции управления, определяющие концепцию логистики, а также ее интеграция с современными концепциями и методами управления бизнесом. Поэтому изменения в логистике должны сопровождаться изменениями в требованиях к персоналу, осуществляющему логистическую деятельность. То есть менеджеру по логистике нужен новый набор компетенций. Обосновано, что компетенции менеджеров по логистике можно описать с помощью «Модели Т9», объединяющий общие управленческие компетенции, компетенции для решения проблем, межличностные, а также функциональные логистические компетенции.

Итак, следующая волна усовершенствований и инвестиций должно быть сосредоточено на персонале, который управляет логистическими услугами.

Ключевые слова: логистическое управление, менеджер по логистике, общие управленческие компетенции, компетенции для решения проблем, межличностные компетенции, функциональные компетенции.

Lipych Lubov,
Doctor of Economics, Professor,
Lutsk National Technical University,
Department of Business, Trade and Exchange Activities,
Lutsk

Khilukha Oksana,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lviv University of Business and Law,
Department of Enterprise Economics and Information Support,
Lviv

Kushnir Myroslava,
PhD in Economics,
Ukrainian Catholic University,
Department of Applied Economics and Business,
Lviv

Volynets Iryna,
PhD in Economics, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University,

COMPETENCIES OF MANAGEMENT PERSONNEL IN LOGISTICS OF THE INDUSTRIAL ENTERPRISE

Introduction. The labor market in Ukraine requires from logistics managers a high level of theoretical knowledge and practical skills in the management of logistics operations, processes and logistics systems.

The purpose of the article is to theoretically substantiate the competencies that a logistics manager should have, to determine their role in the management system of enterprise development.

Results. It is established that logistics is getting closer to management. This is evidenced by the management functions that define the concept of logistics, as well as its integration with modern concepts and methods of business management. Therefore, changes in logistics should be accompanied by changes in the requirements for personnel carrying out logistics activities. That is, the logistics manager needs a new set of competencies. It is substantiated that the competencies of logistics managers can be described using the "Model T 9", which combines general management competencies, problem-solving competencies, interpersonal and functional logistics competencies. General management competencies include: development and coordination of logistics strategy with marketing and production; distribution of powers to manage material and related information and financial flows between departments; planning and budgeting of logistics activities; coordination of interests of product suppliers, transport and other logistics intermediaries; investment planning in the development of logistics infrastructure; determination of the structure of information support of logistics, selection of optimal technological and software solutions; establishment of personnel management policy of logistics service, training and professional development programs; inventory management, warehousing, transportation; cost optimization for logistics and risk management; CRM, SRM. Competencies for problem solving include: problem identification, information gathering, problem analysis, information exchange, problem solving. Interpersonal competencies include: interpersonal communication, listening skills, verbal communication, written communication, listening skills, verbal communication, written communication, meetings, negotiation, stress management, personnel management and leadership. Functional competencies include: knowledge of the law and the ability to use it; registration and storage of goods at customs terminals and other warehouses; control and coordination of the warehouse, transport service; cargo insurance; forecasting optimal purchases; cargo routing; acquisition; planning; LSI.

Conclusions. Therefore, the next wave of improvements and investments should focus on the staff who manages logistics services.

Key words: logistics management, logistics manager. general managerial competencies, problem-solving competencies, interpersonal competencies, functional competencies.

Постановка проблеми. Логістика розглядається переважною більшістю науковців як процес управління та наука, яка вивчає цей процес, що одне одному не заперечує. Як концепція управління термін «логістика» вживається не часто, проте існує поняття «логістична концепція управління». Важливою ознакою логістики, є системність, а саме: системне управління або управління системою. Останнім часом в управлінні потоками все більше і більше уваги приділяється їх споживчим властивостям, що прямо впливає на безперервність та швидкість їх руху. На початку ХХІ ст. широковідомі загальні шість правил логістики – вантаж (потрібний товар), якість (необхідної якості), кількість (у необхідній кількості), час (доставка у зазначений час), місце (в потрібне місце), витрати (з мінімальними витратами) доповнені сьомим – споживач, та згодом були доповнені ще й восьмим правилом, яке передбачає персоніфіковану систему обслуговування кожного клієнта [1]. Логістика є одним з найперспективніших і динамічніших напрямів економічної діяльності. Говорячи про світовий логістичний ринок, то до 2024 року його обсяг складе 236 мільярдів доларів. За прогнозами, до 2024 року світовий ринок логістичних послуг буде щорічно зростати з на 7,5 % в грошовому вираженні і 6 % в кількісному [2].

Тобто на нинішньому етапі розвитку і становлення ринкових відносин ринок праці в Україні потребує від менеджерів з логістики високого рівня теоретичних знань і практичних навичок в управлінні логістичними операціями, процесами та логістичними системами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомі концептуальні положення логістичного управління висвітлено у працях українських та зарубіжних вчених: Дж.Р. Стока, Д. Ламберта, А. Баскіна, Дж. Келлі, М. Ліндерса, Є. Бойко, Г. Варданяна, Р. Волошина, А. Гаджинського,

Т. Дудара, Є. Крикавського, Ю. Пономарьової, В. Смиринського, О. Тридіда, С. Чурилова, Н. Чухрай та інших.

Основи теорії компетентностей закладені в працях зарубіжних учених: І. Ансоффа, Т. Х. Стоне, В. Д. Вебстера, С. М. Схоновева, Н. Ганді, Р. А. Брадена, К. Е. Содергюста, А. Папалександріса, Г. Іоанноу, Г. Пратсона. Вітчизняні науковці (А. Я. Кібанов, А. П. Наливайко, В. І. Маслов, О. Г. Мендрул та інші) також активно досліджують цю проблематику. Велике практичне значення зовнішніх, внутрішніх і внутрішньо особистісних чинників, що впливають на управління розвитком людських ресурсів та прийняття на цій основі оптимальних управлінських рішень у сфері логістичного управління підприємством, зумовлюють дослідження ролі компетентностей в системі загального менеджменту бізнес-структур.

Метою статті є теоретичне обґрунтування цілей управління компетентностями, визначення їх ролі в системі управління людськими ресурсами та стратегічному розвитку підприємства. Методологічну основу становлять концептуальні положення про сутність компетентнісного підходу в управлінні людськими ресурсами, специфічні моделі оцінки і розвитку компетентностей, система загальнонаукових і спеціальних методів (аналізу й синтезу) при узагальненні теоретико-методологічних положень з управління компетентностями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слово логістика, ймовірно, походить з грецької мови від слів: *logos* – розрахунок, розум, *logistikon* – сила розуму, здоровий глузд, *logistike* – мистецтво обчислення або *logike* – логіка. Латинський прикметник *logisticus* також має близькі значення: раціональний, зрозумілий, здатний мислити логічно. Французькою мовою це слово означає: транспорт, забезпечення війська, розміщення [3]. Усі ці терміни підкреслюють значення таких категорій, як сила розуму, раціональне мислення та цінність розрахунків, які мають велике значення в сучасній логістиці.

Незважаючи на багаторічну історію розвитку логістики як явища, термін «логістика» на своєму початковому етапі розвитку не використовувався, дане визначення з'явилося набагато пізніше. Основи логістики сформувались ще за часів Стародавньої Греції та Риму. В той час були сформовані базові правила та принципи майбутньої логістики, на базі яких логістика стала наукою про логічні розрахунки. Її завданнями були пришвидшення переміщення продукції завдяки плануванню та організації на певну територію для її продажу та обміну, здійснення розподілу продукції між населенням тощо. Серед основних причин, які зумовили розвиток логістики, науковці [4, 5] виділяють найчастіше такі:

- збільшення витрат на постачання продукції, наслідками чого стала енергетична криза та періодичне підвищення цін на продукти нафтової промисловості;
- зростання популярності постачання точно в зазначений час;
- впровадження виробничих логістичних систем («КАНБАН», «ощадливе виробництво», MRP, SCRP, ERP);
- розвиток інформаційних технологій, науково-технічний прогрес.

Логістика стає все ближчою до управління. Про це свідчать функції управління, що визначають концепцію логістики, а також її інтеграція з сучасними концепціями та методами управління бізнесом, зокрема, загальним менеджментом якості (Total Quality Management), ощадливим виробництвом (Lean Manufacturing), керуванням часом (Time Based Management), реінжинірингом (Reengineering) тощо. Ця інтеграція, серед іншого, виникла як із-за наявності загальних цілей логістики та вище зазначених концепцій, так і через необхідність кооперації для досягнення спільних цілей. Ряд визначень терміну «логістика» вказують на те, що її можна ототожнювати з концепцією управління логістикою. Логістичний підхід до управління підприємствами як процес або діяльність підпорядкована наперед визначеним цілям, здійснюється у безперервній чіткій структурно логічній послідовності та включає планування, організацію, реалізацію та контроль за рухом сировини, матеріалів і напівфабрикатів, готової продукції на виробництво, у процесі виробництва та до споживача на основі формування відповідної логістичної системи [6].

Тому можна припустити, що зміни в логістиці повинні супроводжуватися змінами у вимогах до персоналу, який здійснює логістичну діяльність. Більше того, однією з характеристик сучасного бізнесу є чіткий консенсус у поглядах на той факт, що вимоги, що постають перед менеджерами, постійно зростають. Загально визнаним є те, що працівники, які визначають розвиток підприємства,

повинні постійно вдосконалювати свої навички. Високі результати, досягнуті організацією, є в першу чергу результатом відмінного управління, яке здійснюється компетентними менеджерами.

Вищезазначене також стосується менеджерів з логістики, яким потрібен новий набір кваліфікаційних знань [7]. Для вирішення цих викликів необхідні суттєві зміни в підготовці фахівців для галузі логістики та ланцюгів поставок [8].

Один із способів класифікації сучасних освітніх вимог до логістів та менеджерів з ланцюгів поставок є виокремлення їх кваліфікації та компетентностей. К. Роу вважає, що доречним є прийняття кваліфікації для позначення навичок згідно стандартів ефективної діяльності, а поняття компетентності стосовно поведінки, завдяки якій ці стандарти виконуються. Іншими словами, перше поняття описує, що працівники повинні робити, тоді як друге зосереджене на тому, як вони цього мають досягти. Тому між ними існує своєрідний інтерфейс, тобто грамотна аплікація вмінь може спонукати до грамотної діяльності і навпаки. Тобто ці поняття мають два різних значення. Кваліфікації (competences) охоплюють набір умінь, що дають можливість добре виконувати поставлені завдання, а компетентності (competencies) прийняту поведінку для компетентних дій. На думку К. Роу найважливішим у цій дискусії є не сприйняття принципової різниці між цими поняттями. Автор додає, що саме брак знань у цій галузі сприяв появі численних проблем в практичній діяльності підприємств, а часто і невдач в управлінні компетентністю [9].

Багато визначень компетентностей підкреслюють їх фітнес-аспект. Наприклад, Л. М. Спенсер і С. М. Спенсер вважають, що компетентності можуть бути мотивами, рисами характеру, уявленнями про себе, ставленням, цінностями, незалежними знаннями або когнітивними та поведінковими навичками – будь-якою індивідуальною характеристикою, яку можна достовірно виміряти або обчислити і яка дозволяє розмежувати працівників з високими та середніми здібностями, або людей успішних і неуспішних. Таким чином, до компетентностей належать навички, особистісні характеристики та поведінка [10]. К. Вудраффе визначає компетентності як сукупність поведінкових моделей, якими повинна володіти особа займаючи конкретну посаду для виконання покладених завдань та функцій відповідно до кваліфікації [11]. Компетентності – це знання, вміння та навички або пов'язані з ними характеристики, що дозволяють досягнути високих результатів у роботі, трактує це поняття Р. Дж. Мірабіле [12].

Отже, компетентний менеджер – це менеджер, який добре виконує свою роботу, а його кваліфікація та ставлення впливають на результати, яких він досягає. Варто зазначити, що тут важливу роль відіграють міжособистісні відносини та мотивація. Може бути ситуація, коли працівник володіє бажаною кваліфікацією, але не має стимулу їх демонструвати.

У випадку логістики кваліфікація – це загальні, незалежні від контексту знання; компетентності стосуються знань, що базуються на досвіді та залежать від контексту. Кваліфікація – це загальні інструменти та принципи, що викладаються на більшості курсів та тренінгів. Однак для досягнення рівня компетентностей в логістиці працівники набувають знань залежних від контексту завдяки організаційному досвіду.

Б. Гібсон, М. Гібсон та С. Рутнер [13] стверджують, що в логістичному управлінні існує чотири типи універсальних компетентностей: вміння керувати людьми (робота в команді, лідерство, управління конфліктами тощо), аналітичні, комунікаційні та комп'ютерні навички.

Сучасні ринкові тенденції, включаючи управління ланцюгами поставок, аутсорсинг та ІТ-технології, вносять зміни в практичну діяльність, а відповідно набори навичок та компетентностей, які необхідні менеджерам з логістики. Л.Дж. Арон вважає, що ці менеджери повинні бути орієнтованими на роботу в команді, на здібності персоналу, на технології, володіти міжфункціональними знаннями та мисленням щодо ланцюгів поставок [14]. Дж. А. Кук наголошує на вмінні орієнтуватися на технологічні ноу-хау та здібності персоналу [15]. Хоча деякі компетентності логістичного управління можуть бути унікальним для даного підприємства чи виду діяльності. Р. Дж. Боуман зазначає, що багато з них носять міжорганізаційний характер [16].

Г. Л. Дрейфус і С. Е. Дрейфус стверджують, що компетентний логіст приймає рішення на основі правил та аналізу, але зі збільшенням досвіду практичної діяльності він може відхилятися від аналізу на основі правил і приймати рішення синхронно, інтуїтивно і комплексно [17]. Г. Чоу [18] вважає,

що роботодавці будуть шукати практиків, які можуть аналізувати та вирішувати проблеми в команді. Т. Мінахан [19] стверджує, що менеджер з логістики повинен:

- вміти працювати в команді;
- знати обов'язки та завдання інших менеджерів;
- бути експертом з інформації.

До цього переліку інші науковці додають:

- навички ведення перемовин [20];
- творчість [21];
- створення мереж [22];
- здатність вписуватися в корпоративну культуру [23];
- міжкультурні навички [24].

Ряд авторів вважає, що сьогодні менеджер з логістики повинен бути як технічним експертом, так і загально профільним спеціалістом [25]. У своїх дослідженнях Джуніперо та Пірсі з'ясували, що в практичній діяльності найбільше цінують компетентності, що імплементують:

- міжособистісне спілкування;
- прийняття рішень;
- роботу в команді;
- аналітичні навички;
- ведення перемовин;
- управління змінами;
- обслуговування клієнтів;
- переконання;
- розуміння умов ведення бізнесу [26].

Що стосується 10 найважливіших компетентностей, С. Вейерс, Г. Г. Глокнер і Р. Пітерс вважають що це:

- планування та організаційні здібності;
- вміння висловлювати свою думку;
- гнучкість;
- аналітичні навички;
- ініціативність;
- навички співпраці;
- орієнтація на клієнта,
- навички переконання;
- креативність;
- вміння давати цільові вказівки [27].

В даний час компетентності логістів можна описати з допомогою «Моделі Т9» (рис. 1), яка поєднує загальні управлінські компетентності, компетентності для вирішення проблем, міжособистісні, а також функціональні логістичні компетентності [28]. Іншими словами, сучасна логістика вимагає поєднання в менеджерах з логістики як «твердих» так і «м'яких» компетентностей [29].

Загальні компетентності	Компетентності, необхідні для вирішення проблем	Міжособистісні компетентності
	Функціональні компетентності	

Рис. 1. Компетентності менеджерів з логістики – «модель Т9»

Джерело: [28]

Загальні управлінські компетентності включають:

- розробку та узгодження логістичної стратегії з маркетинговою та виробничою;
- розподіл повноважень з управління матеріальними і пов'язаними з ними інформаційними і фінансовими потоками між підрозділами;

- планування і бюджетування діяльності логістичного спрямування;
- узгодження інтересів постачальників продукції, транспортних та інших логістичних посередників;
- планування інвестицій у розвиток логістичної інфраструктури (транспорт, інформаційна система, складське господарство);
- визначення структури інформаційної підтримки логістики, вибір оптимальних технологічних і програмних рішень;
- встановлення політики управління персоналом логістичної служби, програм навчання та підвищення кваліфікації персоналу;
- управління системою запасів, складування, транспортування тощо;
- оптимізація витрат на логістику і керування ризиками;
- CRM (Customer Relationship Management – система управління взаємовідносинами з клієнтами);
- SRM (Supplier Relationship Management – система управління взаємовідносинами з постачальниками).

Компетентності для вирішення проблем включають:

- виявлення проблеми;
- збір інформації;
- аналіз проблем;
- обмін інформацією;
- вирішення проблем.

Міжособистісні компетентності включають:

- міжособистісне спілкування;
- вміння слухати;
- вербальну комунікацію;
- письмове спілкування;
- проведення зустрічей;
- перемовини;
- управління стресом;
- управління персоналом;
- лідерство.

Функціональні компетентності менеджера з логістики включають:

- знання законодавства та вміння його використовувати;
- оформлення та зберігання вантажів на митних терміналах та інших складах;
- контроль і координація роботи складу, транспортної служби;
- страхування вантажів в страхових компаніях;
- прогнозування оптимальних закупівель;
- маршрутизація вантажів;
- придбання;
- планування;
- LSI ((Latent Semantic Analysis – виявлення неочевидних зв'язків).

Роботодавці, як правило, очікують, що логісту притаманні такі «м'які» компетентності:

- аналітичне системне мислення;
- практична кмітливість, дбайливість;
- організаторські здібності;
- висока комунікабельність, толерантність;
- уважність, пунктуальність;
- вміння розподіляти увагу на вирішенні кількох завдань одночасно;
- мобільність (готовність до постійних робочих поїздок);
- готовність до виконання рутинної «паперової» роботи.

Обсяг вимог, яким повинен відповідати логіст, дуже великий: вміти рахувати, як математик; аналізувати товарні запаси і вивчати структуру попиту, як маркетолог; наймати виконавців, як ейчар;

керувати працівниками, як управлінець. Сучасний логіст, в першу чергу менеджер, а вже потім логіст.

Висновки і перспектива подальших досліджень. За останні кілька десятиліть логістика суттєво змінилася. Це означає, що відбулися зміни у кваліфікації та компетентностях, необхідних для виконання різноманітних логістичних функцій. Логістичний сектор протягом останніх десятиліть постійно зростає. Сектор логістики відіграє ключову роль у перетворенні економіки в економіку заснована на знаннях, оскільки вона тісно пов'язана з іншими ключовими секторами, такими як ІТ-технології. Для підвищення ефективності управління ланцюгами поставок підприємствам доведеться більше уваги приділяти людському капіталу. Наступна хвиля вдосконалення та інвестицій повинна бути зосереджена на персоналі, який управляє та обслуговує ланцюги поставок.

Оскільки основне завдання логістика – оптимізація управління матеріальними потоками, від їх професіоналізму безпосередньо залежить зниження витрат, а значить, і підвищення прибутковості бізнесу. Тому логістики відносяться до числа високооплачуваних працівників. Попит на них постійно зростає, причому найближчим часом ця тенденція збережеться. У період кризи висококласні логісти починають цінуватися вище, ніж ІТ-фахівці.

Розуміння складових компетентностей, що необхідні менеджерам з логістики, важливе не тільки для розробки навчальних та освітніх програм, а й для розвитку кар'єри працівників.

Джерела та література

1. Coyle J., Bardi E., Langley C. Zarzadzanie logistyczne. Warszawa: PWE, 2002. 734 s.
2. Ринок логістичних послуг України: тренди та можливості. URL: <https://www.tot.com.ua/post/rinok-logistichnih-poslug> (дата звернення 25.01.2021).
3. Brzeziński M. Podstawy logistyki jako dyscypliny naukowej. Logistyka. 2008. № 5. С. 76.
4. Казанська О. О., Геращенко А. С. Інформаційне забезпечення розвитку логістичної інфраструктури національної економіки. Економічні науки. Серія «економіка та менеджмент»: Збірник наукових праць Луцький національний технічний університет. 2010. Випуск 7(26). Частина 4. С. 156-171.
5. Сумець О. М. Теоретико-методологічні засади логістичної діяльності підприємств агропродовольчого комплексу : монографія. Харків: «Друкарня Мадрид», 2015. 544 с.
6. Бойко Є. О. Логістичне управління підприємством – запорука його конкурентоспроможності. URL: <https://rtp.com.ua/news/2014/02/19/5/3089.html/> (дата звернення 25.01.2021).
7. Sheffi Y., Klaus P. Logistics at Large: Jumping the Barriers of the Logistics Function. URL: https://www.researchgate.net/publication/266603079_Logistics_at_Large_Jumping_the_Barriers_of_the_Logistics_Function (дата звернення 24.01.2021).
8. Closs D. J. Preface. Journal of Business Logistics. 2000. Vol. 21, No. 1, 2000. P. 1-2.
9. Rowe C. Clarifying the use of competence and competency models in recruitment, assessment and staff development. Industrial and Commercial Training. 1995. Vol. 27, Iss 11, P. 12-17.
10. Spencer L. M., Spencer S. M. Competence at Work Models for Superior Performance. 1993.
11. Woodruffe C. What is meant by a competency? Leadership & Organization Development Journal. 1993. Vol. 14, No. 1. Pp. 29-36.
12. Mirabile R. J. Everything you wanted to know about competency modeling. Training and Development. 1997. Pp. 73-77.
13. Gibson B., Gibson M., Rutner S. Careers in Logistics, Oak Brook, IL: Council of Logistics Management. 1998
14. Aron L. J. Wanted: Logistics Sharpshooters. Logistics Management. 1999. Pp. 47-48
15. Cooke J. A. Go Sideways to Move Up. Logistics Management. 2000. Pp. 59-62.
16. Bowman R. J. Musical Logistics Chairs. World Trade. 1999. Pp. 86-87.
17. Dreyfus H. L., Dreyfus S. E. Mind over Machine. London: Basil Blackwell. Ellram, 1986.
18. Chow G. Meeting Canada's Talent Pool Gap in Logistics, Supply Chain Management and Transportation. Logistics and Supply Chain Journal. 1998.
19. Minahan T. How the Supply Chain Changes Your Job. Purchasing, February, 1998.
20. Karrass C. L. Give Yourself Time to Think. Logistics Management. 1997. Pp. 30.
21. Richardson H. L. Create a Culture of Success. Transportation and Distribution. 1998. Pp. 102.
22. Melbin J. E. No Longer in the Shadows. Distribution. 1997. Pp. 34-39.
23. Young L. Human Element. Materials Management and Distribution. 1998. Pp. 27.

24. Pilnick S., Gabel J. E. High Touch Meets High Tech, Boca Raton, FL: Human Systems International, 1998.
25. Johnson J. C., Wood D. F., Wardlow D. L., Murphy P. R. Contemporary Logistics, The Ed. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, 1999.
26. Giunipero L. C., Pearcy D. H. World-class purchasing skills: An empirical investigation. *Journal of Supply Chain Management*. 2000. Vol. 36. No. 4. Pp. 4-13.
27. Weijers S., Glockner H. H., Pieters R. A different logistics manager? – Differentiation in logistics business practice. URL: https://repository.han.nl/han/bitstream/handle/20.500.12470/645/A_different_logistics_manager_Differentiation_in_logistics_business_practise.pdf?sequence=1 (дата звернення 24.01.2021).
28. Mangan J., Gregory O., Lalwani C. Education, training and the role of logistics managers in Ireland. *International Journal Logistics: Research and Applications*. 2001. No 4(3). Pp. 178-191.
29. Vereecke A., Boute R., Dierdonck R., Seernels S. Supply chain managers – who needs them? Insights from a European survey on the profile and the role of the supply chain manager. White paper. 2008.

References

1. Coyle J., Bardi E. & Langley C. (2002). *Zarządzanie logistyczne [Logistics management]*. Warszawa. 734 s. [in Polish].
2. Rynok lohistychnykh posluh Ukrainy: trendy ta mozhlyvosti [Ukrainian logistics services market: trends and opportunities]. URL: <https://www.tot.com.ua/post/rinok-logistichnih-poslug> (retrieved: 25.01.2021) [in Ukrainian].
3. Brzeziński M. (2008). Podstawy logistyki jako dyscypliny naukowej [Fundamentals of logistics as a scientific discipline]. *Logistyka*. № 5. S. 76. [in Polish].
4. Kazans'ka O. O., Herashenkov A. S. (2010). Informatyine zabezpechennya rozvytku lohistychnoyi infrastruktury natsional'noyi ekonomiky [Information support for the development of logistics infrastructure of the national economy]. *Ekonomichni nauky. Seriya «ekonomika ta menedzhment»: Zbirnyk naukovykh prats'. Luts'kyi natsional'nyy tekhnichnyy universytet*. No 7(26). Chastyna 4. S. 156-171. [in Ukrainian].
5. Sumets' O. M. (2015). Teoretyko-metodolohichni zasady lohistychnoyi diyal'nosti pidpryyemstv ahroprodovol'choho kompleksu : monohrafiya [Theoretical and methodological principles of logistics activities of enterprises of agro-food complex: monograph]. Kharkiv: «Drukarnya Madryd». 544 s. [in Ukrainian].
6. Bojko E. O. (2014). Logisty'chne upravlinnya pidpryyemstvom – zaporuka jogo konkurentospro mozhnosti [Logistics Enterprise Management – The Key Of Its Competitiveness]. URL: <https://rtp.com.ua/news/2014/02/19/5/3089.html/> (retrieved: 25.01.2021) [in Ukrainian].
7. Sheffi Y., Klaus P. Logistics at Large: Jumping the Barriers of the Logistics Function. URL: https://www.researchgate.net/publication/266603079_Logistics_at_Large_Jumping_the_Barriers_of_the_Logistics_Function (retrieved: 24.01.2021) [in English].
8. Closs D. J. (2000). Preface. *Journal of Business Logistics*. Vol. 21, No. 1, 2000. P. 1-2. [in English].
9. Rowe C. (1995). Clarifying the use of competence and competency models in recruitment, assessment and staff development. *Industrial and Commercial Training*. Vol. 27, Is. 11, P. 12-17. [in English].
10. Spencer L. M., Spencer S. M. (1993). *Competence at Work Models for Superior Performance*.
11. Woodruffe C. (1993). What is meant by a competency? *Leadership & Organization Development Journal*. Vol. 14. No. 1. Pp. 29-36. [in English].
12. Mirabile R. J. (1997). Everything you wanted to know about competency modeling. *Training and Development*. Pp. 73-77. [in English].
13. Gibson B., Gibson M., Rutner S. (1998). *Careers in Logistics*, Oak Brook, IL: Council of Logistics Management. [in English].
14. Aron L. J. (1999). Wanted: Logistics Sharpshooters. *Logistics Management*. Pp. 47-48. [in English].
15. Cooke J. A. (2000). Go Sideways to Move Up. *Logistics Management*. Pp. 59-62. [in English].
16. Bowman R. J. (1999). Musical Logistics Chairs. *World Trade*. Pp. 86-87. [in English].
17. Dreyfus H. L., Dreyfus S. E. (1986). *Mind over Machine*. London: Basil Blackwell. Ellram. [in English].
18. Chow G. (1998). Meeting Canada's Talent Pool Gap in Logistics, Supply Chain Management and Transportation. *Logistics and Supply Chain Journal*. [in English].
19. Minahan T. (1998). How the Supply Chain Changes Your Job. *Purchasing*, February. [in English].
20. Karrass C. L. (1997). Give Yourself Time to Think. *Logistics Management*. Pp. 30. [in English].
21. Richardson H. L. (1998). Create a Culture of Success. *Transportation and Distribution*. Pp. 102. [in English].
22. Melbin J. E. (1997). No Longer in the Shadows. *Distribution*. Pp. 34-39. [in English].

23. Young L. (1988). Human Element. Materials Management and Distribution. Pp. 27. [in English].
24. Pilnick S., Gabel J. E. (1998). High Touch Meets High Tech, Boca Raton, FL: Human Systems International. [in English].
25. Johnson J. C., Wood D. F., Wardlow D. L., Murphy P. R. (1999). Contemporary Logistics, The Ed. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall. [in English].
26. Giunipero L. C., Percy D. H. (2000). World-class purchasing skills: An empirical investigation. Journal of Supply Chain Management. Vol. 36. No. 4. Pp. 4-13. [in English].
27. Weijers S., Glockner H. H., Pieters R. A different logistics manager? – Differentiation in logistics business practice. URL: https://repository.han.nl/han/bitstream/handle/20.500.12470/645/A_different_logistics_manager_Differentiation_in_logistics_business_practise.pdf?sequence=1 (retrieved: 24.01.2021). [in English].
28. Mangan J., Gregory O., Lalwani C. (2001). Education, training and the role of logistics managers in Ireland. International Journal Logistics: Research and Applications. No 4(3). Pp. 178-191. [in English].
29. Vereecke A., Boute R., Dierdonck R., Seernels S. (2008). Supply chain managers – who needs them? Insights from a European survey on the profile and the role of the supply chain manager. White paper. [in English].

Стаття надійшла до редакції 02.02.2021 р.

УДК 658.336

Yatskevych Inna,
doctor in economics, associate professor,
Odessa Regional Institute of Public Administration of the
National Academy of Public Administration under the President of Ukraine,
professor of the department of organization management,
Odessa, ORCID ID: 0000-0003-0210-6135,
e-mail: innav2018@gmail.com

Kemarska Tamara,
Odessa Regional Institute of Public Administration of the
National Academy of Public Administration under the President of Ukraine,
lecturer of the department of Ukrainian and foreign languages,
Odessa, ORCID ID: 0000-0003-1033-4170,
e-mail: ketage438gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-01-129-134>

DIGITALIZATION STRATEGY IN HR MANAGEMENT SYSTEM

Annotation. The paper notes the role of digitalization in modern conditions, as well as its importance in the HR management system. It is substantiated that the use of digitalization in the HR management system is a prerequisite for ensuring the future competitiveness and investment attractiveness of an enterprise through its transformation from traditional to technological, i.e. from offline to online. It has been established that the digitalization strategy in the HR management system should contain not only the basic principles and directions, methods and means of achieving the strategic goals of the HR digitalization process, but also reflect the factors and conditions necessary for the implementation of this process. The paper outlines the goal, principles and directions of the digitalization strategy in the HR management system.

Key words: digitalization, personnel, labor productivity, strategy, management, HR.

Яцкевич Інна,
доктор економічних наук, доцент,
Одеський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президенті України,
професор кафедри менеджмента організації,
г. Одеса

Кемарская Тамара,
Одеський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президенті України,
старший преподаватель кафедры украинского и иностранных языков,
г.Одесса

СТРАТЕГИЯ ДИДЖИТАЛИЗАЦИИ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ HR

Аннотация. В работе отмечена роль диджитализации в современных условиях, а также ее важность в системе управления HR. Обосновано, что использование диджитализации в системе управления HR является необходимым условием обеспечения будущей конкурентоспособности и инвестиционной привлекательности предприятия путем его трансформации от традиционной к технологичной т.е. от офлайн к онлайн. Установлено, что стратегия диджитализации в системе управления HR должна содержать не только основные принципы и направления, способы и средства достижения стратегических целей процесса диджитализации HR, но и отражать факторы и условия, необходимые для осуществления данного процесса. В работе обозначено цель, принципы и направления стратегии диджитализации в системе управления HR.

Ключевые слова: диджиталізація, персонал, продуктивність труда, стратегія, управління, HR.

Яцкевич Інна,
доктор економічних наук, доцент,
Одеський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України,
професор кафедри менеджменту організацій,
м. Одеса

Кемарська Тамара,
Одеський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України,
старший викладач кафедри української і іноземних мов,
м. Одеса

СТРАТЕГІЯ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ HR

Анотація: У роботі відзначена роль діджиталізації в сучасних умовах, а так само важливість її в системі управління HR. Обґрунтовано, що використання діджиталізації в системі управління HR є необхідною умовою забезпечення майбутньої конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості підприємства шляхом її трансформації від традиційної до технологічної тобто від офлайн до онлайн.

Метою статті є визначення основних елементів стратегії діджиталізації в системі управління людськими ресурсами та принципів її побудови.

У роботі визначено, що стратегія діджиталізації в системі управління HR повинна містити не тільки основні принципи та напрями, способи та засоби досягнення стратегічних цілей процесу діджиталізації HR, а й відображати фактори та умови, необхідні для здійснення даного процесу. Відповідно до мети, у роботі зазначено мету (підвищення ефективності діяльності підприємства за рахунок зростання продуктивності праці і розвитку інноваційного потенціалу персоналу) та принципи (націленість на підвищення продуктивності праці, спрямованість на безперервний розвиток потенціалу діджиталізації підприємства, адаптованість) стратегії діджиталізації в системі управління HR.

Визначено і систематизовано основні напрями стратегії діджиталізації в системі управління HR (діджиталізація процесу пошуку й найму співробітників підприємства, діджиталізація процесу навчання й розвитку персоналу, діджиталізація управління, підвищення IT-компетентності співробітників HR-відділу, впровадження цифрових робочих місць, цифровізація робочого середовища).

Проведені дослідження діджиталізації в системі управління HR дали можливість відзначити, що активний прояв та реалізація її спостерігається у кадровому адмініструванні, в оцінці персоналу, в автоматизації компенсацій і пільг.

Подальші наукові дослідження пов'язані з визначенням впливу людського фактора на діджиталізацію у підприємстві.

Ключові слова: діджиталізація, персонал, продуктивність праці, стратегія, управління, HR.

Formulation of the problem. The development of socioeconomic relations largely depends on the progress of information and digital technologies. The main characteristic of modern trends in the economy are the accelerated transformations taking place in the development of the information society, the formation of the digital economy and digital transformation of all spheres of activity, i.e. digitalization.

Currently, no type of economic activity can function without the use of modern elements of digitalization. Such technologies are used in the process of information exchange between business entities, distribution and receipt of information, financial transactions, optimization of business processes, etc., as well as in the personnel management system.

The use of digitalization in the personnel management system is one of the criteria for ensuring the competitiveness of enterprises in modern conditions. In this regard, there is a need to develop a digitalization strategy in the human resource management system.

Analysis of recent research and publications. Many works have been devoted to the study of various aspects of digitalization in the human resource management system, namely S. Bardadim, D.

Belyansky, Y. Bogoyavlenska N. Danilevich, Y. Kasyanenko, V. Likhanova, S. Nevmerzhitska, S. Rudakova, O. Svintsitska, L. Shchetinina and others [1 ... 8].

Highlighting previously unresolved components of a common problem. The purpose of the article is to determine the main elements of the digitalization strategy in the human resource management system and the principles of its construction.

Presentation of the main material. Modern trends in the increasing role of digitalization allow us to conclude that the main role in the digital transformation process is assigned to human resources. Human resource management (hereinafter - HR) is one of the most important guides in the successful operation of an enterprise. The emphasis on the HR of an individual employee, his quality, knowledge, experience, abilities and personality corresponds to a rationalistic approach to personnel management in order to maximize labor productivity [2; 4; 6].

At the same time, digitalization in the economy has led to a rethinking of HR functions at the operational and strategic levels. Therefore, the use of digitalization in the HR management system is a prerequisite for ensuring the future competitiveness and investment attractiveness of an enterprise through its transformation from traditional to technological, i.e. from offline to online one.

In this regard, it becomes necessary to develop a digitalization strategy in the HR management system, to determine the main elements of this strategy and principles of its construction.

The process of digitalization in the HR management system is becoming a priority task for enterprises, since in ensuring the competitiveness of an enterprise, the main role is assigned to the personnel as a human resource, a carrier of the ability to perceive innovations associated with digital changes, as well as the main source and generator of ideas.

The use of digitalization in the HR management system is currently undergoing continuous improvement, which does not allow for an objective and in-depth analysis of the scientific definition of "digitalization of HR" (digital transformation in the personnel management system). However, it is obvious that digitalization in the HR management system can be applied to any business process, such technologies are of particular importance in the search, recruitment, adaptation, promotion and training of company employees. In other words, all online interactions between the company management and the employee.

It should be noted that digitalization in the HR management system is carried out in order to increase labor productivity and optimize business processes. At the same time, the increase in labor productivity is the result of the success of such processes as recruitment (search) and adaptation of employees, training and development. The optimization of the business process is the improvement of the management process and organization of the production activity of the enterprise, that also affects the development of competition and relationships with customers: the more information you have, the faster you can organize service, sales, communication with customers, etc.

Nowadays, low productivity firms are rapidly losing ground because stock market valuation is determined by advances in intellectual property and services, rather than the quantity of actual goods or capital goods produced.

In the research [9 ... 12], it is noted that the growth rate of labor productivity remains low despite the introduction of new technologies, which is due to inconsistency between the levels of technological equipment and the actual amount of work performed, that leads to a number of problems.

The reason for the gap between the level of technological equipment and productivity is that the rate of introduction of new technologies outstrips the speed of digital sensibility of the personnel in the enterprise. In the process of digitalization transformations at enterprises, the approach to the implementation of activities is changing, so there is a need for continuous development, education and professional development of personnel.

The main obstacles to the successful transformation of entrepreneurial activity are staff unavailability, lack of motivation, and a low level of digital sensitivity [9 ... 12].

Note, that the digital sensibility of the personnel must be considered as the ability and readiness of the individual to adapt to changes in entrepreneurial activity caused by digitalization, to perceive and apply them in their activities in order to increase labor productivity.

The main problem of the digitalization process is the need to develop a digitalization development strategy in the field of HR management, as well as in the field of coordinating the activities of employees within the workflow in the context of digitalization.

The digitalization strategy in the HR management system should contain not only the basic principles and directions, methods and means of achieving the strategic goals of the HR digitalization process, but also reflect the factors and conditions necessary for the implementation of this process. The purpose of this strategy is to increase the efficiency of the enterprise by increasing labor productivity and developing the innovative potential of a personnel.

The enterprise should consider the following principles of the digitalization strategy:

– focus on increasing the productivity of personnel of the enterprise by stimulating the receptiveness to digitalization of individual employees;

– focus on continuous development of enterprise digitalization potential (innovative);

– adaptability, that is, the strategy should respond to changes in the external business environment dictated by the real conditions of the digitalization market and respond quickly to them.

At the same time, the digitalization strategy in the HR management system must be implemented in the context of five main areas:

– digitalization of the process of searching and hiring employees at the enterprise: using social networks to find new employees, analytical and cognitive methods of recruiting, using automated recruiting (hiring) systems, using technologies that provide the possibility of remote interviews;

– digitalization of the personnel training and development process: the ability to quickly acquire new skills and knowledge, independently determine the learning conditions, develop a database of open educational resources, enhance the use of mobile devices and applications;

– digitalization of management: the introduction of technologies based on artificial intelligence in order to provide analytics of the process and learning outcomes, forecasting the success of employees by analyzing the results of interviews, determining the needs of the enterprise in training employees, using cloud technologies to effectively organize network resources and combine them into a single educational network, replacing paper workflow with electronic one, developing information platforms for analyzing labor productivity and the degree of involvement of the employees of the organization;

– increasing the IT competence of the HR department employees implementing the policy in the field of training and advanced training of the company's employees;

– implementation of digital workplaces, digitalization of the working environment: using internal databases to search and exchange information on various projects, developing an integrated platform based on the experience of employees, providing feedback between employees and the management of the enterprise, providing employees with the opportunity to work remotely.

The above mentioned principles make it possible to determine the essence of the digitalization strategy in the HR management system, the implementation of which will ensure the functioning of the HR management system in these areas.

Conclusions and suggestions. It should be noted that digitalization causes profound changes in the structure and nature of doing business, that is primarily manifested in HR. Thus, the digitalization strategy of the HR management system allows enterprises to form a synergistic effect from the alignment of labor resources, jobs, labor relations and digitalization.

It should also be noted that the active manifestation and implementation of digitalization in HR is observed in HR administration. So, many enterprises are already using automated systems that greatly simplify the work of employees of HR departments. Digitalization processes in HR administration take on many functions: they register orders, keep records of employees, control the timeliness of vacations, analyze available personnel data, and so on.

At the same time, the process of digitalization in personnel assessment is gaining momentum, which makes it possible to form a high-quality personnel reserve. With the help of IT solutions, they find the strengths and weaknesses of employees, identify the most qualified personnel, and form individual development plans for employees.

For large enterprises in which the employee motivation system is developed, such digitalization process as the automation of compensation and benefits is actively being implemented. It allows you to

effectively form a list of benefits, based on the real needs of employees and the financial capabilities of the enterprise.

Further scientific research is related to determining the influence of the human factor on digitalization in the enterprise.

Sources and literature

1. Данилевич Н., Рудакова С., Щетініна Л., Касяненко Я. Діджиталізація hr-процесів у сучасних реаліях. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/32485/2/GEB_2020v64n3_Danylevych_N-HR_processes_digitization_147-156.pdf (дата звернення: 11.02.2021).
2. Бардадим С. А., Невмержицька С. М. Діджиталізація в сфері управління персоналом організації. *Економіка, менеджмент та аудит: сучасні проблеми, перспективи та напрями розвитку* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 22 лютого 2020 року. Львів: ЛЕФ, 2020. С. 55-58.
3. Белянський Д. Діджиталізація аутсорсингу: як по-новому вирішувати звичні завдання. URL: <https://mind.ua/openmind/20188945-didzhitalizaciya-outsorsingu-yak-po-novomu-virishuvati-zvichni-zavdannya> (дата звернення: 11.02.2021).
4. Свінцицька О.М., Богоявленська Ю.В., Ліханова В.О. Сучасні технології в управлінні розвитком персоналу та їх вплив на ефективність бізнесу. *Економіка та управління підприємствами*. 2017. Випуск 14. С. 183 - 187. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/14_2017_ukr/34.pdf (дата звернення: 11.02.2021).
5. Рудакова С. Г., Данилевич Н. С., Щетініна Л. В., Касяненко Я. А. Digital HR – майбутнє кадрового адміністрування. *Бізнес Інформ*. 2020. №1. С. 265–270. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-1-265-270> (дата звернення: 11.02.2021).
6. Жуковська В. М. Цифрові технології в управлінні персоналом: сутність, тенденції, розвиток. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 2. С. 13–17. URL: <http://www.vestnik-ekonom.mgu.od.ua/journal/2017/27-2-2017/5.pdf> (дата звернення: 11.02.2021).
7. Нагибіна Н. И., Щукина А. А. HR-Digital: цифровые технологии в управлении человеческими ресурсами. *Науковедение*. 2017. Т. 9. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache> (дата звернення: 11.02.2021). Куйбіда В. С.,
8. Січкаренко К. О. Цифровізація як фактор змін у міжнародних економічних відносинах. *Приазовський економічний вісник*. 2018. Вип. 3. С. 30–34. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/3_08_uk/8.pdf (дата звернення: 11.02.2021).
9. Як полегшити життя HR-ам: цифрова трансформація пошуку персоналу. URL: <https://prohr.rabota.ua/yak-polegshiti-zhittya-hr-am-tsifrova-transformatsiya-poshuku-personalu/> (дата звернення: 11.02.2021).
10. LIGA HR BAR: діджиталізація професії HRa в Україні. URL: https://biz.ligazakon.net/news/198488_liga-hr-bar-ddzhitalzatsiya-profes-hra-v-ukran (дата звернення: 11.02.2021).
11. HR діджиталізація в Україні. Тренди. URL: <https://shl.com.ua/hr-didzhitalizatsiya-v-ukraini-trendy> (дата звернення: 11.02.2021).
12. Digital в HR: інструменти, автоматизація и использование цифровых технологий. URL: <https://kiev.hh.ua/article/19271> (дата звернення: 11.02.2021).

References

1. Danylevych N., Rudakova S., Shhetinina L., Kasjanenko Ja. Didzhitalizacija hr-procesiv u suchasnykh realijakh [Digitalization of hr-processes in modern realities]. Available at: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/32485/2/GEB_2020v64n3_Danylevych_N-HR_processes_digitization_147-156.pdf (accessed: 11.02.2021). [in Ukraine].
2. Bardadym S. A., Nevmerzhycjka S. M. (2020) Didzhitalizacija v sferi upravlinnja personalom orghanizaciji [Digitalization in the field of personnel management of the organization]. *Ekonomika, menedzhment ta audyt: suchasni problemy, perspektivy ta naprjamy rozvytku* [Economics, management and audit: current issues, prospects and directions of development]: materialy mizhnarodnoji nauково-praktychnoji konferenciji, m. Ljviv, 22 ljutogho. Ljviv: LEF Pp. 55-58. [in Ukraine].

3. Beljanskyj D. Didzhytalizacija autsorsynghu: jak po-novomu vyrishuvaty zvychni zavdannja [Digitalization of outsourcing: how to solve common problems in a new way]. URL: <https://mind.ua/openmind/20188945-didzhytalizacija-autsorsynghu-yak-po-novomu-vyrishuvaty-zvychni-zavdannja> (accessed: 11.02.2021). [in Ukraine].

4. Svincyjka O.M., Boghojavlensjka Ju.V., Likhanova V.O. (2017) Suchasni tekhnologhiji v upravlinni rozvytkom personalu ta jikh vplyv na efektyvnistj biznesu [Modern technologies in personnel development management and their impact on business efficiency]. *Ekonomika ta upravlinnja pidpryjemstvamy. [Economics and business management]*. Vypusk 14. Pp. 183 - 187. Available at: http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/14_2017_ukr/34.pdf (accessed: 11.02.2021). [in Ukraine].

5. Rudakova S. Gh., Danylevych N. S., Shhetinina L. V., Kasjanenko Ja. A. (2020) Digital HR – majbutnje kadrovogho adminstruvannja [Digital HR - the future of personnel administration]. *Biznes Inform. [Business Inform]*. №1. Pp. 265–270. Available at: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-1-265-270> (accessed: 11.02.2021). [in Ukraine].

6. Zhukovsjska V. M. (2017) Cyfrovi tekhnologhiji v upravlinni personalom: sutnistj, tendenciji, rozvytok [Digital technologies in personnel management: essence, trends, development]. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnogho ghumanitarnogho universytetu [Scientific Bulletin of the International Humanities University]*. № 2. Pp. 13–17. Available at: <http://www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2017/27-2-2017/5.pdf> (accessed: 11.02.2021). [in Ukraine].

7. Naghybyna N. Y., Shhukyna A. A. (2017) HR-Digital: cyfrove tekhnologhyy v upravleny chelovecheskymy resursamy [HR-Digital: digital technologies in human resource management]. *Naukovedenye [Science]*. T. 9. Available at L: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache> (accessed: 11.02.2021).

8. Sichkarenko K. O. (2018) Cyfrovizacija jak faktor zmin u mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosynakh [Digitalization as a factor of change in international economic relations]. *Pryazovsjskyj ekonomichnyj visnyk [Priazovsky Economic Bulletin]*. Vyp. 3. Pp. 30–34. Available at: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/3_08_uk/8.pdf (accessed: 11.02.2021). [in Ukraine].

9. Jak poleghshyty zhyttja HR-am: cyfrova transformacija poshuku personalu. [How to make life easier for HR: the digital transformation of staff search]. Available at: <https://prohr.rabota.ua/yak-poleghshiti-zhittja-hr-am-tsifrova-transformatsiya-poshuku-personalu/> (accessed: 11.02.2021). [in Ukraine].

10. LIGA HR BAR: didzhytalizacija profesiji HRa v Ukraini. [LIGA HR BAR: digitalization of the HR profession in Ukraine]. Available at: https://biz.ligazakon.net/news/198488_liga-hr-bar-ddzhytalizatsiya-profes-hra-v-ukran (accessed: 11.02.2021). [in Ukraine].

11. HR didzhytalizacija v Ukraini. Trendy. [HR digitalization in Ukraine. Trends.]. Available at: <https://shl.com.ua/hr-didzhytalizatsiya-v-ukraini-trendy> (accessed: 11.02.2021). [in Ukraine].

12. Digital v HR: ynstrumenty, avtomatyzacija y yspoljzovanye cyfrovych tekhnologhyj [Digital in HR: tools, automation and use of digital technologies]. Available at: <https://kiev.hh.ua/article/19271> (accessed: 11.02.2021). [in Ukraine].

Стаття надійшла до редакції 12.02.2021 р.

УДК 334.7-049.5:502.1

Черчик Лариса,
доктор економічних наук, професор,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
завідувач кафедри менеджменту та адміністрування,
м. Луцьк; ORCID ID: 0000-0002-3901-216X
e-mail: cherchyk.larysa@vnu.edu.ua

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-01-135-141>

ІНТЕГРОВАНІ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОГЛИБЛЕННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті інтегровані системи менеджменту розглянуто як інструменти євроінтеграції та забезпечення збалансованого, гармонійного розвитку, досягнення позитивної стабільності, конкурентоспроможності та безпеки. Встановлено, що складність та багатогранність сучасних проблем вимагає формування нових інтегрованих систем менеджменту. Обґрунтовано, що основними перевагами застосування інтеграційного підходу над існуючими є можливість розгляду об'єктів як складних соціо-еколого-економічних систем, а інтегровані системи менеджменту мають бути націлені на оптимізацію взаємозалежних економічних, соціальних, технологічних і природних процесів в єдиному середовищі. Запропоновано розглядати інтегровану систему менеджменту як динамічну соціально- та екологоорієнтовану модель регулювання суспільного розвитку, спрямовану на реалізацію принципів сталого розвитку, імplementованих у систему національних і міжнародних стандартів, конвенцій, правил та рекомендацій ЄС шляхом поєднання зусиль державних органів влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, бізнесу.

Ключові слова: євроінтеграційні процеси, інтегровані системи менеджменту, сталий розвиток, міжнародні стандарти.

Черчик Лариса,
доктор экономических наук, профессор,
Волинский национальный университет имени Лесы Украинки,
заведующая кафедры менеджмента и администрирования,
г. Луцк

ИНТЕГРИРОВАННЫЕ СИСТЕМЫ МЕНЕДЖМЕНТА КАК ИНСТРУМЕНТ УГЛУБЛЕНИЯ ЕВРОИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

В статье интегрированные системы менеджмента рассмотрены как инструменты евроинтеграции и обеспечения сбалансированного, гармоничного развития, достижения положительной стабильности, конкурентоспособности и безопасности. Установлено, что сложность и многогранность современных проблем требует формирования новых интегрированных систем менеджмента. Обосновано, что основными преимуществами применения интеграционного подхода над существующими является возможность рассмотрения объектов как сложных социо-эколого-экономических систем, а интегрированные системы менеджмента должны быть нацелены на оптимизацию взаимосвязанных экономических, социальных, технологических и природных процессов в единой среде. Предложено рассматривать интегрированную систему менеджмента как динамическую социально- и экологоориентированную модель регулирования общественного развития, направленную на реализацию принципов устойчивого развития, имплементированных в систему национальных и международных стандартов, конвенций, правил и рекомендаций ЕС, объединения усилий государственных органов власти, органов местного самоуправления, институтов гражданского общества, бизнеса.

Ключевые слова: евроинтеграционные процессы, интегрированные системы менеджмента, устойчивое развитие, международные стандарты.

Cherchyk Larysa,
Dr. Sc. (Economics), Professor, Lesya Ukrainka Volyn National University,

Head of the Department of Management and Administration,
Lutsk

INTEGRATED MANAGEMENT SYSTEMS AS A TOOL FOR DEEPENING EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

Introduction. The application of modern management models, which include integrated management systems based on international standards, is one of the ways to integrate Ukraine into the European space, a relevant area of research. At the same time, the relevance of the formation of integrated management systems as a tool of European integration is determined by the need to ensure balanced, harmonious development, achieving positive stability, competitiveness and security.

The purpose of the article. The purpose of the study is to substantiate the theoretical and methodological foundations of the formation of integrated management systems.

Results. The existing approaches to the interpretation of the essence of integrated management systems are considered, the preconditions of formation, mission, purpose, principles, criteria of formation of integrated management systems are determined. It is established that the complexity and versatility of modern problems requires the formation of new integrated management systems. It is substantiated that the main advantages of applying the integration approach over the existing ones are the possibility of considering objects as complex socio-ecological economic systems, and integrated management systems should be aimed at optimizing interdependent economic, social, technological and natural processes in a single environment.

It is proposed to consider the integrated management system as a dynamic socially and ecologically oriented model of social development regulation aimed at implementing the principles and provisions of sustainable development implemented in the system of national and international standards, conventions, rules and recommendations by combining efforts of public authorities, local governments civil society, business.

Conclusions. Integrated management systems are a tool for implementing international standards and EU requirements to ensure an acceptable quality of the environment, living standards, human development, personal security and national security. This necessitates their application for micro-, meso-, macro-level objects, territorial communities, separate territorial systems, implementation in the system of public management and public administration while ensuring the integrity of the object of study and the object of managerial influence.

Key words: European integration processes, integrated management systems, sustainable development, international standards.

Постановка проблеми. Більшість сучасних соціально-економічних та екологічних викликів обумовлені кризою відносин у системі «суспільство – природа», наслідками якої є виснаження природних ресурсів, деградація екосистем, кліматичні зміни. Це безпосередньо погіршує якість життєвого середовища людей, визначає обмеження для економічної діяльності. Нераціональна система виробництва, націлена на нарощування обсягів товарів та послуг при мінімізації витрат, призводить до зниження їх якості, нехтування соціальною та природоохоронною складовими діяльності. Це негативно впливає на рівень та умови життя людей, їх здоров'я, можливості розвитку, формування інтелектуального, людського, природно-ресурсного та асиміляційного потенціалу, зумовлює деградацію екосистем, зниження конкурентоспроможності підприємств та економіки загалом. Політична нестабільність ускладнює процес прийняття та реалізацію стратегічних рішень, вироблення єдиного курсу еколого- та соціальноорієнтованого розвитку. Це обумовлює необхідність розробки нових підходів до формування стратегій розвитку на мікро-, мезо- та макрорівнях, які б передбачали підпорядкування економічних інтересів інтересам екологічної прийнятності та соціальної відповідальності, економічного розвитку, а не зростання. Складність та багатогранність зазначених проблем вимагає формування нових горизонтально та вертикально інтегрованих систем менеджменту на основі міжнародних стандартів. Оскільки Україна поставила за мету інтегруватися у Європейський Союз, є потреба в адаптації вище зазначених міжнародних підходів для застосування в Україні в системі корпоративного, регіонального, публічного менеджменту та державного управління.

Актуальність формування інтегрованих систем менеджменту (ICM) як інструменту трансформації державної соціально-економічної та екологічної політики, визначається необхідністю

координації зусиль державних органів та місцевого самоврядування, керівників підприємств і організацій щодо постійних перетворень у системі суспільних відносин, економічній діяльності, екологічній сфері для забезпечення їх рівноважного, збалансованого, гармонійного розвитку, досягнення позитивної стабільності, конкурентоспроможності та безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування ІСМ є актуальною і увага до неї зростає з боку як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Фундаторами теорії систем менеджменту якості стали У. Шухарт, Е. Демінг, К. Ісікава, Дж. Харрінгтон, А. Фейгенбаум. Вони сформувавши моделі управління якістю, на основі яких розробляються програми забезпечення якості продукції. Більшість останніх напрацювань зарубіжних науковців присвячені обґрунтуванню можливості інтегрованого управління якістю, довкіллям та безпекою в галузевих проектах, поєднуючи традиційні системи, пов'язані з міжнародними стандартами якості ISO 9001: 2015, довкілля ISO 14001: 2015, OHSAS 18001: 2007 з безпеки та гігієни праці та інших.

Саме поняття «інтегровані системи менеджменту» з'явилося у 90-х роках минулого століття у зв'язку з розробкою і одночасним функціонуванням кількох документованих систем менеджменту. Цей підхід був визнаний як найбільш ефективний спосіб удосконалення управління підприємством. Тому з появою нових стандартів на різні системи менеджменту активізувались процеси створення інтегрованих систем як частини загального менеджменту підприємств і організацій [1].

Зокрема, Дж.Г.Санц-Кальседо, А.Г. Гонсалес, О. Лопес, Д.Р. Салгадо, І. Камберо, Дж. М. Геррера [2] розробили інтегровану систему управління, яка приведе до стійких економічних вигод; Т. Нангес, Л. Мотта, О. Олівейра [3] дослідили еволюцію ІСМ та виявили відсутність досліджень у сфері мотивації безпеки, наявність труднощів впровадження стратегій з дотриманням стандартів. При цьому актуальними залишаються питання розробки нової концепції, що поєднуватиме усі елементи ІСМ з розвитком систем соціального й етичного менеджменту, менеджменту інформаційної безпеки, забезпечення їх практичної реалізації.

Т. Холм, Т. Вуорісало, К. Саммалісто [4] показали застосування ІСМ для підвищення рівня освіти та забезпечення сталого розвитку в університетах. Розглянутий зарубіжний досвід доцільно використати для підвищення ефективності соціальної інфраструктури в Україні.

Важливість системи менеджменту інформаційної безпеки розглянуто у працях зарубіжних вчених [5, 6]. Проте потребують удосконалення та подальшого розвитку новітні методології та дослідження для вимірювання й управління кіберзагрозами, забезпечення захисту інформації, ефективного управління бізнес-процесами та інформаційними ризиками.

Праці вітчизняних науковців [7-13] присвячені розгляду інтегрованих систем менеджменту на рівні підприємств різних видів економічної діяльності.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Аналіз літературних джерел довів, що, не дивлячись на значні результати наукових досліджень у вище зазначених сферах, не знайшли відображення питання формування ІСМ мезо- та макрорівня. Потребують удосконалення підходи до формування ІСМ з урахуванням вимог інноваційного розвитку та забезпечення соціальної відповідальності бізнесу.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних основ формування інтегрованих систем менеджменту. Основними завданнями, на вирішення яких спрямоване дослідження є: визначення сутності ІСМ; визначення передумов формування ІСМ; розробка критеріїв та принципів формування ІСМ.

Викладення основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. У процесі дослідження виявлено, що в теорії та практиці менеджменту організацій відбулось значне поширення інтегрованих підходів, зокрема процесного, системного, ситуаційного, функціонального. Запровадження ІСМ розглядається як передумова забезпечення фінансової стійкості та конкурентоспроможності, екологічно безпечного розвитку, підвищення інвестиційної привабливості підприємств. Проте акцент робиться на досягненні економічних цілей з урахуванням вимог до якості продукції, природоохоронних вимог, вимог до безпеки працівників.

На нашу думку, основними перевагами застосування інтеграційного підходу над існуючими є можливість розгляду об'єктів як складних соціоекологоекономічних систем, а ІСМ мають бути

націлені на оптимізацію взаємозалежних економічних, соціальних, технологічних і природних процесів в єдиному середовищі.

Теорія формування горизонтально та вертикально ІСМ як інструменту забезпечення прийняттого рівня якості довкілля, якості життя, людського розвитку, досягнення безпеки особистості та національної безпеки, на відміну від існуючих, передбачає його застосування для об'єктів різного рівня (мікро-, мезо-, макrorівня, територіальних громад, окремих територіальних систем), імплементацію в систему публічного менеджменту та державного управління при забезпеченні цілісності об'єкта дослідження та об'єкта управлінського впливу. Практично це формування нової парадигми розвитку в усіх його аспектах – світоглядному, екологічному, економічному, соціальному, суспільно-політичному, яка протиставляється сучасним викладкам економічної теорії, побудованої з відверто антропоцентричних, споживацьких поглядів і постулату задоволення зростаючих потреб людства, економічного зростання та макроекономічної рівноваги.

Концепція формування ІСМ передбачає визначення сутності, місії, мети, принципів і підходів до формування ІСМ.

Наразі вихідними положеннями при визначенні сутності ІСМ підприємств і організацій є: відповідність вимогам кількох міжнародних стандартів на системи менеджменту; потреба в об'єднанні процесів і процедур в одну структуру для ефективного управління підприємством; застосування системного і процесного підходів до управління підприємством; загальне управління ризиками [1, 7, 10, 11].

З урахуванням зазначеного, традиційно інтегровану систему менеджменту розглядали як частину системи менеджменту організації, що відповідає вимогам кількох міжнародних стандартів на системи менеджменту і функціонує як єдине ціле [1, 7, 10-13].

Проте застосування моделі одночасного інтегрування змістило акценти на розробку систем менеджменту як сукупності взаємозалежних процесів з урахуванням інтересів, вимог та очікувань усіх зацікавлених сторін (задоволеність споживачів, якість та безпека навколишнього середовища, професійна безпека і здоров'я, задоволеність працівників, соціальної відповідальності підприємств, фінансові результати, етичні підходи до суспільства і до свого персоналу) [10, 12, 13].

В межах базових концепцій визначено принципи формування ІСМ:

- концепція загального управління якістю (TQM), основними принципами якої є орієнтація на споживача, лідерство керівника, залучення працівників, процесний підхід в діяльності, системний підхід до менеджменту, постійне поліпшення, прийняття рішень, заснованих на фактах, взаємовигідні відносини з постачальниками [12, с. 32];

- концепції досконалості, в основі яких лежать принципи досягнення збалансованих результатів; створення доданої цінності для споживачів; лідерство; управління через процеси; персонал як основа успіху; підтримка креативності та інновацій; партнерство; відповідальність за майбутнє [13, 14];

- логіка RADAR як сукупності вимог за такими складовими як результати, досягнення яких заплановано в контексті обраної стратегії; планування та розробка комплексу підходів для досягнення необхідних результатів в поточному та перспективному періодах; розгортання підходів на системній основі для ефективного впровадження; оцінка та перегляд використовуваних підходів на основі моніторингу та аналізу досягнутих результатів, а також інформації, одержуваної в процесі освоєння нових знань [13, 14].

Для уточнення сутності ІСМ та інших аспектів дослідження ми керуватимемось такими базовими положеннями.

1. Інтегральним показником та критерієм формування будь-яких систем менеджменту на будь-якому рівні є безпека. Управлінські рішення повинні прийматись на засадах підпорядкування комерційних інтересів інтересам екологічної прийнятності та соціальної відповідальності, що передбачає виробництво не лише суспільно корисних товарів та послуг з використанням екологічно чистих технологій, а й забезпечення матеріального достатку для подолання бідності, добробуту, забезпечення комфорту та захищеності людей, що можливе при впровадженні горизонтально та вертикально ІСМ.

2. Системну безпеку та відчуття захищеності визначає середовище проживання людей, яке формують природно-географічні, політичні, історико-культурні, суспільні та економічні чинники, поєднання яких забезпечує або унеможливує суспільний розвиток загалом, економічний зокрема.

Це обумовлює необхідність чіткого визначення пріоритетів при розробці національної, регіональних, місцевих стратегій розвитку, прийнятті урядових, регіональних, підприємницьких рішень, в основу яких необхідно закладати критерії захисту національних інтересів, якості довкілля, якості життя, людського розвитку, конкурентоспроможності економічних систем, тобто критеріїв ІСМ.

3. Економічна система є складовою соціальної, її забезпечувальною підсистемою, соціальна система формується та розвивається в межах природної, екологічна система є середовищем життєдіяльності людей, значною мірою визначає якість життя людей, є середовищем економічної діяльності. Тому, оскільки існує тісний взаємозв'язок та взаємозалежність існування/функціонування та розвитку кожної з них, системна безпека досягається лише завдяки врахуванню чинників забезпечення безпеки кожної на засадах узгодження інтересів та застосування як горизонтально так і вертикально ІСМ.

З урахуванням зазначеного, на нашу думку, ІСМ є динамічною соціально- та екологоорієнтованою моделлю регулювання суспільного розвитку, спрямованою на реалізацію принципів сталого розвитку, імплементованих у систему національних і міжнародних стандартів, конвенцій, правил та рекомендацій шляхом поєднання зусиль державних органів влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, бізнесу.

Виходячи з цього, місія ІСМ – комплексне вирішення проблем на кожному рівні, забезпечення прийняттого рівня та якості життя, якості навколишнього середовища і життєдіяльності, рівня людського розвитку в умовах природно-ресурсних та екологічних обмежень.

Мета впровадження ІСМ – забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств та національної економіки, припинення деградації екосистем, забезпечення високого рівня та якості життя громадян, їх захищеності, виконання міжнародних зобов'язань України та її інтеграцію у світовий простір як повноцінного партнера, захист національних інтересів у процесі глобалізації.

Методологічний інструментарій формування ІСМ передбачає розробку принципів, критеріїв, обґрунтування нових підходів, які, на відміну від існуючих, повинні розглядати об'єкти управління як соціоекологоекономічні системи та враховувати усі аспекти їх функціонування.

При формуванні ІСМ доцільне поєднання таких підходів: системно-структурного – для розробки моделей ІСМ; процесного – для розробки механізмів формування ІСМ; інституційного та функціонального – для обґрунтування змістовного наповнення ІСМ різного рівня; ієрархічного – для розробки та впровадження вертикально та горизонтально ІСМ.

Безпека є інтегральним показником та критерієм формування систем менеджменту на різних рівнях. Тому управлінські рішення повинні прийматись на засадах підпорядкування комерційних інтересів інтересам екологічної прийнятності та соціальної відповідальності. Це обумовлює необхідність чіткого визначення пріоритетів при розробці національної, регіональних, місцевих стратегій розвитку, прийнятті урядових, регіональних, підприємницьких рішень, в основу яких необхідно закладати критерії якості довкілля, якості життя, людського розвитку, конкурентоспроможності економічних систем.

Критеріями формування та ефективності функціонування ІСМ, на відміну від означених в джерелах [1-9], ми розглядаємо якість життя, якість навколишнього середовища, рівень людського розвитку, безпеку життєдіяльності; рівень екологічної свідомості та відповідальність громадян; екологічність виробництва; рівень самовідновлюваних властивостей та асиміляційного потенціалу біосфери.

Зокрема, процесний підхід до формування ІСМ підприємств розглядається як сукупність послідовних взаємопов'язаних етапів управлінської діяльності, які забезпечують обґрунтування, прийняття та реалізацію управлінських рішень щодо досягнення екологічно безпечного, соціально відповідального та економічно ефективного стратегічного розвитку підприємства.

При застосуванні процесного підходу до формування ІСМ для територіальних систем за критерієм якості навколишнього середовища передбачаються такі процеси: законодавче забезпечення; формування нормативної бази, процедур, правил; організаційне забезпечення; моніторинг і діагностика стану НС; екологоорієнтоване стратегічне планування; вибір стратегії забезпечення якості НС та організація її реалізації; контроль; регулювання; оцінка ефективності.

Синтетичний підхід до формування ІСМ національного рівня дозволяє розглядати їх сукупність інституцій, принципів, важелів, методів та інструментів впливу, націлених на оптимізацію відносин

у системі «суспільство – природа» щодо забезпечення безпеки всіх сфер життєдіяльності за умов збереження цілісності, функціонування в межах самовідтворення, охорони довкілля, задоволення суспільних потреб, відновлення та збереження здоров'я, розвитку економіки на прийнятному рівні прибутковості, у межах екологічно допустимих норм та соціальної відповідальності бізнесу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У процесі дослідження виявлено, що в теорії та практиці менеджменту організацій відбулось значне поширення інтегрованих підходів та формування інтегрованих систем менеджменту як таких, що відповідають вимогам кількох міжнародних стандартів. Впровадження ІСМ визнано найбільш ефективним способом удосконалення системи менеджменту підприємством.

Встановлено, що складність та багатогранність сучасних проблем вимагає формування нових інтегрованих систем менеджменту. Обґрунтовано, що основними перевагами застосування інтеграційного підходу над існуючими є можливість розгляду об'єктів як складних соціоекологоекономічних систем.

Базові положення, сформульовані автором, обумовлюють визначення ІСМ як динамічної соціально- та екологоорієнтованої моделі регулювання суспільного розвитку, спрямованої на реалізацію принципів сталого розвитку, імплементованих у систему національних і міжнародних стандартів, конвенцій, правил та рекомендацій шляхом поєднання зусиль державних органів влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, бізнесу.

Авторська позиція полягає у використанні ІСМ як інструменту забезпечення прийнятного рівня якості довкілля, якості життя, людського розвитку, досягнення безпеки особистості та національної безпеки, передбачає застосування ІСМ для об'єктів різного рівня (мікро-, мезо-, макрорівня, територіальних громад, окремих територіальних систем), імплементацию в систему публічного менеджменту та державного управління при забезпеченні цілісності об'єкта дослідження та об'єкта управлінського впливу.

Водночас, отримані результати мають слугувати основою для обґрунтування та прийняття управлінських рішень керівниками підприємств, органами місцевого самоврядування та держави щодо впровадження ІСМ відповідного рівня.

Джерела та література

1. Корешков В., Нахаренко В., Кусакин М., Осмола І. Інтегровані системи менеджменту організації. Особливості, проблеми і шляхи вирішення. *Стандартизація. Сертифікація. Якість*. № 1 (44). 2007. С. 54-61.
2. J.G.Sanz-Calcedo, A.G.González, O.López, D.R.Salgado, I.Camero, J.M.Herrera. Analysis on Integrated Management of the Quality, Environment and Safety on the Industrial Projects. *Procedia Engineering*. V.132, 2015, p 140-145.
3. T.V. Nunhes, L. Motta, OJ de Oliveira. Evolution of integrated management systems research on the Journal of Cleaner Production: Identification of contributions and gaps in the literature. *Journal of Cleaner Production*. V.139, 2016, p. 1234-1244.
4. T. Holm, T. Vuorisalo, K. Sammalisto. Integrated management systems for enhancing education for sustainable development in universities: a memetic approach. *Journal of Cleaner Production*. V.106, 2015, p. 155-163.
5. Thomas R. Peltier. Information Security Policies, Procedures, and Standards: guidelines for effective information security management. 1st Edition. CRC Press, Inc. Boca Raton, FL, USA, 2016, p. 286.
6. ZA. Soomro, MH. Shah, J. Ahmed. Information security management needs more holistic approach: A literature review. *International Journal of Information Management*. V. 36, 2016, p. 215-225.
7. Буряк Р. І. Інтегрована система менеджменту як основа забезпечення сталого розвитку підприємства аграрного сектору України. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2015. № 3-4. С. 36-44.
8. Криворучко, О. М. Інтегрований підхід до удосконалення бізнес-процесів підприємства. *Економіка трансп. комплексу*. 2018. Вип. 32. С. 17-29
9. Тельнов А.С., Решміділова С.Л. Тенденції та суперечності розбудови інтегрованих систем управління якістю. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 5. Т. 2. С. 149-155.
10. Інтегровані системи управління якістю на молокопереробних підприємствах (СЕМ + HACCP). URL: https://pidruchniki.com/75384/tovarovnavstvo/integrovani_sistemi_upravlinnya_yakisty_molokopererobnih_pidpriyemstvah_nassr (10.02.2021).

11. Момот А.И., Мартынюк Е.С. Недостатки и проблемы функционирования систем менеджмента на предприятиях. *Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property*. 2013. Issue 1, Volume 2. P. 24–28.
12. Разработка интегрированных систем управления на базе международных стандартов: методологические основы : монография / Мортеза Раджаб Заде, В. А. Залого, А. В. Ивченко. Сумы : Сумский государственный университет, 2018. 114 с.
13. Новожилова Є.В., Вишнеvsька А.С., Новожилова Л.О. Впровадження інтегрованих систем управління на молокопереробних підприємствах (СЕМ + НАССР). *Продукты & ингредиенты*. 2011. № 3. С.56-57.
14. Левина Т.А. Формирование системы менеджмента качества в интегрированной корпоративной структуре. Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Специальность 08.00.05 – Экономика и управление народным хозяйством. Саранск : 2017. 220 с.

References

1. Koreshkov V., Nakharenko V., Kusakin M., Osmola I. (2007). Intehrovani systemy menedzhmentu orhanizatsii. Osoblyvosti, problemy i shliakhy vyryshennia [Integrated management systems of the organization. Features, problems and solutions.]. *Standartyzatsiia. Sertyfikatsiia. Yakist – Standardization. Certification. Quality*. 1 (44). 54-61 [in Ukrainian].
2. J.G.Sanz-Calcedo, A.G.González, O.López, D.R.Salgado, I.Camero, J.M.Herrera. (2015). Analysis on Integrated Management of the Quality, Environment and Safety on the Industrial Projects. *Procedia Engineering*. 132. 140-145.
3. T.V. Nunhes, L. Motta, OJ de Oliveira. (2016). Evolution of integrated management systems research on the Journal of Cleaner Production: Identification of contributions and gaps in the literature. *Journal of Cleaner Production*. 139. 1234-1244.
4. T. Holm, T. Vuorisalo, K. Sammalisto. (2015). Integrated management systems for enhancing education for sustainable development in universities: a memetic approach. *Journal of Cleaner Production*. 106. 155-163.
5. Thomas R. Peltier. (2016). Information Security Policies, Procedures, and Standards: guidelines for effective information security management. 1st Edition. CRC Press, Inc. Boca Raton, FL, USA. 286.
6. ZA. Soomro, MH. Shah, J. Ahmed. (2016). Information security management needs more holistic approach: A literature review. *International Journal of Information Management*. 36. 215-225.
7. Buriak R. I. (2015). Intehrovana systema menedzhmentu yak osnova zabezpechennia staloho rozvytku pidpriemstva ahrarnoho sektoru Ukrainy [Integrated management system as a basis for sustainable development of the agricultural sector of Ukraine]. *Visnyk Akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profspilok Ukrainy – Bulletin of the Academy of Labor and Social Relations of the Federation of Trade Unions of Ukraine*. 3-4. 36-44 [in Ukrainian].
8. Kryvoruchko, O. M. (2018). Intehrovanyi pidkhid do udoskonalennia biznes-protsesiv pidpriemstva [An integrated approach to improving the business processes of the enterprise]. *Ekonomika transp. Kompleksu – Economics of transp. complex*. 32. 17-29 [in Ukrainian].
9. Telnov A.S., Reshmidilova S.L. (2014). Tendentsii ta superechnosti rozbudovy intehrovanykh system upravlinnia yakistiu [Trends and contradictions in the development of integrated quality management systems]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Khmelnytsky National University*. 5. 149-155 [in Ukrainian].
10. Intehrovani systemy upravlinnia yakistiu na molokopererobnykh pidpriemstvakh (СЕМ + НАССР). [Integrated quality management systems at dairy enterprises (СЕМ + НАССР)]. URL: https://pidruchniki.com/75384/tovarovnavstvo/integrovani_sistemi_upravlinnya_yakistyu_molokopererobnih_pidpriemstvakh_nassr [in Ukrainian]. (10.02.2021).
11. Момот А.У., Мартынюк Е.С. (2013). Недостатки у проблемы функцыянавання систем менеджмента на підприємствах [Disadvantages and problems of functioning of management systems at the enterprises]. *Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property – Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property*. Issue 1, Volume 2. 24–28. [in Russian].
12. Morteza Radzhab Zade, V. A. Zaloha, A. V. Yvchenko. (2018). Razrabotka yntehyrovannykh system upravleniya na baze mezhdunarodnykh standartov: metodolohycheskye osnovy [Development of integrated control systems based on international standards: methodological foundations]. Сумы: Sumskyi hosudarstvennyi unyversytet [in Russian].
13. Novozhylova Ye.V., Vyshnevskaya A.S., Novozhylova L.O. (2011). Vprovadzheniia intehrovanykh system upravlinnia na molokopererobnykh pidpriemstvakh (СЕМ + НАССР) [Introduction of integrated management systems at dairy enterprises (СЕМ + НАССР)]. *Продукты & ynhredyenty – Products & Ingredients*. 3. 56-57 [in Ukrainian].
14. Levyna T.A. (2017). Formyrovanye systemy menedzhmenta kachestva v yntehyrovannoi korporatyvnoi strukture [Formation of a quality management system in an integrated corporate structure]. Saransk [in Russian].

РОЗДІЛ V

Підприємництво, торгівля та біржова діяльність

УДК 339.544:336.732

Andriy Syshchuk,
Associate Professor, PhD in Economic Science,
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of International Economic Relations and Project Management,
Lutsk ORCID ID: 0000-0003-2973-203X
email: asyshchuk@gmail.com

Nataliia Hrytsiuk,
second-year student of Master specialty,
«International Economic Relations» of
Lesya Ukrainka Volyn National University,
Department of International Economic Relations and Project Management,
email: hrytsiuknat@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-01-142-150>

THE ROLE OF EXPORT CREDIT AGENCIES IN THE STATE'S TRADE POLICY FINANCIAL INSTRUMENTS SYSTEM

Abstract. In the current context export crediting, insurance and guarantee of export credits as state stimulation financial methods of export production have become an organic part of the states' foreign trade policy realization mechanism. Providing state guarantees for an export credit is in many cases a primary condition for obtaining it. Therefore, the importance of state insurance in foreign trade is constantly growing, which, in turn, increases the reliability and efficiency of export operations. Export credit agencies are a highly effective institutional mechanism of state promoting policy.

The main advantages and disadvantages of export credit agencies are analyzed. Models of export financing are offered and the cost with the involvement of the export credit agency is indicated. Taking into account foreign experience, the main factors hindering the process of forming an effective system of state financial support for exports are identified and the feasibility of creating a specialized institution to support export activities in Ukraine is justified. After all, with the development of market relations and integration into the European economic space, characterized by the intensity of foreign trade, which is manifested in increasing the number and volume of export and import operations, there is a need to identify and study new economic mechanisms of financial support.

Keywords: export credit agencies, banking credit, export credit, state trade policy, export stimulation, promoting policy.

Сищук Андрей,
кандидат экономических наук, доцент,
Волынский национальный университет имени Леси Украинки,
кафедра международных экономических отношений и управления проектами,
г. Луцк

Грицюк Наталия,
студентка второго курса магистратуры по специальности
«Международные экономические отношения»,
Волынский национальный университет имени Леси Украинки,

кафедра міжнародних економічних відносин та управління проектами,
г. Луцк

РОЛЬ ЭКСПОРТНЫХ КРЕДИТНЫХ АГЕНСТВ В СИСТЕМЕ ФИНАНСОВЫХ ИНСТРУМЕНТОВ ТОРГОВОЙ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА

Аннотация. В нынешних условиях экспортное кредитование, страхование и гарантия экспортных кредитов как финансовые методы государственного стимулирования экспорта продукции стали органической частью механизма реализации внешнеэкономической политики государства. Предоставление государственных гарантий по экспортному кредиту во многих случаях является основным условием его получения. Поэтому значение государственного страхования во внешней торговле постоянно растет, что, в свою очередь, повышает надежность и эффективность экспортных операций. Экспортно-кредитные агентства являются высокоэффективным институциональным механизмом государственной политики содействия.

Проанализированы основные преимущества и недостатки экспортных кредитных агентств. Предложены модели экспортного финансирования и указана стоимость с привлечением экспортного кредитного агентства. С учетом зарубежного опыта определены основные факторы, сдерживающие процесс формирования эффективной системы государственной финансовой поддержки экспорта, и обоснована целесообразность создания специализированного института поддержки экспортной деятельности в Украине. Ведь с развитием рыночных отношений и интеграции в европейское экономическое пространство, характеризующимся интенсивностью внешней торговли, которая проявляется в увеличении количества и объемов экспортно-импортных операций, возникает необходимость выявления и изучения новых экономических механизмов финансовой поддержки.

Ключевые слова: экспортно-кредитные агентства, банковский кредит, экспортный кредит, государственная торговая политика, стимулирование экспорта, политика содействия.

Сищук Андрій,
кандидат економічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра міжнародних економічних відносин та управління проектами,
м. Луцьк

Грицюк Наталія,
студентка другого курсу магістратури зі спеціальності,
«Міжнародні економічні відносини»,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
кафедра міжнародних економічних відносин та управління проектами,
м. Луцьк

РОЛЬ ЕКСПОРТНИХ КРЕДИТНИХ АГЕНСТВ В СИСТЕМІ ФІНАНСОВИХ ІНСТРУМЕНТІВ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Анотація. У сучасних умовах експортне кредитування, страхування та гарантія експортних кредитів як фінансові методи державного стимулювання експорту продукції стали органічною частиною механізму реалізації зовнішньоторговельної політики держави. Надання державних гарантій по експортним кредитом у багатьох випадках є основною умовою його отримання. Тому значення державного страхування у зовнішній торгівлі постійно зростає, що, в свою чергу, підвищує надійність і ефективність експортних операцій. Експортно-кредитні агентства є високоефективним інституціональним механізмом державної політики сприяння.

Метою даної роботи є дослідити механізм функціонування експортно-кредитних агентств, проаналізувати теоретичні основи та практичні аспекти основних тенденцій їх розвитку й виділити перспективи використання експортно-кредитних агентств, як інструментів торговельної політики держави.

За результатами дослідження, було виявлено, що у процесі своєї діяльності експортно-кредитними агентствами створюється власний механізм функціонування, що перетворює їх на один з найбільш ефективних фінансових інструментів стимулювання експорту.

Як висновок нашої роботи, проаналізовано основні переваги експортних кредитних агентств. Запропоновано моделі експортного фінансування і вказана вартість із залученням експортного кредитного

агентства. З урахуванням зарубіжного досвіду визначено основні чинники, що стримують процес формування ефективної системи державної фінансової підтримки експорту, і обґрунтовано доцільність створення спеціалізованого інституту підтримки експортної діяльності в Україні.

Ключові слова: експортно-кредитні агентства, банківський кредит, експортний кредит, державна торгова політика, стимулювання експорту, політика сприяння.

Formulation of the problem. The dynamic economic development of any country is possible only with its active economic activity in foreign markets. One of the important factors of economic development is efficient exports, the strategic role of which is that it, based on the realization of competitive advantages, expands the boundaries of trade, provides additional income, and increase national income. For companies that are morally and technically ready to export, the last hurdle is the lack of money. International financial institutions do not always want to invest in companies for fear of regulatory risks, local banks, in turn, suffer from a lack of funds or offer financing on extremely unfavorable terms - short-term lending and high-interest rates. In this regard, we consider the key solution to this problem to finance exports through export credit agencies. The relevance of the study is due to the need to increase the competitiveness of domestic goods for further integration into the world economy.

The analysis of researches and publications. Despite some novelty in the activities of export credit agencies, in recent decades there have been a number of works on the functioning of this type of economic entity. The vast majority of this applies to Western classics of economic thought, in particular, K. Wright [2], R. Short [1], but it is also impossible to miss the contribution of Ukrainian classics, in particular - V. Lomiychuk [7], J. Belinska [4], V. Sidyachenko [9]. However, despite the significant degree of research of the problem, we consider the definition of the features and role of the export credit agency as a specialized institution of financial support for exports, as well as the analysis of the benefits of activities based on foreign experience to be insufficiently covered.

The purpose of the work. The purpose of the article is to clarify the essence and main functions of export credit agencies as a financial mechanism for export promotion, as well as to determine on the basis of foreign experience the basic principles of integration of export credit agencies into the state export promotion system in Ukraine.

Presentation of the main research material. State lending to exporters is a mechanism for regulating foreign trade, which provides financial incentives for the development of exports of domestic producers. Such a mechanism of state encouragement of export production and export under modern conditions has become an organic part of the mechanism of state foreign trade policy implementation. An important place in lending to exporters belongs to direct government lending to international trade transactions, as well as various means of supporting private lending.

Given the trends in world trade, methods of stimulating exports do not remain unchanged and are constantly improving, focusing on market self-regulation. The peculiarity of the formation of the modern export promotion policy is that it involves the simultaneous use of measures aimed at encouraging the development of exports at all stages.

Within export financing, the most common practice is to provide export credits, often through government or semi-government organizations, as well as through guarantees and sureties from governments. Export credits are often seen as a hidden export subsidy aimed at financially stimulating the exports of domestic producers.

The essence of export lending is to provide temporary use of the exporter to the funds with the condition of their return within a clearly defined period at a certain percentage, provided by the terms of lending and incentives. Interest rates on export credits are generally lower than market rates, as the export credit system is subsidized by the state. Export credit can often take the form of dumping, which can lead to anti-dumping processes.

Among the main forms of state participation in export crediting are:

- granting direct export credits;
- refinancing of export credits provided by commercial banks;
- use of aid funds to improve the conditions of crediting export agreements;
- payment of budget subsidies in order to maintain preferential interest rates on export credits;
- insurance of export credits by providing state guarantees for them.

The effectiveness of the use of export crediting as a financial method of regulating foreign trade directly depends on the functioning of the system of bank lending for export activities. Moreover, all structural elements should function in ensuring the maximum efficiency of proper credit support of exporters in the bank lending system: the institution entrusted with the functions of organizing export crediting, commercial banks, private and state insurance companies.

With the active use of financial methods and mechanisms to regulate foreign trade and financial support from the government, the development of export crediting in many countries is stimulated by other methods of encouragement, such as lowering or freezing interest rates on export credits below domestic rates. In addition, the loan term is extended, penalty rates for late payment are reduced, the share of financing at the expense of a soft loan is increased, and the procedure for obtaining it is facilitated and simplified.

The main credit and financial instruments for export promotion include credits to exporters, insurance, and export credit guarantees. The state can credit exports through the creation of budget funds, the funds of which through specialized government or semi-government agencies - the so-called Export Credit Agencies (ECA) are transferred to domestic exporters.

Export credit agencies are individual insurance agencies, banks, or departments of ministries that implement state policy to support exports by insuring export political and commercial risks and providing guarantees to ensure competitive conditions for the promotion of products/services of their companies in international markets and stimulate and provide guarantees investment abroad [10]. Today, ESAs operate in more than 100 countries. The most famous ECAs in the world are the French agency COFACE and the German insurance company Euler Hermes, as well as the Export-Import Bank in the USA and Control Bank in Austria. Financing provided by an export credit agency can be both short-term and long-term (in some countries the loan period can be up to 15 years), and usually covers from 85% to 100% of the transaction value. The cost of ECA funding is calculated using six key elements and averages 8-10% per annum.

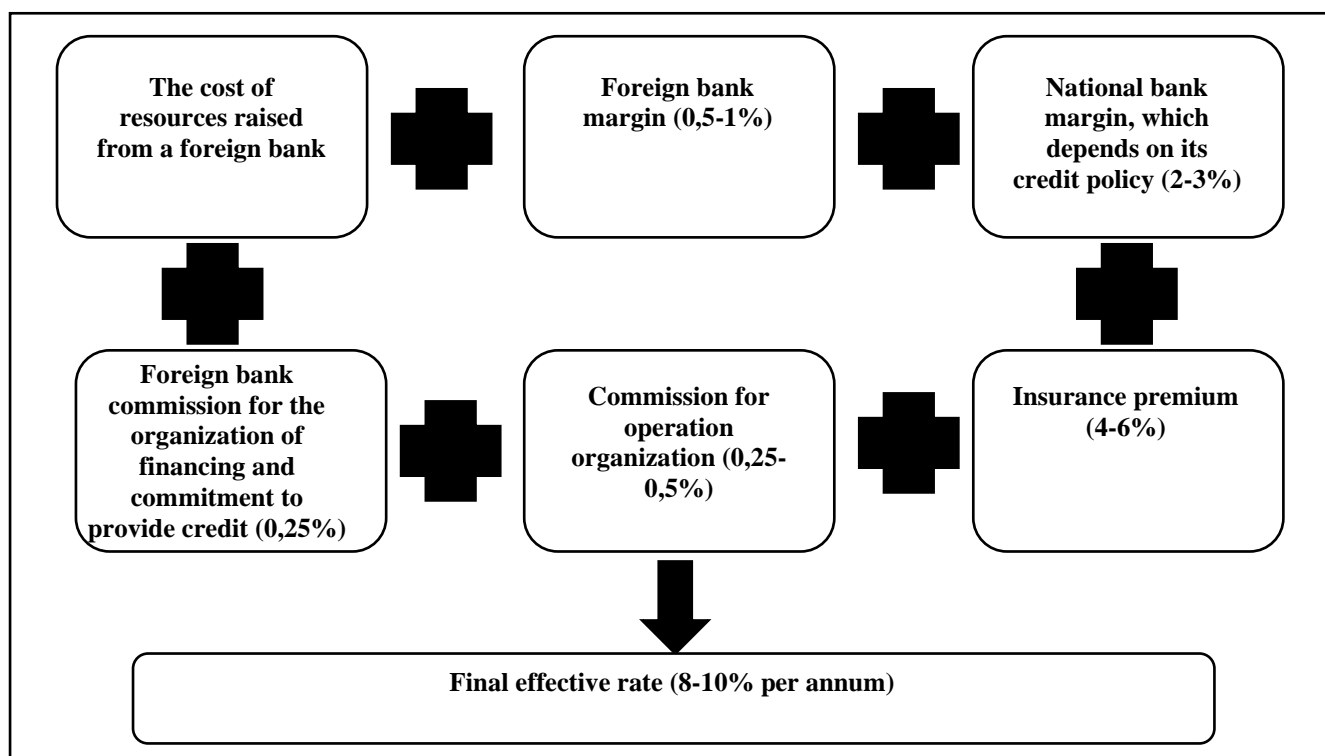

Fig.1. Cost of crediting with participation of ECA.

Source: [4]

Systematization of world scientific and practical achievements in the field of ESA research has allowed us to identify the following institutional forms:

- 1) ECA as a government agency within the government department;

Among OECD countries, only the United Kingdom and Switzerland use this ECA model. In some developing countries, export credit services are provided through a central bank or ministries of trade or industry, a corporation, or a state-owned agency.

2) ECA as a private institution acting as a government agent;

In some countries, the government enters into an agreement with a private company, such as COFACE in France, Euler Hermes in Germany, ATRADIUS in the Netherlands. The selected company conducts an initial risk analysis and proposes to the government certain export support strategies. When a private company is an agent of the government, all risks are borne by the state.

3) ECA as a purely private company.

As a rule, their resource base is formed at the expense of own means, attracted means, and means of the state budgets. The main products of ECA, distributed in the world financial markets are: the provision of export credit for the purchase of goods will serve as foreign partners, financing of investment projects abroad, export guarantee insurance and export credits, insurance of private investments abroad.

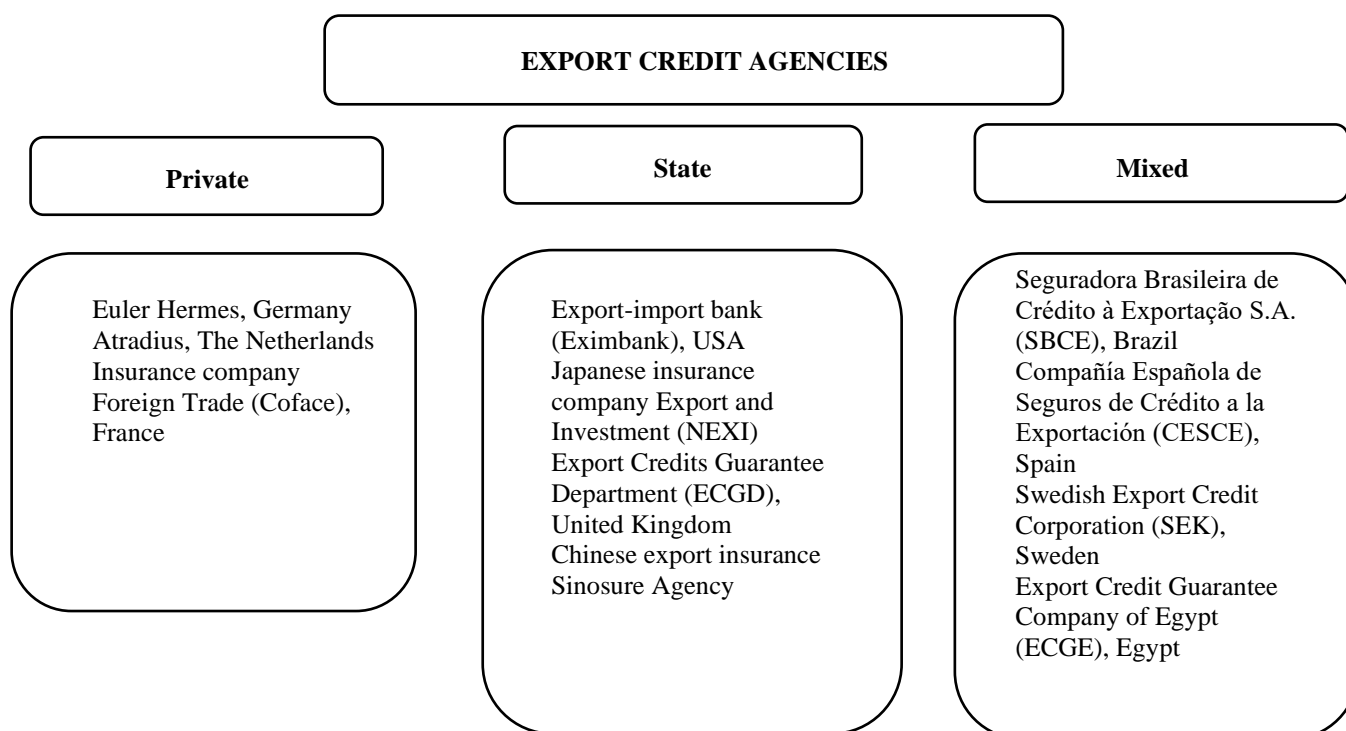

Fig.2. Type and examples of the export credit agencies.

Source:[5]

There are two main models of export financing with the involvement of an export credit agency:

1. Direct lending.

In this case, the supplier or the buyer applies to ECA, which operates in his country, with a request to provide financing for the purchase of equipment. After that, the buyer of the equipment enters into a loan agreement with a credit export agency, which pays money to the supplier of goods in accordance with the terms of the agreement. Then the buyer returns the money to ECA in accordance with the terms of the loan agreement.

2. Provision of financial guarantees.

In such a situation, ECAs provide financial guarantees to local credit and financial institutions (banks, credit unions) that can finance the acquisition of fixed or production assets by the exporter. In this case, ECA's financial guarantees cover from 75% to 95% of the total amount of the concluded export contract.

Their usage reduces the risks for the bank providing the financing, and also helps the recipient of financing to enter into an agreement with the bank on more favorable terms. The buyer returns the money

directly to the bank that provided the financing. Thus, unlike the first model, ECA is not a direct creditor, but a guarantor of the agreement.

The role played by ECAs in the development of international trade around the world is constantly growing, as evidenced by the active growth of profits and scale of leading ECAs. Thus, Euler Hermes (EH) covers risk management processes on five continents. ECA has branches and representatives in 54 countries. Today, credit risk insurance agreements cover the supply of goods and services to 245 countries. The company has more than 6,000 employees, serving about 52,000 customers. The company's net profit is constantly growing and currently reaches about 500 million euros per year, and equity - 2.5 billion euros. The successful experience of foreign ECAs clearly shows that they are not an "expensive" tool to promote exports, which requires constant financial injections. On the contrary, they can be quite self-sustaining and even profitable.

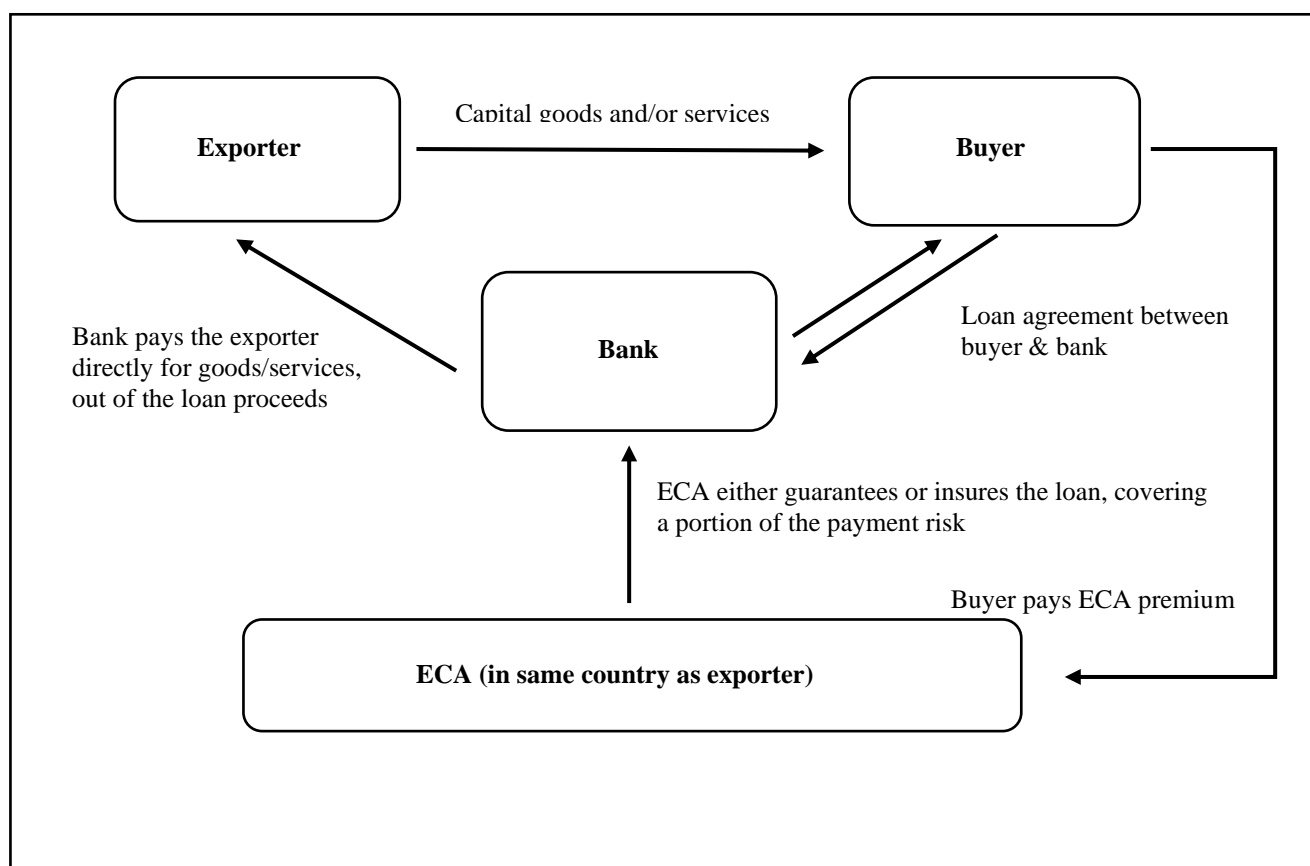

Fig.3. The way export credit agencies work.

Source: [1]

The role played by ECAs in the development of international trade around the world is constantly growing, as evidenced by the active growth of profits and scale of leading ECAs. Thus, Euler Hermes (EH) covers risk management processes on five continents. ECA has branches and representatives in 54 countries. Today, credit risk insurance agreements cover the supply of goods and services to 245 countries. The company has more than 6,000 employees, serving about 52,000 customers. The company's net profit is constantly growing and currently reaches about 500 million euros per year, and equity - 2.5 billion euros. The successful experience of foreign ECAs clearly shows that they are not an "expensive" tool to promote exports, which requires constant financial injections. On the contrary, they can be quite self-sustaining and even profitable.

A common feature of all ECAs is that they are guided by international rules and principles, the main of which are enshrined in the so-called Consensus (recommendations on the granting / insurance of export credits officially supported by the state) of member countries of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD). also treaties of understanding of the Berne Union. It should be noted that the

Berne Union was established in 1934 to provide professional support for international trade, and one of its priorities was to develop and apply agreed terms of lending and insurance for international trade. Thus, the relevant international rules of state support for export credit and insurance based on budgetary funds are officially recognized (WTO), ECA is a perfectly legal form of export support, which, unlike direct export subsidies, will not meet resistance from the international community and will damage the country's image in the international arena.

Attracting financing for exports through ECA is beneficial for both large corporations and companies in the small and medium business sector. Among the main advantages of such financing are:

- 1) Low-interest rates. As a rule, ECA loan rates are much lower than the rates of commercial banks.
- 2) Export credit agencies help importers circumvent the restrictions in national private credit and financing markets.
- 3) Exporters, in turn, receive money for the goods without delay, which has a positive effect on their working capital.
- 4) ECAs finance any type of export, even one that is difficult to obtain funding from private financial institutions.
- 5) Reputational risks are reduced.

Attracting financing through ECA will simplify export-import trade relations for both sellers and buyers.

Unfortunately, Ukraine lags behind many countries in terms of state support for exports. The system of export credit insurance with state support is not used actively enough. Such underdevelopment of the state support system for Ukrainian exports will have a negative impact on the level of protection of domestic exporters and may lead to a decrease in their financial stability and solvency.

The main factors hindering the process of forming an effective system of state financial support in Ukraine are the following: imperfect legal and regulatory framework; the need for a profit account; the complexity of the loan transaction; the need to pay insurance premiums at the expense of profits; the complexity of the loan transaction; the need for additional warranty instruments, which are also issued in English on the basis of foreign legislation; duration of the procedure[9].

Overcoming these obstacles should be carried out on the basis of objective changes in the geoeconomic and geopolitical situation with the intensification of European integration processes, as well as in accordance with international legal norms and trade rules.

The creation of ECA should be a priority for the government today. The emergence of an export credit agency will be the strongest stimulus for the development of Ukraine's export activities, and, consequently, the growth of our economy, and also plays a significant role in increasing the confidence of foreign businesses and investors in Ukrainian companies.

The priority measure of state support of the country's export potential should be the adoption of the relevant and more important active and valid Law of Ukraine "On State Financial Support of Export Activities" and the creation of export credit agencies.

The next place should be occupied by financial and institutional support, in particular:

- 1) Development of a mechanism for involving branches, branches and subsidiaries of Ukrainian banks abroad in the system of state guarantees, which will allow more active use of external financial resources for Ukrainian exporting companies.
- 2) Return of interest rate or its share to Ukrainian exporters of industrial and agricultural products.
- 3) Improvement of the institutional base.
- 4) Increasing the size of state guarantees while reducing the state's share in project financing, active involvement of external investors for financing under state guarantees.

Conclusions from the research. Export credit agencies (ECAs) were originally government agencies charged with supporting the development of exports through the provision of export financing, as well as various types of risk insurance or guarantees, intended to mitigate risk and thereby encourage the pursuit of opportunities in international commerce. ECAs are acknowledged to be important contributors, often highly expert, to the enabling of international trade. ECAs are a key resource to gather information on countries, industries, markets of opportunities as well as challenges around the world. The role of ECAs, and the respective services offered, help companies grow their sales volume on the international market while

making sure to manage the risks it takes when entering the international market. Furthermore, ECAs provide opportunities to collaborate with market players and to facilitate growth in exports.

In view of the above, we consider it necessary to urgently revise the law on the establishment of ECA in Ukraine. Revision and amendment of the basic law will increase the annual volume of Ukrainian exports of goods (works, services). According to expert estimates, on average, ECA's activities can provide an additional 12% increase in the country's exports, and one additional dollar of the ECA budget - about \$302 of additional exports. Ensuring the stable operation of export producers will help attract additional investment in the real sector of the economy. The introduction of the law will create conditions for the intensification of export activities of domestic enterprises, which will lead to GDP growth, the number of jobs (for example, the results of the German ECA "Euler Hermes" created 240 thousand working places) and income, as well as budget revenues basic taxes and fees.

Джерела та література

1. Short R. Export Credit Agencies, Project Finance, and Commercial Risk: Whose Risk is it, Anyway? *Fordham International Law Journal*. 2000. Volume 24. № 4. P. 1371-1381 [Electronic recourse] – URL: <http://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1766&context=ilj>
2. Wright Ch. Export Credit Agencies and Global Energy: Promoting National Exports in a Changing World. *Global Policy, Global Energy Governance*. 2011. Vol. 2. P. 133-143. URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1758-5899.2011.00132.x/abstract>
3. BerneUnion. Statistics. URL: <http://www.berneunion.org/about-the-berne-union>.
4. Белінська Я. В. Державна підтримка експорту: зарубіжний досвід та уроки для України. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 3(8). URL : <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/8/16.pdf>
5. Бойко Є.О. Експортне агентство, як складова державного управління в підвищенні. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/NacGosp/2010/Boyko_EO.pdf
6. Григоряк Р. М. Кредитно-фінансові інструменти стимулювання експорту в Україні. URL: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=19910>
7. Ломійчук В. Експортно-кредитні агентства. Чому вони важливі для України. *Європейська правда*. 2015. №4 URL: <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/04/21/7033079/>
8. Ляхова О. О., Урванцева С. В. Експортні кредитні агентства як ефективний інструмент фінансового стимулювання зовнішньоекономічної діяльності. *Економічний часопис-XXI*. 2015. № 1-2(2). С. 23-26.
9. Сидяченко В. Впровадження фінансових інструментів розвитку експорту в Україні із врахуванням досвіду діяльності Корпорації Страхування Експортного Кредитування Польщі. 2002. URL: http://www.tpp.lviv.net/zek/Numbers/1_2002/Sydiachenko.htm
10. Снопенко Г. Г. Снопенко М. Г. Економічний аспект впровадження механізмів фінансової підтримки національних підприємств - експортерів продукції. *Вісник Нац. ун-ту «ХПІ»* : зб. наук. пр. Темат. вип. : Технічний прогрес та ефективність виробництва. Харків : НТУ «ХПІ». 2012. № 25. С. 25-40.
11. Хозєєва І. С., Снопенко Г.Г. Кредитно-фінансовий інструментарій державного стимулювання експорту в Україні. *Вісник СНУ ім. В. Даля*. 2011. №10(2) Ч. 2. С. 284-291
12. Школенко О. Б. Стратегія стимулювання експортної діяльності вітчизняних підприємств. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. Київ. 2015. № 1. С. 132-136

References

1. Short R. Export Credit Agencies, Project Finance, and Commercial Risk: Whose Risk is it, Anyway? *Fordham International Law Journal*. 2000. Volume 24. No 4. P. 1371-1381 – Retrieved from <http://ir.lawnet.fordham.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1766&context=ilj/> [in English].
2. Wright Ch. Export Credit Agencies and Global Energy: Promoting National Exports in a Changing World. *Global Policy, Global Energy Governance*. 2011. Vol. 2. R. 133-143. Retrieved from: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1758-5899.2011.00132.x/abstract/> [in English].
3. Berne Union (2013). Statistics. Retrieved from <http://www.berneunion.org/about-the-berne-union>. [in English].
4. Belinska Y. V. Derzhavna pidtrymka eksportu: zarubizhnyi dosvid ta uroky dlia Ukrainy [State support of export: foreign experience and lessons for Ukraine]. 2008. No 3 (8). Retrieved from <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/8/16.pdf> [in Ukrainian].
5. Boyko Y. O. Eksportne ahentstvo, yak skladova derzhavnogo upravlinnia v pidvyshchenni [Export agency as a component of public administration in increasing exports] URL: [nbuv.gov.ua/e-journals/NacGosp/2010/Boyko_EO.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/NacGosp/2010/Boyko_EO.pdf) [in Ukrainian].

6. Hryhoriak R. M. Kredytno-finansovi instrumenty stymuliuvannya eksportu v Ukraini [Credit and financial instruments for export promotion in Ukraine]. Retrieved from <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=19910> [in Ukrainian].
7. Lomiychuk V. Eksportno-kredytni ahentstva. Chomu vony vazhlyvi dlia Ukrainy. [Export credit agencies. Why they are important for Ukraine]. Yevropeiska pravda. 2015. №4 . Retrieved from <http://www.eugontegration.com.ua/experts/2015/04/21/7033079/> [in Ukrainian].
8. Lyakhova O. O., Urvantseva S.V. Eksportni kredytni ahentstva yak efektyvnyi instrument finansovoho stymuliuvannya zovnishnoekonomichnoi diialnosti. [Export credit agencies as an effective instrument of financial incentives for foreign economic activity]. Ekonomichnyi chasopys-XXI. 2015. № 1-2 (2). P. 23-26. [in Ukrainian].
9. Sidiachenko V. Vprovadzhennia finansovykh instrumentiv rozvytku eksportu v Ukraini iz vrakhuvanniam dosvidu diialnosti Korporatsii Strakhuvannya Eksportnoho Kredytuvannya Polshchi [Implementation of financial instruments for export development in Ukraine, taking into account the experience of the Export Credit Insurance Corporation of Poland] 2002. Retrieved from http://www.tpp.lviv.net/zek/Numbers/1_2002/Sydiachenko.htm [in Ukrainian].
10. Snopenko G. G. Snopenko M. G. Ekonomichnyi aspekt vprovadzhennia mekhanizmiv finansovoi pidtrymky natsionalnykh pidpriemstv - eksporteriv produktsii. [Economic aspect of implementation of mechanisms of financial support of national enterprises - exporters of products] Visnyk Nats. tekhn. un-tu KhPI: Coll. Science. etc. Topic. issue : Technical progress and production efficiency. - Kharkiv: NTU "KhPI" . 2012. № 25. P. 25-40. [in Ukrainian].
11. Khozeeva I. S., Snopenko G. G. Kredytno-finansovi instrumentarii derzhavnogo stymuliuvannya eksportu v Ukraini [Credit and financial tools of state export promotion in Ukraine] Visnyk SNU im. V. Dalia. 2011. №10 (2) Ch. 2. P. 284-291 [in Ukrainian].
12. Shkolenko O. B. Stratehiia stymuliuvannya eksportnoi diialnosti vitchyznianykh pidpriemstv [Strategy for stimulating the export activity of domestic enterprises] Ekonomika. Menedzhment. Biznes. Kiev. 2015. № 1. С. 132-136. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14.01.2021 р.

УДК: 330:65.012.224:574.63(477)

Колодійчук Ірина,
доктор економічних наук, старший науковий співробітник,
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»,
старший науковий співробітник відділу регіональної
екологічної політики та природокористування,
м. Львів; ORCID ID: 0000-0001-5110-3905
e-mail: Ira1166@ukr.net

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-01-151-160>

ТЕХНИКО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ РЕЦИКЛІНГУ ВІДХОДІВ В УКРАЇНІ

Проведено аналіз існуючих в Україні технологій перероблення побутових. Наголошено на наявності низки проблем щодо їхньої функціональності. Акцентовано увагу на наявності потужних сировинних ресурсів для впровадження рециклінгу. Виділено основні проблеми місць видалення відходів: відсутність їхньої паспортизації через невідповідність чинним стандартам і продовження накоплення відходів всупереч вичерпанню термінів експлуатації; вольових рішень щодо закриття техногенно ризикових полігонів; пошуку альтернативних шляхів поводження з відходами. Здійснено порівняльну еколого-економічну оцінку технологій перероблення відходів. Зазначено, що актуальним для розвитку системи управління відходами є використання інноваційних технологій спалювання відходів через реконструкцію та оснащення переробних підприємств сучасними системами горіння і фільтрації відпрацьованих газів для зведення до мінімуму екологічних ризиків. Визначено найефективніший напрям інноваційного оновлення – розвиток потужностей на основі технології стерилізації відходів в автоклавах та сортування ТПВ для рециклінгу.

Ключові слова: рециклінг, спалювання, механіко-біологічне оброблення, місця видалення відходів, утилізація, автоклавний метод перероблення відходів.

Колодійчук Ирина,
доктор экономических наук, старший научный сотрудник,
старший научный сотрудник отдела региональной
экологической политики и природопользования,
ГУ «Институт региональных исследований имени М. И. Долишнего НАН Украины»,
г. Львов

ТЕХНИКО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ РЕЦИКЛИНГА ОТХОДОВ В УКРАИНЕ

Проведен анализ существующих в Украине технологий переработки бытовых отходов. Отмечено наличие ряда проблем по их функциональности. Акцентируется внимание на наличии мощных сырьевых ресурсов для внедрения рециклинга. Выделены основные проблемы мест удаления отходов: отсутствие их паспортизации из-за несоответствия действующим стандартам и продолжение накопления отходов вопреки истечению сроков эксплуатации; волевых решений по закрытию техногенно рискованных полигонов; поиска альтернативных путей обращения с отходами. Осуществлена сравнительная эколого-экономическая оценка технологий переработки отходов. Отмечено, что актуальным для развития системы управления отходами является использование инновационных технологий сжигания отходов путем реконструкции и оснащения перерабатывающих предприятий современными системами горения и фильтрации отработанных газов для сведения к минимуму экологических рисков. Определены эффективные направления инновационного обновления – развитие мощностей на основе технологии стерилизации отходов в автоклавах и сортировки ТБО для рециклинга.

Ключевые слова: рециклинг, сжигание, механико-биологическая обработка, места удаления отходов, утилизация, автоклавный метод переработки отходов.

Kolodiichuk Irina,
D.Sc. (Economics),
senior researcher of regional environmental policy and environmental management department,

SI "Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy NAS of Ukraine»,
Lviv

TECHNICAL AND ECONOMIC RATIONALE FOR WASTE RECYCLING IN UKRAINE

Introduction. In Ukraine, the most common methods of waste management are active processing - incineration, utilization (mechanical and biological treatment), and passive storage of their inert residues in specially designated areas. According to European standards, these technologies to some extent carry environmental risks and do not belong to full-fledged recycling. Significant volumes of accumulated and generated waste determine the regional economic potential that can be used for the introduction of recycling technologies. **The purpose of the article.** The purpose of the article is the feasibility study of waste processing in Ukraine given the regional potential for the development of recycling technologies. To achieve this goal, the following tasks were solved: to analyze the existing technologies for processing household and similar waste and to carry out their economic evaluation; identify areas for innovative development of regional waste management systems in the near future. **Results.** The analysis of existing in Ukraine technologies of processing of household and similar wastes is carried out. It is emphasized that there are a number of problems with their functionality. Emphasis is placed on the availability of powerful raw materials for the implementation of recycling. The main problems of waste disposal sites are highlighted: lack of their certification due to non-compliance with current standards and continued accumulation of waste despite the exhaustion of service life; voluntary decisions to close technogenic risk landfills; finding alternative ways of waste management. A comparative ecological and economic assessment of waste processing technologies has been carried out. **Conclusions.** Relevant for the development of waste management system is the use of innovative technologies of waste incineration through reconstruction and equipping of processing plants with modern combustion and filtration systems of exhaust gases to minimize environmental risks.

Key words: foreign economic activity, agricultural enterprise, agro-industrial complex, export, import, foreign trade balance.

Постановка проблеми та її значення. Значні обсяги накопичених та утворених відходів в Україні визначають регіональний економічний потенціал, що може бути задіяний для впровадження рециклінгових технологій. У поводженні з відходами найпоширенішими способами є активне перероблення – спалювання, утилізація (механіко-біологічне оброблення), і пасивне зберігання їхніх інертних залишків у спеціально відведених місцях. Згідно з європейськими нормами усі ці технології в тій чи іншій мірі несуть екологічні ризики і не відносяться до повноцінного рециклінгу.

Структура утилізаційних потужностей у вітчизняній системі поводження з відходами за кількісними і якісними параметрами не відповідає європейським стандартам, оскільки використовуються застарілі малоефективні технології, що самі по собі становлять екологічну небезпеку. Абсолютна більшість об'єктів поводження з відходами в Україні – це *місця видалення відходів* (МВВ). Якщо в країнах ЄС захоронення відходів коштує дорого і вартість однієї тонни може становити від 4 до 75 євро, то в Україні – 0,14 євро, що не сприяє розвитку утилізаційних потужностей і покращанню екологічної ситуації. Станом на 2018 рік, в країні налічувалось 256 перевантажених полігонів, а 1347 звалищ не відповідали нормам екологічної безпеки [1]. Відтермінування паспортизації МВВ протягом усіх років незалежності України спричинює критичний стан їхньої експлуатації та катастрофічно низькі темпи рекультивации закритих полігонів/звалищ. Втім впровадження утилізаційних потужностей активного типу дасть змогу вирішити низку проблем не лише екологічного, а й соціально-економічного характеру, підвищити рівень конкурентоспроможності і якості життя у регіонах України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти окресленої проблематики стали предметом наукових досліджень українських і зарубіжних учених. Зокрема, теоретико-методологічні засади формування системи управління відходами відображено у працях Н. Бокена [2], Г. Виговської [3], П. Джізелліні [4], Н. Міллара [5], В. Міщенко [6], Р. Мюррея [7], В. Хааса [8] та ін.

Науково-практичні проблеми генерування різних видів відходів і можливостей їхнього подальшого корисного використання на регіональному рівні досліджували такі вчені, як Р. Берлінг [9], О. Горобець [10], Т. Довга [11], О. Ігнатенко [12], О. Руденко [13], М. Самойлік [14], А. Сиволап [15], Н. Хижнякова [16] та ін. Проте ці дослідження загалом стосуються окремих аспектів управління

відходами. Питанню комплексної оцінки переробки відходів в Україні та формуванню утилізаційних потужностей на основі рециклінгу не приділено належної уваги.

Мета і завдання статті. Метою статті є техніко-економічне обґрунтування переробки відходів в Україні з огляду на регіональний потенціал розвитку рециклінгових технологій.

Для досягнення поставленої мети вирішувались наступні завдання: проаналізувати існуючі технології перероблення побутових і подібних відходів (ППВ) та здійснити їхню економічну оцінку; визначити напрями інноваційного розвитку регіональних систем управління відходами на найближчу перспективу.

Викладення основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Поводження з відходами у місцях їхнього пасивного зберігання регламентують Правила експлуатації полігонів побутових відходів, затверджені Наказом Міністерства житлово-комунального господарства України № 435 від 01.12.2010 р. (зі змінами №134 від 12.05.2014 р.) [17].

Технологія поводження з ППВ передбачає їхнє перевезення на полігон спеціалізованим автомобільним транспортом, який перед розвантаженням в обов'язковому порядку на ваговій проходить зважування та перевірку на радіологічну безпеку. Розвантажені відходи на робочій карті розрівнюють бульдозерами та ущільнюють спеціальними компакторами у певні шари, які періодично пересипають інертним ґрунтом. Під час анаеробного розкладання органічної частини відходів утворюються фільтрат та біогаз. Фільтрат просочується крізь шари ґрунту та відходів в нижню частину карти й потрапляє в дренажну систему, після чого відпомповується в очисні споруди. До 80 % фільтрату очищується до стану чистої води, яка потрапляє у навколишнє середовище, а приблизно 20 % неочищеного концентрату відводиться у спеціальний відстійник. Утворений біогаз, що є поновлюваним і дешевим джерелом енергії, можна використовувати як місцеве паливо або у спеціальних установках – для виробництва електроенергії.

Біогаз, або так званий звалищний газ, містить до 60 % метану. У середньому при розкладанні 1 т ППВ може утворюватися 100–200 м³ біогазу з теплотворною здатністю приблизно удвічі нижчою, ніж у природного газу (близько 20 МДж/м³). Тобто енергетичний еквівалент 1 м³ біогазу приблизно дорівнює 0,5 м³ природного газу, а отже, енергетичний потенціал полігону з розміщенням 1 млн т ППВ вологістю 40 % еквівалентний 50–60 млн м³ природного газу. Проте, на відміну від природного родовища, на полігонах відсутня газонепроникна ізоляція, що вимагає одночасно з генерацією газу оперативно його видобувати, в іншому разі біогаз викидатиметься в атмосферу. Закономірне поповнення відходів дає змогу використовувати тривалий час це енергетичне джерело. Навіть після закриття полігону ППВ розкладаються ще протягом 20 років, а активне утворення біогазу починається приблизно з третього року від початку зберігання, поступово збільшуючи інтенсивність газоутворення протягом наступних 10-15 років, після чого процес сповільнюється. Тому за середнього виходу «звалищного» газу 100 м³/т ППВ середня швидкість його виходу приймається 5 м³/т ППВ на рік [18].

Утворений на полігонах біогаз інтенсивно видобувають у багатьох країнах світу ще з початку 80-х рр. ХХ ст. На теперішній час світовими лідерами за обсягами річного газовидобутку з полігонів ППВ є: США – 500 млн м³, Німеччина – 400 млн м³, Великобританія – 200 млн м³ на рік. Загальний обсяг видобутку «звалищного» газу становить близько 1,2 млрд м³ на рік, що еквівалентно 429 тис. т метану, або 1 % його світової емісії [18].

Біогаз добувають не лише безпосередньо на полігонах побутових відходів, а й на заводах механіко-біологічної переробки ППВ. Генерують електроенергію і тепло під час безпосереднього спалювання відходів. У разі видобутку електроенергії з біогазу та біомаси її можна реалізовувати за «зеленим» тарифом – 0,1239 євро/кВт год. без ПДВ.

За даними Міністерства розвитку громад та територій України, після прийняття у 2015 році Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електроенергії з альтернативних джерел енергії», яким було збільшено «зелений» тариф для електроенергії, що виробляється з біомаси та біогазу з побутових відходів, в Україні спостерігається тенденція до збільшення кількості полігонів, на яких влаштовані системи добування біогазу і встановлені когенераційні установки для вироблення теплової або електричної енергії. Так, на 32 полігонах влаштовано систему добування біогазу і експлуатуються когенераційні установки

потужністю 19 МВт, а кількість виробленої електроенергії за 2018 рік становила понад 63,3 млн кВт год.

Проблема багатьох полігонів в Україні полягає в їхній експлуатації понад запроєктовані терміни, а також недотриманні норм щодо структури й нормативних обсягів надходження відходів. Через певний період часу полігон вичерпує свій ресурс і не може приймати відходи без негативних наслідків для навколишнього природного середовища. Основними проблемами подальшої його експлуатації є неприємні запахи та фільтрат, а також виникнення аварійних схилів і розширення площі полігону за межі робочих карт. Водночас перевантажені полігони здійснюють прямий вплив на ґрунти, атмосферне повітря, поверхневі (через забруднення важкими металами – іонами свинцю, нікелю, марганцю) і підземні (через забруднення хромом) води. Досить часто рівень фільтратних озер перевищує рівень існуючих дамб, що підвищує ризики техногенних катастроф і вимагає значних фінансових витрат на укріплення дамб.

Отож, після вичерпання ресурсу полігону його необхідно закривати й вдаватися до рекультивациі, проте заходи такого типу проводяться неналежним чином. Коли полігон працює, відповідальні органи влади воліють не задумуватися над стратегічними питаннями поводження з відходами, адже одночасно вирішити проблему утилізації ППВ після закриття полігону неможливо. Цьому передують тривала й витратна робота щодо пошуку місць створення нових полігонів чи будівництва утилізаційних підприємств, організації громадських обговорень, вибору технологій утилізації відходів, організації конкурсних процедур пошуку інвесторів тощо. На жаль, практика свідчить, що поки не виникають техногенні катастрофи або не активізується громадськість у спротиві щодо подальшої експлуатації полігонів, ці об'єкти продовжують приймати відходи, порушуючи законодавчо-регуляторні норми.

Першочерговим завданням у регіональних системах управління відходами є прийняття вольових рішень щодо закриття техногенно ризикових полігонів, що дасть змогу уникнути подальшого погіршення ситуації. Звичайно, цьому передують пошук альтернативних шляхів поводження з відходами.

До активних способів перероблення відходів відносимо їхнє спалювання, механіко-біологічне перероблення та сортування.

Основною перевагою спалювання відходів є зменшення їхнього об'єму та нейтралізація запахів від розкладу органічних решток. В Україні у 2018 році кількість установок для спалювання відходів становила 719 одиниць, з яких 576 (10,4 % від загальної кількості установок для поводження з відходами, а також спеціально відведених місць та об'єктів видалення відходів) – для спалювання відходів з метою отримання електричної енергії (*RI*) та 143 – для спалювання з метою теплового перероблення відходів (*DIO*). Шляхом використання сумарної потужності у 2018 році було спалено 1028,6 тис. т відходів, з них I–III класу небезпеки – 11,9 тис. т, ППВ – 206,5 тис. т.

Діяльність, пов'язана зі спалюванням відходів з метою отримання енергії (*RI*), належить до операцій утилізації, однак спалювання твердих побутових відходів (ТПВ) не сприяє ефективному виробленню енергії, позаяк більшість із них – вологі і не всі горючі. Водночас під час спалювання знищуються всі сировинні ресурси для можливого подальшого рециклінгу.

На теперішній день в регіонах України спалюється лише 3 % побутових відходів, а Стратегія [19] регламентує, що це значення не повинно перевищувати 10 відсотків. Утім будівництво сміттєспалювальних заводів для інвесторів є мало привабливим, оскільки залежно від потужності воно обійдеться у 130–270 млн євро з дотриманням усіх екологічних норм, а собівартість перероблення при цьому досить висока. Крім того, на генеровану сміттєспалювальними заводами енергію «зелений» тариф не поширюється і після поверхневого сортування дешевше відходи відправити на полігони, ніж спалювати. Наприклад, київський завод «Енергія», який переробляє 280 тисяч т ТПВ на рік і забезпечує опаленням близько 300 будинків житлового масиву Позняки, за спалювання тонни ТПВ отримує 143,5 грн, тоді як тариф на захоронення становить у середньому від 50 до 110 грн.

Значним бар'єром у використанні сміттєспалювальних установок є спротив місцевого населення з огляду на забруднення повітря шкідливими викидами та засмічення ґрунтів залишками продуктів горіння (золи). Проте інноваційні технології спалювання відходів за рахунок сучасних систем горіння та фільтрації відпрацьованих газів знижують екологічний ризик до мінімуму. До прикладу, у

Швейцарії від спалювання однієї тонни ППВ на сучасному заводі з інноваційними фільтрувальними установками забруднення еквівалентне спалюванню 1 кг змішаних відходів просто неба. Однак, на наш погляд, спалювання відходів все ж не є стратегічним пріоритетом для України і в перспективі необхідно забезпечити заміну сміттеспалювальних потужностей іншими, екологічно безпечнішими технологіями перероблення.

Складовою утилізації є сортування відходів на спеціальних комплексах, але ефективність цього процесу досягається лише за умови їхнього попереднього сортування у місцях утворення. Це дає змогу збирати сухі відходи і здійснювати ефективніше їхнє перероблення, але вимагає встановлення відповідних місткостей для роздільного збирання та проводити відповідну роз'яснювальну роботу з населенням. За дотримання зазначених вимог сміттесортувальні комплекси можуть досягти 20 % рециклінгу від маси ППВ.

Перевантаження МВВ в регіонах України вимагає використання технологій перероблення, що зменшують фізичні обсяги захоронення ППВ до мінімуму. Морфологічна структура відходів свідчить про високий вміст органічних домішок. Для ефективної нейтралізації органічної фракції, яка може сягати до 70 % від загальної кількості ППВ, найбільш прийнятним для України буде механіко-біологічне перероблення відходів, яке передбачає операції компостування, а також аеробне і/або анаеробне перероблення органічних відходів. Механіко-біологічне перероблення побутових відходів дає змогу відокремити ресурсно-ціннішу фракцію (пластик, папір, скло, метали та ін.), а органічну фракцію стабілізувати до інертної з можливістю виділення біогазу для виробництва електроенергії. Органічна фракція потрапляє до потужностей компостування або стабілізаційних тунелів, які її висушують, після чого органіка вже не є шкідливою з точки зору фільтратів та біогазу, суттєво зменшується в об'ємі.

Згідно з дослідженням Біоенергетичної асоціації України (www.uabio.org) завод з механіко-біологічною технологією може заробляти за «зеленим» тарифом 29,7 євро за тонну перероблених ТПВ. Однак інвестиційна привабливість будівництва таких об'єктів за чинного законодавства зменшуватиметься, позаяк передбачається поступове зниження рівня «зеленого» тарифу – на 10 % у 2020 і 2025 роках, до кінцевого припинення дії у 2030 році.

Недоліком механіко-біологічної технології є значна емісія неприємних запахів, що вимагає віддаленого розташування переробних підприємств від населених пунктів. Низька культура роздільного збору відходів населенням в Україні вимагає додаткового ручного сортування перед їхнім потраплянням на лінії та сортувальні барабани.

Аналіз системи поводження з відходами в Україні засвідчив, що процес утилізації обмежується їхнім механіко-біологічним переробленням та сортуванням, що не відноситься до повноцінного рециклінгу, а утилізаційні заходи у промислових регіонах загалом пов'язані зі зворотною засипкою відходів добувної промисловості і розроблення кар'єрів, що не належить до операцій перероблення відходів.

На відвалах промислових підприємств України накопичилося близько 250 млн т вугільних і 100 млн т металургійних шлаків і щороку ця цифра зростає. Загалом Україна використовує приблизно удвічі менше шлаків, ніж інші країни світу. У 2018 році підприємства країни відправили на утилізацію лише 4,9 млн т шлаків, або 45,5%. При цьому 2,1 млн т використано для виробництва цементу, а 1 млн т – на дорожнє будівництво.

Останнім часом спостерігається позитивна тенденція щодо використання відходів металургії. Зокрема, розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1420-р від 4 грудня 2019 року «Про використання відходів виробництва в дорожньому будівництві» [20] уряд рекомендує Державному агентству автомобільних доріг, обласним і Київській міській державним адміністраціям під час закупівлі послуг з ремонту автодоріг обов'язково передбачати застосування металургійних шлаків. За оцінкою *GMK Center* [21], Україна може збільшити використання шлаків у дорожньому будівництві як мінімум у п'ятеро. В Україні налічується близько 430 тис. км доріг. Якщо щорічно ремонтувати хоча б 3 тис. км (близько 0,6 % від їхньої кількості), то споживання шлаків збільшиться щонайменше до 5 млн т – це в п'ять разів більше, ніж сьогодні.

Існуючі технології перероблення відходів не забезпечують достатній рівень екологічної безпеки, що вимагає пошуку альтернативних технологій. Серед сучасних утилізаційних систем заслуговує на увагу автоклавний метод перероблення змішаних відходів, що поєднує високу економічну ефектив-

ність та екологічність. На ринку виробництва технологічного обладнання для перероблення відходів помітне місце займає польська компанія *Bioelektra Group S.A.* Інженерна група *Bioelektra* вдало поєднала автоклавний метод (метод стерилізації) із системою автоматизованого сортування відходів, що в кінцевому результаті забезпечує 65 % рециклінгу ППВ. Суттєвою перевагою автоклавного методу є відсутність емісії запахів і можливість будівництва переробного підприємства поряд із населеними пунктами, що суттєво знижує транспортно-логістичні витрати. Технологія також не потребує попереднього сортування відходів у місцях їхнього утворення, що є актуальним питанням у вітчизняних умовах.

Стерилізація в автоклавах проходить за температури 125–140° С і тиском до 3 бар протягом трьох годин, що забезпечує до 60 % зменшення об'єму відходів та приблизно на 17 % їхньої маси за рахунок випаровування вологи. Змішані стерилізовані відходи передаються на систему розподілу – механічну, оптичну, повітряну і магнітну. Усі фракції при цьому залишаються стерильними для подальшого перероблення (рециклінгу) (табл. 1).

Таблиця 1

Фракційний склад ресурсної складової для подальшого перероблення і рециклінгу автоклавного методу*

Ресурс	Характеристика	Застосування
1	2	3
Біомаса	<ul style="list-style-type: none"> - складається загалом з органічних біодеградуючих відходів, включаючи папір, стерильна і без запаху; - однорідний фізичний продукт, незалежно від структури відходів; - низькі рівні концентрації важких металів, сірки та хлорки; - тепловий коефіцієнт: 12 ГДЖ/ т; - вихід метану: 110 м³/т; - до 15 % домішок (в основному мінеральних). 	<ul style="list-style-type: none"> - паливо для тепло- і електростанцій; - паливо для піролізу; - процеси анаеробного зброджування; - поліпшення ґрунту як органічне добриво; - засіб для виробництва будівельних матеріалів: 10 % в цеглу, 50 % як легкий наповнювач.
Метал	<ul style="list-style-type: none"> - відділяється понад 95 % алюмінію і чорних металів; - сухі органічні залишкові матеріали в бляшанках не впливають на подальше перероблення; - повне видалення ярликів і фарби. 	<ul style="list-style-type: none"> - виробництво алюмінію; - виробництво сталі.
Скло	<ul style="list-style-type: none"> - відділяється понад 97 % скла; - максимально до 5 % домішок; - повне видалення ярликів, фарби та інших сторонніх матеріалів. 	<ul style="list-style-type: none"> - виробництво пакувальної продукції; - виробництво скловати (утеплювача); - виробництво піноскла.
Пластмаса	<ul style="list-style-type: none"> - відділяється понад 90 % пластмаси; - залежно від структури, з поділом на будь-який з таких видів пластмаси: поліетилентерефталат (ПЕТ), поліетилен, полістирол, полівінілхлорид; - сухі органічні залишкові матеріали в пляшках не впливають на подальше перероблення; - повне видалення ярликів і фарби, однорідна за складом сировина. 	<ul style="list-style-type: none"> - виробництво гранул для пакувальної, текстильної та іншої промисловості; - виробництво мастила для дизельних двигунів; - композитне виробництво.
Папір (целюлоза)	<ul style="list-style-type: none"> - 30–50 % паперу виділяються загалом із багатошарової упаковки, типу Тетра-пак; - велика частина паперу переробляється на біомасу; - низький рівень мінеральних залишків не впливає на подальше перероблення; 	<ul style="list-style-type: none"> - виділення целюлози для виробництва упаковки безпосередньо на паперових фабриках.

- не залишається фарби і забруднень.

*Джерело: складено на основі комерційної пропозиції *Bioelektra Group S.A.*

Програма автоматично аналізує структуру відходів і відповідно обробляє їх, забезпечуючи сортування понад 90 % вторинної сировини (пластику, металу, скла). При цьому також відбувається очищення пластику, скла і металів від ярликів, фарби, органічних решток, а матеріали стають однорідними за типом і складом та позбуваються неприємних запахів. На відміну від інших систем, доходи від продажу ресурсів покривають усі інвестиційні та експлуатаційні витрати, оскільки лише 4 % відходів вивозиться на звалище, а все інше – це біомаса, паливо *RDF (Refuse Derived Fuel)*, метал, скло і пластик. При цьому біомаса може використовуватися як паливо для тепло- і електростанцій, піролізних установок, а також як органічне добриво, компонент для виробництва будівельних матеріалів тощо.

Порівняльна характеристика витрат на використання розглянутих технологій представлена в табл. 2, що свідчить про високу конкурентоспроможність автоклавного методу, який, зокрема, пропонує компанія *Bioelektra Group S.A.* Найвитратнішою є технологія спалювання відходів, але це пов'язано зі жорсткими європейськими нормами щодо емісії відпрацьованих газів та значними витратами на встановлення й експлуатацію фільтрувальних установок. Широкий діапазон витрат на утилізацію відходів спричинений різноманітністю й складністю наявних технологій – від процесу простого сортування до систем анаеробного зброджування.

Отже, порівняльна еколого-економічна оцінка наявних в Україні технологій перероблення відходів свідчить, що:

- спалювання ППВ з метою отримання енергії (*RI*) неефективне через низьку горючість вологих відходів та залишок великої маси золи і абсорбентів, а також знищення всіх сировинних ресурсів, за винятком частини металів, для подальшого рециклінгу;

- сортувальні комплекси вимагають роздільного надходження відходів та забезпечують низький рівень (20 %) відсортованих відходів для рециклінгу;

- механіко-біологічне перероблення відходів ефективно нейтралізує органічну фракцію, зменшуючи фізичні обсяги захоронення ППВ, але значна емісія неприємних запахів вимагає віддаленого розташування переробних підприємств від населених пунктів, а низька культура роздільного збору відходів в Україні вимагає додаткового ручного їхнього сортування;

- автоклавний метод перероблення змішаних відходів забезпечує високу економічну ефективність та екологічність за рахунок 65 % автоматично відсортованих ППВ для рециклінгу, відсутність емісії запахів та можливість будівництва переробних підприємств поряд із населеними пунктами, що суттєво знижує логістичні витрати.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика витрат на використання технологій перероблення відходів*

Вид витрат	Спалювання	Утилізація (механіко-біологічне перероблення / сміттесортувальні комплекси)	Автоклавний метод (<i>Bioelektra Group S.A.</i>)
Капіталовкладення, Євро/т річної продуктивності	700–1000	150–450	300–400
Експлуатаційні витрати, Євро/т	80–120	20–70	25

*Джерело: підготовлено на основі (www.bioelektra.pl).

Прагнення до економічного зростання без належної уваги до розвитку утилізаційних потужностей призведе до положення цугцванга соціально-економічного розвитку територій. Варіативність рішень проблеми передбачає або згортання економічної активності підприємств, або введення в експлуатацію нових утилізаційних потужностей традиційного типу. Неприпустимість першого й витратність другого шляху вимагають концентрації зусиль на формуванні нової якості у

системі поводження з відходами – задіяння мало- та безвідходних технологій виробництва з використанням рециклінгових систем управління відходами. Хоча ці технології ще досить вартісні й малодоступні для національної економіки, їхнє впровадження є виправданим і перспективним.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Отож, стратегічним орієнтиром для України щодо управління відходами є використання регіонального економічного потенціалу накопичених та утворених відходів для впровадження рециклінгових технологій, і потужним сировинним джерелом для цього є наявні місця видалення відходів. Це також підтверджує досвід розвинутих європейських країн, в яких менше 5 % відходів потрапляє на полігони проти 93 % в Україні. Інноваційний розвиток регіональної системи управління відходами вбачаємо:

- у використанні регіонального економічного потенціалу накопичених та утворених відходів для впровадження рециклінгових технологій;
- у використанні інноваційних технологій спалювання відходів за рахунок реконструкції та обладнання переробних підприємств сучасними системами горіння та фільтрації відпрацьованих газів для зведення до мінімуму екологічних ризиків;
- у розвитку потужностей на основі інноваційної технології стерилізації відходів в автоклавах та сортування ТПВ для рециклінгу, що є найбільш прийнятною для умов України за критеріями економічної ефективності та екологічності.

Джерела та література

1. Стан сфери поводження з побутовими відходами в Україні за 2018 рік: інформація Міністерства розвитку громад та територій України. URL: <http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zkhk/terretory/stan-sferi-povodzhennya-z-pobutovimi-vidhodami-v-ukrayini-za-2018-rik/>.
2. Geissdoerfer M., Savaget P., Bocken N., Hultink E. The circular economy – a new sustainability paradigm. *Journal of Cleaner Production*. 2017. Vol. 143, № 1. P. 757–768. URL : <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652616321023?via%3Dihub>.
3. Виговська Г. П. Концептуальні засади створення нормативно-правової та методичної бази у сфері поводження з відходами. Утилізація отходов. Организация и контроль полигонов: сб. научн. ст. Одеса : ОЦНТЭИ, 1999. С. 16–34.
4. Ghisellini P., Cialani C., Ulgiati S. A review on circular economy: the expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems. *Journal of Cleaner Production*. 2016. Vol. 114, № 2. P. 11. URL : <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.09.007>.
5. Millar N., McLaughlin E., Boerger T. The circular economy: swings and roundabouts. *Ecological Economics*. 2019. Vol. 158, № 4. P. 11–19. URL : <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2018.12.012>.
6. Міщенко В. С. Удосконалення системи класифікації відходів і засади українського LIST OF WASTES. *Екологія и промисленность*. 2011. № 2. С. 107–111.
7. Мюррей Р. Цель – Zero Waste. Москва : ОМННО «Совет Гринпис», 2004. 232 с.
8. Haas, W., Krausmann, F., Wiedenhofer, D., Heinz M. (2015). How circular is the global economy? *Journal of Industrial Ecology*, 5, 765-777. Vol. 19. Available at: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/jiec.12244>
9. Берлінг Р. З., Данилович Т. Б. Проблеми функціонування системи управління відходами в Україні і шляхи її вдосконалення. *Вісник Нац. ун-ту «Львів. політехніка»*. 2006. № 552. С. 344–349.
10. Горобець О. В. Напрями удосконалення управління поводженням з відходами в Україні. *Економіка. Управління. Інновації*. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/-UJRN/-eui_2013_1_16.
11. Довга Т. М. Основні тенденції та закономірності утворення і переробки твердих побутових відходів в Україні. *Ефективна економіка*. 2012. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1491>.
12. Ігнатенко О. П. Інвестиційне значення побутових відходів у сфері благоустрою населених пунктів. *Інвестиції: практика та досвід*: наук.-практ. журн. Київ : ДКС Центр, 2014. № 11. С. 139–143.
13. Руденко О. В. Відходи гірничо-збагачувального виробництва: особливості при визнанні їх об'єктом обліку. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2011. № 1 (10). С. 202–207.
14. Самойлік М. С. Економічна модель розвитку сфери поводження з твердими відходами регіону з урахуванням екологічних факторів. *Вісник Полтавської державної аграрної академії*. 2014. № 1. С. 82–87.
15. Сиволап А. В. Регулирование потока ТБО. *Економіка и управление*. 2005. № 4–5. С. 99–104.
16. Хижнякова Н. О. Обґрунтування проектів комплексного перероблення побутових відходів. *Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка»*: Логістика. 2003. № 472. С. 522–526.

17. Правила експлуатації полігонів побутових відходів: Наказ Міністерства житлово-комунального господарства України. № 435 від 01.12.2010 р. (зі змінами № 134 від 12.05.2014 р.). *Офіційний вісник України*. 2010. № 100. С. 238.

18. «Сміттєвий» газ – модно у світі, перспективно для України. URL: http://ua.tiseco.com.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=186&Itemid=19.

19. Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 820-р від 8 листопада 2017 р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 94. С. 61.

20. Про застосування відходів виробництва в дорожньому будівництві: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1420-р від 4 грудня 2019 р. *Урядовий кур'єр*. № 32.

21. Кабмін рекомендує збільшити застосування шлаків у будівництві доріг. URL: <https://gmk.center/ua/news/kabmin-rekomenduie-zbilshiti-zastosuvannya-shlakiv-u-budivnictvi-dorig/> (дата звернення: 19.02.2020).

References

1. Stan sfery povodzhennia z pobutovymy vidkhodamy v Ukraini za 2018 rik: informatsiia Ministerstva rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy. URL: <http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zhkh/terretory/stan-sfery-povodzhennia-z-pobutovymi-vidhodami-v-ukrayini-za-2018-rik/>. [in Ukrainian].

2. Geissdoerfer M., Savaget P., Bocken N., Hultink E. (2017). The circular economy – a new sustainability paradigm. *Journal of Cleaner Production*. Vol. 143, № 1. P. 757–768. URL : <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959652616321023?via%3Dihub>. [in English].

3. Vyhovska H. P. (1999). Kontseptualni zasady stvorennia normatyvno-pravovoi ta metodychnoi bazy u sfery povodzhennia z vidkhodamy. [*Conceptual bases of creation of normative-legal and methodical base in the field of waste management*]. Utylyzatsiia otkhodov. Orhanyzatsiia y kontrol polyhonov: sb. nauchn. st. Odesa : OTsNTЭУ. S. 16–34. [in Ukrainian].

4. Ghisellini P., Cialani C., Ulgiati S. (2016). A review on circular economy: the expected transition ta balanced interplay of environmental and economic systems. *Journal of Cleaner Production*. Vol. 114, № 2. P. 11. URL : <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.09.007>. [in English].

5. Millar N., McLaughlin E., Boerger T. (2019) The circular economy: swings and roundabouts. *Ecological Economics*. Vol. 158, № 4. P. 11–19. URL : <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2018.12.012>.

6. Mishchenko V. S. (2011). Udoskonalennia systemy klasyfikatsii vidkhodiv i zasady ukraïnskoho LIST OF WASTES. [*Improving the waste classification system and the principles of the Ukrainian LIST OF WASTES*]. *Ekolohiia y promyshlennost*. № 2. S. 107–111. [in Ukrainian].

7. Miurrei R. (2004). Tsel – Zero Waste. [*Target - Zero Waste*]. Moskva: OMNNO «Sovet Hrynypys». 232 s. [in Russian].

8. Haas, W., Krausmann, F., Wiedenhofer, D., Heinz M. (2015). How circular is the global economy? *Journal of Industrial Ecology*, 5, 765-777. Vol. 19. Available at: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/jiec.12244>. [in English].

9. Berlinh R. Z., Danylovykh T. B. (2006). Problemy funktsionuvannia systemy upravlinnia vidkhodamy v Ukraini i shliakhy yii vdoskonalennia. [*Problems of waste management system functioning in Ukraine and ways of its improvement*]. *Visnyk Nats. un-tu «Lviv. politekhnik»*. № 552. S. 344–349. [in Ukrainian].

10. Horobets O. V. (2013). Napriamy udoskonalennia upravlinnia povodzhenniam z vidkhodamy v Ukraini. [*Directions for improving waste management in Ukraine*]. *Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii*. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/-UJRN/-eui_2013_1_16. [in Ukrainian].

11. Dovha T. M. (2012). Osnovni tendentsii ta zakonmirnosti utvorennia i pererobky tverdykh pobutovykh vidkhodiv v Ukraini. [*The main trends and patterns of solid waste generation and processing in Ukraine.*]. *Efektivna ekonomika*. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1491>. [in Ukrainian].

12. Ihnatenko O. P. (2014). Investytsiine znachennia pobutovykh vidkhodiv u sfery blahoustroiu naselenykh punktiv. [*Investment value of household waste in the field of improvement of settlements*]. *Investytsii: praktyka ta dosvid: nauk.-prakt. zhurn. Kyiv : DKS Tsent.* № 11. S. 139–143. [in Ukrainian].

13. Rudenko O. V. (2011). Vidkhody hirnycho-zbahachuvalnoho vyrobnytstva: osoblyvosti pry vyznanni yikh ob'ektom obliku. [*Mining and processing wastes: peculiarities in their recognition as an object of accounting.*]. *Yevropeiskyi vektor ekonomichnoho rozvytku*. № 1 (10). S. 202–207. [in Ukrainian].

14. Samoilik M. S. (2014). Ekonomichna model rozvytku sfery povodzhennia z tverdymy vidkhodamy rehionu z urakhuvanniam ekolohichnykh faktoriv. [*Economic model for the development of solid waste management in the region, taking into account environmental factors*]. *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*. № 1. S. 82–87. [in Ukrainian].

15. Syvolap A. V. (2005). Rehulyrovanye potoka TBO. [*Solid waste flow regulation*]. *Экономика y upravlenye*. № 4–5. S. 99–104. [in Russian].

16. Khyzhniakova N. O. (2003). Obgruntuvannia proektiv kompleksnoho pereroblennia pobutovykh vidkhodiv. [*Substantiation of projects of complex processing of household waste*]. *Visnyk Natsionalnoho un-tu «Lvivska politekhnika»*: Lohistyka. № 472. S. 522–526. [in Ukrainian].

17. Pravyla ekspluatatsii polihoniv pobutovykh vidkhodiv: Nakaz Ministerstva zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy. № 435 vid 01.12.2010 r. (zi zminamy № 134 vid 12.05.2014 r.). [*Rules of operation of landfills for household waste: Order of the Ministry of Housing and Communal Services of Ukraine. № 435 dated 01.12.2010*]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. 2010. № 100. S. 238. [in Ukrainian].

18. Smittievyi» haz – modno u sviti, perspektyvno dlia Ukrainy. [*Garbage gas is fashionable in the world, promising for Ukraine*]. URL: http://ua.tiseco.com.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=186&Itemid=19. [in Ukrainian].

19. Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii upravlinnia vidkhodamy v Ukraini do 2030 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 820-r vid 8 lystopada 2017 r. [*On approval of the National Waste Management Strategy in Ukraine until 2030: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 820-r of November 8, 2017*]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*. 2017. № 94. S. 61. [in Ukrainian].

20. Pro zastosuvannia vidkhodiv vyrobnytstva v dorozhnomu budivnytstvi : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 1420-r vid 4 hrudnia 2019 r. [*On the use of industrial waste in road construction: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 1420-r of December 4, 2019*]. *Uriadovyi kurier*. № 32. [in Ukrainian].

21. Kabmin rekomenduie zbilshyty zastosuvannia shlakiv u budivnytstvi dorih. [*The Cabinet of Ministers recommends increasing the use of slag in road construction*]. URL: <https://gmk.center/ua/news/kabmin-rekomenduie-zbilshiti-zastosuvannya-shlakiv-u-budivnictvi-dorih/>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 01.02.2021 р.

УДК: 330: 519.876.3 658

Tetiana Kmytiuk,
PhD in Economics, Associate Professor,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,
Mathematical Modeling and Statistics Department,
Kyiv, ORCID ID: 0000-0001-5262-856X
e-mail: tatyana.kmytuk@gmail.com

Inna Shatarska,
senior lecturer
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,
Mathematical Modeling and Statistics Department,
Kyiv, ORCID ID: 0000-0001-7070-9718
e-mail: inna_shatarskaja@ukr.net

Tetiana Bilyk,
PhD in Economics, Associate Professor,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman,
Mathematical Modeling and Statistics Department,
Kyiv, ORCID ID: 0000-0002-4059-8794
e-mail: bitetiana@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-01-161-174>

AN INTEGRATED APPROACH TO LOGISTIC RISK ASSESSMENT

The article considers theoretical and methodological aspects of logistics, namely logistics processes, logistics chain, logistics system, logistics management, logistics risk. A method of logistics management as an integrated process using the so-called network planning is proposed. This method allows a systematic approach to planning and managing the process of developing a new complex system. The process itself is seen as a single, inseparable process of interdependent operations aimed at achieving the ultimate goal. When analyzing the network model, a quantitative assessment of the time and cost of work performed. Elements of risk management in the logistics of enterprises using qualitative and quantitative analysis are considered.

Key words: logistics, risk, critical path method (CPM), program evaluation and review technique (PERT), logistics chain, critical activity, network planning, qualitative and quantitative risk assessment.

Кмытюк Татьяна,
кандидат экономических наук, доцент,
Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана,
кафедра математического моделирования и статистики,
г. Киев

Шатарська Інна,
старший преподаватель,
Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана,
кафедра математического моделирования и статистики,
г. Киев

Билык Татьяна,
кандидат экономических наук, доцент,
Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана,
кафедра математического моделирования и статистики,
г. Киев

КОМПЛЕКСНЫЙ ПОДХОД К ОЦЕНКЕ ЛОГИСТИЧЕСКОГО РИСКА

В статье рассматриваются теоретические и методологические аспекты логистики, а именно логистические процессы, логистическую цепь, логистическая система, управление логистикой, логистический риск. Предложенный метод управления логистикой, как сложного процесса, с помощью так называемого сетевого планирования. Этот метод позволяет систематически подходить к планированию и управлению процессом разработки новой сложной системы. Сам процесс рассматривается как единый, неразрывный процесс взаимосвязанных операций, направленных на достижение конечной цели. При анализе сетевой модели производится количественная оценка времени и стоимости выполненной работы. Рассмотрены элементы управления рисками в логистике предприятий с использованием качественного и количественного анализа.

Ключевые слова: логистика, риск, метод критического пути, метод оценки и анализа программ, логистическая цепочка, критическая деятельность, сетевое планирование, качественная и количественная оценка рисков.

Кмитюк Тетяна,
кандидат економічних наук, доцент,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
кафедра математичного моделювання та статистики,
м. Київ

Шатарська Інна,
старший викладач,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
кафедра математичного моделювання та статистики,
м. Київ

Білик Тетяна,
кандидат економічних наук, доцент,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
кафедра математичного моделювання та статистики,
м. Київ

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ ЛОГІСТИЧНОГО РИЗИКУ

В статті розглянуто теоретичні та методологічні аспекти основних концепцій логістики, а саме логістичні процеси, логістичний ланцюг, логістична система, управління логістикою, логістичний ризик. Запропоновано для аналізу виконання комплексу складних робіт у відповідний термін, коли необхідно пов'язати виконання робіт між багатьма виконавцями за часом, вартістю, ресурсами, іншими техніко-економічними показниками здійснювати за допомогою планування та управління в спеціальній економіко-математичній моделі мережевого планування. Описано два методи, що відображають проекти як мережі діяльності через мережеві діаграми, такі як метод критичного шляху (CPM) та техніка оцінки та огляду програми (PERT).

Класифіковано фактори та чинники ризику в логістиці, розглянуті чинники та фактори логістичного ризику. Систематизовано логістичні витрати, як одні з основних видів логістичних ризиків. Використовуючи дану систему класифікації логістичних витрат можна більш детально проводити якісний аналіз ризику конкретної логістичної системи. Визнено розрахунок параметрів мережевої моделі, які проводяться для повних шляхів, подій і робіт. При аналізі мережевої моделі з оцінкою часу подій та робіт, знайдено найбільш доцільні засоби досягнення оптимальних термінів виконання комплексу робіт, при цьому в першу чергу в мережевому плануванні розраховані критичні робіт, проводилася кількісна оцінка часу та вартості виконаної роботи. Наголошено на доцільності використання комплексного підходу щодо аналізу та управління ризиками в логістиці підприємств, а саме: якісний аналіз ризику та кількісний аналіз ризику.

Ключові слова: логістика, ризик, метод критичного шляху, техніка оцінки та аналізу програми (PERT), логістичний ланцюг, критична діяльність, мережеве планування, якісне та кількісне оцінювання ризику.

Formulation of the Scientific Problem and its Significance. In modern conditions of economic development, logistics is becoming increasingly important, its efficiency depends on the structure of logistics networks. Logistics covers market research and forecasting, production planning, purchase of raw materials and equipment, includes inventory control and a series of sequential operations of goods movement, the study of customer service.

This is the main purpose of logistics: looking for the most efficient ways of transportation and storage, as well as the most profitable ways of marketing, it gives the manufacturer the opportunity to invest in product improvement and depreciation of production.

Despite the fact that the use of logistics in the economy of Ukraine is due to modern realities, the management of enterprises on the basis of logistics approaches is still given insufficient attention compared to developed countries. Improving the management of business structures in modern business conditions requires the solution of a number of tasks, the most important of which are the systematization and generalization of knowledge about the functioning of enterprises on the basis of logistics.

Analysis Research on this Problem. Foreign scientists M.Christopher, B. Fahimnia, R. Molaei, G. C Dias, C. T. Hernandez, Oliveira U., S. Alper, M. Tekin, and ukrainians O. Zavytiy, T. Didorenk, L. Kondriuk, O.P. Chukurna etc. have explored theoretical and methodological principles of logistic risk in their works. In spite of a big amount of scientific works in this area, assessment of logistic risk basis on the set of qualitative and quantitative methods of economic and mathematical modeling are still poor studied.

The aim of the Article. The purpose of this article is to reveal the role of logistics management in the development of enterprises at risk on the basis of a set of qualitative and quantitative methods of economic and mathematical modeling.

The Main material Research and Study of Scientific Results.

Logistics processes, the main purpose of which is to move the material flow are provided by a variety of integrated infrastructure designed to perform the following tasks:

- storage of products in special tanks and structures;
- movement of products by means of vehicles and handling vehicles;
- protection of products using warehouses, which requires packaging systems, information transfer, etc;
- transformation of information of logistics processes [1].

The set of logistics processes forms a logistics chain that helps to understand the essence of logistics management.

The logistics chain is a linearly ordered set of participants in the logistics process, which carry out logistics operations to bring external material flow from one logistics system to another in terms of production consumption or to the final consumer in terms of personal non-production consumption.

The general scheme of the logistics chain is expressed by the following sequence of elements (links) of logistics management supplier - manufacturer - intermediary (wholesaler) - intermediary (retailer) - consumer.

A logistics system (LS) is a network of organizations, people, activities, information, and resources involved in the physical flow of products from supplier to customer. The logistics system may consist of three main networks or subsystems [2].

The set of links, the boundaries of functioning (at the micro or macro level) and the tasks of the functioning of the LS are combined with the internal goals of the enterprise with external ones.

The need to study the logistics system is due to the potential opportunities to improve the efficiency of economic systems, which carries a logistical approach to the management of material resources (flows and stocks).

Thus the following logistic competitive advantages of firm are allocated:

- the most successful choice of contractors for business relations (suppliers, creditors, commercial intermediaries, as well as consumers;
- selection of optimal distribution channels;
- possibility of modeling of logistics systems and chains;
- creating conditions for resource conservation in all economic flows (material, information, financial, labor);
- combination of economic interests of all participants of logistics systems and others.

According to the Council of Supply Chain Management Professionals (CSCMP), logistics management is the part of supply chain management that plans, implements, and controls the efficient, effective forward and reverse flow and storage of goods, services, and related information between the point of origin and the point of consumption in order to meet customers' requirements.

Logistics management should be based on the general theory of management in combination with the theoretical and methodological essence of logistics. The object of management is material flows that spread in the markets of goods, services and financial assets, and the subject - the optimization of processes that shape the interaction of economic flows, micro- and macroeconomic systems. The most important principle that logistics management must meet is systemicity and complexity. Therefore we can tell that logistical management is system where subjects of movement of the goods and communication between them are defined. In turn, the logistical connection is a combination of functions of the enterprises, each of which actually keeps the autonomy which allows to estimate really scales of activity of the enterprise. This form is the most adequate in the modern economy, characterized by the collapse of traditional rigid structures of trade, the loss of the usual landmarks of development.

Among the main advantages of logistics management is that the risk associated with the activities of the enterprise is reduced, but it does not relate to technological and political risks. It is due to various market fluctuations (changes in the strategy of suppliers and consumers, the emergence of new competitors), which have a significant impact on risks.

In solving the problem of risk, information support is of paramount importance, which reduces the level of uncertainty and allows to justify a decision. An enterprise that seeks to maintain and increase competitiveness must be open to information coming from the external environment, especially to information of strategic importance. At the same time, it is necessary to take measures to hide one's own information, which is important for competitors.

Analysis of the implementation of a set of complex works in the appropriate time, when it is necessary to link the performance of work between many performers in time, cost, resources, other technical and economic indicators is carried out through planning and management in a special economic and mathematical model of network planning.

Network planning (or project networking) is a generic name for methods that study projects as a set of interconnected activities with the purpose of assisting in planning, managing and controlling projects [3]. Network planning methods are modern analytical methods of planning and management of complex enterprises, ideas, projects and other implementations. There are basically two methods that describe projects as activity networks through network diagrams, such as the critical path method (CPM) and the program evaluation and review technique (PERT). They are largely similar, in particular both methods use a graphical presentation of the project, which represents the project network. CPM is a project analysis technique used to predict total project duration. CPM method is used in cases where the duration of each activity in the project is known and can be determined and added in calculation. Based on duration of each activity, the time needed to complete the overall project is calculated. PERT method is applied when individual activity duration is unknown and cannot be clearly determined. In this case, duration of each individual activity is estimated as: optimistic time, pessimistic time and most likely time, which serves to calculate duration of all activities in the project. PERT is a project network analysis technique used to estimate project duration when there is a high degree of uncertainty with individual activities during estimation [4].

The development of the logistics network itself should be based on three goals - minimizing costs, maximizing capital and maximizing customer service.

The main purpose of the analysis of the network diagram with an estimate of time of events and works consists in finding the most expedient means of achievement of optimum terms of performance of a complex of works, thus first of all in network planning attention is paid to critical activity.

Increasing or decreasing the duration of critical activity and the critical path can lead to a change in the completion date of the complex as a whole.

To perform the planned set of works in the planned time, it is necessary not only to link this term with the one calculated on the basis of the network graph with the allocated labor and material resources, but also to organize the work in such a way that the network plan becomes a reality.

But quite often there is a problem that companies spend a lot of time and cost to "optimize" only one element of the network, not noticing the negative consequences of costs that may be elsewhere. That is why there is a possibility of conflict as a result of failure to achieve the goals, in particular due to the loss of customers; adjustment of routes, change of place of delivery, etc., which leads to various logistical risks.

Thus, logistics helps to find and implement the optimal ratio of costs, inventory and quality of service. To do this, multivariate calculations are performed, the optimal of which is the one that provides the greatest benefit to the system as a whole with the lowest cost, i.e. with the least risk.

The term "risk" is used in many ways and has is given different definitions depending on the field and context. In general, risk can be defined as the chance of loss or an unfavorable outcome, associated with an action.

Logistics risks are the risks of performing logistics operations of transportation, warehousing, cargo handling and inventory management and the risks of logistics management at all levels, including management risks that arise when performing logistics functions and operations [5].

There are many risks of logistics activities. It is very important that these risks are predicted, detected and taken precautions. Risk factors can be classified in logistics, in particular:

- volume and range of stocks in production, sales, supply;
- number of consumers, factories, suppliers, distribution centers, retail outlets and other facilities;
- location of facilities and designation of service areas;
- loyalty of objects, degree of performance of contracts and frequency of failures;
- damage to stocks during storage and transportation;
- delays in the processes of transportation, production and administration;
- fiscal fees: tax, customs, social;
- systematic risks: inflationary, economic, demographic, environmental, geopolitical;
- actions of competitors;
- investments in logistics, the state of logistics infrastructure;
- specialization of logistics facilities by types of products, operations, customers, suppliers;
- after-sales warranty and service;
- waste disposal, etc.

Risks in logistics can come from internal and external factors.

Internal (endogenous) factors include technological risks of performing such logistical functions as storage, transportation, sorting and aggregation of tangible and intangible flows.

The level of risk in performing these functions is associated with the production potential and organization of technological operations of acquisition, sorting, pre-sales training, the level of subject and technological specialization, the availability of qualified administrative and production staff, cooperative relations, safety, etc.

External (exogenous) factors include risks to which the logistics system is open. External systems include a group of enterprises in the industry, transport, financial, demographic, geopolitical systems and consumer preferences. [6]

These are, for example, the volume of demand, shortage of stocks in the warehouse due to vehicle delays, shutdowns, inflation, competition, political and economic crises, environmental requirements, customs benefits, most-favored-nation treatment, the ability to operate in free economic zones, change in the tax policy of the state.

We propose to divide the sources of logistics risk into three basic classes:

- resources,
- processes of physical development of the system over time,
- managerial influences.

There are all kinds of economic risk in the process of making long-term, medium-term and short-term decisions in logistics:

- business risk arises when designing the logistics structure, the level of coverage of demand areas and is manifested in investment risk when opening facilities, the formation of working capital;

– economic and managerial risk arises in the process of operation of the logistics system and is manifested in conflict situations with trade unions, emergency failures of the logistics system in the implementation of contracts by contractors;

– commercial risk arises, for example, in the management of pricing, inventories, deferred demand and supply to order;

One of the main types of logistics risks are logistics costs. All components of logistics costs can be conditionally constant or variable. They are included into the total conditional fixed or variable costs of the firm in the calculation of the critical volume of production (volume of production in kind or in cash, the implementation of which covers both fixed and variable costs, but no profit) (table 1).

Table 1

Logistics costs	
Logistics cost group	The composition of logistics costs
Supply costs	<ul style="list-style-type: none"> - losses on procurement market research; - maintenance costs of supplier staff; - entertainment expenses and travel expenses of supply employees; - costs caused by delays in production due to supply; - the cost of receiving products and preparing them for industrial consumption; - costs of submitting and placing orders, concluding contracts; - costs of maintaining contacts with suppliers; - costs of selection and evaluation of suppliers; - costs of monitoring compliance with the terms of supply contracts
Costs of organization and management of production	<ul style="list-style-type: none"> - R&D costs, design and technological preparation of production; - costs for re-adjustment of equipment and its downtime due to poor production management; - replacement costs; - costs for technical quality assurance of products; - the cost of scheduling production; - costs of internal relocations; - cost of defective products; - costs for waste disposal and utilization.
Distribution costs	<ul style="list-style-type: none"> - costs of consumer market research; - costs of maintaining contacts with the consumer; - costs of processing consumer orders; - entertainment and travel expenses of sales staff; - costs of paying for the services of trade intermediaries; - costs of pre-sale and after-sales service; - costs for the organization of reverse material flows; - fines for consumers for late delivery of products; - losses in sales due to non-fulfillment of customer orders.
Transportation costs	<ul style="list-style-type: none"> - costs associated with the preparation of products for shipment (checking the quantity, quality, labeling, packaging); - costs of loading and unloading; - payment of the cost of transportation of products to third parties; - costs of fuel, lubricants, electricity from travel operations; - costs for maintenance and repair of rolling stock; - costs of maintaining drivers; - depreciation of rolling stock; - costs for the maintenance of production and technical base and infrastructure of various modes of transport; - goods insurance costs; - payment of customs tariffs, taxes and fees during the crossing of the customs

	border.
Costs of maintaining warehouses and storage	<ul style="list-style-type: none"> - the cost of stocks; - rent for warehouse space; - costs for the protection of warehouses; - operating costs (electricity, heat and water supply, maintenance); - depreciation of warehouse buildings and equipment; - maintenance costs of warehouse staff; - costs of quantitative and qualitative acceptance of products; - costs of operations with packaging and wrapping; - losses from storage of stocks (damage to products, deterioration, depreciation, write-offs, natural damage, theft); - interest rates on bank loans; - costs of product acquisition; - costs associated with a shortage of stocks (non-receipt of sales revenue, additional costs caused by delays in production, penalties imposed for failure to deliver products to customers, etc.) - costs of immobilization of funds in stocks.
Costs of maintaining the information support subsystem	<ul style="list-style-type: none"> - maintenance costs of employees who manage logistics processes; - payment for consulting services of third-party organizations for logistics management; - costs related to office work (office, postal, operation of organizational and computer equipment, communications, etc.) - depreciation of computers, office equipment, premises and equipment; - maintenance costs of administrative premises; - costs of training logistics staff at all levels.

Remark:: *Compiled by the authors according to the materials [7,8]*

It is possible to conduct a detailed qualitative risk analysis of a particular logistics system, given the increase in certain costs as one of the types of risk, using this system of classification of logistics costs.

Regarding quantitative risk analysis, it should be remembered that the quantitative measure of risk is a kind of "vector", the components of which reflect different facets of risk and are formed depending on the objectives of the study, available information, attitudes of risk subjects to uncertainty and conflict.

Therefore, there may be several approaches to assessing the extent of logistical risks. We propose to analyze the logistics system as a logistics network - a complex of certain works, and use a system of quantitative assessments of the degree of risk of the expected result of management.

The notations used are

(i, j) = Activity with tail event i and head event j

T_i^E = Earliest occurrence time of event i

T_j^L = Latest allowable occurrence time of event j

t_{ij} = Estimated completion time of activity (i, j)

T_{ij}^{ES} = Earliest starting time of activity (i, j)

T_{ij}^{EF} = Earliest finishing time of activity (i, j)

T_{ij}^{LS} = Latest starting time of activity (i, j)

T_{ij}^{LF} = Latest finishing time of activity (i, j)

Critical event – The events with zero slack times are called critical events.

Critical activity – The activities with zero total float are known as critical activities. In other words an activity is said to be critical if a delay in its start will cause a further delay in the completion date of the entire project.

Critical path – The sequence of critical activities in a network is called critical path. The critical path is the longest path in the network from the starting event to ending event and defines the minimum time required to complete the project

Time T of performance of a complex of works is the minimum time necessary for performance of all elementary works.

The earliest starting time of activity (i, j) coincides with the earliest time of event:

$$T_{ij}^{ES} = T_i^E \quad (1)$$

The earliest start time of the activity is the earliest possible time of starting that activity on the condition that all the other activities preceding to it were began at the earliest possible times. It is the maximum of the earliest finish times of all activities ending in to that event i.e.

$$T_{ij}^{ES} = \max(T_{ij}^{EF}) \quad \text{or} \quad T_{ij}^{ES} = \max(T_i^E + t_{ij}) \quad (2)$$

The earliest finish time of an activity is the earliest possible time of completing that activity; equals to the earliest start time for the activity plus the time required to complete the activity. It is given by the formula:

$$T_{ij}^{EF} = T_i^{ES} + t_{ij} \quad (3)$$

The latest finish time of activity (i, j) is equal to the latest time of event.

$$T_{ij}^{LF} = T_j^L \quad (4)$$

The Latest finish time of activity: is the latest possible time of completing that activity on the condition that all the other activities succeeding it are carried out as per the plan of the management and without delaying the project beyond the stipulated time. It is the minimum of the latest start time of all activities originating from that event i.e.

$$T_{ij}^{LF} = \min(T_j^{LS}) \quad \text{or} \quad T_{ij}^{LF} = \min(T_j^L - t_{ij}) \quad (5)$$

The latest start time of an activity is the latest possible time of beginning that activity; equal to the latest finish time minus the time required to complete the activity. It is given by the formula

$$T_{ij}^{LS} = T_j^{LF} - t_{ij} \quad (6)$$

Time reserve of event R_j is the time difference between the latest completion of all the preceding activities, and the earliest start of the activities that immediately follow.

$$R_j = T_j^{LF} - T_j^{ES} \quad (7)$$

The time reserve of elementary works R_{ij} shows for how long the duration of this work can be increased in comparison with t_{ij} without increasing the time T .

$$R_{ij} = \min(T_j^{LF} - T_j^{ES} - t_{ij}) \quad (8)$$

The system of risk quantitative assessments in logistics provides several approaches to assessing the risk of the expected business result.

Regarding the classical approach to risk assessment in logistics systems, a statistical approach can be used [9]. Suppose that for some one decision (event) in the field of logistics it is possible to estimate the magnitude of undesirable consequences, expressed under different conditions of its (decision) implementation, and the probability of their occurrence, the risk can be estimated as the expected return :

$$E(R_i) = \sum_{i=1}^n p_i \cdot x_i \quad (9)$$

where $E(R_i)$ is the magnitude of the risk in logistics (the expected return);

x_i - the magnitude (volume) of undesirable consequences in the i conditions of the decision,

$X = \{x_1, x_2, \dots, x_i\}$ - the investigated discrete random variable corresponding to the undesirable consequences of the decision;

p_i - the probability of undesirable consequences in the i -th conditions of the solution

$P = \{p_1, p_2, \dots, p_i\}$ - the distribution of probabilities of possible values of a random variable.

The expected return is a generalized quantitative characteristic and does not allow to make a decision in favor of any variant. For the final decision it is necessary to measure fluctuations of indicators, i.e. to define a degree of fluctuation of a possible result. Fluctuations of the possible result are the degree of deviation of the expected value from the average value. To determine it, usually calculate the variance (variation), or standard deviation:

$$D(X) = \sum_{i=1}^n p_i \cdot (x_i - E(R))^2 \quad (10)$$

The standard deviation:

$$\sigma(X) = \sqrt{D(x)} \quad (11)$$

It is believed that the greater value of the variance (or standard deviation), the greater degree of risk. In assessing the risk in logistics, we can also use semivariation and other coefficients, the calculation formulas of which are given, in particular in [10].

Practical Part

Session 1

TNT Express Company is one of the leaders in the international industry of express delivery of documents, parcels and corporate goods in Ukraine.

The following is a qualitative risk analysis of TNT Express.

At the stage of "receipt of goods " the following risks are possible:

- receiving damaged goods;
- partial delivery of goods;
- loss of goods.

At the stage of goods handling by the enterprise the following risks are possible:

- time of delay of customs clearance of cargo for a longer period;
- impossibility to obtain permits for customs clearance;
- ban on imports of certain types of goods.

At the stage of "delivery of goods" the following risks may arise:

- reluctance of the recipient to pay customs duties and customs clearance services;
- impossibility of delivery of goods due to incorrectly specified address of the consignee in the accompanying documents;
- traffic accident

In addition, all factors that affect the degree of risk can be divided into two groups:

Objective factors include those that do not depend directly on TNT Express and its managers:

- inflation,
- competition,
- political and economic crises,
- duties,
- the presence of the most favored nation treatment,
- possible work in the zone of free economic entrepreneurship.

Subjective factors include those that characterize the subject of decision-making (directly managers and TNT Express Company):

- production potential,
- technological support,
- level of subject and technological specialization,
- labor organization,
- degree of cooperative relations,
- level of safety,
- the level of competence and intellectual potential of the decision-maker,
- choice of type of contracts with the investor or the customer.

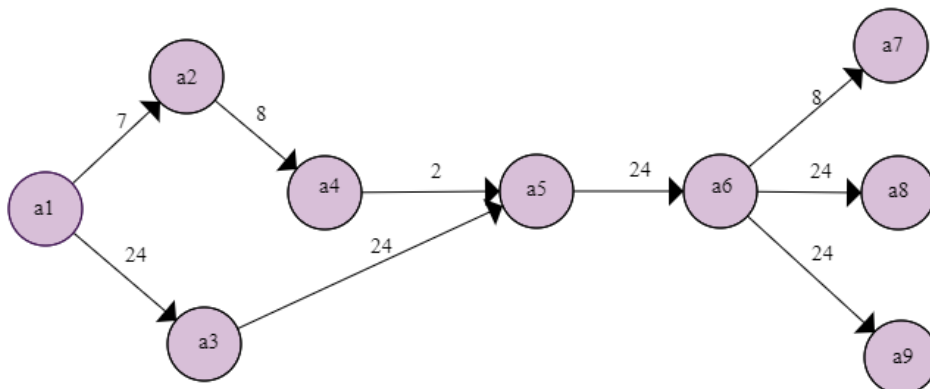
Session 2

Let's consider the main characteristics of the complex of works and transportation TNT-Express company, as a complex work that unfolds over time, and consists of set simpler and elementary work.

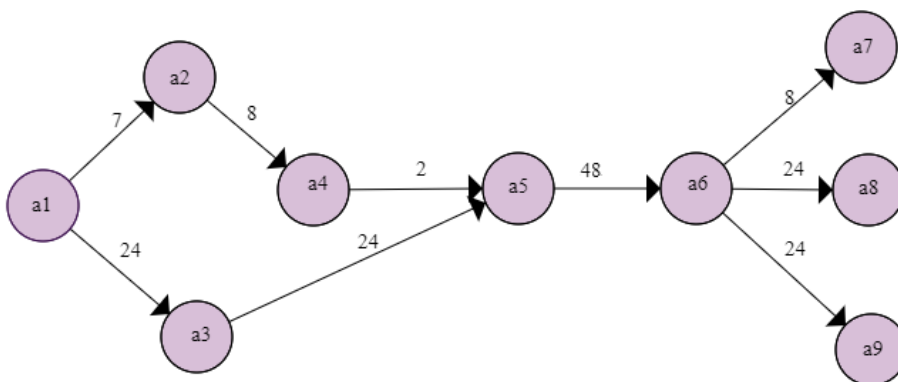
We allocated constituent elements for construction of a logistic network (fig. 1 (a, b)):

- a1 - country of departure;
- a2 - sorting center in Belgium;
- a3 - sorting center in Poland;
- a4 - Boryspil airport;
- a5 - composition of the customs control zone (CMS);

a6 - the composition of the enterprise;
 a7 - delivery across Kyiv;
 a8 - delivery across Ukraine;
 a9 - special service.

a) customs clearance time 24 hours

b) customs clearance time 48 hours.

Figure. 1. Network plan of transportation X-Express company

The time analysis is performed according to the following equations:

a) customs clearance time 24 hours:

Earliest starting time of activity

$$T_1^{ES} = 0$$

$$T_2^{ES} = T_1^{ES} + t_{1,2} = 0 + 7 = 7$$

$$T_3^{EF} = T_2^{ES} + t_{1,3} = 0 + 24 = 24$$

$$T_4^{ES} = T_3^{ES} + t_{2,4} = 7 + 8 = 15$$

$$T_5^{ES} = \max(T_4^{ES} + t_{4,5}; T_3^{ES} + t_{3,5}) = \max(17; 48) = 48$$

$$T_6^{ES} = T_5^{ES} + t_{5,6} = 48 + 24 = 72$$

$$T_7^{ES} = T_6^{ES} + t_{6,7} = 72 + 8 = 80$$

$$T_8^{ES} = T_7^{ES} + t_{6,8} = 72 + 24 = 96$$

$$T_9^{ES} = T_8^{ES} + t_{6,9} = 72 + 24 = 96$$

Latest starting time of activity

$$T_9^{LS} = 96$$

$$T_8^{LS} = 96$$

$$T_7^{LS} = 80$$

$$T_6^{LS} = \min(72; 72; 72) = 72$$

$$T_5^{LS} = 72 - 48 = 24$$

$$T_4^{LS} = 48 - 15 = 33$$

$$T_3^{LF} = 48 - 24 = 24$$

$$T_2^{LS} = 33 - 7 = 26$$

$$T_1^{LS} = \min(0; 2) = 0$$

Time reserve of event R_j

$$R_1 = 0$$

$$R_2 = 19$$

$$R_3 = 0$$

$$R_4 = 18$$

$$R_5 = -24$$

$$R_6 = 0$$

$$R_7 = 0$$

$$R_8 = 0$$

$$R_9 = 0$$

The calculated indicators can be represented by the following Network diagram (fig. 2):

in the right sector - the earliest finish time of activity;

in the left sector - the latest finish time of activity;

in the upper sector - time reserve of event;

in the lower sector - critical activity.

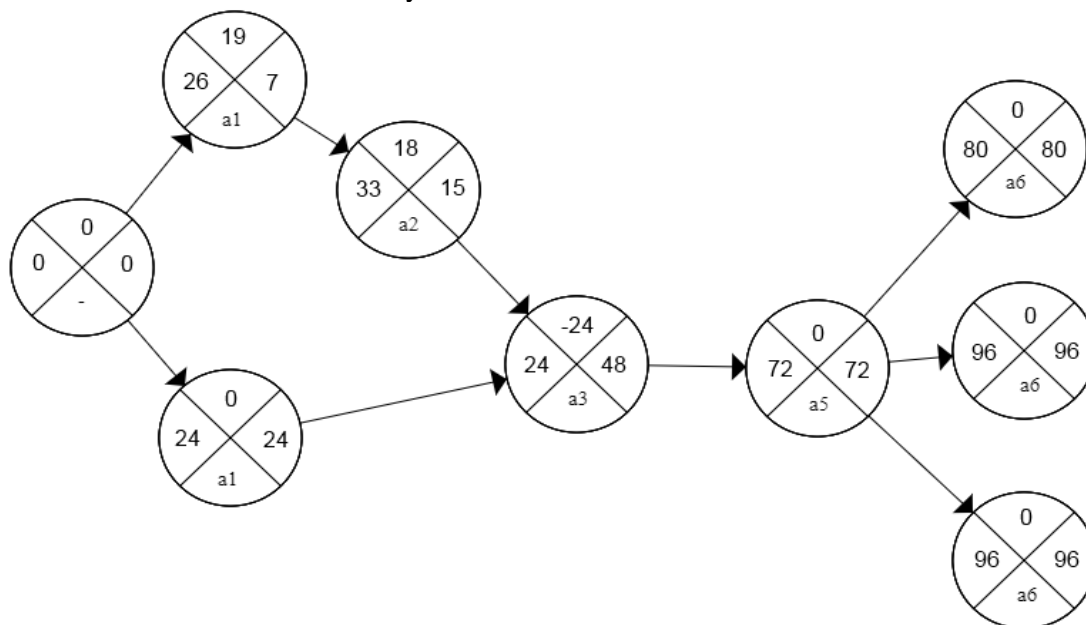

Figure. 2. Network diagram of complex work of customs clearance time 24 hours

The analysis of this network diagram shows that at the stage of work a5 — customs clearance of goods, there is a problem of insufficient amount of time (-24 hours), which will cause a high risk of disruption of the whole complex of works.

Therefore, to prevent logistical risk, more time (for example, 48 hours) should be allocated for customs clearance of goods.

b) customs clearance time 48 hours:

Earliest starting time of activity

$$T_1^{ES} = 0$$

$$T_2^{ES} = T_1^{ES} + t_{1,2} = 0 + 7 = 7$$

$$T_3^{EF} = T_2^{ES} + t_{1,3} = 0 + 24 = 24$$

$$T_4^{ES} = T_3^{ES} + t_{2,4} = 7 + 8 = 15$$

$$T_5^{ES} = \max (T_4^{ES} + t_{4,5}; T_3^{ES} + t_{3,5}) = \max (17; 48) = 48$$

$$T_6^{ES} = T_5^{ES} + t_{5,6} = 48 + 48 = 96$$

$$T_7^{ES} = T_6^{ES} + t_{6,7} = 96 + 8 = 104$$

$$T_8^{ES} = T_7^{ES} + t_{6,8} = 96 + 24 = 120$$

$$T_9^{ES} = T_8^{ES} + t_{6,9} = 96 + 24 = 120$$

Latest starting time of activity

$$T_9^{LS} = 120$$

$$T_8^{LS} = 120$$

$$T_7^{LS} = 104$$

$$T_6^{LS} = \min(96; 96; 96) = 96$$

$$T_5^{LS} = 96 - 48 = 48$$

$$T_4^{LS} = 48 - 15 = 33$$

$$T_3^{LF} = 48 - 24 = 24$$

$$T_2^{LS} = 33 - 7 = 26$$

$$T_1^{LS} = \min(0; 2) = 0$$

Time reserve of event R_j

$$R_1 = 0$$

$$R_5 = 0$$

$$R_2 = 19$$

$$R_6 = 0$$

$$R_3 = 0$$

$$R_7 = 0$$

$$R_4 = 18$$

$$R_8 = 0$$

$$R_9 = 0$$

The calculated indicators can be represented by the following Network diagram (fig. 3):

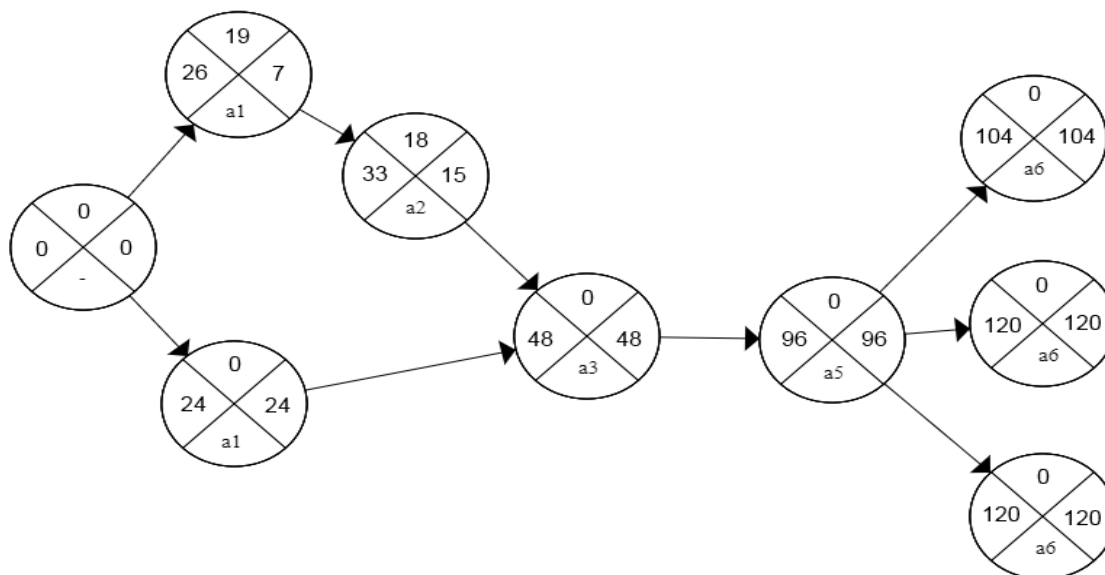

Figure. 3. Network diagram of complex work of customs clearance time 48 hours

The analysis of this network diagram shows that , indeed, to prevent a high risk for customs clearance of goods should be allocated more time (48 hours).

Session 3

The company has the opportunity to open new flights: Kiev-Novovolynsk or Kiev-Mariupol (table 2). The first option: profit with an average value of 23 thousand UAH ranges from 12 to 24 thousand UAH. The probability of obtaining the minimum profit is 15%, the maximum - 20%.

The second option: profit at an average value of 18 thousand UAH. It ranges from 14 to 20 thousand UAH. The probability of obtaining a minimum profit is 30%, the maximum - 25%.

The company was faced with a choice of which of the flights would be the most rational for the company.

Table 2

Profit	Kiev-Novovolynsk		Kiev-Mariupol	
	(in thousands), UAH	probability	(in thousands), UAH	probability
minimum	12	0.15	14	0.3
average	23	0.65	18	0.45
maximum	24	0.2	20	0.25

Calculation of the system of quantitative assessments of effectiveness and risk for the first option:

$$M_1^+ = 12 \cdot 0.15 + 23 \cdot 0.65 + 24 \cdot 0.20 = 21,55$$

$$SV_1^- = 0.15 \cdot (12 - 21.55)^2 = 13.68$$

$$CSV_1 = \frac{3.69}{21.55} = 0,17$$

Calculation of the system of quantitative assessments of effectiveness and risk for the second option:

$$M_2^+ = 14 \cdot 0.3 + 18 \cdot 0.45 + 20 \cdot 0.25 = 17.3$$

$$SV_2^- = 0.25 \cdot (14 - 17.3)^2 = 2.72$$

$$CSV_2 = \frac{1.65}{17.3} = 0,095$$

Evaluating these alternatives, we see that the first option is better in terms of future projected expected returns, but the riskiness of the first option is also almost twice as high.

When choosing a rational option, the coefficient of semi-variation should be used as a kind of compromise between efficiency and risk. Therefore, the management of the company as a subject of decision-making should prefer the second option.

- opening of a new flight Kyiv - Mariupol.

Conclusions. Features of the modern external environment - such as variability, multifactoriality, informatization pose new challenges for logistics. Effective logistics risk management at the enterprise is a promising source for strengthening competitive advantages and reducing costs. Logistics helps to find and implement the optimal ratio of costs, inventory and quality of service. To do this, multivariate calculations are performed, the optimal of which is the one that provides the greatest benefit to the system as a whole with the lowest cost, i.e. with the least risk. One of the methods of cost management is network planning, which can be used to identify reserves to reduce the total duration of the logistics cycle. Network planning has a number of advantages: provides clarity of technological sequence of works; allows you to make operational and current plans, as well as predict complex processes; allows you to identify hidden resources of time and material resources during production processes.

Thus, competent risk management in logistics is important for the company and allows you to avoid or minimize risks, reduce costs from the risks taken, transfer responsibility for risks to their partners, increase the company's profits from activities in international markets.

Джерела та література

1. Christopher, M. Logistics and Supply Chain Management. - 4th Edition. Pearson Education, 2011. 276 p.
2. Fahimnia, B. and Molaei, R. and Ebrahimi, M. Integration in Logistics Planning and Optimization. (Logistics Operations and Management), 2011. pp 371 – 391
<https://doi.org/10.1016/B978-0-12-385202-1.00018-9>
3. Rand, G.K., Tavares, L.V. Network planning. In: Gass S.I., Harris C.M. (eds) Encyclopedia of Operations Research and Management Science. Springer, New York, NY., 2001

- https://doi.org/10.1007/1-4020-0611-X_665
4. Mašec I, Jurišić, Romaldo Singolo Ino 2018 Network Planning Method in Optimizing Vessel Utilization – Laytime Calculation NAŠE MORE: znanstveni časopis za more i pomorstvo, Vol. 65 No. 3., pp. 146-150
<https://doi.org/10.17818/NM/2018/3.3>
5. Alper, Sayin & Tekin, Mahmut. Risk management in logistics sampling of risk components, 2017.
URL:https://www.researchgate.net/publication/321275275_RISK_MANAGEMENT_IN_LOGISTICS_SAMPLING_OF_RISK_COMPONENTS
6. Dias, G. C., Hernandez, C. T., and Oliveira, U. R. Supply chain risk management and risk ranking in the automotive industry. *Gestão & Produção*, 27(1), e3800., 2020
<https://doi.org/10.1590/0104-530X3800-20>
7. Завитий О.П., Дідоренко Т.В., Кондрюк Л. Логістичні витрати виробничих підприємств як об'єкти обліку та контролю. Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. 2019. №1-2. С. 49–73.
8. Chukurna O. P. New approaches to the classification of logistics costs of industrial enterprises in the conditions of globalization [Електронний ресурс] Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2016. – № 3 (25). – С. 105-112. URL.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2016/n3.html>
9. Кмитюк Т.Л., Скіцько В.І. Концептуальні аспекти моделювання та управління ризиком цифрової трансформації. Проблеми системного підходу в економіці. Видавничий дім «Гельветика» 2019. - Випуск 6(74) Частина 3. – С.163-170
<https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-6-71>
10. Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія. Київ: КНЕУ. 2004. 480с.,

References

1. Christopher, M. (2011) *Logistics and Supply Chain Management*. - 4th Edition. Pearson Education., 276. [in English].
2. Fahimnia, B. and Molaei, R. and Ebrahimi, M. (2011). Integration in Logistics Planning and Optimization. *Logistics Operations and Management*, pp 371 – 391
<https://doi.org/10.1016/B978-0-12-385202-1.00018-9> [in English].
3. Rand, G.K., Tavares, L.V. (2001) Network planning. In: Gass S.I., Harris C.M. (eds) *Encyclopedia of Operations Research and Management Science*. Springer, New York, NY.
https://doi.org/10.1007/1-4020-0611-X_665 [in English].
4. Mašec I, Jurišić, Romaldo Singolo Ino 2018 Network Planning Method in Optimizing Vessel Utilization – Laytime Calculation NAŠE MORE: znanstveni časopis za more i pomorstvo, Vol. 65 No. 3., pp. 146-150
<https://doi.org/10.17818/NM/2018/3.3> [in English].
5. Alper, Sayin & Tekin, Mahmut. (2017). Risk management in logistics sampling of risk components. Retrieved from:
https://www.researchgate.net/publication/321275275_RISK_MANAGEMENT_IN_LOGISTICS_SAMPLING_OF_RISK_COMPONENTS [in English].
6. Dias, G. C., Hernandez, C. T., and Oliveira, U. R. (2020) Supply chain risk management and risk ranking in the automotive industry. *Gestão & Produção*, 27(1), e3800.
<https://doi.org/10.1590/0104-530X3800-20> [in English].
7. Zavytiy, O., Didorenk, T., Kondriuk, L. (2019) Logistic costs of manufacturing enterprises as objects of accounting and control. *The institute of accounting, control and analysis in the globalization circumstances. International scientific journal*. Issue 1-2. pp. 49-73.
<https://doi.org/10.35774/ibo2019.01.049> [in Ukraine].
8. Chukurna, O.P. (2016) New approaches to the classification of logistics costs of industrial enterprises in the conditions of globalization. *Economics: time realities. Scientific journal*, 3 (25), 105-112. Retrieved from : <http://economics.opu.ua/files/archive/2016/n3.html> [in English].
9. Kmytiuk, T., Skitsko, V. (2019) Conceptual aspects of modeling and digital transformation risk management. *Problems of system approach in economy*, 6 (74), pp. 163–169
<https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-6-71> [in Ukraine].
10. Vitlinskyi V.V., Velykoivanenko H.I. (2004) *Riskology in Economics and Entrepreneurship*. Kyiv: KNEU. 480 p. [in Ukraine].

Стаття надійшла до редакції 14.02.2020 р.

УДК 339.13:658.7:658.8

Біловодська Олена,
доктор економічних наук, професор,
Київський національний університет технологій та дизайну,
кафедра маркетингу та комунікаційного дизайну,
м. Київ; ORCID ID: 0000-0003-3707-0734
e-mail: alenabel79@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-01-175-183>

КВАЛІМЕТРИЧНИЙ ПІДХІД ОЦІНЮВАННЯ СТРАТЕГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УПРАВЛІННЯ ДИСТРИБУЦІЄЮ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОДУКТІВ У МАРКЕТИНГОВІЙ ЛОГІСТИЦІ¹

Стратегічна діяльність забезпечення інноваційних процесів, поєднуючи розроблення, безпосереднє виробництво та дистрибуцію нової продукції, спрямована насамперед на вдосконалення продуктів компанії, взаємодію зі споживачами, пошук та розширення нових ринків збуту тощо. З цих позицій оцінювання стратегії управління дистрибуції, яка забезпечує задоволення потреб і запитів споживачів, є важливим етапом підвищення ефективності компанії. У статті виконано оцінювання стратегії управління розподілом інноваційної продукції в логістиці хімічної компанії з позицій споживачів на основі кваліметричного підходу та наведено комплекс рекомендацій щодо її вдосконалення, що є основою для методології вибору найбільш об'єктивної стратегічної альтернативи в хімічній компанії.

Ключові слова: дистрибуція, стратегічна діяльність, стратегія, хімічна промисловість, компанія, споживач, інноваційна продукція, маркетингова логістика.

Беловодская Елена,
доктор экономических наук, профессор,
Киевский национальный университет технологий и дизайна,
кафедра маркетинга и коммуникационного дизайна,
г. Киев

КВАЛИМЕТРИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОЦЕНКЕ СТРАТЕГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ДИСТРИБУЦИЕЙ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОДУКТОВ В МАРКЕТИНГОВОЙ ЛОГИСТИКЕ

Стратегическая деятельность обеспечения инновационных процессов, сочетая разработку, непосредственное производство и дистрибуцию новой продукции, направлена прежде всего на совершенствование продуктов компании, взаимодействие с потребителями, поиск и расширение новых рынков сбыта и тому подобное. С этих позиций оценка стратегии управления дистрибуцией, которая обеспечивает удовлетворение потребностей и запросов потребителей, является важным этапом повышения эффективности компании. В статье выполнено оценивание стратегии управления дистрибуцией инновационной продукции в маркетинговой логистике химической компании с позиций потребителей на основе кваліметричного подхода, приведен комплекс рекомендаций по ее усовершенствованию, что является основой для методологии выбора наиболее объективной стратегической альтернативы химической компании.

Ключевые слова: дистрибуция, стратегическая деятельность, стратегия, химическая промышленность, компания, потребитель, инновационная продукция, маркетинговая логистика.

Bilovodska Olena,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Kyiv National University of Technology and Design,

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених за ініціативною науково-дослідною роботою «Маркетингові та логістичні механізми управління інноваційним розвитком суб'єктів господарювання» (0120U104616).

QUALIMETRIC APPROACH TO EVALUATING THE DISTRIBUTION MANAGEMENT STRATEGY OF INNOVATIVE PRODUCTS IN MARKETING LOGISTICS

Strategic activities to ensure innovation processes, combining the development, direct production and distribution of new products, aimed primarily at improving the company's products, interaction with consumers, search and expansion of new markets etc. From these perspectives, evaluating a distribution management strategy that meets the needs and demands of consumers is an important step in improving a company's efficiency. The article evaluates the strategy of managing the distribution of innovative products in the marketing logistics of a chemical company from the standpoint of consumers on the basis of a qualimetric approach. According to the results of the evaluation, it was found that the strategy needs to be improved by increasing the rate of profit compared to the rate of price growth. There is also a set of recommendations for improving the strategy of managing the distribution of innovative products in marketing logistics in accordance with the prospects of the consumer, which is the basis for the methodology of choosing the most objective strategic alternative in a chemical company.

The object of research is the process of evaluating the strategic activities of the distribution management by innovative products. The information base consists of information-analytical reports of the chemical industry company, scientific works of domestic and foreign scientists in the field of marketing logistics, innovation marketing and innovation management, data collected by the author of the chemical industry. In the study, the author used a qualimetric approach, the Spearman rank correlation coefficient. The obtained results can be further used for research and comparison of other industrial enterprises in different industries.

Keywords: distribution, strategic activity, strategy, chemical industry, company, consumer, innovative products, marketing logistics.

Постанова проблеми та її значення. Сьогодні компанії хімічної промисловості стикаються з труднощами у підтримці своєї конкурентоспроможності. Це пояснюється впливом глобальних мегатрендів у різних галузях, включаючи хімічну. Тому дуже важливо мати чітко розроблену стратегію та систему управління, здатну реагувати на внутрішні та зовнішні зміни. Більшість існуючих методів оцінювання стратегії є загальними і ґрунтуються лише на внутрішніх бізнес-показниках, вони не відображають ефективність ринку, яка базується, перш за все, на споживацьких оцінках. Більше того стратегія сучасної компанії повинна відповідати інтересам споживачів і особливо це стосується виробництва та розповсюдження інноваційної продукції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Об'єктом дослідження є процеси оцінювання стратегічної діяльності управління дистрибуцією інноваційних продуктів. Так, багато дослідників підкреслюють, що стратегія дистрибуції чи збуту займає ключове місце в порівнянні зі стратегіями комунікацій, товару та ціноутворення. Таким чином, Аміко С. [1] визначає «стратегію продажів» як план бізнесу щодо того, як займатися продажем товарів та послуг та збільшенням прибутку. Стратегії продажів, як правило, розробляються адміністрацією компанії разом із менеджерами з продажу, маркетингу та реклами.

Золтерс, Сінха та Лоример [2] визначають «стратегію збуту» як «план, за допомогою якого організація виконує свої функції збуту, цілями якого є продаж продукції чи послуг або те й інше, а також збільшення прибутку за рахунок органічного зростання. Важливою частиною стратегії продажів є визначення клієнтської бази та розуміння доданої вартості, яку ваша організація може принести вашим клієнтам».

HubSpot Inc. [3] зазначає, що «стратегія продажів – це підхід до продажу, що дозволяє торговому представництву розміщувати компанію та її товар для націлювання на споживачів значущим, диференційованим способом».

Сторбака К., Райалс Л., Девіс І. та Ненонен С. [4] визначають, що «стратегії продажів мають значення для процесу продажів та інтерфейсу продажів не тільки з клієнтами, але й усередині організації».

Таким чином, виходячи з проведеного дослідження концепцій, можна зазначити, що «стратегія дистрибуції / збуту» є частиною загальної стратегії компанії, основною метою якої є не лише

доведення продукції до споживачів, а й врахування власних інтересів.

Багато вчених вивчають особливості інновацій у маркетингу та інших сферах бізнесу. Так, Ілляшенко С. [5] розробив «методологічний підхід до управління інноваційною діяльністю підприємств на основі принципів маркетингу інновацій. Практична реалізація дає змогу цілеспрямованому управлінню інновацією та впровадженню ринково-орієнтованої стратегії інноваційного розвитку для національних виробників».

Бабенко В. [6], [7] досліджувала «процес формалізації управління технологічними інноваціями». Цей автор та Романенков Ю., Якімова Л. та Накіско А. [8] розробили «детальну модель багатокритеріальної оптимізації управління інноваційним процесом на підприємстві в умовах ризиків, яка повністю описує динаміку досліджуваного процесу».

Перерва П., Беспрозванних О., Тютлікова В., Ковалова В., Кудіна О. та Дорохов О. [9] вдосконалили «методику відбору інноваційних проектів за рейтинговою оцінкою їх економічної ефективності». Вони запропонували «провести інтегровану оцінку, яка передбачає ранжування проектів за рівнем окремих показників економічної ефективності».

Досить ґрунтовне дослідження з оцінки розподілу в стратегічному управлінні знайшло відображення в працях зарубіжних та вітчизняних вчених. Зокрема, Хуанг С., Цзян Х. [10] запропонував «мультимодальну оцінку алгоритму розподілу (EDA) на основі кооперативної кластеризації, яка може не тільки ефективно досліджувати та експлуатувати перспективні регіони в просторі пошуку, але й отримувати глобальний оптимум, що перевершує типовий мультимодальна EDA».

Ванг Л., Фан Х., Гонг Т. [11] запропонували «метод вирішення, які види оптимізації стратегій закупівель слід застосовувати для роздрібних торговців у різних сферах, позитивні стратегії або консервативні стратегії».

Курбацька Л., Ільченко Т. та Кадирус І. [12] запропонували «комплекс маркетингових стратегій розподільчої діяльності в сільськогосподарському підприємстві».

Поліщук І. [13] запропонував «виміряти ефективність маркетингової (або розподільчої) стратегії, використовуючи «маркетингову віддачу як відношення чистого доходу до витрат, понесених на маркетингову діяльність». Також цей автор запропонував ефективність реалізації підприємством маркетингової стратегії для вимірювання сукупності таких показників: дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги на кінець року; чистий дохід від реалізації продукції; загальний прибуток; тривалість обороту дебіторської заборгованості за товари; маркетингові витрати; частка маркетингових витрат у витратах підприємства та інші.

Персауд Н., Вудхауз-Джексон М., Скривен М. [14] аналізують «дві моделі для оцінки стратегічної діяльності: контрольний перелік ключових оцінок (КЕС) та SMM, виділяють їх порівняльні характеристики».

Ривера Б., Бекер П., Папа Ф., Олсина Л. [15] розробляють «цілісний якісний багаторівневий та багатоцільовий підхід до оцінки. Це пов'язує багаторівневі цілі, проекти та інтегровані стратегії».

Нортон С., Мілат А., Едвардс Б., Гіффін М. [16] визначають оцінені стратегії, що використовуються «організаціями та розробниками програм для створення спроможності оцінювати програми своєї робочої сили та для опису факторів успіху та отриманих уроків».

Рінтанен Дж. [17] досліджує «різні стратегії оцінки проблем планування, що представляються як проблеми задоволення обмежень або задоволеності, і представляє стратегії оцінки, засновані на паралельній або перемежованій оцінці кількох формул, і показує, що при багатьох проблемах це призводить до суттєвого покращення часу роботи, іноді на кілька порядків величини».

Кара Н. [18] присвячує проблемам «оцінки впливу зовнішнього середовища на діяльність підприємства».

Савицька Н., Чміль Х., Грабильникова О., Пушкіна О., Вакуліч М. [19] досліджують «фактори сприйняття стилів управління з метою забезпечення безпеки функціонування підприємства в контексті трансформації соціальної системи при реалізації стратегій, спрямованих на її розвиток».

Серединська В., Загородня О. [20] «необхідність використання інноваційних інструментів управління та шляхів їх інтеграції для розвитку стратегічного напрямку компанії, систематизації методів стратегічного управління інструментами та їх реалізації».

Шоріков А., Бабенко В. [21] пропонують «використовувати детермінований підхід для

моделювання та вирішення початкових задач у вигляді динамічної задачі управління мінімаксною програмою (оптимізація гарантованого результату) ІІІ на заданий момент часу з урахуванням ризиків».

Однак проблематика оцінювання стратегічної діяльності управління дистрибуцією інноваційних продуктів у маркетинговій логістиці залишається невирішеною.

Мета і завдання статті. Метою статті є оцінювання стратегічної діяльності управління дистрибуцією відповідно до особливостей інноваційної діяльності підприємства на основі кваліметричного підходу. Завдання даного дослідження полягають у: 1) порівняльному аналізі параметрів інноваційної продукції компанії хімічної галузі; 2) розрахунку інтегрованих показників оцінюваних параметрів; 3) оцінюванні відповідності між нормативною та фактичною структурою показників за коефіцієнтом Спірмена; 4) формуванні комплексу рекомендацій щодо вдосконалення стратегії управління дистрибуцією інноваційної продукції в маркетинговій логістиці.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Науково-технічне оновлення економіки є пріоритетним напрямком розвитку будь-якої держави, включаючи Україну. Інновації є ключовим фактором успіху бізнесу та одним із мегатенденцій хімічної промисловості.

Виходячи з цього, інноваційний розвиток хімічної промисловості вимагає формування сприятливих економічних, правових та організаційних умов для функціонування суб'єктів господарювання на внутрішньому та міжнародному ринках. Це вимагає впровадження технічного законодавства ЄС щодо розвитку хімічної промисловості, регулювання конкурентних відносин між країнами, виробництва мінеральних добрив та хімічної продукції з вітчизняної сировини. Таким чином, ефективна стратегія повинна узгоджуватися з принципами управління інноваціями (реалізація цінності, використання інсайтів, орієнтовані на майбутнє лідери, стратегічне спрямування, системний підхід, адаптивні структури, інноваційна культура та управління невизначеністю). Ці принципи повинні стати основою для концепції оцінки бізнес-стратегії інноваційного підприємства.

Підсумовуючи, на жаль, проблеми оцінки стратегії управління дистрибуцією в процесі випуску інноваційних продуктів з урахуванням маркетингових орієнтирів, недостатньо досліджені. Хімічна промисловість також не є глибоко дослідженою. Однак це має мати вирішальне значення для економічного зростання в сучасних реаліях. Тож метою статті є оцінка стратегій управління розподілом інноваційної продукції на хімічних підприємствах відповідно до перспектив споживача.

Згідно з попередніми дослідженнями [22], [23], стратегію доцільно оцінювати з точки зору споживача, використовуючи два фактори: ціни на товари компанії та значення показників, що враховують вигоди споживачів від використання товарів. Цей підхід може стати основою для оцінювання стратегічної діяльності управління дистрибуцією інноваційних продуктів.

Тож об'єктом дослідження ми обрали ПАТ «Суміхімпром». Ця компанія є відомим підприємством хімічної промисловості в Україні, що виготовляє мінеральні добрива, коагулянти та добавки до цементу, кислоту, діоксид титану, пігменти та інші види хімічної продукції. Асортимент продукції, що виробляється ПАТ «Суміхімпром», є досить широким, однак станом на початок 2020 р. 63,6% продукції, що випускається підприємством, є діоксид титану. Крім того, з відходів титанового виробництва виготовляється сульфат заліза, що може використовуватися як кормова добавка. Варто зазначити, що на території України ПАТ «Суміхімпром» є єдиним виробником діоксиду титану (продукція підприємства «Крымский титан» відсутня на ринку України у зв'язку з анексією АРК) [24]. Ці види продукції практично не залежать від сезонних факторів та мають високий експортний потенціал.

Дана компанія використовує стратегію реалізації конкурентної переваги для управління процесом дистрибуції інноваційної продукції.

Значення показників, що враховують переваги споживачів від використання діоксиду титану та сульфату заліза, розраховуємо на основі параметрів оцінки, характерних для цих видів інноваційних продуктів. У даній роботі ми розглядаємо 6 брендів діоксиду титану, що випускаються компанією: SumTITAN R-204, SumTitan R-206 (стандартні марки), SumTitan R-2041, SumTitan R-2061, SumTitan R-2071, SumTitan R-208 (табл. 1) та 4 марки сульфату заліза: марка А, марка В, марка С, марка F (табл. 2).

Таблиця 1

Характеристика діоксиду титану

Продукт	Діоксид титану, мас. частка, %	Рутильна форма, масова частка, %	Розбілююча здатність, ум. од.	Диспергованість, мкм, макс. l	Покривність, г/м ² , макс.	Гарантійний термін зберігання, років	Паспорт безпеки
SumTitan R-204, SumTitan R-206 (стандарт)	94	97	2000	45	25	1	1
SumTitan R-2041	94	97	2050	40	24	1	1
SumTitan R-2061	94	97	2000	40	24	1	1
SumTitan R-2071	95	98	2100	35	24	1	1
SumTitan R-208	93	98	2100	35	24	1	1
Optimal value	95 max	98 max	2100 max	35 min	25 max	1 max	1 max
Weighting	0,16	0,16	0,16	0,16	0,16	0,1	0,1

* – паспорт безпеки: 1 – паспорт є, 0 – паспорт відсутній.

Джерело: власні розрахунки (на основі [24])

Для розрахунку інтегрованих показників визначено вагові характеристики одиничних показників. Оскільки показники є рівноважливими, їх зважувані оцінки є майже однаковими. Розрахуємо інтегральні значення на основі підходу, викладеного у роботах [22], [23]:

$$P_{\text{standard}} = 0,16 \cdot \frac{94}{95} + 0,16 \cdot \frac{97}{98} + 0,16 \cdot \frac{2000}{2100} + 0,16 \cdot \frac{35}{45} + 0,16 \cdot \frac{25}{25} + 0,1 \cdot \frac{1}{1} + 0,1 \cdot \frac{1}{1} = 0,954.$$

$$P_{\text{SumTitan R-2041}} = 0,16 \cdot \frac{94}{95} + 0,16 \cdot \frac{97}{98} + 0,16 \cdot \frac{2050}{2100} + 0,16 \cdot \frac{35}{40} + 0,16 \cdot \frac{24}{25} + 0,1 \cdot \frac{1}{1} + 0,1 \cdot \frac{1}{1} = 0,966;$$

$$P_{\text{SumTitan R-2061}} = 0,16 \cdot \frac{94}{95} + 0,16 \cdot \frac{97}{98} + 0,16 \cdot \frac{2000}{2100} + 0,16 \cdot \frac{35}{40} + 0,16 \cdot \frac{24}{25} + 0,1 \cdot \frac{1}{1} + 0,1 \cdot \frac{1}{1} = 0,963;$$

$$P_{\text{SumTitan R-2071}} = 0,16 \cdot \frac{95}{95} + 0,16 \cdot \frac{98}{98} + 0,16 \cdot \frac{2100}{2100} + 0,16 \cdot \frac{35}{35} + 0,16 \cdot \frac{24}{25} + 0,1 \cdot \frac{1}{1} + 0,1 \cdot \frac{1}{1} = 0,994;$$

$$P_{\text{SumTitan R-208}} = 0,16 \cdot \frac{93}{95} + 0,16 \cdot \frac{98}{98} + 0,16 \cdot \frac{2100}{2100} + 0,16 \cdot \frac{35}{35} + 0,16 \cdot \frac{24}{25} + 0,1 \cdot \frac{1}{1} + 0,1 \cdot \frac{1}{1} = 0,990.$$

Таблиця 2

Характеристика сульфату заліза

Продукт	Масова частка заліза загального у перерахунку на Fe ₂ O ₃ , %	Масова частка Fe ₂₊ , %	Масова частка сульфатів у перерахунку на SO ₄ ²⁻ , %	Масова частка сульфатів у перерахунку на SO ₃ ²⁻ , %	Масова частка гігроскопічної вологи, %	Масова частка втрат під час висушування при температурі 105 °С, %*	Масова частка кадмію, мг/кг*	Масова частка свинцю, мг/кг*	Масова частка миш'яку, мг/кг*	Гарантійний термін зберігання, років	Паспорт безпеки**
Марка А	35	25	42	36	5	–	–	–	–	1	1
Марка В	18	13	35	30	6	–	–	–	–	1	1
Марка С	39	28	47	39	5	–	–	–	–	1	1
Марка F	42	30	50	42	4	6,1	10	100	30	1	1
Оптимальне значення	42 max	30 max	50 max	42 max	4 min	6,1 min	10 min	100 min	30 min	1 max	1 max
Вагомість	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,075	0,075	0,075	0,075	0,1	0,1

* – нормування показника: – показник не нормується;

** – паспорт безпеки: 1 – паспорт є, 0 – паспорт відсутній.

Джерело: власні розрахунки (на основі [24])

$$\begin{aligned}
 P_{\text{марка А}} &= 0,1 \cdot \frac{35}{42} + 0,1 \cdot \frac{25}{30} + 0,1 \cdot \frac{42}{50} + 0,1 \cdot \frac{36}{42} + 0,1 \cdot \frac{4}{5} + 0,1 \cdot \frac{1}{1} + 0,1 \cdot \frac{1}{1} = 0,616; \\
 P_{\text{марка В}} &= 0,1 \cdot \frac{18}{42} + 0,1 \cdot \frac{13}{30} + 0,1 \cdot \frac{35}{50} + 0,1 \cdot \frac{30}{42} + 0,1 \cdot \frac{4}{6} + 0,1 \cdot \frac{1}{1} + 0,1 \cdot \frac{1}{1} = 0,494; \\
 P_{\text{марка С}} &= 0,1 \cdot \frac{39}{42} + 0,1 \cdot \frac{28}{30} + 0,1 \cdot \frac{47}{50} + 0,1 \cdot \frac{39}{42} + 0,1 \cdot \frac{4}{5} + 0,1 \cdot \frac{1}{1} + 0,1 \cdot \frac{1}{1} = 0,653; \\
 P_{\text{марка F}} &= 0,1 \cdot \frac{42}{42} + 0,1 \cdot \frac{30}{30} + 0,1 \cdot \frac{50}{50} + 0,1 \cdot \frac{42}{42} + 0,1 \cdot \frac{4}{4} + 0,075 \cdot \frac{6,1}{6,1} + 0,075 \cdot \frac{10}{10} + 0,075 \cdot \frac{100}{100} + \\
 &+ 0,075 \cdot \frac{30}{30} + 0,1 \cdot \frac{1}{1} + 0,1 \cdot \frac{1}{1} = 1.
 \end{aligned}$$

Виходячи з вищенаведеної інформації, оцінимо відповідність між нормативною та фактичною структурою показників за коефіцієнтом кореляції рангу Спірмена (K) (табл. 3).

Таблиця 3

Взаємозв'язок нормативного та фактичного ряду показників з точки зору споживача протягом 2012-2019 років для ПАТ «Суміхімпром»

Нормативний показник, X_i	Фактична величина, Y_i	Нормативний ранг, x_i	Фактичний ранг, y_i	Різниця рангів показників ряду, d_i	Сума квадратів різниць рангів показників ряду, d_i^2	Коефіцієнт Спірмена (K)
2012						
Темп зростання цін на продукцію	101,6%	1	2	-1	1	-1
Темп зростання значення показника вигод	100%	2	1	1	1	
2013						
Темп зростання цін на продукцію	96,6%	1	1	0	0	1
Темп зростання значення показника вигод	101,4%	2	2	0	0	
2014						
Темп зростання цін на продукцію	127,8%	1	2	-1	1	-1
Темп зростання значення показника вигод	99,6%	2	1	1	1	
2015						
Темп зростання цін на продукцію	148,9%	1	2	-1	1	-1
Темп зростання значення показника вигод	103,2%	2	1	1	1	
2016						
Темп зростання цін на продукцію	101,3%	1	2	-1	1	-1
Темп зростання значення показника вигод	99,7%	2	1	1	1	
2017						
Темп зростання цін на продукцію	98,6%	1	1	0	0	1
Темп зростання значення показника вигод	101,5%	2	2	0	0	
2018						
Темп зростання цін на продукцію	102,3%	1	2	-1	1	-1
Темп зростання значення показника вигод	98,6%	2	1	1	1	
2019						
Темп зростання цін на продукцію	104,6%	1	2	-1	1	-1
Темп зростання значення показника вигод	99,6%	2	1	1	1	

Джерело: авторські розрахунки

Отже, протягом аналізованого періоду щодо значень коефіцієнта Спірмена (табл. 2) для

споживачів даний показник, за винятком 2013 і 2017 рр., дорівнює -1, тобто спостерігається негативне співвідношення, оскільки показники розміщені у зворотному порядку, що свідчить про негативну кореляцію. Зростання коефіцієнта Спірмена до +1 у 2013 та 2017 рр. спричинено тим, що компанія внесла зміни до стандартних марок діоксиду титану, що призвело до збільшення переваг споживачів, а подальші зміни марок діоксиду титану були менш значними.

Однак той факт, що коефіцієнт Спірмена отримав екстремальне значення -1 протягом 2014-2016 років включно, не означає, що діяльність компанії орієнтована на зниження результативності. Перш за все, варто зазначити, що у 2014 та 2015 роках відбулося значне зростання цін на продукцію, викликане нестабільністю внутрішньої ситуації в країні. Відповідно, темп зростання показника вигоди був меншим, ніж темп зростання цін. Хоча компанія постійно вдосконалює свою продукцію, включаючи випуск нових марок діоксиду титану та сульфату заліза, їх характеристики суттєво не відрізняються, що є причиною повільного зростання показника вигоди за роками. Причиною цього є те, що діоксид титану є продуктом з унікальними властивостями – головним білим барвником у світі. Ось чому внесення суттєвих змін у цей продукт є досить складним процесом, який може призвести до негативних наслідків, наприклад, збільшення розчинності діоксиду титану або підвищення його здатності взаємодіяти з кислотами та лугами, що є небажаним.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Згідно з вищесказаним, процес реалізації стратегії ускладнюється поточними обставинами і вимагає підтримки та контролю з боку керівництва. Крім того, для вдосконалення стратегії управління дистрибуцією також необхідно стежити за основними міжнародними тенденціями в хімічній промисловості та враховувати динаміку основних показників щодо хімічної промисловості на світовому ринку. Відповідно, можна зазначити, що компанії потрібно переглянути діючу стратегію управління дистрибуцією, враховуючи фактичний стан показників. Отже, можна запропонувати використовувати стратегію інновацій у розподілі. Крім того, незважаючи на зростаючу важливість цієї галузі у світовому масштабі та наявний місцевий потенціал, українська хімічна промисловість потребує додаткових капітальних вкладень та подальшого розвитку. Перспективи подальших досліджень у цій галузі повинні бути спрямовані на дослідження та порівняння інших промислових підприємств різних галузей.

Джерела та література

1. Amico S. Definition of Sales Strategy. URL: <https://smallbusiness.chron.com/definition-sales-strategy-2213.html> (дата звернення 07.03.2021).
2. Zolters S. Analysing and Improving the Sales Strategy and Process Case: Robert Bosch Oy. URL : https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/129374/Kuosa_Samuel.pdf?sequence=1 (дата звернення 05.03.2021).
3. Official website of HubSpot, Inc. URL : <https://www.hubspot.com/sales/sales-strategy> (дата звернення 25.03.2021).
4. Storbacka K., Ryals L., Davies I., Nenonen S. The changing role of sales: viewing sales as a strategic, cross-functional process. *European Journal of Marketing*. 2009. Vol. 43. No. 7/8. P. 890-906. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/140054.pdf> (дата звернення 02.03.2021).
5. Ілляшенко С.М. Стратегічне управління інноваційною діяльністю підприємства на основі маркетингу інновацій. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 12. С. 111-119.
6. Бабенко В.А. Формирование экономико-математической модели динамики процесса управления инновационными технологиями на предприятиях АПК. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 1 (139). С. 182-186.
7. Babenko V. Formalization of the Model of Management of the Technological Innovations. *CEUR Workshop Proceedings*. 2019. № 2393. P. 595-602. URL : http://ceur-ws.org/Vol-2393/paper_431.pdf (дата звернення 02.03.2021).
8. Babenko V., Romanenkov Yu., Yakymova L., Nakisko A., Development of the model of minimax adaptive management of innovative processes at an enterprise with consideration of risks. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2017. № 4(89). Вип. 5. P. 49-56. URL : <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2017.112076> (дата звернення 04.03.2021).
9. Pererva P., Besprozvannykh O., Tiutlikova V., Kovalova V., Kudina O., Dorokhov O. Improvement of the Method for Selecting Innovation Projects on the Platform of Innovative Supermarket. *TEM Journal*. 2019. № 8 (2). P. 454-461. URL : <https://doi.org/10.18421/TEM82-19> (дата звернення 06.03.2021).
10. Huang S., Jiang H. Multimodal estimation of distribution algorithm based on cooperative clustering strategy. *Chinese Control And Decision Conference (CCDC)*. 2018, 5297-5302. URL : <https://ieeexplore.ieee.org/document/8408052> (дата звернення 03.03.2021).

11. Wang L., Fan H., Gong T. The Consumer Demand Estimating and Purchasing Strategies Optimizing of FMCG Retailers Based on Geographic Methods. *Sustainability*. 2018. № 10. URL : <https://doi.org/10.3390/su10020466> (дата звернення 03.03.2021).
12. Курбацька Л.М., Ільченко Т.В., Кадирус І.Г. Теоретичні аспекти маркетингового забезпечення ефективної розподільчо-збутової політики аграрного підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 21 (1). С. 122-126. URL : <https://dspace.dsau.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/240/1/%d0%a1%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%8f %d0%9a%d1%83%d1%80%d0%b1%d0%b0%d1%86%d1%8c%d0%ba%d0%b0%2c%20%d0%86%d0%bb%d1%8c%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be%2c%20%d0%9a%d0%b0%d0%b4%d0%b8%d1%80%d1%83%d1%81.pdf> (дата звернення 04.03.2021).
13. Поліщук І.Р. Оцінка ефективності маркетингової стратегії підприємства. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю та аналізу*. 2015. № 3 (33). С. 259-271. URL : <http://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2582/24.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 05.03.2021).
14. Persaud N., Woodhouse-Jackson M., Scriven M. Enhancing the Strategic Management Process Through the Use of Professional Evaluation Methods and the Logic of Evaluation. *Journal of MultiDisciplinary Evaluation*. 2016. № 12 (26). С. 1-11. URL: https://www.academia.edu/23582472/Enhancing_the_Strategic_Management_Process_Through_the_Use_of_Professional_Evaluation_Methods_and_the_Logic_of_Evaluation (дата звернення 03.03.2021).
15. Rivera B., Becker P., Papa F., Olsina L. A Holistic Quality Evaluation, Selection and Improvement Approach driven by Multilevel Goals and Strategies. *CLEI Electronic Journal*. 2016. № 19 (3). URL: http://www.scielo.edu.uy/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0717-50002016000300054 (дата звернення 02.03.2021).
16. Norton S., Milat A., Edwards B., Giffin, M. Narrative review of strategies by organizations for building evaluation capacity. *Evaluation and Program Planning*. 2016. № 58. С. 1-19. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0149718915300616> (дата звернення 02.03.2021).
17. Rintanen J. Evaluation Strategies for Planning as Satisfiability. URL: <https://users.aalto.fi/~rintanj1/jussi/papers/Rintanen04ecai.pdf> (дата звернення 04.03.2021)
18. Кара Н.І. Види стратегій та оцінювання впливу факторів зовнішнього середовища на діяльність підприємства. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/34889/1/16_97-102.pdf (дата звернення 05.03.2021).
19. Savvytska N., Chmil H., Hrabynnikova O., Pushkina O., Vakulich, M. Behavioral models for ensuring the security of functioning and organizational sustainability of the enterprise. *Journal of Security and Sustainability*. 2019. № 9(1). P. 63-76. DOI: [10.9770/jssi.2019.9.1\(6\)](https://doi.org/10.9770/jssi.2019.9.1(6)).
20. Серединська В., Загородна О.М. Напрями вдосконалення стратегічного управління на підприємстві. *Економіка і суспільство*. 2016. № 3. P. 276-285. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/3_ukr/49.pdf (дата звернення 06.03.2021).
21. Шориков А.Ф., Бабенко В.А. Оптимизация гарантированного результата в динамической модели управления инновационным процессом на предприятии. *Экономика региона*. 2014. №1. С. 196-202. DOI: [10.17059/2014-1-18](https://doi.org/10.17059/2014-1-18).
22. Біловодська О. А. Формування і реалізація інвестиційних стратегій інноваційного розвитку підприємств: сутність, основні складові та оцінка. *Бізнес Інформ*. 2016. № 11. С. 204-210.
23. Gryshchenko I., Chubukova O., Bilovodska O., Gryshchenko O., Melnyk Yu. Marketing-oriented Approach to Evaluating the Strategy of Distribution Management for Innovative Products in Logistics. *WSEAS Transactions on Environment and Development*. 2020. Vol. 16. Art. # 37. P. 371-383. <https://doi.org/10.37394/232015.2020.16.37>.
24. Офіційний сайт ПАТ “Сумихімпром”. URL : <http://sumykhimprom.com.ua/ua/company/> (дата звернення 05.03.2021).

References

1. Amico S. Definition of Sales Strategy. Retrieved from <https://smallbusiness.chron.com/definition-sales-strategy-2213.html> [in English].
2. Zolters S. Analysing and Improving the Sales Strategy and Process Case: Robert Bosch Oy. Retrieved from https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/129374/Kuosa_Samuel.pdf?sequence=1 [in English].
3. Official website of HubSpot, Inc. Retrieved from <https://www.hubspot.com/sales/sales-strategy> [in English].
4. Storbacka, K., Ryals, L., Davies, I., Nenonen, S. (2009). The changing role of sales: viewing sales as a strategic, cross-functional process. *European Journal of Marketing*, Vol. 43, No. 7/8, pp. 890-906. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/140054.pdf> [in English].
5. Illiashenko, S. (2010). Stratehichne upravlinnia innovatsiinoiu diialnistiu pidpriemstva na osnovi marketynhu innovatsii [Strategic management of enterprise innovative activity basing on marketing of innovations]. *Actual Problems of Economics*, 12, 2010, pp. 111-119 [in Ukrainian].
6. Babenko, V.A. (2013). Formirovaniye ekonomiko-matematicheskoi modeli dinamiky protsessa upravleniia innovatsionnymi tekhnolohiiami na predpriatiiakh APK [Formation of economic-mathematical model for process dynamics of innovative technologies management at agroindustrial enterprises]. *Actual Problems of Economics*, 1 (139), pp. 182-186 [in Russian].
7. Babenko, V. (2019). Formalization of the Model of Management of the Technological Innovations. *CEUR*

Workshop Proceedings, 2393, pp. 595-602. Retrieved from http://ceur-ws.org/Vol-2393/paper_431.pdf [in English].

8. Babenko, V., Romanenkov, Yu., Yakymova, L., Nakisko, A. (2017). Development of the model of minimax adaptive management of innovative processes at an enterprise with consideration of risks. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*, Vol. 5, No. 4 (89), pp. 49-56. Retrieved from <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2017.112076> [in English].

9. Pererva, P., Besprozvannykh, O., Tiutlikova, V., Kovalova, V., Kudina, O., Dorokhov, O. (2019). Improvement of the Method for Selecting Innovation Projects on the Platform of Innovative Supermarket. *TEM Journal*, 8 (2), pp. 454-461. <https://doi.org/10.18421/TEM82-19> [in English].

10. Huang, S., Jiang, H. (2018). Multimodal estimation of distribution algorithm based on cooperative clustering strategy. Chinese Control And Decision Conference (CCDC), 5297-5302. Retrieved from <https://ieeexplore.ieee.org/document/8408052>. doi: 10.1109/CCDC.2018.8408052 [in English].

11. Wang, L., Fan, H., Gong, T. (2018). The Consumer Demand Estimating and Purchasing Strategies Optimizing of FMCG Retailers Based on Geographic Methods. *Sustainability*, 10. Retrieved from <https://doi.org/10.3390/su10020466> [in English].

12. Kurbatska, L., Ilchenko, T., Kadyrus, I. (2016). Teoretychni aspekty marketynhovooho zabezpechennia efektyvnoi rozpodilcho-zbutovoi polityky ahrarnoho pidpriemstva [Theoretical aspects of marketing support for an effective distribution policy in an agricultural enterprise]. *Scientific bulletin of Kherson State University*, 21 (1), pp. 122-126. Retrieved from https://dspace.dsau.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/240/1/%d0%a1%d1%82%d0%b0%d1%82%d1%82%d1%8f_%d0%9a%d1%83%d1%80%d0%b1%d0%b0%d1%86%d1%8c%d0%ba%d0%b0%2c%20%d0%86%d0%bb%d1%8c%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be%2c%20%d0%9a%d0%b0%d0%b4%d0%b8%d1%80%d1%83%d1%81.pdf [in Ukrainian].

13. Polishchuk, I. (2015). Otsinka efektyvnosti marketynhovoii stratehii pidpriemstva [Evaluation of effectiveness of enterprise marketing strategy]. *Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis*, 3 (33), pp. 259-271. Retrieved from <http://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2582/24.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].

14. Persaud, N., Woodhouse-Jackson, M., & Scriven, M. (2016). Enhancing the Strategic Management Process Through the Use of Professional Evaluation Methods and the Logic of Evaluation. *Journal of MultiDisciplinary Evaluation*, 12 (26), 1-11. Retrieved from https://www.academia.edu/23582472/Enhancing_the_Strategic_Management_Process_Through_the_Use_of_Professional_Evaluation_Methods_and_the_Logic_of_Evaluation Otsinka efektyvnosti marketynhovoii stratehii pidpriemstva [in English].

15. Rivera, B., Becker, P., Papa, F., Olsina, L. (2016). A Holistic Quality Evaluation, Selection and Improvement Approach driven by Multilevel Goals and Strategies. *CLEI Electronic Journal*, 19 (3). Retrieved from http://www.scielo.edu.uy/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0717-50002016000300054 [in English].

16. Norton, S., Milat, A., Edwards, B., & Giffin, M. (2016). Narrative review of strategies by organizations for building evaluation capacity. *Evaluation and Program Planning*, 58, 1-19. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0149718915300616> [in English].

17. Rintanen, J. (n.d.). Evaluation Strategies for Planning as Satisfiability. Retrieved from <https://users.aalto.fi/~rintanj1/jussi/papers/Rintanen04ecai.pdf> [in English].

18. Kara, N. (2016). Vydy stratehii ta otsiniuvannia vplyvu faktoriv zovnishnoho seredovyshcha na diialnist pidpriemstva [Strategy kinds and estimation of external environment factors influence activity of enterprise]. Retrieved from http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/34889/1/16_97-102.pdf [in Ukrainian].

19. Savytska, N., Chmil, H., Hrablynikova, O., Pushkina, O., Vakulich, M. (2019). Behavioral models for ensuring the security of functioning and organizational sustainability of the enterprise. *Journal of Security and Sustainability*, 9(1), 63-76. DOI: 10.9770/jssi.2019.9.1(6) [in English].

20. Seredynska, V., Zahorodna, O. (2016). Napriamy vdoskonalennia stratehichnoho upravlinnia na pidpriemstvi [Ways of the strategic management improvement of a company]. *Economy and Society*, 3, 276-285. Retrieved from http://www.economyandsociety.in.ua/journal/3_ukr/49.pdf [in Ukrainian].

21. Shorikov, A., Babenko, V. (2014). Optymyzatsiya harantirovannoho rezultata v dynamicheskoi modeli upravleniya ynnovatsyonnym protsessom na predpriyatyy [Optimization of assured result in dynamical model of management of innovation process in the enterprise of agricultural production complex]. *Economy of Region*, 1, 196-202. DOI: 10.17059/2014-1-18 [in Russian].

22. Bilovodska, O. (2016). Formuvannia i realizatsiia investytsiinykh stratehii innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv: sutnist, osnovni skladovi ta otsinka [Formation and implementation of investment strategies for innovative development of enterprises: essence, main components and evaluation]. *Business Inform*, 11, 204-210 [in Ukrainian].

23. Gryshchenko, I., Chubukova, O., Bilovodska, O., Gryshchenko, O., Melnyk, Yu. (2020). Marketing-oriented Approach to Evaluating the Strategy of Distribution Management for Innovative Products in Logistics. *WSEAS Transactions on Environment and Development*, 16 (37), 371-383. <https://doi.org/10.37394/232015.2020.16.37> [in English].

24. Official site JSC «Sumykhimprom». (2020). Retrieved from <http://sumykhimprom.com.ua/ua/company/> [in Ukrainian].

Рецензії, хроніки, персоналії

РЕЦЕНЗІЯ

доктора економічних наук, професора,
професора кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу
Західноукраїнського національного університету
Тетяни Леонтіївни ЖЕЛЮК
на монографію:

**Тоцька О. Л. Управління розвитком вищої освіти України
в Європейському освітньому просторі: монографія /за ред. проф. Н. В. Павліхи.**

Луцьк: Вежа-Друк, 2020. 532 с.

Формування конкурентоспроможної, інноваційної економіки України може відбуватися лише за рахунок якісного ринку освітніх послуг, міжсекторного партнерства й інтеграції освіти, науки та практики з урахуванням національних пріоритетів і кращого світового досвіду становлення та розвитку освітнього простору, розвитку стратегічного лідерства та професійного менеджменту в управлінні закладами вищої освіти, запровадження інституційних стратегій задля підвищення якості та ефективного використання ресурсів закладів вищої освіти. Тому обрана тема монографії «Управління розвитком вищої освіти України в Європейському освітньому просторі» доцента кафедри фінансів факультету економіки та управління Волинського національного університету імені Лесі Українки О. Л. Тоцької за редакцією д. е. н. професора, професора кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами Волинського національного університету імені Лесі Українки Н. В. Павліхи є актуальною, враховує сучасні виклики, становить як науковий, так і прикладний інтерес.

Наукова новизна одержаних автором результатів полягає в систематизації, доповненні й узагальненні теоретико-методологічних основ управління розвитком вищої освіти, формуванні концепції тріадного підходу управління розвитком вищої освіти в Україні в умовах функціонування ЄПВО, формулюванні концепту сферичних хвиль управління розвитком вищої освіти, визначенні стратегічних напрямів розвитку вищої освіти в контексті функціонування ЄПВО.

У першому розділі монографії розкрито теоретичні засади управління розвитком вищої освіти України в контексті функціонування Європейського простору вищої освіти. На підставі вивчення й узагальнення різноманітних поглядів на роль вищої освіти, було запропоновано розглядати її як суспільно значиме багатогранне явище, що включає 14 елементів (граней): капітал, метод, механізм, об'єкт, основу, процес, результат, рівень, суб'єкт, сукупність, сферу, форму/спосіб, ціль, чинник/фактор, які розкриваються у відповідних контекстах (ст. 20–26). Науковцем здійснено періодизацію становлення теорії управління розвитком вищої освіти в дисертаційних роботах за двадцять років (2009–2019) на три послідовні етапи: з низькою активністю досліджень (2000–2004 рр.); з високою активністю наукових досліджень (2005–2012 рр.); зі зменшенням активності наукового пошуку (2013–2019 рр.) (ст. 42–57). Визначено, що основними пріоритетами ЄПВО є трициклова система вищої освіти; визнання ступенів і термінів навчання; забезпечення якості навчання та викладання; мобільність учасників навчального процесу; навчання впродовж життя; сприяння працевлаштуванню випускників, дослідженню й інноваціям (ст. 64–69).

Другий розділ наукового видання розкриває концептуально-методологічні основи управління розвитком вищої освіти України в умовах функціонування Європейського освітнього простору. Заслугове на увагу авторська концепція тріадного підходу управління розвитком вищої освіти України в умовах функціонування ЄПВО, яка базується на системному, процесному, ситуаційному підходах, що забезпечує комплексне розв'язання поставленої проблеми, і включає ідею, мету, завдання, керуючу та керовану підсистему, принципи, фази, сфери, результати (ст. 86–90). Відзначається оригінальністю концепт управління розвитком вищої освіти, який передбачає інтеграцію в ЄПВО на основі п'яти сферичних хвиль: рівноправної взаємодії всіх учасників освітнього процесу; поширення управлінських дій на різні сфери діяльності ЗВО; взаємодії із

стейкхолдерами-«партнерами», «підтримкою», «консультантами», «тимчасовими працівниками»; поширення управлінських дій на різних рівнях; охоплення всіх послідовних фаз управлінського процесу (ст. 107–125). Слід відмітити запропоновану методологію комплексної діагностики розвитку й ефективності управління вищою освітою України як сукупність методів аналізу та прогнозування стану її ключових сфер – освітньої, наукової й фінансово-інвестиційної (ст. 133–138).

У третьому розділі монографії проаналізовано розвиток й ефективність управління вищою освітою в Україні. Автором розроблено механізм аналізу й оцінки ефективності управління освітньою компонентою ЗВО, що передбачає використання АВС-аналізу, а також проектного підходу (ст. 158–164); механізм підвищення ефективності управління науковою компонентою ЗВО (ст. 185–187), а також механізм підвищення ефективності управління фінансовою компонентою ЗВО (ст. 205–206), базовані на низці організаційних інновації.

Прогнозування розвитку вищої освіти в Україні в контексті функціонування Європейського простору вищої освіти є предметом дослідження в четвертому розділі книги. Щодо освітньої компоненти вітчизняної вищої освіти науковцем сфокусовано увагу на моделюванні показників академічної мобільності, яка є одним з пріоритетів ЄПВО (ст. 218–230). Прогнозне моделювання розвитку наукової компоненти вищої освіти України проведено на основі даних наукового розвитку України та держбюджетного стимулювання наукової діяльності у ЗВО (ст. 233–245). Прикладний інтерес становить розроблена автором імовірно-автоматна модель із 43 автоматів, яка дає змогу імітувати динаміку надходжень, витрат, залишків коштів на казначейських рахунках закладів вищої освіти, а також прогнозувати та планувати рух грошей (ст. 261–279).

П'ятий розділ монографії присвячено визначенню стратегічних напрямів розвитку вищої освіти України в умовах функціонування Європейського освітнього простору. Так, основними стратегічними напрямами розвитку вищої освіти України задекларовано освітньо-соціальний, науково-інноваційний і фінансово-інвестиційний з відповідними заходами їх успішної реалізації (ст. 296–299). Науковцем вивчено європейський досвід оплати праці у сфері освіти як зарубіжні орієнтири для України на прикладі географічних сусідів України (РФ, Республіки Білорусь, Республіки Польща, Словацької Республіки, Угорщини, Румунії та Республіки Молдова), а також Канади як представника світового освітнього простору (ст. 308–348). Позитивно відмітимо розроблений автором механізм фінансово-інвестиційного забезпечення розвитку вищої освіти України в умовах функціонування ЄПВО, що містить фінансових агентів, інструменти та відповідні заходи на макро-, мезо- й мікрорівнях (ст. 348–349).

Підсумовуючи вище зазначене, можна зробити висновок, що монографія вирізняється оригінальністю, цілісністю та комплексністю багаторічного дослідження науковця щодо управління розвитком вищої освіти України в Європейському освітньому просторі. Інформаційною базою книги є нормативно-правові акти ЄПВО; законодавчі та нормативні акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Президента України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України; статистичні дані Державної служби статистики України, Головного управління статистики у Волинській області, статистичних служб країн світу; звітно-аналітична інформація вітчизняних і міжнародних організацій; наукові праці вітчизняних і зарубіжних авторів у сфері управління розвитком вищої освіти; результати власних авторських досліджень.

Монографія «Управління розвитком вищої освіти України в Європейському освітньому просторі» буде корисною як для науковців, студентів, викладачів, які цікавляться процесами управління розвитком вищої освіти України в умовах функціонування Європейського простору вищої освіти, так і для практиків, які здійснюють управління закладами вищої освіти.

**Доктор економічних наук,
професор, професор кафедри менеджменту,
публічного управління та персоналу
Західноукраїнського національного
університету**

Тетяна ЖЕЛЮК

ВИМОГИ ДО МАТЕРІАЛІВ, ЩО ПУБЛІКУЮТЬСЯ В НАУКОВОМУ ЖУРНАЛІ

До публікації приймаються статті, які відповідають наступним вимогам.

Стаття повинна висвітлювати актуальну тему, містити результати глибокого наукового дослідження та обґрунтування отриманих наукових висновків.

Стаття може бути написана українською, російською, польською або англійською мовами, ретельно вичитана автором та відповідати тематичному спрямуванню збірника наукових праць.

Робота не була опублікована раніше в іншому журналі, не перебуває на розгляді в іншому журналі.

До друку приймаються тільки статті з оригінальним авторським текстом, запозичення в обсязі не більше 10 %, що повинні бути оформлені із зазначенням посилань на джерела.

Подаючи статтю в журнал, автор тим самим висловлює згоду на розміщення повного її тексту в мережі Інтернет.

Автори дають згоду на збір й обробку персональних даних із метою їх включення в базу даних згідно із Законом України № 2297-VI «Про захист персональних даних» від 01.06.2010. Імена та електронні адреси, які вказуються користувачами сайту цього видання, використовуватимуться виключно для виконання внутрішніх технічних завдань; вони не поширюватимуться та не передаватимуться стороннім особам.

Процедура рецензування:

Усі матеріали, які подані для публікації в журналі «Економічний часопис ВНУ імені Лесі Українки» проходять процедуру **рецензування** у кілька етапів:

- матеріали перевіряються на відповідність тематиці журналу та вимогам до оформлення;
- стаття проходить перевірку на наявність плагіату;
- матеріали передаються на розгляд рецензенту. За підсумками рецензії рецензент може дати рекомендацію публікувати статтю, відправити на доопрацювання (з повторною рецензією або без неї), відмовити у публікації через значні недоліки матеріалів (з правом повторної подачі або без неї);
- після підтвердження, що стаття прийнята до друку, автору повідомляються реквізити для оплати.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ

Послідовність структурних елементів статті:

- ✓ Ліворуч – УДК (кегель 12).
- ✓ Починаючи з наступного рядка праворуч метадані (інформація про автора(ів) статті та її реферативна частина), що розміщуються послідовно українською, російською та англійською мовами та складаються з частин:
відомості про автора (прізвище, ім'я, вчений ступінь, вчене звання, місце роботи або навчання (заклад), структурний підрозділ, населений пункт, ORCID ID 0000-0000-0000-0000, E-mail) (напівжирний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, інтервал перед 0, після 0); якщо є кілька авторів, то інформація про наступного автора прописується в такій же послідовності через рядок.
 - ✓ Через рядок - **назва статті (мовою статті)** (всі прописні, вирівнювання посередині, напівжирний шрифт, кегль 12, міжрядковий одинарний; інтервал перед 0, після 0).
 - ✓ Через рядок - **анотація українською** (або мовою статті), від 80 до 100 слів, де чітко сформульовано головну ідею статті і обґрунтовано її актуальність (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт).
 - ✓ Через рядок - **ключові слова українською** (або мовою статті) 5-8 слів (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт, інтервал перед 0, після 0).

✓ Через рядок – **метадані російською** мовою: відомості про автора – вирівнювання по правому краю (прізвище, ім'я, вчений ступінь, вчене звання, місце роботи або навчання (заклад), структурний підрозділ, населений пункт) напівжирний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, інтервал перед 0, після 0, якщо є кілька авторів, то інформація про наступного автора прописується і такій же послідовності через рядок).

✓ Через рядок **назва статті російською** мовою (всі прописні, вирівнювання посередині, напівжирний шрифт, кегль 12, міжрядковий одинарний, інтервал перед 0, після 0).

✓ Через рядок - **анотація російською**, від 80 до 100 слів, де чітко сформульовано головну ідею статті і обґрунтовано її актуальність (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт).

✓ Через рядок - **ключові слова російською** мовою 5-8 слів (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт, інтервал перед 0, після 0).

✓ Через рядок – **метадані англійською** мовою: відомості про автора – вирівнювання по правому краю (прізвище, ім'я, вчений ступінь, вчене звання, місце роботи або навчання (заклад), структурний підрозділ, населений пункт) напівжирний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, інтервал перед 0, після 0, якщо є кілька авторів, то інформація про наступного автора прописується і такій же послідовності через рядок.

✓ Через рядок - **назва статті англійською** мовою (всі прописні, вирівнювання посередині, напівжирний шрифт, кегль 12, міжрядковий одинарний); інтервал перед 0, після 0).

✓ Через рядок - **розширена анотація англійською мовою** (Abstract), яка повинна бути інформативною й оригінальною, має відображати основний зміст статті та результатів дослідження, обсяг анотації англійською мовою: не менше 1800 знаків. Анотація англійською мовою (Abstract) фактично має уявляти собою стислий виклад статті, її реферування, (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт) і повинна складатися з таких структурних частин:

- introduction (вступ);
- the purpose of the article (мета статті);
- results (результати);
- conclusions (висновки);

✓ Через рядок - **ключові слова англійською** мовою 5-8 слів (вирівнювання по ширині, звичайний шрифт, кегль 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт, інтервал перед 0, після 0).

Якщо мова статті англійська (польська, російська), то анотація мовою статті від 80 до 100 слів, а анотація українською мовою подається обсягом не менше як 1800 знаків, включаючи ключові слова, ім'я та прізвища автора й назви статті.

✓ Через рядок – **основний текст статті**, який повинен вмщати в себе такі необхідні елементи (з виділенням по тексту статті):

- постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких покладений початок вирішенню даної проблеми і на які спирається автор;
- виділення невирішених раніше питань, що є частиною загальної проблеми, яким присвячується стаття;
- формулювання мети статті (постановка завдання);
- викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальших розробок за даним напрямом (згідно з Постановою Президії ВАК України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15.01.2003 р. № 7-05/1).

Вимоги до оформлення тексту статті. Обсяг основного тексту статті орієнтовно від 16000 знаків (без пробілів) до 25000 знаків (без пробілів). Текстові матеріали повинні бути підготовлені в редакторі MS Word (*.doc). Параметри сторінки: формат – А4, поля – зліва – 2,5

см, справа – 2,5 см, зверху й знизу – 2 см, без колонтитулів та нумерації сторінок. Шрифт основного тексту – Times New Roman, звичайний, рядки без переносів. Параметри абзацу: вирівнювання – за шириною; міжрядковий інтервал – 1,0; відступ першого рядка – 0,75 см.

✓ Через рядок після основного тексту – **Джерела та література** (кегель 10, напівжирний, інтервал перед 0, після 0).

✓ Через рядок **перелік використаної літератури** (кегель 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 см) складений відповідно до українського стандарту бібліографічного опису (ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні вимоги та правила складання»). Усі джерела зі списку літератури (орієнтовно 8-15 джерел) повинні бути процитовані в тексті статті, в іншому випадку відповідний елемент має бути вилучений. Бібліографічні посилання потрібно оформляти так: на одне джерело – [1, с. 4], на кілька джерел – [4, с. 55; 10, с. 15]. Можливе також посилання без зазначення сторінки, якщо йдеться про джерело загалом. Якщо стаття, на яку є посилання, має цифровий ідентифікатор doi (<http://www.doi.org/index.html>), його обов'язково потрібно вказувати. Посилання на неопубліковані роботи не допускаються. Список літератури повинен містити достатню кількість сучасних (за останні п'ять років) джерел за проблемою дослідження. До списку потрібно включати наукові статті українських і зарубіжних авторів. Допускається посилання на власні роботи авторів статті (самоцитування), але не більше ніж 20 % від загальної кількості джерел. Назви джерел у списку літератури розміщуються в порядку цитування в тексті.

✓ Через рядок після списку літератури – **References**, (кегель 10, напівжирний, інтервал перед 0, після 0).

✓ Через рядок - список кирилических джерел у транслітерованому вигляді (кегель 10, міжрядковий одинарний, абзацний відступ 0,75 пт); із застосуванням транслітерації та її переклад англійською мовою, де розміщуються ті ж самі джерела оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.apastyle.org/>). Назви кирилических джерел транслітеруються, далі у квадратних дужках розміщується переклад.

Он-лайн-конвертер: <http://translit.kh.ua/#passport> (Паспортний КМУ 2010).

Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається в таблиці, що має порядковий номер, вирівнювання по правому краю (наприклад: *Таблиця 1*) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом, наприклад: **Розрахунок показників для оцінки інвестиційного прибутку**). Назва і зміст таблиці подається шрифтом Times New Roman, кегель 11, інтервал 1.

Формат таблиць – лише книжковий.

Рисунок повинен бути єдиним графічним об'єктом (тобто згрупованим). Для рисунків, виконаних у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (97-2003). Ілюстрації також слід нумерувати; вони повинні мати назви, які вказуються поза згрупованим графічним об'єктом (наприклад: **Рис. 1. Класифікація показників залишкового прибутку**). Ілюстративний матеріал обов'язково повинен бути контрастним чорно-білим, спосіб заливки в діаграмах – штриховий).

Формули (зі стандартною нумерацією) виконуються в редакторі Microsoft Equation. Підписи рисунків та формул повинні бути доступні для редагування. Усі графічні об'єкти не повинні бути сканованими.

Обов'язкове розрізнення знаків дефіс (-) та тире (–), а також використання лапок такого формату «» («текст»).

Виділення фрагмента тексту можливе курсивом (підкреслення не допускається).

Цитати, таблиці, ілюстрації, всі цифрові дані подаються з обов'язковими посиланнями на джерела. Під кожною таблицею та рисунком має бути зазначено джерело (Наприклад: *Джерело: Власна розробка автора*). Для подання джерела потрібно використовувати шрифт “Times New Roman”, 9 кегель, звичайний.

Неприпустимим є використання нерозшифрованих аббревіатур і вперше введених термінів. Усі аббревіатури повинні бути розшифровані при першому вживанні.

Дотримання вимог є обов'язковим! Відповідальність за зміст статті несе автор!

Матеріали потрібно надсилати на e-mail: econom.faculty@gmail.com.

Опубліковані статті надсилаються авторам у форматі PDF.

Вартість публікації обсяг від 16000 знаків (без пробілів) до 25000 знаків (без пробілів) становить 650 гривень (з врахуванням вартості ідентифікатора цифрового об'єкту - DOI - 200 грн). Вартість статті обсягом понад 25000 знаків (без пробілів) формується з розрахунку **650 грн. + 55 грн.** за кожні 1800 знаків (без пробілів).

Вартість публікації англomовних статей обсяг від 16000 знаків (без пробілів) до 25000 знаків (без пробілів) становить **400 грн. + 55 грн.** за кожні 1800 знаків (без пробілів).

Одноосібні статті докторів наук публікуються з оплатою вартості ідентифікатора цифрового об'єкту - DOI - 200 грн.

При потребі автору (авторам) статті друкованого примірника журналу, здійснюється відповідна доплата в сумі 200 грн. за кожен примірник.

Вимоги до статей, останні випуски журналу, архів номерів, різна інформація – на сайті видання: <http://echas.eenu.edu.ua>

Стосовно інших питань за консультацією просимо звертатися до відповідального секретаря Кулинич Мирослави Богданівни (сл. тел. 0332-24-89-78; моб. тел. (066)-960-53-61).

Файл статті назвати «Прізвище_стаття» (напр. «*Степанюк_стаття*»).

До статті окремим файлом («*Авт.довідка_Степанюк*») потрібно подати інформацію про автора:

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Назва статті _____ (українською та англійською мовами)

Прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь та вчене звання, посада автора (-ів) (українською та англійською мовами) _____

ORCID (цифровий ідентифікатор автора, що відрізняє Вас від будь-якого іншого дослідника, підтримує зв'язок між Вами й Вашою професійною діяльністю. Отримати свій унікальний ідентифікатор ORCID можна, зареєструвавшись <http://about.orcid.org>, <https://orcid.org/register>) _____

Місце роботи, навчання, поштова адреса, індекс, службовий телефон (установи чи організації) (українською та англійською мовами) _____

Поштова адреса Нової пошти, № відділення, на яке редколегія при потребі надсилає друкований примірник збірника _____

Телефон _____ . E-mail _____

Наукове видання

**Економічний часопис
Волинського національного університету
імені Лесі Українки**

Журнал видається з 2015 року

№ 1 (25)

2021

Технічний редактор: *Л. М. Козлюк*

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21451-11251Р від 25.06.2015 р.

Сайт журналу: echas.vnu.edu.ua

Формат 60×84¹/₈. Обсяг 16,02 обл. вид. арк., 16,27 ум.-друк. арк. Наклад 100 пр. Зам. 488.

Адреса редакції: 43025, м. Луцьк, вул. Винниченка, 28, факультет економіки та управління Волинського національного університету імені Лесі Українки. Тел. (0332) 24-89-78. Ел. адреса: econom.faculty@gmail.com.

Засновник – Волинський національний університет імені Лесі Українки
(43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13).

Виготовлювач – Вежа-Друк (м. Луцьк, Шопена 12, тел (0332)-29-90-65)

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.